

HANDBOEK

Handboek over het Europese recht inzake de rechten van het kind

Uitgave 2022

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Manuscript voltooid in februari 2022.

Overname met bronvermelding toegestaan.

Foto (voorblad en binnenzijde): © iStockphoto

© Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en Raad van Europa, 2025

Voor het gebruik of de reproductie van onderdelen die niet het eigendom zijn van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en de Raad van Europa, kan het nodig zijn rechtstreeks om toestemming van de respectieve houders van het recht te verzoeken.

Het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en de Raad van Europa of personen die namens het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en de Raad van Europa optreden, zijn niet aansprakelijk voor het gebruik dat eventueel van de volgende informatie wordt gemaakt.

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2025

RvE: ISBN 978-92-871-9756-6

FRA – print: ISBN 978-92-9461-973-0 doi:10.2811/213896 TK-09-21-398-NL-C

FRA – PDF: ISBN 978-92-9461-972-3 doi:10.2811/090459 TK-09-21-398-NL-N

Dit handboek is opgesteld in het Engels. De Raad van Europa (RvE) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) aanvaarden geen enkele verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de vertaling in andere talen. De in dit handboek geuite opvattingen zijn niet bindend voor de RvE en het EHRM. In het handboek wordt verwezen naar een selectie van commentaren en handleidingen. De RvE en het EHRM aanvaarden geen enkele verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze commentaren en handleidingen, en de opname ervan in de lijst vormt op geen enkele wijze een bekrachtiging van de inhoud van deze publicaties. Aanvullende publicaties worden vermeld op de webpagina's van de bibliotheek van het EHRM op echr.coe.int en meer bronnen kunnen gevonden worden op <https://www.coe.int/en/web/children>.

Handboek over het Europese recht inzake de rechten van het kind

Uitgave 2022

Voorwoord

Deze tweede uitgave van het *Handboek over het Europese recht inzake de rechten van het kind* is een gezamenlijke productie van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA) en de Raad van Europa (de divisie Kinderrechten, het departement Europees Sociaal Handvest en de Griffie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens). Het is het vijfde in een reeks handboeken over Europees recht die door onze organisaties gezamenlijk zijn opgesteld. Eerdere handboeken waren gewijd aan Europees recht op het gebied van het non-discriminatierecht, asiel, grenzen en immigratie, gegevensbescherming en toegang tot de rechter.

Sinds de publicatie van de eerste uitgave in 2015 hebben er verschillende wetwijzigingen plaatsgevonden en is er belangrijke jurisprudentie ontwikkeld die relevant is voor de rechten van het kind. Zo heeft de Europese Unie (EU) voor het eerst wetgeving vastgesteld op het gebied van procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. Het Hof van Justitie van de EU (HvJ-EU) heeft juridische vraagstukken opgehelderd met betrekking tot kwesties zoals de terugkeer van kinderen die onderdaan zijn van een derde land. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft een aantal belangrijke arresten gewezen, met name op het gebied van geweld tegen kinderen en de bewaring van migrantenkinderen.

Kinderen zijn volwaardig houder van mensenrechten en dit handboek beoogt de kennis te vergroten van de rechtsnormen die deze rechten in Europa beschermen en bevorderen. Op grond van het Verdrag betreffende de Europese Unie is de Unie verplicht om de bescherming van de rechten van het kind te bevorderen. Het Handvest van de grondrechten, de verordeningen en richtlijnen van de EU en de jurisprudentie van het HvJ-EU hebben bijgedragen tot de verdere uitdieping van de bescherming van deze rechten.

Binnen de Raad van Europa is een groot aantal verdragen – samen met de bijbehorende verdragsorganen – gericht op specifieke aspecten van de bescherming van de rechten van het kind, waaronder bescherming tegen seksueel misbruik en seksuele uitbuiting, cybercriminaliteit, mensenhandel, gendergerelateerd geweld en schending van gegevensbeschermingsrechten. Deze verdragen versterken de bescherming die kinderen genieten op grond van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het Europees Sociaal

Handvest, met inbegrip van de jurisprudentie van het EHRM en de besluiten van het Europees Comité voor Sociale Rechten.

Dit handboek is bedoeld voor personen die een juridisch beroep uitoefenen, rechters, openbaar aanklagers, kindbeschermingsautoriteiten en andere personen en organisaties die verantwoordelijk zijn voor het waarborgen van de rechtsbescherming van de rechten van kinderen. Wij vertrouwen erop dat dit handboek hun de nodige kennis zal verschaffen om het perspectief van de rechten van het kind mee te nemen in al hun beslissingen en situaties.

Snežana Samardžić-Marković

Directeur-generaal Democratie
bij de Raad van Europa

Sirpa Rautio

Directeur van het Bureau van de
Europese Unie voor de grondrechten

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
AFKORTINGEN	11
GEBRUIK VAN DIT HANDBOEK	13
1. INLEIDING TOT HET EUROPEES RECHT INZAKE DE RECHTEN VAN HET KIND: CONTEXT EN BASISBEGINSELEN	17
1.1 Kernbegrippen	21
Belangrijkste punten	21
1.1.1 Toepassingsgebied van het Europees recht inzake de rechten van het kind	21
1.1.2 Het kind als houder van rechten	22
1.2 Achtergrond van de rechten van het kind in Europa	24
Belangrijkste punten	24
1.2.1 Europese Unie: ontwikkeling van de rechten van het kind en de reikwijdte van de bescherming	25
1.2.2 Raad van Europa: ontwikkeling van de rechten van het kind en het toepassingsgebied van de bescherming	28
1.3 Europees recht met betrekking tot de rechten van het kind en het VN-Verdrag inzake de rechten van het kind	33
Belangrijkste punt	33
1.4 Rol van de Europese gerechtshoven bij de uitlegging en handhaving van de kinderrechten	35
Belangrijkste punten	35
1.4.1 Hof van Justitie van de Europese Unie	36
1.4.2 Europees Hof voor de Rechten van de Mens	37
1.5 Europees Comité voor Sociale Rechten	38
Belangrijkste punt	38
2. BURGERLIJKE RECHTEN EN VRIJHEDEN	41
2.1 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	43
Belangrijkste punt	43
2.2 De rechten van ouders en de vrijheid van godsdienst van hun kinderen	45
Belangrijkste punten	45

2.3	Vrijheid van meningsuiting en van informatie	48
	Belangrijkste punt	48
2.4	Recht om te worden gehoord	51
	Belangrijkste punten	51
2.5	Recht op vrijheid van vergadering en vereniging	56
	Belangrijkste punten	56
3.	GELIJKHEID EN NON-DISCRIMINATIE	59
3.1	Europees non-discriminatierecht	63
	Belangrijkste punten	63
3.2	Non-discriminatie ten aanzien van ras of etnische afkomst	67
	Belangrijkste punten	67
3.3	Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus	72
	Belangrijkste punten	72
3.4	Non-discriminatie op grond van handicap	75
	Belangrijkste punten	75
3.5	Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden ...	79
	Belangrijkste punten	79
4.	KWESTIES GERELATEERD AAN PERSOONLIJKE IDENTITEIT	85
4.1	Geboorteregistratie en het recht op een naam	87
	Belangrijkste punt	87
4.2	Het recht van personen om hun afkomst te kennen	89
	Belangrijkste punten	89
	4.2.1 Vaststelling van het vaderschap	90
	4.2.2 Vaststelling van de afkomst bij adoptie	94
4.3	Burgerschap	95
	Belangrijkste punten	95
5.	FAMILIE- EN GEZINSLEVEN	99
5.1	Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven	102
	Belangrijkste punten	102
5.2	Recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders	103
	Belangrijkste punten	103
5.3	Recht om contact te onderhouden	107
	Belangrijkste punten	107

5.4	Oneigenlijke overbrenging van kinderen over de grenzen – kinderontvoering	117
	Belangrijkste punten	117
6.	ALTERNATIEVEN VOOR GEZINSZORG EN ADOPTIE	127
6.1	Alternatieve zorg: algemene beginselen	130
	Belangrijkste punten	130
6.2	Plaatsing van kinderen in alternatieve zorg	134
	Belangrijkste punten	134
6.3	Adoptie	140
	Belangrijkste punten	140
7.	BESCHERMING VAN KINDEREN TEGEN GEWELD EN UITBUITING	149
7.1	Geweld thuis, op school, online of in andere omgevingen	153
	Belangrijkste punten	153
	7.1.1 Reikwijdte van de verantwoordelijkheid van de overheid .	154
	7.1.2 Misbruik op school	159
	7.1.3 Seksueel misbruik	160
	7.1.4 Huiselijk geweld en verwaarlozing van kinderen	167
7.2	Uitbuiting van kinderen	171
	Belangrijkste punt	171
	7.2.1 Dwangarbeid	171
	7.2.2 Kinderhandel	174
	7.2.3 Seksuele uitbuiting	179
7.3	Risicogroepen	183
	Belangrijkste punt	183
7.4	Vermiste kinderen	186
	Belangrijkste punt	186
8.	ECONOMISCHE, SOCIALE EN CULTURELE RECHTEN EN EEN TOEREIKENDE LEVENSSANDAARD	189
8.1	Benaderingen van de economische, sociale en culturele rechten .	193
	Belangrijkste punten	193
8.2	Het recht op onderwijs	195
	Belangrijkste punten	195
	8.2.1 Recht van migrantenkinderen op onderwijs	199
8.3	Recht op gezondheid	204
	Belangrijkste punten	204

8.4	Recht op huisvesting	211
	Belangrijkste punten	211
8.5	Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid	216
	Belangrijkste punten	216
9.	MIGRATIE EN ASIEL	221
9.1	Binnenkomst en verblijf	225
	Belangrijkste punten	225
9.2	Leeftijdsbeoordeling	230
	Belangrijkste punten	230
9.3	Gezinshereniging voor van hun familie gescheiden kinderen	233
	Belangrijkste punten	233
9.4	Bewaring	238
	Belangrijkste punten	238
9.5	Uitzetting	243
	Belangrijkste punten	243
9.6	Toegang tot de rechter	249
	Belangrijkste punt	249
10.	PERSOONSgegevens EN CONSUMENTENBESCHERMING	253
10.1	Bescherming van de persoonsgegevens van kinderen	255
	Belangrijkste punten	255
	10.1.1 Europese gegevensbeschermingswetgeving	255
10.2	Bescherming van kinderen als consumenten	263
	Belangrijkste punten	263
	10.2.1 Consumentenrechten	263
	10.2.2 Oneerlijke handelspraktijken jegens kinderen	265
	10.2.3 Productveiligheid	266
	10.2.4 Klinische proeven waarbij kinderen zijn betrokken	267
	10.2.5 Voedsel bestemd voor zuigelingen en jonge kinderen	268
	10.2.6 Veiligheid van speelgoed	269
	10.2.7 Kinderen en reclame	269
11.	DE RECHTEN VAN KINDEREN IN STRAFRECHTELIJKE EN ALTERNATIEVE (NIET-GERECHTELIJKE) PROCEDURES	271
11.1	Waarborgen voor een eerlijk proces	273
	Belangrijkste punten	273

11.1.1	Effectieve participatie	279
11.1.2	Toegang tot een advocaat	281
11.2	Rechten van jonge delinquenten op het gebied van bewaring	283
	Belangrijkste punten	283
11.2.1	Vormen van bewaring (materiële en procedurele waarborgen)	284
11.2.2	Detentieomstandigheden	289
11.2.3	Bescherming tegen misbruik en mishandeling	291
11.3	Bescherming van minderjarige slachtoffers en getuigen	292
	Belangrijkste punt	292
AANBEVOLEN LITERATUUR		301
JURISPRUDENTIE		313
ZOEKEN NAAR JURISPRUDENTIE VAN DE EUROPESE RECHTERLIJKE INSTANTIES		325
RECHTSINSTRUMENTEN WAARNAAR WORDT VERWEZEN		331
	Rechtsinstrumenten van de VN	331
	Rechtsinstrumenten van de RvE	331
	EU-rechtsinstrumenten	334

Afkortingen

AVG	Algemene verordening gegevensbescherming
CDENF	Stuurgroep voor de rechten van het kind van de Raad van Europa
CRPD	Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap
ECSR	Europees Comité voor Sociale Rechten
EDPB	Europees Comité voor gegevensbescherming
EER	Europese Economische Ruimte
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
ESH	Europees Sociaal Handvest
EU	Europese Unie
EPSR	Europese pijler van Sociale Rechten
EVRM	Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (algemeen bekend als het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens)
FCNM	Kaderverdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van nationale minderheden
FRA	Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten
GK	Grote Kamer (van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens)
GRETA	Groep van deskundigen inzake actie tegen mensenhandel
HvJ	Hof van Justitie
HvJ-EU	Hof van Justitie van de Europese Unie (vóór december 2009: Europees Hof van Justitie)
IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
LHBTIQ	lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender, interseksueel en queer
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
RvE	Raad van Europa

- VEU** Verdrag betreffende de Europese Unie
- VN** Verenigde naties
- VRK** Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van het kind
- VWEU** Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie

Gebruik van dit handboek

Dit handboek geeft een overzicht van de wetgeving die van toepassing is op de grondrechten van kinderen in de lidstaten van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE). Het beslaat een breed gebied en is een geactualiseerde versie van de [eerste uitgave](#), die in 2015 werd gepubliceerd. Kinderrechten vormen een sectoroverstijgend rechtsgebied. Het handboek beschouwt kinderen niet alleen als houders van alle mensen- en grondrechten, maar ook als het voorwerp van speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken. De nadruk ligt op de rechtsgebieden die van bijzonder belang zijn voor kinderen.

Het handboek is bedoeld als hulpmiddel voor beoefenaren van juridische beroepen die misschien niet gespecialiseerd zijn in kinderrechten. Het kan bijvoorbeeld gaan om advocaten, rechters, openbaar aanklagers, maatschappelijk werkers en andere personen die samenwerken met nationale instanties, evenals niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en andere organisaties die te maken krijgen met juridische vragen op dat gebied. Het vormt een naslagwerk over het relevante EU- en het RvE-recht en licht toe hoe elk onderwerp is geregeld in het EU-recht alsook in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het Europees Sociaal Handvest (ESH) en andere RvE-instrumenten. Elk hoofdstuk begint met een tabel met de toepasselijke wetgeving van de twee Europese rechtsstelsels, die vervolgens per onderwerp wordt beschreven. Zo kan de lezer zien op welke punten de twee rechtsstelsels overeenkomen en op welke punten ze van elkaar verschillen. In enkele gevallen wordt ook verwezen naar het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van het kind (VRK) en andere internationale instrumenten.

Beoefenaren van juridische beroepen uit niet-EU-lidstaten die lid zijn van de RvE en daardoor partij zijn bij het EVRM, kunnen de voor hun land relevante informatie vinden door rechtstreeks naar de gedeelten over de RvE-wetgeving te gaan. Beoefenaren van juridische beroepen in de EU-lidstaten zullen beide delen moeten gebruiken, omdat deze staten door beide rechtsorden gebonden zijn. Voor wie behoefte heeft aan meer informatie over een bepaald onderwerp, is een lijst met verwijzingen naar meer gespecialiseerd materiaal opgenomen onder "Aanbevolen literatuur" in dit handboek.

De toepassing van het EVRM-recht wordt gepresenteerd door middel van korte verwijzingen naar specifiek gekozen zaken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) die verband houden met het onderwerp van dit handboek. De zaken zijn geselecteerd uit de bestaande arresten en beslissingen van het EHRM over kinderrechtelijke kwesties. In aanvulling op deze jurisprudentie wordt verwezen naar andere relevante instrumenten en normen van de Raad van Europa.

Het EU-recht is neergelegd in de door de EU vastgestelde wetgevingsmaatregelen, in de desbetreffende bepalingen van de Verdragen en met name in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, zoals uitgelegd in de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ-EU, tot december 2009 Europees Hof van Justitie (HvJ) genoemd).

De in dit handboek beschreven of aangehaalde jurisprudentie dient als voorbeeld van de uitgebreide jurisprudentie van zowel het EHRM als het HvJ-EU. Voor zover dat gezien de beperkte reikwijdte en het inleidende karakter mogelijk is, zet het handboek de rechtsontwikkelingen tot september 2021 uiteen.

Het handboek begint met een inleidend hoofdstuk, waarin kort wordt ingegaan op de rol van de twee rechtssystemen zoals vastgesteld door het RvE-recht en het EU-recht, en tien inhoudelijke hoofdstukken over de volgende onderwerpen:

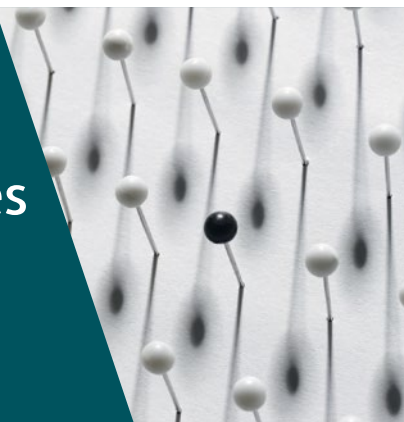
- burgerlijke rechten en vrijheden;
- gelijkheid en non-discriminatie;
- kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit;
- familie- en gezinsleven;
- alternatieve zorg en adoptie;
- bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting;
- economische, sociale en culturele rechten;

- migratie en asiel;
- persoonsgegevens- en consumentenbescherming;
- de rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve procedures.

Voor een beter inzicht in het toepasselijke rechtskader bevat elk hoofdstuk kruisverwijzingen naar andere onderwerpen en hoofdstukken. Aan het begin van elke afdeling worden de belangrijkste punten gepresenteerd.

1

Inleiding tot het Europees recht inzake de rechten van het kind: context en basisbeginselen

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikelen 24 en 32 Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU), artikel 3, lid 3	Het kind als houder van rechten	Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel, artikel 4, punt d) Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote), artikel 3, punt a)
Handvest van de grondrechten, artikel 24, lid 2 HvJ-EU, zaak C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG</i> , 2008 HvJ-EU, zaak C-112/20, <i>M. A. tegen Belgische Staat</i> , 2021	Belang van het kind	Verdrag van Lanzarote, artikel 30, lid 1 <i>ECSR, Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland</i> , nr. 173/2018, 2021
Handvest van de grondrechten, artikel 24, lid 1	Recht van het kind op participatie en recht om te worden gehoord	Verdrag van Lanzarote, artikel 9 Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijk wezen met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde: Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde (Verdrag van Oviedo), artikel 6

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)	Bescherming tegen geweld en/of seksueel geweld	EVRM, artikel 2 (recht op leven), artikel 3 (foltering, onmenselijke of vernederende behandeling) en artikel 8 (lichamelijke integriteit) Verdrag van Lanzarote
Handvest van de grondrechten, artikel 14, lid 2 (recht op onderwijs)	Recht op kosteloos verplicht onderwijs	ESH (herzien), artikel 17, lid 2 (recht op passende sociale, wettelijke en economische bescherming) Protocol nr. 1 bij het EVRM, artikel 2
Handvest van de grondrechten, artikel 21 (non-discriminatie)	Verbod van discriminatie op grond van leeftijd	EVRM, artikel 14 (verbod van discriminatie) Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1
Handvest van de grondrechten, artikel 7 (eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven) en artikel 24, lid 3 (contact met ouders)	Recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven) Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien) Verdrag inzake contact van en met kinderen Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind EHRM, <i>Maslov tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 1638/03, 2008 (uitwijzing van de verzoeker, die als kind is veroordeeld voor strafbare feiten)

In dit inleidende hoofdstuk wordt uiteengezet hoe het recht inzake de rechten van het kind zich op Europees niveau heeft ontwikkeld, welke kernbeginselen aan de toepassing ervan ten grondslag liggen en welke kernaspecten van kinderrechten aan bod komen in het Europese recht. Het hoofdstuk verschaft achtergrondinformatie bij de onderwerpspecifieke analyse in de volgende hoofdstukken.

De RvE werd na de Tweede Wereldoorlog opgericht, als een samenwerkingsverband tussen de Europese staten om de mensenrechten, de democratie en de rechtsstaat in Europa te handhaven. Tegenwoordig bestaat de RvE uit 47 lidstaten, waaronder alle EU-lidstaten. In 1950 heeft de RvE het [EVRM](#) vastgesteld.¹ Het EVRM was het eerste instrument dat de in de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#) neergelegde rechten concreetiseerde en bindend maakte. Het EVRM is evenzeer van toepassing op volwassenen als op kinderen. Het voorziet in absolute rechten, die de staten in geen enkel geval mogen schenden, zoals het recht op leven of het verbod van foltering, en beschermt bepaalde rechten en vrijheden die alleen bij wet kunnen worden beperkt wanneer dit in een democratische samenleving noodzakelijk is, zoals het recht op vrijheid en veiligheid of het recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven.

Het EHRM is krachtens artikel 19 EVRM ingesteld als gerechtelijk mechanisme om te waarborgen dat de staten hun verplichtingen uit hoofde van het EVRM nakomen.

Het EHRM onderzoekt klachten van personen, groepen personen of rechtspersonen over schendingen van het EVRM. Het kan ook geschillen tussen staten die door een of meer RvE-lidstaten tegen een andere lidstaat aanhangig zijn gemaakt, aan een onderzoek onderwerpen. Voorts kunnen de hoogste gerechtelijke instanties van een staat die partij is bij het EVRM sinds de inwerkingtreding van [Protocol nr. 16 bij dat verdrag](#) op 1 augustus 2018 het Hof verzoeken advies uit te brengen over principiële vraagstukken betreffende de uitlegging of toepassing van de rechten en vrijheden die zijn vastgelegd in het EVRM of de protocollen daarbij.

Staten zijn internationaal verplicht ervoor te zorgen dat hun ambtenaren het EVRM naleven. Alle lidstaten van de RvE hebben het EVRM inmiddels in hun nationaal recht geïntegreerd of rechtskracht aan dit verdrag gegeven, waardoor hun rechters en ambtenaren in overeenstemming met de bepalingen van het EVRM moeten handelen.

¹ Raad van Europa (1950), [Europees Verdrag voor de rechten van de mens](#), vastgesteld op 4 november 1950 en in werking getreden op 3 september 1953.

Het ESH² (herzien in 1996³) is een ander belangrijk mensenrechtenverdrag van de RvE voor de bescherming van sociale rechten. Het bevat specifieke bepalingen inzake kinderrechten. Op de nakoming van de verplichtingen uit hoofde van dit handvest door de staten die er partij bij zijn, wordt toegezien door het Europees Comité voor sociale rechten (ECSR). Het ECSR wordt door het Comité van Ministers van de Raad van Europa gekozen om de naleving van het handvest te monitoren via twee complementaire mechanismen: door middel van collectieve klachten van sociale partners en ngo's en door middel van nationale verslagen van de verdragsluitende staten. De besluiten en conclusies van het ECSR moeten door de staten in acht worden genomen, ook al zijn zij niet rechtstreeks afdwingbaar in de nationale rechtsstelsels.

De EU is gegroeid uit drie Europese organisaties die in de jaren vijftig zijn opgericht. In de oorspronkelijk verdragen van de Europese Gemeenschappen werd niet naar grondrechten of de bescherming ervan verwezen. Toen er echter zaken aanhangig werden gemaakt bij het HvJ (nu het HvJ-EU) over vermeende schendingen van de mensenrechten als gevolg van het Gemeenschapsrecht, heeft het Hof eind jaren zestig en begin jaren zeventig een corpus van rechtsrecht ontwikkeld die bekendstaat als de "algemene beginselen" van het Gemeenschapsrecht. Volgens het HvJ-EU weerspiegelen deze algemene beginselen de inhoud van de mensenrechtenbescherming die wordt geboden door nationale grondwetten en mensenrechtenverdragen, met name het EVRM, en ziet het HvJ-EU erop toe dat het Gemeenschapsrecht in overeenstemming is met deze beginselen.

Via wijzigingen van de Verdragen heeft het EU-stelsel voor de bescherming van de rechten van de mens zich uit de jurisprudentie van het HvJ-EU ontwikkeld om de bescherming van de grondrechten in de EU kracht bij te zetten. In het Verdrag van Maastricht werd verwezen naar het EVRM en de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de lidstaten als algemene beginselen van het EU-recht, terwijl het Verdrag van Amsterdam bevestigde dat de EU op deze beginselen is gegrondvest (het Verdrag van Lissabon noemt ze als "waarden" in artikel 2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU)).

2 Raad van Europa (1961), *Europees Sociaal Handvest*, CETS nr. 35, 18 oktober 1961.

3 Raad van Europa (1996), *Europees Sociaal Handvest (herzien)*, CETS nr. 163, 3 mei 1996.

In het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, dat in 2000 is vastgesteld, is een scala van burgerlijke, politieke, economische, sociale en culturele rechten vastgelegd. Toen het Verdrag van Lissabon in 2009 in werking trad, verwierf dit handvest dezelfde juridische waarde als de Verdragen, wat betekent dat de instellingen van de EU zich eraan moeten houden. De EU-lidstaten moeten bij de uitvoering van het EU-recht het handvest naleven. In vergelijking met de formulering van overeenkomstige bepalingen in nationale grondwetten bevat het handvest een opmerkelijk gedetailleerd pakket kinderrechten.⁴

Alle lidstaten van de EU en de RvE zijn partij bij het [VN-Verdrag inzake de rechten van het kind](#) (VRK).⁵ De leidende beginselen van het VRK, zoals het beginsel van het belang van het kind, het verbod van discriminatie, het recht op overleven, leven en ontwikkeling, en het recht van het kind om te worden gehoord, zijn opgenomen in rechtsinstrumenten van de EU en de RvE.

1.1 Kernbegrippen

Belangrijkste punten

- Een kind is een persoon jonger dan 18 jaar.
- Kinderen zijn houders van rechten en niet alleen personen die bescherming genieten.

1.1.1 Toepassingsgebied van het Europees recht inzake de rechten van het kind

In deze afdeling wordt ingegaan op de juridisch bindende instrumenten die door de RvE en de EU zijn vastgesteld, alsook op de jurisprudentie van het EHRM, het HvJ-EU en andere relevante toezichthoudende instanties. In voorkomend geval wordt verwezen naar overige Europese bronnen die van invloed

4 Zie Toggenburg, G. N. (2019), "Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtecharta", *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, augustus 2019, blz. 263-265.

5 Verenigde Naties, [Verdrag inzake de rechten van het kind](#), vastgesteld en opengesteld voor ondertekening, bekrachtiging en toetreding bij Resolutie 44/25 van de Algemene Vergadering van 20 november 1989, en in werking getreden op 2 september 1990, overeenkomstig artikel 49.

zijn op de ontwikkeling van de Europese wetgeving inzake kinderrechten, waaronder belangrijke beleidsdocumenten, richtsnoeren of andere niet-bindende/zachte rechtsinstrumenten.

Kinderen genieten als rechthebbenden alle mensen- en grondrechten en vallen onder speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken en behoeften. Een aanzienlijk deel van de Europese jurisprudentie is afgeleid van geschillen die door ouders of andere wettelijke vertegenwoordigers van kinderen zijn aangespannen, aangezien kinderen beperkte rechtsbevoegdheid hebben. Dit handboek beoogt te illustreren hoe het recht voorziet in de specifieke rechten van kinderen, maar laat ook zien hoe belangrijk ouders/voogden en andere wettelijke vertegenwoordigers zijn. Het geeft in voorkomend geval aan op welke gebieden de rechten en verantwoordelijkheden voornamelijk bij de verzorgers van kinderen liggen. In dergelijke gevallen wordt de VRK-aanpak gevolgd, waarbij de belangen van het kind vooropstaan bij de uitoefening van de ouderlijke verantwoordelijkheden, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.

1.1.2 Het kind als houder van rechten

In het internationaal recht bepaalt het VRK in artikel 1 dat “onder een kind [wordt] verstaan ieder mens jonger dan 18 jaar”. Dit is momenteel, ook in Europa, het juridische criterium voor de definitie van “kind”.

In het EU-recht is geen unieke, formele definitie van “kind” neergelegd in de Verdragen, de daarvan afgeleide regelgeving of de jurisprudentie. In de meeste rechtsinstrumenten van de EU wordt een kind gedefinieerd als een persoon jonger dan 18 jaar. Er wordt evenwel soms ook een ruimere definitie gehanteerd. Zo worden “kinderen” in de EU-wetgeving inzake het recht van vrij verkeer van EU-burgers en hun familieleden gedefinieerd als “de rechtstreekse bloedverwanten in neergaande lijn [...] beneden de leeftijd van 21 jaar of die te hunnen laste zijn”⁶, waarbij in wezen een biologische en economische benadering wordt gehanteerd in plaats van een benadering gebaseerd op minderjarigheid.

6 [Richtlijn 2004/38/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van de Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77), artikel 2, punt 2, c).

Sommige EU-wetten kennen verschillende rechten toe aan kinderen naargelang van hun leeftijd. Zo maakt [Richtlijn 94/33/EG betreffende de bescherming van jongeren op het werk](#) (richtlijn jonge werknemers)⁷, die de toegang van kinderen tot formele arbeid en de voorwaarden daarvoor in de EU-lidstaten regelt, onderscheid tussen “jongeren” (een overkoepelende term voor alle personen onder de 18 jaar), “adolescenten” (alle jongeren die minstens 15 en nog geen 18 jaar zijn en niet meer onder de voltijdse leerplicht vallen) en “kinderen” (alle jongeren die nog geen 15 jaar zijn en voor wie het grotendeels verboden is om formele arbeid te verrichten).

Op andere gebieden van het EU-recht, met name de gebieden waarop het EU-optreden een aanvulling vormt op het optreden van de lidstaten (zoals sociale zekerheid, immigratie en onderwijs), bepaalt het nationale recht wie een kind is. In die situatie wordt doorgaans de VRK-definitie toegepast.

In het RvE-recht hanteren de meeste instrumenten met betrekking tot kinderen de VRK-definitie van een kind. Voorbeelden zijn artikel 4, punt d), van het [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#)⁸ en artikel 3, punt a), van het [Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#) (Verdrag van Lanzarote)⁹.

Het **EVRM** bevat geen definitie van de term “kind”, maar artikel 1 verplicht de staten ertoe “eenieder” die onder hun rechtsmacht ressorteert de in dat verdrag vastgestelde rechten te verzekeren. Artikel 14 EVRM garandeert het genot van de in het Verdrag neergelegde rechten “zonder enig onderscheid op welke grond ook”, waaronder op grond van leeftijd.¹⁰ Het EHRM heeft verzoeken van en namens kinderen geaccepteerd, ongeacht hun leeftijd.¹¹ In zijn

7 [Richtlijn 94/33/EG](#) van de Raad van 22 juni 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk (PB L 216 van 20.8.1994, blz. 12), artikel 3.

8 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#), CETS nr. 197, 16 mei 2005.

9 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 25 oktober 2007.

10 EHRM, [Schwizgebel tegen Zwitserland](#), nr. 25762/07, 10 juni 2010. Zie ook FRA en EHRM (2018), [Handboek over het Europese non-discriminatierecht](#), Luxemburg, Publicatiebureau, 21 maart 2018, blz. 103.

11 Zie bijvoorbeeld EHRM, [Marckx tegen België](#), nr. 6833/74, 13 juni 1979, waarbij de minderjarige verzoeker 6 jaar oud was toen het Hof uitspraak deed. Zie ook EHRM, [C tegen Kroatië](#), nr. 80117/17, 8 oktober 2020.

jurisprudentie heeft het Hof de VRK-definitie van “kind” aanvaard¹² en gaat het uit van het criterium “jonger dan 18 jaar”.

Dezelfde definitie geldt voor het ESH en de uitlegging ervan door het ECSR.¹³

1.2 Achtergrond van de rechten van het kind in Europa

Belangrijkste punten

- Het EU-recht beschermt de rechten van het kind door middel van primaire en secundaire wetgeving op uiteenlopende gebieden, zoals consumentenbescherming, asiel en migratie, samenwerking in burgerlijke en strafrechtelijke zaken en gegevensbescherming.
- Het RvE-recht is gebaseerd op verschillende verdragen die specifiek gericht zijn op de rechten van kinderen, alsook op zachte rechtsinstrumenten, zoals aanbevelingen van het Comité van Ministers.

De EU en de RvE hebben beide wetgeving vastgesteld op verschillende gebieden die voor de rechten van het kind van belang zijn. Tussen de RvE en de EU is er sprake van bijzonder sterke interinstitutionele samenwerking. De ontwikkeling van het Europees recht berust ook op belangrijke instrumenten die door internationale instellingen zijn vastgesteld, zoals de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht.¹⁴

12 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009; EHRM, *Çoşelav tegen Turkije*, nr. 1413/07, 9 oktober 2012.

13 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 25.

14 Zie bijvoorbeeld [hoofdstuk 5](#), waarin wordt toegelicht hoe het EU-familie recht met betrekking tot grensoverschrijdende kindervervoering samenwerkt met het Verdrag van 25 oktober 1980 betreffende de burgerrechtelijke aspecten van internationale ontvoering van kinderen (Haags Kinderontvoeringsverdrag); volgens zijn [mandaat \(2020-2021\)](#) heeft de stuurgroep voor de rechten van het kind (CDENF) tot taak te zorgen voor samenwerking en synergieën met de EU.

1.2.1 Europese Unie: ontwikkeling van de rechten van het kind en de reikwijdte van de bescherming

Van oudsher hadden de rechten van het kind in het EU-recht grotendeels betrekking op het regelen van specifieke kindgerelateerde aspecten van bredere economische en politieke initiatieven, bijvoorbeeld op het gebied van consumentenbescherming¹⁵ en het vrije verkeer van personen¹⁶. De invoering van het [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#) in 2000, de inwerkingtreding van het [Verdrag van Lissabon](#) in 2009¹⁷ en strategische beleidsontwikkelingen – zoals de goedkeuring van de EU-strategie voor de rechten van het kind voor de periode 2021-2024 – hebben een nieuwe impuls gegeven aan de rechten van het kind in de EU.

Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 heeft het handvest dezelfde wettelijke status als de EU-Verdragen (artikel 6 VEU). Het verplicht de EU-instellingen in al hun acties en de lidstaten bij de uitvoering van het EU-recht om de in het handvest verankerde rechten te beschermen. In het handvest wordt voor het eerst uitvoerig verwezen naar kinderrechten op constitutioneel EU-niveau, waaronder de erkenning van het recht van kinderen om het verplichte onderwijs kosteloos te volgen (artikel 14, lid 2), een verbod op discriminatie op grond van leeftijd (artikel 21) en een verbod op kinderarbeid en uitbuiting van jongeren (artikel 32). Veelbetekenend is dat het handvest een specifieke bepaling bevat over de rechten van het kind (artikel 24) waarin de belangrijkste beginselen inzake kinderrechten zijn vervat: het recht op de bescherming en de zorg die nodig zijn voor het welzijn van kinderen (artikel 24, lid 1); het recht om vrijelijk hun mening te uiten, waarbij aan hun mening in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid passend belang wordt gehecht (artikel 24, lid 1); het recht om erop te kunnen rekenen

15 Bijvoorbeeld [Richtlijn 2009/48/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed (PB L 170 van 30.6.2009, blz. 1), die veiligheidsmaatregelen voor kinderspeelgoed bevat.

16 Bijvoorbeeld [Richtlijn 2004/38/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van de Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB L 158).

17 Artikel 3 van het [Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap](#), ondertekend te Lissabon op 13 december 2007 (PB C 306 van 17.12.2007, blz. 1).

dat hun belangen een essentiële overweging vormen voor alle handelingen die op hen betrekking hebben (artikel 24, lid 2); het recht om regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met beide ouders te onderhouden, tenzij dit tegen hun belangen indruist (artikel 24, lid 3), en het recht op een privéleven en een familie- en gezinsleven (artikel 7). In vergelijking met de formulering van overeenkomstige bepalingen in nationale grondwetten bevat het handvest een opmerkelijk gedetailleerd pakket kinderrechten.¹⁸

Overeenkomstig artikel 51, lid 2, van het handvest en artikel 6, lid 1, VEU kan het handvest niet leiden tot uitbreiding van de bevoegdheden van de EU of tot wijziging of invoering van een nieuwe bevoegdheid of taak voor de EU.

Het Verdrag van Lissabon heeft de EU meer mogelijkheden gegeven om kinderrechten te bevorderen, niet in de laatste plaats door “de bescherming van de rechten van het kind” aan te merken als algemene doelstelling van de EU (artikel 3, lid 3, VEU) en als belangrijk aspect van het EU-beleid inzake externe betrekkingen (artikel 3, lid 5, VEU). In het [Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie \(VWEU\)](#)¹⁹ zijn meer specifieke verwijzingen naar het kind opgenomen, die de EU in staat stellen om wetgevingsmaatregelen te nemen ter bestrijding van seksuele uitbuiting en mensenhandel (artikel 79, lid 2, punt d), en artikel 83, lid 1).

Dit heeft geleid tot de vaststelling van de [richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie](#)²⁰ en de [richtlijn inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan](#)²¹, die ook bepalingen bevat met betrekking tot de specifieke behoeften van minderjarige slachtoffers. Bovendien zijn in de [richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten](#) verscheidene bepalingen gewijd aan kinderen.²² Daarnaast voorziet een recente

18 Zie Toggenburg, G. N. (2019), “Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtecharta”, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, augustus 2019, blz. 263-265.

19 Zie de geconsolideerde versies van het [VWEU](#) (PB C 326 van 26.10.2012, blz. 1).

20 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/93/EU](#) (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1).

21 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/36/EU](#) (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1).

22 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU](#) (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57).

richtlijn in procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure.²³

Parallel aan de juridische ontwikkelingen zijn er ook belangrijke beleidsinstrumenten voor de rechten van het kind tot stand gekomen, aanvankelijk in het kader van de EU-agenda voor externe samenwerking en vervolgens in verband met interne kwesties. In 2021 werd de **EU-strategie voor de rechten van het kind**²⁴ aangenomen, evenals specifieke maatregelen ter bestrijding van kinderarmoede en sociale uitsluiting uit hoofde van de **Europese kindergarantie**. In de EU-strategie voor de rechten van het kind stelt de Europese Commissie bestaande en nieuwe uitdagingen aan de orde en doet zij op zes belangrijke gebieden voorstellen voor concrete prioritaire acties:

- deelname van kinderen aan het politieke en democratische leven;
- sociaal-economische inclusie, gezondheid en onderwijs;
- bestrijden van geweld tegen kinderen en waarborgen van kindbescherming;
- kindvriendelijke justitie;
- de digitale en de informatiemaatschappij;
- de mondiale dimensie.

Een veilige, beveiligde en betrouwbare digitale ruimte is een van de hoekstenen van de Europese digitale samenleving. Met name kinderen moeten de ongekende mogelijkheden van het digitale tijdperk kunnen benutten om zelfverzekerde, bekwame en actieve digitale burgers te worden. In de geactualiseerde versie van de **Europese strategie voor een beter internet voor kinderen**²⁵ (BIK-strategie) van 2022 zal worden ingegaan op het onderdeel digitale rechten van de overkoepelende strategie voor de rechten van het kind.

23 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), **Richtlijn 2016/800/EU** (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1).

24 EU, Europese Commissie (2021), **EU-strategie voor de rechten van het kind 2021-2024**.

25 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-strategy-better-internet-children>

De kindergarantie pakt kinderarmoede en sociale uitsluiting aan door middel van maatregelen op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie en opvang, onderwijs, gezondheidszorg, voeding en huisvesting.²⁶

De EU mag alleen wetgeving vaststellen wanneer zij daartoe op grond van de Verdragen bevoegd is (artikelen 2 tot en met 4 VWEU). Aangezien kinderrechten sectoroverstijgend zijn, moeten de bevoegdheden van de EU per geval worden vastgesteld. Tot op heden heeft de EU op de volgende gebieden uitgebreide wetgeving vastgesteld met relevantie voor de kinderrechten:

- consumentenbescherming;
- asiel en migratie;
- samenwerking op civielrechtelijk en strafrechtelijk gebied;
- gegevensbescherming.

1.2.2 Raad van Europa: ontwikkeling van de rechten van het kind en het toepassingsgebied van de bescherming

De RvE heeft sinds zijn oprichting een duidelijk mandaat tot bescherming en bevordering van mensenrechten. Het primaire mensenrechtenverdrag, dat door alle lidstaten van de RvE is geratificeerd, het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en het [EVRM](#), en de aanvullende protocollen daarbij, bevatten specifieke verwijzingen naar kinderen. Tot de belangrijkste verwijzingen behoren onderstaande bepalingen: artikel 5, lid 1, punt d), voorziet in de rechtmatige bewaring van een kind met het doel toe te zien op zijn opvoeding; artikel 6, lid 1, beperkt het recht op een openbare behandeling van een zaak wanneer dit in het belang is van een minderjarige; artikel 2 van Protocol nr. 1 voorziet in het recht op onderwijs en verplicht de staten om het recht van ouders om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun eigen godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen, te eerbiedigen. Voorts zijn alle andere algemene bepalingen van het

²⁶ Raad van de Europese Unie (2021), [Aanbeveling \(EU\) 2021/1004 van 14 juni 2021 tot instelling van een Europese kindergarantie](#), ST/9106/2021/INIT (PB L 223 van 22.6.2021, blz. 14).

EVRM van toepassing op iedereen, met inbegrip van kinderen. Sommige bepalingen zijn zeer relevant gebleken voor kinderen, bijvoorbeeld artikel 8, dat het recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven waarborgt, en artikel 3, dat foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen verbiedt. Het EHRM heeft aan de hand van een interpretatieve aanpak die gericht is op de positieve verplichtingen op grond van het EVRM, een uitgebreide jurisprudentie op het gebied van kinderrechten ontwikkeld, waarin vaak naar het VRK wordt verwezen. Het EHRM analyseert de aanvragen evenwel van geval tot geval en biedt daarom geen alomvattend overzicht van de rechten van kinderen uit hoofde van het EVRM.

Het andere belangrijke mensenrechtenverdrag van de RvE, het ESH (herzien in 1996), waarborgt de bescherming van sociale rechten en bevat specifieke bepalingen voor daarmee samenhangende kinderrechten. Twee bepalingen zijn van bijzonder belang voor de kinderrechten: artikel 7 omvat de plicht om alle kinderen tegen economische uitbuiting te beschermen; artikel 17 vereist dat de staten alle passende en noodzakelijke maatregelen nemen om te waarborgen dat kinderen beschikken over de verzorging, de ondersteuning, het onderwijs en de opleiding die zij nodig hebben (waaronder kosteloos basisonderwijs en voortgezet onderwijs), dat kinderen en jeugdige personen worden beschermd tegen verwaarlozing, geweld of uitbuiting en dat bescherming wordt geboden aan kinderen die de steun van hun gezin moeten ontberen. Het ECSR ziet toe op de uitvoering van het ESH en bestaat uit 15 onafhankelijke deskundigen die door het Comité van Ministers van de RvE worden gekozen. Het ECSR controleert of het nationaal recht en de nationale praktijken in overeenstemming zijn met het ESH.

Daarnaast heeft de RvE een aantal verdragen vastgesteld waarin uiteenlopende kinderrechtenkwesies aan bod komen, waaronder:

- [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik \(Verdrag van Lanzarote\)](#);
- [Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#);²⁷

27 Raad van Europa (1996), [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#), CETS nr. 160, 25 januari 1996.

- [Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen](#),²⁸
- [Verdrag inzake de adoptie van kinderen](#), herzien in 2008;²⁹
- [Verdrag inzake contact van en met kinderen](#),³⁰
- [Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld \(Verdrag van Istanbul\)](#).³¹

Op beleidsniveau voert de RvE sinds 2006 het programma “Bouwen aan een Europa voor en met kinderen” uit – een transversaal actieplan met betrokkenheid van nationale regeringen, het maatschappelijk middenveld, de EU en andere internationale organisaties en belanghebbenden. De stuurgroep voor de rechten van het kind (CDENF), die in 2020 is opgericht als opvolger van het eerdere op ad-hocbasis georganiseerde comité voor de rechten van het kind (2016-2019), stuurt de intergouvernementele werkzaamheden op dit gebied aan. Het programma bevordert een holistische en geïntegreerde aanpak ten aanzien van de rechten van het kind, waarbij de rechten van het kind worden geïntegreerd in alle relevante beleidsgebieden van de RvE.³²

In het kader van dit programma heeft het Comité van Ministers van de RvE verschillende zachte rechtsinstrumenten vastgesteld die praktische richtsnoeren bieden in aanvulling op bindende Europese wettelijke maatregelen die relevant zijn voor kinderen, waaronder:

- [Aanbeveling betreffende geïntegreerde nationale strategieën voor de bescherming van kinderen tegen geweld](#),³³

28 Raad van Europa (1975), [Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen](#), CETS nr. 85, 15 oktober 1975.

29 Raad van Europa (2008), [Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#), CETS nr. 202, 27 november 2008.

30 Raad van Europa (2003), [Verdrag inzake contact van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 15 mei 2003.

31 Raad van Europa (2011), [Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld](#), CETS nr. 210, 11 mei 2011.

32 Raad van Europa, [website over kinderrechten](#).

33 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2009), [Aanbeveling CM/Rec\(2009\)10 van het Comité van Ministers aan de lidstaten betreffende geïntegreerde nationale strategieën voor de bescherming van kinderen tegen geweld](#), 18 november 2009.

- *Richt snoeren voor kindvriendelijke justitie*,³⁴
- *Richt snoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg*,³⁵
- *Aanbeveling over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*,³⁶
- *Aanbeveling over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*,³⁷
- *Aanbeveling betreffende kinderen met gedetineerde ouders*,³⁸
- *Aanbeveling over effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie*,³⁹
- *Aanbeveling inzake richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*.⁴⁰

34 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richt snoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

35 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Richt snoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg*, 21 september 2011.

36 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Aanbeveling CM/Rec(2011)12 over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, 16 november 2011.

37 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2012), *Aanbeveling CM/Rec(2012)2 over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*, 28 maart 2012.

38 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Aanbeveling CM/Rec(2018)5 betreffende kinderen met gedetineerde ouders*, 4 april 2018.

39 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), *Aanbeveling CM/Rec(2019)11 over effectieve voogdij over niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie*, 11 december 2019.

40 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Aanbeveling CM/Rec(2018)7 inzake richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*, 4 juli 2018.

Bij de intergouvernementele werkzaamheden van de RvE op het gebied van de rechten van het kind dienen opeenvolgende [strategieën voor de rechten van het kind](#) als leidraad. De strategie voor de rechten van het kind van de RvE wordt uitgevoerd in synergie met de prioriteiten en acties die in andere strategieën en actieplannen van de RvE zijn voorgesteld, zoals [de strategie inzake handicaps \(2017-2023\)](#), [de strategie voor terrorismebestrijding \(2018-2022\)](#), [de strategie voor gendergelijkheid \(2018-2023\)](#), [het strategisch actieplan voor de insluiting van Roma en Travellers \(2020-2025\)](#), [het strategisch actieplan inzake mensenrechten en technologieën in de biogeneeskunde \(2020-2025\)](#), [de strategie voor de jeugdsector 2030](#) en [het actieplan voor de bescherming van kwetsbare personen in de context van migratie en asiel in Europa \(2021-2025\)](#).⁴¹

De nieuwe strategie voor de rechten van het kind (2022-2027) kent op zes belangrijke aandachtsgebieden: vrijwaring van geweld; gelijke kansen en sociale insluiting; toegang tot en veilig gebruik van technologieën voor alle kinderen; kindvriendelijke justitie; elk kind een stem geven; en kinderrechten in crisis- en noodsituaties.

41 Raad van Europa, [Strategie inzake handicaps 2017-2023](#), 30 november 2016; Raad van Europa, [Strategie voor terrorismebestrijding \(2018-2022\)](#), 4 juli 2018; Raad van Europa, [Strategie voor gendergelijkheid 2018-2023](#), 7 maart 2018; Raad van Europa, Comité voor Bio-ethiek, [Strategisch actieplan inzake mensenrechten en technologieën in de biogeneeskunde \(2020-2025\)](#), 18 december 2019; Raad van Europa, Comité van Ministers, [Strategie voor de jeugdsector 2030](#), 22 januari 2020; Comité van Ministers van de Raad van Europa (2020), [Strategisch actieplan van de Raad van Europa voor de insluiting van Roma en Travellers \(2020-2025\)](#), 22 januari 2020; Raad van Europa, Comité van Ministers (2021), [Actieplan voor de bescherming van kwetsbare personen in de context van migratie en asiel in Europa \(2021-2025\)](#), 5 mei 2021.

1.3 Europees recht met betrekking tot de rechten van het kind en het VN-Verdrag inzake de rechten van het kind

Belangrijkste punt

- Het Europees recht inzake kinderrechten is grotendeels gebaseerd op het VN-Verdrag inzake de rechten van het kind (VRK).

Aangezien alle lidstaten van de RvE partij zijn bij het VRK heeft het verdrag een belangrijke status op Europees niveau. Het bevat gemeenschappelijke wettelijke verplichtingen voor de lidstaten en geeft vorm aan de wijze waarop de Europese instellingen de rechten van het kind ontwikkelen en toepassen.

Het VRK is hierdoor maatgevend geworden voor de ontwikkeling van het Europese recht inzake de rechten van het kind, met als gevolg dat de RvE en de EU zich steeds meer op de invloed van het verdrag baseren. Door de opname van VRK-beginselen en -bepalingen in bindende instrumenten en jurisprudentie op Europees niveau komen er doeltreffender handhavingsmogelijkheden ter beschikking te staan van personen die in Europa een beroep willen doen op de rechten van het kind. Het [VN-Comité voor de Rechten van het Kind](#), dat toezicht houdt op de uitvoering van het verdrag en de facultatieve protocollen daarbij en via algemene opmerkingen richtsnoeren biedt voor de uitlegging van het VRK, is van groot belang voor de EU en de RvE. Specifieke verwijzingen naar de meest relevante documenten van het VN-comité zijn in dit handboek opgenomen.

De EU kan geen partij worden bij het VRK, omdat het verdrag er niet in voorziet dat andere entiteiten dan staten kunnen toetreden. De EU baseert zich evenwel op “algemene beginselen van het EU-recht” (schriftelijke en niet-schriftelijke beginselen die voortvloeien uit de constitutionele tradities die de lidstaten gemeen hebben) als bronnen van EU-recht naast de EU-Verdragen. Het HvJ-EU heeft bevestigd dat de plichten op grond van het EU-lidmaatschap niet in strijd mogen zijn met de plichten van lidstaten op grond van hun

ationale grondwet en met hun internationale mensenrechtenverplichtingen.⁴² Bijgevolg, en aangezien alle EU-lidstaten het VRK hebben geratificeerd, moet de EU zich, in elk geval ten aanzien van kwesties die binnen het kader van de bevoegdheden van de EU vallen, houden aan de beginselen en bepalingen ervan.

Die plicht wordt versterkt door andere EU-Verdragen en met name door het [Handvest van de grondrechten van de EU](#). Artikel 24 van het Handvest is rechtstreeks geïnspireerd op bepalingen van het VRK, waaronder twee van de "algemene beginselen van het VRK"⁴³, met name het beginsel van het belang van het kind (artikel 3 VRK) en het beginsel van participatie van kinderen (artikel 12 VRK)⁴⁴. Op EU-niveau wordt in kindgerelateerde wetgevingsinstrumenten bijna altijd uitdrukkelijk verwezen naar artikelen van het VRK of de beginselen ervan, zoals "het belang van het kind", het recht van kinderen om betrokken te worden bij besluiten die hen betreffen en het recht op bescherming tegen discriminatie. Het HvJ-EU heeft ook vaak gewezen op het verband tussen de EU-Verdragen en het VRK.⁴⁵

De RvE is als organisatie niet wettelijk gebonden door het VRK of de facultatieve protocollen daarbij⁴⁶, ondanks dat alle RvE-lidstaten partij zijn bij dit verdrag. Aangezien het EVRM moet worden uitgelegd in overeenstemming met de algemene beginselen van het internationaal recht, moet rekening worden gehouden met alle relevante regels van internationaal recht die van toepassing zijn in de betrekkingen tussen de staten die partij zijn bij het EVRM; meer in het bijzonder moeten de verplichtingen die het EVRM op het gebied van

42 Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen*, 14 mei 1974.

43 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2003): *algemene opmerking nr. 5 (2003): algemene maatregelen ter uitvoering van het Verdrag inzake de rechten van het kind (artikel 4, artikel 42 en artikel 44, lid 6)*, CRC/GC/2003/5, 27 november 2003, punt 12.

44 EU, Europees Parlement, Raad van de Europese Unie, Europese Commissie (2007), *Toelichtingen bij het Handvest van de grondrechten* (PB C 303 van 14.12.2007, blz. 17).

45 Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-112/20, *M. A. tegen Belgische Staat*, 11 maart 2021, punt 37.

46 Verenigde Naties (2000), *Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind inzake de betrokkenheid van kinderen bij gewapende conflicten*, resolutie A/RES/54/263 van de Algemene Vergadering van 25 mei 2000; Verenigde Naties (2011), *Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind inzake een communicatieprocedure*, resolutie A/RES/66/138 van de Algemene Vergadering van 19 december 2011; Verenigde Naties (2000), *Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind inzake de verkoop van kinderen, kinderprostitutie en kinderpornografie*, resolutie A/RES/54/263 van de Algemene Vergadering van 25 mei 2000.

kinderrechten oplegt aan de staten die partij zijn, worden uitgelegd in het licht van het VRK.⁴⁷ Ook het ECSR heeft in zijn besluiten uitdrukkelijk verwezen naar het VRK.⁴⁸ Bovendien worden de normerende en verdragsluitende activiteiten van de RvE beïnvloed door de beginselen en bepalingen van het VRK. Zo zijn de *Richtsoeren voor kindvriendelijke justitie* rechtstreeks geïnspireerd op een reeks VRK-bepalingen, wat zeker ook geldt voor de bijbehorende algemene opmerkingen van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind.⁴⁹

1.4 Rol van de Europese gerechtshoven bij de uitlegging en handhaving van de kinderrechten

Belangrijkste punten

- Het HvJ-EU heeft, vaak op basis van het VRK, beslissingen genomen met betrekking tot de rechten van het kind op gebieden als migratie, vrij verkeer, gewone verblijfplaats en non-discriminatie.
- Het EHRM heeft een uitgebreide jurisprudentie opgebouwd op het gebied van kinderrechten. Deze zaken vallen veelal onder artikel 8 EVRM, dat het recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven waarborgt.

47 EHRM, *Harroudj tegen Frankrijk*, nr. 43631/09, 4 oktober 2012, punt 42.

48 ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland*, klacht nr. 173/2018, 21 januari 2021, punt 158; ECSR, *Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) tegen Ierland*, klacht nr. 18/2003, 7 december 2004, punten 61 tot en met 63; ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009; ECSR, *Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 14/2003, 8 november 2004.

49 Zie VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), *Algemene opmerking nr. 10 (2007): rechten van het kind in de jeugdrechtspraak*, CRC/C/GC/10, 25 april 2007; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *Algemene opmerking nr. 12 (2009): het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *Algemene opmerking nr. 14 (2013) over het recht van het kind om zijn of haar belang een eerste overweging te laten vormen (artikel 3, lid 1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2021), *Algemene opmerking nr. 25 (2021) over de rechten van het kind in relatie tot de digitale wereld*, CRC/C/GC/25, 24 maart 2021; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2019), *Algemene opmerking nr. 24 (2019): rechten van het kind in de jeugdrechtspraak*, CRC/C/GC/24, 18 september 2019.

1.4.1 Hof van Justitie van de Europese Unie

In kinderrechtzaken heeft het HvJ-EU tot dusver voornamelijk de zogenaamde prejudiciële vragen beoordeeld (artikel 267 VWEU). Dit zijn procedures waarbij een nationale rechterlijke instantie het HvJ-EU vraagt om een uitleg van primair EU-recht (met andere woorden de Verdragen) of afgeleid EU-recht (met andere woorden besluiten en wetgeving) dat relevant is voor een aanhangige zaak.

Het HvJ-EU doet steeds vaker uitspraken over de rechten van het kind op verschillende gebieden, zoals vrij verkeer, EU-burgerschap, migratie, pleegzorg, gewone verblijfplaats, familie- en gezinsleven en non-discriminatie.

Het HvJ-EU heeft verwezen naar het VRK in verband met de uitleg van het EU-recht met betrekking tot kinderen, bijvoorbeeld in de zaak *Dynamic Medien GmbH tegen Avides Media AG*⁵⁰, waarin het HvJ-EU zich beriep op artikel 17 VRK, dat ondertekenende staten aanmoedigt passende richtsnoeren te ontwikkelen voor de bescherming van kinderen tegen via de media aangeboden informatie en materialen die schadelijk zijn voor hun welzijn.⁵¹ Het HvJ-EU verwees ook naar artikel 3, lid 1, VRK over het belang van het kind, en de overweging ervan in artikel 24 van het Handvest van de grondrechten in de zaak *M. A. tegen Belgische Staat*.⁵²

In andere gevallen heeft het HvJ-EU zijn arresten onderbouwd met verwijzingen naar algemene kinderrechtbeginselen die ook in VRK-bepalingen zijn opgenomen (zoals het belang van het kind en het recht om te worden gehoord). Dat deed het Hof met name in het kader van grensoverschrijdende kinderontvoering.⁵³

Afgezien daarvan is de EU van oudsher terughoudend om doorslaggevend belang te hechten aan het VRK, met name op politiek gevoelige gebieden zoals

50 HvJ-EU, zaak C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG*, 14 februari 2008.

51 HvJ-EU, zaak C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG*, 14 februari 2008, punten 42 en 52.

52 HvJ-EU, zaak C-112/20, *M. A. tegen Belgische Staat*, 11 maart 2021, punt 37.

53 HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010. Zie voorts hoofdstuk 5.

immigratiecontrole⁵⁴, hoewel dit aan het veranderen is in de recente jurisprudentie, die in de volgende hoofdstukken aan bod komt. Sinds de vaststelling van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie zijn verwijzingen van het HvJ-EU naar de artikelen over kinderrechten vaak te vergelijken met verwijzingen naar het VRK, gelet op de gelijkheid tussen de bepalingen.

1.4.2 Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Het EHRM beslist voornamelijk over individuele verzoeken die zijn ingediend overeenkomstig de artikelen 34 en 35 EVRM. De rechtsmacht van het EHRM strekt zich uit tot alle kwesties met betrekking tot de interpretatie en de toepassing van het EVRM en de Protocollen daarbij (artikel 32 EVRM). [Protocol nr. 16 bij het EVRM](#), dat in 2018 in werking is getreden, biedt de hoogste rechterlijke instanties van de lidstaten die de tekst hebben geratificeerd, de mogelijkheid om het EHRM te verzoeken advies uit te brengen over vraagstukken betreffende de uitlegging of toepassing van de rechten en vrijheden die zijn vastgelegd in het EVRM of de protocollen daarbij.

Het EHRM heeft een uitgebreide jurisprudentie over kinderrechten en heeft met name veel zaken onderzocht in het kader van artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven). Andere zaken in verband met de rechten van het kind zijn onderzocht in het kader van een reeks door het EVRM beschermde waarborgen voor mensenrechten, zoals het verbod van onmenselijke of vernederende behandelingen (artikel 3 EVRM) of het recht op een eerlijk proces (artikel 6 EVRM).

Bij de afhandeling van vorderingen die door of namens kinderen zijn ingesteld, verwijst het EHRM regelmatig naar het VRK. In sommige zaken hebben de kinderrechtenbeginselen zoals uiteengezet in het VRK grote invloed gehad op de argumentatie van het EHRM, met name wat betreft de wijze waarop het Hof artikel 6 EVRM (recht op een eerlijk proces) uitlegt met betrekking tot de behandeling van kinderen die met de wet in aanraking komen (zie [hoofdstuk 11](#)).

54 HvJ-EU, zaak C-540/03, *Europees Parlement tegen Raad van de Europese Unie* [GK], 27 juni 2006.

Voorbeeld: *Maslov tegen Oostenrijk*⁵⁵ betreft de uitzetting van de verzoeker, die als kind was veroordeeld voor een aantal strafbare feiten. Het EHRM oordeelde dat de plicht om rekening te houden met het belang van het kind in het geval van de uitzetting van een jeugdige delinquent ook de plicht omvat om de re-integratie van het kind te bevorderen, overeenkomstig artikel 40 VRK. Volgens het EHRM zou de re-integratie niet tot stand worden gebracht door het kind uit te zetten en op die manier de gezinsbanden en de sociale banden van het kind door te snijden.⁵⁶ Het VRK was zodoende een van de gronden waarop werd vastgesteld dat de uitzetting neerkwam op een buitensporige inmenging in de rechten van de verzoeker uit hoofde van artikel 8 EVRM (eerbiediging van familie- en gezinsleven).

1.5 Europees Comité voor Sociale Rechten

Belangrijkste punt

- Het ECSR heeft adviezen uitgebracht naar aanleiding van collectieve klachten op verschillende gebieden van de rechten van het kind, onder meer over zaken in verband met uitbuiting, migratie of kinderen die met de wet in aanraking komen.

Het ECSR stelt door middel van een collectieve klachtenprocedure of een nationale rapportageprocedure vast of het nationaal recht en de nationale praktijken in overeenstemming zijn met het ESH.⁵⁷ Aangewezen nationale en internationale organisaties kunnen collectieve klachten indienen tegen staten die partij zijn bij het ESH en die de klachtenprocedure hebben aanvaard. De kwesties die tot op heden in de klachten aan de orde zijn gesteld, hadden te maken met de economische uitbuiting van kinderen⁵⁸, de lichamelijke integriteit van kinderen⁵⁹, de gezondheidsgerelateerde rechten van migrantenkinderen.

55 EHRM, *Maslov tegen Oostenrijk* [GK], nr. 1638/0323, 23 juni 2008.

56 *Ibid.*, punt 83.

57 ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland*, klacht nr. 173/2018, 26 januari 2021.

58 ESCR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Portugal*, klacht nr. 1/1998, 9 september 1999.

59 ESCR, *Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) tegen Griekenland*, klacht nr. 17/2003, 7 december 2004; ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd tegen Ierland*, klacht nr. 93/2013, 4 februari 2013.

ren⁶⁰, de toegang tot onderwijs voor kinderen met een handicap⁶¹, kinderen die met de wet in aanraking komen⁶² en de rechten van niet-begeleide kinderen⁶³.

Voorbeeld: in de *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland*⁶⁴ stelden het ICJ en het ECRE dat Griekenland er niet in was geslaagd de bescherming van niet-begeleide migrantenkinderen in Griekenland en begeleide migrantenkinderen op de noordoostelijke eilanden van de Egeïsche Zee te waarborgen, onder meer omdat de opvangfaciliteiten overbevolkt waren. Het ECSR stelde schendingen van het ESH vast wegens het niet aanbieden van toereikende en passende huisvesting aan vluchtelingen- en asielzoekende kinderen op de eilanden, het gebrek aan voldoende huisvesting en onderdak op lange termijn voor niet-begeleide vluchtelingen- en asielzoekende kinderen op het vasteland, het gebrek aan een doeltreffend voogdijsysteem voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden migrantenkinderen, de bewaring van niet-begeleide migrantenkinderen in het kader van “beschermende hechtenis”, het gebrek aan toegang tot onderwijs en het gebrek aan voldoende gezondheidszorg voor begeleide en niet-begeleide migrantenkinderen op de eilanden.

60 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012.

61 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

62 ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Tsjechië*, klacht nr. 148/2017, 20 maart 2017.

63 ECSR, *Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) en Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) tegen Tsjechië*, klacht nr. 157/2017, 17 juni 2020.

64 ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland*, klacht nr. 173/2018, 21 januari 2021.

2

Burgerlijke rechten en vrijheden

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikelen 10 (vrijheid van godsdienst) en 14 (recht op onderwijs)	Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	<p>EVRM, artikel 9 (vrijheid van godsdienst) en artikel 14 (verbod van discriminatie);</p> <p>Artikel 2 van Protocol nr. 1 (het recht van ouders om hun kinderen te laten onderwijzen overeenkomstig hun eigen overtuigingen)</p> <p>EHRM, <i>Dogru tegen Frankrijk</i>, nr. 27058/05, 2008 (dragen van een islamitische hoofddoek op een openbare middelbare school)</p> <p>EHRM, <i>Kervanci tegen Frankrijk</i>, nr. 31645/04, 2008 (dragen van een islamitische hoofddoek op een openbare middelbare school)</p> <p>EHRM, <i>Grzelak tegen Polen</i>, nr. 7710/02, 2010 (alternatieven voor godsdienstonderwijs op basisscholen en middelbare scholen)</p> <p>EHRM, <i>Lautsi e.a. tegen Italië</i> [GK], nr. 30814/06, 2011 (tonen van crucifixen op openbare scholen)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		<p>EHRM, <i>Osmanoğlu en Kocabaş tegen Zwitserland</i>, nr. 29086/12, 2017 (vrijstelling van verplichte gemengde zwemlessen)</p> <p>EHRM, <i>Stavropoulos e.a. tegen Griekenland</i>, nr. 52484/18, 2020 (het recht dat iemand niet kan worden verplicht zijn/haar overtuigingen tot uiting te brengen)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 11 (vrijheid van meningsuiting)</p>	<p>Vrijheid van meningsuiting en van informatie</p>	<p>EVRM, artikel 10 (vrijheid van meningsuiting)</p> <p>EHRM, <i>Handyside tegen Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 5493/72, 1976 (verbieden van een kinderboek)</p> <p>EHRM, <i>Gaskin tegen Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 10454/83, 1989 (toegang tot een tijdens de kindertijd bijgehouden dossier)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind)</p> <p>Verordening Brussel II bis (her-schikking) (2019/1111/EU)</p> <p>Richtlijn procedurele waarborgen (2016/800/EU)</p> <p>Richtlijn seksueel misbruik van kinderen (2011/93/EG)</p> <p>HvJ-EU, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz</i>, 2010 (recht om te worden gehoord, internationale kinderontvoering)</p>	<p>Recht om te worden gehoord</p>	<p>EVRM, artikel 6 (eerlijk proces)</p> <p>Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind, artikelen 3, 4, 6 en 7</p> <p>Verdrag van Lanzarote, artikelen 9 en 14</p> <p>EHRM, <i>M. en M. tegen Kroatië</i>, nr. 10161/13, 2015 (recht om te worden gehoord in voogdijzaken)</p> <p>EHRM, <i>Sahin tegen Duitsland [GK]</i>, nr. 30943/96, 2003 (horen van een kind in de rechtbank in omgangsprocedures)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 12 (vrijheid van vergadering en vereniging)</p>	<p>Recht op vrijheid van vergadering en vereniging</p>	<p>EVRM, artikel 11 (vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging)</p> <p>EHRM, <i>Christian Democratic People's Party tegen Moldavië</i>, nr. 28793/02, 2006 (bijwonen van bijeenkomsten in de publieke ruimte)</p>

Eenieder, met inbegrip van kinderen, geniet de burgerlijke rechten en vrijheden die in verschillende instrumenten zijn neergelegd, met name in het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) en in het [EVRM](#) zoals uitgelegd door het EHRM. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de rechten en vrijheden die gevolgen hebben voor de rechten van het kind. Het analyseert het recht van kinderen op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst ([afdeling 2.1](#)), de rechten van ouders en de vrijheid van godsdienst van hun kinderen ([afdeling 2.2](#)), het recht op vrijheid van meningsuiting en informatie ([afdeling 2.3](#)), het recht van kinderen om te worden gehoord ([afdeling 2.4](#)) en het recht op vrijheid van vergadering en vereniging ([afdeling 2.5](#)).

2.1 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

Belangrijkste punt

- Het EVRM en het Handvest van de grondrechten van de EU waarborgen de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, met inbegrip van het recht om van godsdienst of overtuiging te veranderen en de vrijheid om een godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften.

Binnen het EU-recht waarborgt artikel 10 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé, een godsdienst te belijden of een overtuiging tot uitdrukking te brengen in erediensten, in onderricht, in de praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften. Het recht op dienstweigering op grond van gewetensbezwaren wordt ook erkend volgens het nationale recht (artikel 10, lid 2, van het Handvest).

Binnen het RvE-recht voorziet artikel 9 [EVRM](#) in de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Uit de EHRM-jurisprudentie zijn drie dimensies van het recht op vrijheid van godsdienst gedistilleerd: de interne dimensie; de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen; en de vrijheid om zijn of haar godsdienst te belijden of zijn of haar overtuiging tot uiting te brengen. De eerste twee dimensies zijn absoluut – een staat mag deze onder geen

enkele omstandigheid inperken.⁶⁵ De vrijheid een godsdienst te belijden of een overtuiging tot uiting te brengen, kan worden beperkt wanneer de wet daarin voorziet, daarmee een legitiem doel wordt nagestreefd en zulks in een democratische samenleving noodzakelijk is (artikel 9, lid 2, EVRM).

Het EHRM heeft zich in zijn jurisprudentie met betrekking tot de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst van kinderen voornamelijk gebogen over het recht op onderwijs en het openbaar onderwijs.

Voorbeeld: in de zaken *Dogru tegen Frankrijk* en *Kervanci tegen Frankrijk*⁶⁶ werden twee meisjes van 11 en 12 jaar uitgesloten van het eerste jaar van een Franse openbare middelbare school, omdat zij weigerden om tijdens de gymlessen hun hoofddoek af te doen. Het EHRM merkte op dat het recht van de verzoeksters om hun godsdienstige overtuiging tot uitdrukking te brengen, was beperkt met het oog op het seculiere karakter van openbare scholen. Volgens de nationale overheid was het dragen van een sluier, zoals een islamitische hoofddoek, om gezondheids- en veiligheidsredenen niet verenigbaar met sportlessen. Het EHRM achtte dit redelijk, omdat de school de godsdienstige overtuigingen van de verzoeksters had afgezet tegen de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen en de openbare orde. Dientengevolge concludeerde het Hof dat de inmeniging in de vrijheid van de leerlingen om hun godsdienstige overtuiging tot uitdrukking te brengen, gerechtvaardigd was en in verhouding stond tot het nagestreefde doel. Daarom stelde het EHRM geen inbreuk vast op artikel 9 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *Grzelak tegen Polen*⁶⁷ betreft het verzuim om een leerling die van godsdienstonderwijs was vrijgesteld, ethiekonderwijs en een bijbehorend rapportcijfer te geven. Tijdens zijn gehele schooltijd (basis- en middelbare school, in de leeftijd tussen 7 en 18 jaar) genoot de verzoeker geen godsdienstonderwijs, conform de wens van zijn ouders, die agnost waren. Aangezien te weinig leerlingen geïnteresseerd waren, werden er nooit ethieklessen gegeven, waardoor op zijn schoolrapporten en -getuigschriften geen cijfer vermeld stond voor "religie/ethiek", maar

65 EHRM, *Darby tegen Zweden*, nr. 11581/85, 23 oktober 1990.

66 EHRM, *Dogru tegen Frankrijk*, nr. 27058/05, 4 december 2008; EHRM, *Kervanci tegen Frankrijk*, nr. 31645/04, 4 december 2008.

67 EHRM, *Grzelak tegen Polen*, nr. 7710/02, 15 juni 2010.

een streep. Volgens het EHRM viel het ontbreken van een cijfer voor “religie/ethiek” op de schoolrapporten van de jongen binnen het negatieve aspect van de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, omdat de rapporten konden wijzen op zijn ongelovigheid. Het ontbreken van een cijfer vormde daarom een ongerechtvaardigde stigmatisering. Het verschil in behandeling tussen ongelovigen die ethieklessen wilden volgen en leerlingen die godsdienstonderwijs volgden, was derhalve niet objectief en redelijk gerechtvaardigd, en er bestond geen redelijke verhouding tussen het gebruikte middel en het nagestreefde doel. De beoordelingsmarge van de staat was in deze kwestie overschreden, aangezien de essentie van het recht van de verzoeker om zijn godsdienst of overtuigingen niet tot uiting te brengen, werd geschonden, hetgeen een inbreuk betekende op artikel 14 EVRM juncto artikel 9 EVRM.

2.2 De rechten van ouders en de vrijheid van godsdienst van hun kinderen

Belangrijkste punten

- Ouders hebben het recht om ervoor te zorgen dat het onderwijs en de opvoeding van hun kinderen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen overeenstemmen.
- Ouders hebben het recht en de plicht om hun kinderen te leiden in de uitoefening van zijn of haar recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.

De rechten van ouders in het kader van de vrijheid van godsdienst van hun kinderen worden in het Europees recht anders behandeld dan in het [VRK](#).

Op grond van het EU-recht moet het recht van ouders om ervoor te zorgen dat het onderwijs en de opvoeding van hun kinderen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen overeenstemmen, worden geëerbiedigd (artikel 14, lid 3, van het [Handvest van de grondrechten](#)).

Op grond van het RvE-recht, met name artikel 2 van [Protocol nr. 1 bij het EVRM](#), moeten de staten in het onderwijs en in de opvoeding de (religieuze)

overtuigingen van de ouders eerbiedigen. Volgens het EHRM is dit een brede plicht, omdat die niet alleen van toepassing is op de inhoud en de tenuitvoerlegging van schoolprogramma's, maar ook op de uitoefening van alle functies die een staat op zich neemt.⁶⁸ Dit betreft de organisatie en de financiering van het openbaar onderwijs, de vaststelling en planning van het programma, de objectieve, kritische en pluralistische overdracht van in het programma opgenomen informatie of kennis (waarbij de staat zich niet schuldig mag maken aan indoctrinatie die mogelijk een inbreuk is op de godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen van ouders) en de organisatie van de schoolomgeving, met inbegrip van de aanwezigheid van religieuze symbolen, zoals kruisbeelden, in openbare scholen. Het EHRM heeft zich ook gebogen over zaken waarin in het kader van het onderwijs de belangen van het kind en de religieuze belangen van hun ouders met elkaar in conflict zouden kunnen komen.

Voorbeeld: de zaak *Lautsi e.a. tegen Italië*⁶⁹ betreft het tonen van kruisbeelden in klaslokalen op openbare scholen. Een ouder klaagde dat de aanwezigheid van kruisbeelden in de klaslokalen van de openbare school die haar kinderen bezochten een inbreuk vormde op de seculiere opvoeding van haar kinderen. De Grote Kamer (GK) van het EHRM oordeelde dat de overheid in het kader van haar taken op het gebied van opvoeding en onderwijs moet besluiten of kruisbeelden zijn toegestaan in de klaslokalen van openbare scholen en dat zulks binnen het toepassingsgebied van de tweede zin van artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM valt. Het Hof stelde dat dit besluit in principe binnen de beoordelingsmarge van de verwerende staat valt en dat er geen Europese consensus bestaat over de aanwezigheid van religieuze symbolen in openbare scholen. Het klopt dat de aanwezigheid van kruisbeelden in klaslokalen van openbare scholen – waarmee zonder twijfel wordt verwezen naar het christendom – de meerderheidsreligie van een land zichtbaar maakt in de schoolomgeving. Dat op zich is echter niet voldoende om neer te komen op indoctrinatie door de verwerende staat. Het EHRM is van mening dat een kruisbeeld aan de muur in wezen een passief symbool is dat niet kan worden geacht een

68 Zie de desbetreffende jurisprudentie van het EHRM: EHRM, *Kjeldsen, Busk Madsen en Pedersen tegen Denemarken*, nrs. 5095/71, 5920/72 en 5926/72, 7 december 1976; EHRM, *Valsamis tegen Griekenland*, nr. 21787/93, 18 december 1996; EHRM, *Folgerø e.a. tegen Noorwegen* [GK], nr. 15472/02, 29 juni 2007; EHRM, *Hasan en Eylem Zengin tegen Turkije*, nr. 1448/04, 9 oktober 2007; EHRM, *Lautsi e.a. tegen Italië* [GK], nr. 30814/06, 18 maart 2011.

69 EHRM, *Lautsi e.a. tegen Italië* [GK], nr. 30814/06, 18 maart 2011.

vergelijkbare invloed te hebben op leerlingen als het gesproken woord of deelname aan godsdienstige activiteiten. Zodoende concludeerde de GK dat het besluit van de autoriteiten om kruisbeelden te laten hangen in de lokalen van de school die de kinderen van de verzoekster bezochten, binnen de beoordelingsmarge van de autoriteiten viel en dus geen inbreuk vormde op het recht van ouders om zich van opvoeding en onderwijs te verzekeren in overeenstemming met hun eigen godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen.

Voorbeeld: de zaak *Osmanoğlu en Kocabaş tegen Zwitserland*⁷⁰ betreft moslimouders die een boete kregen opgelegd omdat zij hun dochters niet wilden laten deelnemen aan verplichte gemengde zwemlessen op hun basisschool. De klacht van de verzoekers luidde dat dit een inbreuk vormde op hun recht om hun godsdienst te belijden krachtens artikel 9 (Protocol nr. 1 bij het EVRM, dat niet door Zwitserland is geratificeerd). Het EHRM hield rekening met het feit dat de autoriteiten zeer flexibele regelingen hadden aangeboden om de impact van de zwemlessen van de kinderen op de godsdienstige overtuigingen van hun ouders te beperken; de dochters hadden onder meer toestemming gekregen om een boerkini te dragen, en zij konden zich uitkleden en douchen zonder dat er jongens aanwezig waren. De geldboeten, die waren voorafgegaan door waarschuwingen, bleken niet onevenredig en er was een toegankelijke procedure voor de verzoekers om hun vrijstellingsverzoek te laten onderzoeken. Op basis hiervan werd vastgesteld dat de autoriteiten de aanzienlijke beoordelingsmarge waarover zij in casu beschikten, niet hadden overschreden.⁷¹

Voorbeeld: in *Stavropoulos e.a. tegen Griekenland*⁷² voerden de verzoekende ouders en hun dochter aan dat de geboorteregistratie van het kind een schending vormde van hun recht op vrijheid van godsdienst. Een handgeschreven notitie (met het woord “naamgeving”) was naast de naam van het kind in het document geplaatst en het doopgedeelte was blanco gelaten. Het Hof was het met de verzoekers eens dat de notitie een bijzondere bijbetekenis droeg; namelijk dat de dochter niet was gedoopt. Door de vermelding van dergelijke informatie in een geboorteakte, een openbaar en vaak gebruikt

70 EHRM, *Osmanoğlu en Kocabaş tegen Zwitserland*, nr. 29086/12, 10 januari 2017.

71 Zie ook EHRM, *Papageorgiou e.a. tegen Griekenland*, nrs. 4762/18 en 6140/18, 31 oktober 2019; EHRM, *Perovy tegen Rusland*, nr. 47429/09, 20 oktober 2020.

72 EHRM, *Stavropoulos e.a. tegen Griekenland*, nr. 52484/18, 25 juni 2020.

document, liep de houder het risico in discriminerende situaties te geraken in zijn contacten met de bestuursorganen. Bovendien was in de onderhavige zaak het plaatsen van de handgeschreven notitie niet wettelijk voorgeschreven; daarom hoefde niet te worden onderzocht of de inmenging een legitiem doel had nagestreefd en “in een democratische samenleving noodzakelijk” was om een schending van artikel 9 EVRM vast te stellen.

In het internationaal recht verplicht artikel 14, lid 2, VRK de staten die partij zijn, ertoe de rechten en plichten van de ouders te eerbiedigen om het kind te leiden in de uitoefening van zijn/haar recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind. De formulering van artikel 14, lid 2, VRK stemt overeen met de algemene opvatting van het VRK over ouderlijke verantwoordelijkheden, namelijk dat ouderlijke verantwoordelijkheden moeten worden uitgeoefend op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind (artikel 5 VRK) en met het belang van het kind als uitgangspunt (artikel 18, lid 1, VRK). Artikel 14, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU erkent ook het recht van ouders om ervoor te zorgen dat het onderwijs en de opvoeding van hun kinderen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen overeenstemmen.

2.3 Vrijheid van meningsuiting en van informatie

Belangrijkste punt

- Het Handvest van de grondrechten van de EU en het EVRM waarborgen het recht op vrijheid van meningsuiting. Dat recht omvat de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van het openbaar gezag.

Binnen het EU-recht omvat het recht op vrijheid van meningsuiting de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen (artikel 11 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#)).

Volgens het RvE-recht wordt de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd door artikel 10 EVRM en kan deze uitsluitend worden beperkt wanneer dat bij wet is voorzien, wanneer daarmee een van de in artikel 10, lid 2, genoemde legitieme doelen wordt nagestreefd en wanneer dat noodzakelijk is in een democratische samenleving.

In zijn jurisprudentie heeft het EHRM benadrukt dat “[v]rijheid van meningsuiting een van de essentiële grondslagen van [een democratische] samenleving vormt en een van de basisvoorwaarden is voor de vooruitgang van zulke samenlevingen en voor de ontwikkeling van ieder mens [...] deze vrijheid geldt niet alleen voor ‘inlichtingen’ of ‘denkbeelden’ die positief worden ontvangen of als niet-beledigend of ongevaarlijk worden beschouwd, maar ook voor die welke de staat of een deel van de bevolking krenken, verontrusten of aanstoot geven.”⁷³

Voorbeeld: in *Handyside tegen Verenigd Koninkrijk*⁷⁴ oordeelde het EHRM dat het door de overheid ingestelde verbod op het boek *Little Red School Book* in overeenstemming was met de uitzondering als bedoeld in artikel 10, lid 2, EVRM betreffende de bescherming van de goede zeden. Deze zaak betreft het recht om kennis te nemen van informatie die overeenstemt met de leeftijd en rijpheid van het kind — een voor kinderen bijzonder relevant aspect van het recht op vrijheid van meningsuiting. Het uit het Deens vertaalde boek was geschreven voor kinderen in de schoolgaande leeftijd en stelde een reeks sociale normen aan de orde, waaronder op het gebied van seksualiteit en drugs. Jongeren kunnen bepaalde passages van het boek in een cruciale fase van hun ontwikkeling zien als aanmoediging om zich al te vroeg over te geven aan activiteiten die hen schaden of zelfs om bepaalde strafbare feiten te plegen. Daarom mochten de bevoegde Engelse rechters overeenkomstig het EHRM “in het kader van hun beoordelingsbevoegdheid bepalen op welke leeftijd het boek funeste gevolgen zou hebben voor de morele ontwikkeling van veel kinderen en adolescenten die het boek lezen”.

Andere kinderzaken uit hoofde van artikel 10 EVRM betreffen het recht van in instellingen geplaatste kinderen op toegang tot informatie.

⁷³ Zie bijvoorbeeld EHRM, *Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5493/72, 7 december 1976, punt 49.

⁷⁴ *Ibid.*

Voorbeeld: de zaak *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*⁷⁵ betreft een persoon die gedurende het grootste deel van zijn kindertijd in een instelling verbleef. Tijdens die periode hield de plaatselijke overheid een vertrouwelijk dossier over hem bij. Het dossier bevatte verschillende verslagen van artsen, leraren, politieagenten en reclasseringsambtenaren, maatschappelijk werkers, gezondheidsinspecteurs, pleegouders en kostschoolmedewerkers. Toen de verzoeker voor een procedure tegen de lokale overheid wegens lichamelijk letsel toegang wenste te verkrijgen tot het dossier, werd hem dat geweigerd. De vertrouwelijkheid van die dossiers diende het algemeen belang met het oog op de goede werking van de kindzorg, die in het gedrang zou komen indien degenen die het dossier bijhouden, in de toekomst minder snel openhartig zouden rapporteren. Het EHRM aanvaardde dat het voor personen die als kinderen onder de hoede van de staat waren, essentieel was om “de nodige informatie te ontvangen over en kennis te hebben van hun kindertijd en vroege ontwikkeling”.⁷⁶ Hoewel de vertrouwelijkheid van openbare registers moet worden gewaarborgd, kan een systeem als het Britse, waarbij toestemming van de bijdrager nodig is om toegang te krijgen tot een dossier, in principe in overeenstemming zijn met artikel 8 EVRM, mits de belangen van het individu dat toegang wenst te verkrijgen tot het dossier, worden gewaarborgd wanneer een bijdrager niet in staat is om toestemming te geven of ten onrechte weigert om toestemming te verlenen. In een dergelijk geval moet een onafhankelijke autoriteit uiteindelijk een beslissing nemen over het verlenen van toegang. Een dergelijke procedure was niet beschikbaar voor de verzoeker in deze zaak, waarop het Hof een inbreuk op de rechten van de verzoeker uit hoofde van artikel 8 EVRM vaststelde. Het EHRM stelde echter geen inbreuk op artikel 10 EVRM vast en herhaalde daarbij dat het recht op vrijheid om informatie te ontvangen verbiedt dat een regering de informatievoorziening aan een persoon beperkt wanneer anderen hem informatie willen verstrekken. Dit recht omvat evenwel niet de verplichting dat de staat de betreffende informatie zelf aan de persoon verstrekt.

In artikel 13, lid 1, VRK wordt erkend dat het kind het recht heeft op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te vergaren, te ontvangen en door te geven, ongeacht landsgrenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, in de vorm van kunst, of met behulp van andere media naar zijn of haar keuze.

75 EHRM, *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 10454/83, 7 juli 1989.

76 *Ibid.*, punt 49.

2.4 Recht om te worden gehoord

Belangrijkste punten

- Het VRK ziet het recht van het kind om vrijelijk zijn mening te uiten over alle aangelegenheden die hem betreffen, als een van de algemene beginselen van het VRK.
- Overeenkomstig het Handvest van de grondrechten van de EU hebben kinderen het recht vrijelijk hun mening te uiten en hebben ze er recht op dat aan hun mening in aangelegenheden die hen betreffen, passend belang wordt gehecht in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid.
- Uit hoofde van het EVRM moet de vraag of een nationale rechter het kind moet horen, worden beoordeeld in het licht van de specifieke omstandigheden van elk geval en hangt dit af van de leeftijd en rijpheid van het kind.

Binnen het EU-recht bepaalt artikel 24, lid 1, van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) dat kinderen vrijelijk hun mening mogen uiten. Aan hun mening in aangelegenheden die hen betreffen, moet passend belang worden gehecht in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid. Deze bepaling is algemeen toepasselijk en is niet beperkt tot bepaalde procedures. Het HvJ-EU heeft vaak de betekenis van deze bepaling uitgelegd in samenhang met de [verordening Brussel II bis](#).

Voorbeeld: de zaak *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*⁷⁷ betreft het in strijd met het voogdijbesluit overbrengen van een minderjarige van Spanje naar Duitsland. Het HvJ-EU werd gevraagd of de Duitse rechtbank (de rechtbank van het land waarnaar het kind was overgebracht) zich mocht verzetten tegen de executoriale titel van de rechtbank in Spanje (het land van herkomst) omdat het kind niet was gehoord, hetgeen een inbreuk betekende op artikel 42, lid 2, punt a), van Verordening (EG) nr. 2201/2003 (Brussel II bis) en artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU. Toen het meisje tijdens een procedure bij de Duitse rechter haar mening uitte, gaf zij aan niet te willen terugkeren. Het HvJ-EU motiveerde dat het horen van een kind geen absoluut recht is, maar dat wanneer de rechter besluit dat een kind moet worden

⁷⁷ HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010; zie ook [afdeling 5.4](#), die nadere informatie bevat over dit arrest en over de werking van de herschikte verordening Brussel II bis.

gehoord, het kind een daadwerkelijke en effectieve mogelijkheid moet worden geboden om zijn mening te geven. Voorts oordeelde het Hof dat het recht van het kind om te worden gehoord, zoals neergelegd in het Handvest en in de verordening Brussel II bis, vereist dat aan het kind de procedures en de wettelijke voorwaarden ter beschikking worden gesteld opdat het vrijelijk zijn mening kan geven en dat de rechter van deze mening kennis neemt. De rechtbank moet ook alle passende maatregelen nemen om dergelijke hoorzittingen te organiseren, rekening houdend met de belangen van het kind en de omstandigheden van elke afzonderlijke zaak. Indien het kind ingezetene is van een andere lidstaat, kan het horen van een kind, zoals aangegeven in overweging 20 van de verordening Brussel II bis, plaatsvinden volgens de regelingen van Verordening (EG) nr. 1206/2001 van de Raad van 28 mei 2001 betreffende de samenwerking tussen de gerechten van de lidstaten op het gebied van bewijsverkrijging in burgerlijke en handelszaken. Volgens het arrest van het HvJ-EU konden de autoriteiten van het land waarnaar het kind was overgebracht (Duitsland) zich echter niet tegen de terugkeer van het kind verzetten op grond van een inbreuk op het recht om te worden gehoord in het land van herkomst (Spanje).

Het recht om te worden gehoord is terug te vinden in verschillende wetgevingsbesluiten. Uit hoofde van artikel 21 van de herschikte verordening Brussel II bis hebben kinderen die in staat zijn hun eigen mening te vormen, het recht om een daadwerkelijke en effectieve gelegenheid te krijgen om hun mening te uiten, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling.⁷⁸ Aan hun meningen moet passend belang worden gehecht in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid. Dit recht is niet alleen van toepassing op zaken die te maken hebben met ouderlijke verantwoordelijkheid, maar ook op vordering tot teruggave uit hoofde van het [Verdrag van Den Haag van 1980](#) betreffende de burgerrechtelijke aspecten van internationale ontvoering van kinderen.⁷⁹

78 EU, Raad van de Europese Unie, [Verordening \(EU\) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering \(herschikking\)](#) (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1).

79 Zie ook artikel 26 van [Verordening \(EU\) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering \(herschikking\)](#) (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1).

Volgens de **richtlijn procedurele waarborgen** van de EU moeten de lidstaten ervoor zorgen dat kinderen het recht hebben aanwezig te zijn bij hun proces en moeten zij alle nodige maatregelen nemen om die deelname inhoud te geven, zoals de mogelijkheid om gehoord te worden en hun mening te geven.⁸⁰ De **richtlijn seksueel misbruik van kinderen** van de EU bevat ook een aantal procedurele waarborgen om de bescherming van het kindslachtoffer tijdens onderzochtingen in de strafprocedure zeker te stellen.⁸¹

In het kader van het RvE-recht legt het EHRM het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven (artikel 8 **EVRM**) niet zodanig uit dat het kind altijd door de rechter moet worden gehoord.⁸² Over het algemeen is het aan de nationale rechterlijke instanties om de ingebrachte bewijsstukken te beoordelen en om te beslissen over de wijze waarop de feiten worden nagetrokken. Nationale rechterlijke instanties zijn niet altijd verplicht om een kind te horen over de omgang met een ouder zonder voogdijrechten. Dit onderwerp moet worden beoordeeld in het licht van de specifieke omstandigheden van elk geval, rekening houdend met de leeftijd en rijpheid van het betrokken kind. Bovendien gaat het EHRM uit hoofde van de procedurele bepaling van artikel 8 vaak na of de overheid passende stappen heeft genomen om haar besluiten te omringen met de nodige waarborgen.

Voorbeeld: de zaak *M. en M. tegen Kroatië*⁸³ betreft een voogdijgeschied, dat onder meer gaat om beschuldigingen van kindermishandeling door de vader. Het was het EHRM met name opgevallen dat het kind, dat destijds 13,5 jaar oud was, nog steeds niet was gehoord in de voogdijprocedure, die tot dusver meer dan vier jaar had geduurd, en dus niet in de gelegenheid was gesteld om voor de rechter kenbaar te maken bij welke ouder zij wilde wonen. Indien kinderen die in staat zijn hun eigen mening te vormen, niet

- 80 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), **Richtlijn (EU) 2016/800 van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure** (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1), artikel 16.
- 81 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), **Richtlijn 2011/93/EU van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad** (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1), artikel 20.
- 82 Zie ook EHRM, *N.Ts. tegen Georgia*, nr. 71776/12, 2 februari 2016; EHRM, *Iglesias Casarrubios en Cantalapiedra Iglesias tegen Spanje*, nr. 23298/12, 11 oktober 2016; EHRM, *C tegen Kroatië*, nr. 80117/17, 8 oktober 2020; EHRM, *M.N. e.a. tegen België*, nr. 3599/18, 5 maart 2020; EHRM, *Petrov en X tegen Rusland*, nr. 23608/16, 23 oktober 2018.
- 83 EHRM, *M. en M. tegen Kroatië*, nr. 10161/13, 3 september 2015.

in de gelegenheid worden gesteld om te worden gehoord en aldus hun mening kenbaar te maken, kan niet worden gesteld dat zij voldoende bij het besluitvormingsproces betrokken zijn geweest. De begrensde autonomie van kinderen, die geleidelijk toeneemt naarmate hun rijpheid zich ontwikkelt, komt tot uiting in hun recht om te worden geraadpleegd en gehoord. Onder de specifieke omstandigheden van de zaak betekende het niet-erbiedigen van de wensen van de eerste verzoekster met betrekking tot de vraag bij welke ouder zij wilde wonen een schending van haar recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven op grond van artikel 8.

Voorbeeld: in de zaak *Sahin tegen Duitsland*⁸⁴ verbood de moeder al het contact tussen de verzoeker en zijn vierjarige dochter. De Duitse regionale rechtbank oordeelde dat toegang van de vader tot het kind schadelijk zou zijn vanwege de ernstige spanningen tussen de ouders. De rechtbank kwam tot deze uitspraak zonder aan het kind te vragen of zij haar vader wilde blijven zien. Ten aanzien van het horen van het kind in de rechtbank verwees het EHRM naar de uitleg die een deskundige had gegeven aan de regionale rechtbank in Duitsland. Na verschillende ontmoetingen met het kind, haar moeder en de verzoeker oordeelde de deskundige dat ondervraging van het kind een risico voor haar kon meebrengen dat met speciale maatregelen in de rechtbank niet kon worden weggenomen. Het EHRM oordeelde dat de impliciete procedurevereisten van artikel 8 EVRM inzake het horen van een kind in de rechtbank in deze omstandigheden niet inhielden dat het kind rechtstreeks moest worden ondervraagd over haar relatie met haar vader.

In een aantal bindende en zachte rechtsinstrumenten van de RvE zijn bepalingen vervat die betrekking hebben op het recht van het kind om in verschillende verbanden te worden gehoord. Het [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#) behandelt onder meer het recht van kinderen om vrijelijk hun mening te uiten.⁸⁵ Het verdrag verleent kinderen specifieke waarborgen in familiezaken voor een rechterlijke instantie, met name

84 EHRM, *Sahin tegen Duitsland* [GK], nr. 30943/96, 8 juli 2003, punt 73. Voor jurisprudentie over de beoordeling door nationale rechterlijke instanties van de door hen verkregen bewijsstukken en over de relevantie van de bewijsstukken die verdachten willen aanvoeren, zie EHRM, *Vidal tegen België*, nr. 12351/86, 22 april 1992, punt 33.

85 Raad van Europa (1996), [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#), CETS nr. 160, 25 januari 1996.

in procedures betreffende de uitoefening van de ouderlijke verantwoordelijkheid, zoals verblijf en toegang tot kinderen. Artikel 3 van het verdrag verleent kinderen het procedurele recht om te worden geïnformeerd en om hun mening te uiten in procedures. Artikel 4 verleent het kind het recht om te verzoeken om de benoeming van een speciale vertegenwoordiger in procedures voor een rechterlijke instantie die hem of haar betreffen. Overeenkomstig artikel 6 moet de overheid ervoor zorgen dat het kind alle relevante informatie ontvangt, in voorkomend geval geraadpleegd wordt en zijn of haar mening kan uiten. Ook in de *Richt snoeren van het Comité van Ministers van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie* wordt de nadruk gelegd op de eerbiediging van de rechten van kinderen om te worden gehoord in alle procedures waarbij zij betrokken zijn of die hen betreffen.⁸⁶

Artikel 9 van het *Verdrag van Lanzarote* gaat over de participatie van kinderen in de ontwikkeling en uitvoering van overheidsbeleid, programma's of andere initiatieven die verband houden met de bestrijding van seksuele uitbuiting en seksueel misbruik van kinderen. Artikel 14, lid 1, van dit verdrag bepaalt dat bij de bijstand aan slachtoffers zorgvuldig rekening moet worden gehouden met de opvattingen, behoeften en zorgen van het kind.⁸⁷

De *Aanbeveling van de Raad van Europa over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar* heeft betrekking op hun recht om te worden gehoord in alle contexten, onder meer op school, in gemeenschappen en in het gezin, alsook op nationaal en Europees niveau.⁸⁸ Het bevat ook richtsnoeren voor de lidstaten bij het uitvoeren van de aanbeveling, zoals het beschermen van het recht op participatie van kinderen en jongeren, het bevorderen van participatie en het informeren van kinderen en jongeren daarover, en het creëren van ruimte voor participatie. In de *tool voor de beoordeling van de participatie van kinderen van de Raad van Europa* worden specifieke en meetbare indicatoren aangedragen om te meten hoever de uitvoering van deze aanbeveling is gevorderd.⁸⁹

86 Zie ook Raad van Europa, Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richt snoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

87 Raad van Europa (2007), *Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik*, CETS nr. 201, 25 oktober 2007.

88 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2012), *Aanbeveling Rec(2012)2 over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*, 28 maart 2012.

89 Raad van Europa, Divisie Kinderrechten en Afdeling Jeugd (2016), *Child participation assessment tool*, maart 2016.

In het internationaal recht bevestigt artikel 12, lid 1, VRK dat een kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht heeft die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen. Daarbij moet aan de mening van het kind passend belang worden gehecht in overeenstemming met haar of zijn leeftijd en rijpheid. Artikel 12, lid 2, VRK bepaalt bovendien dat het kind in de gelegenheid moet worden gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuursrechtelijke procedure die haar of hem betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.

2.5 Recht op vrijheid van vergadering en vereniging

Belangrijkste punten

- Zowel het Handvest van de grondrechten van de EU als het EVRM garandeert de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging.
- Het EHRM heeft uitdrukkelijk aangegeven dat kinderen recht hebben om openbare bijeenkomsten bij te wonen.

In het EU-recht bepaalt artikel 12 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) dat eenieder recht heeft op vrijheid van vreedzame vergadering en op vrijheid van vereniging op alle niveaus, met name op politiek, vakverenigings- en maatschappelijk gebied, hetgeen het recht van eenieder omvat om met anderen vakverenigingen op te richten en zich erbij aan te sluiten voor de bescherming van zijn belangen.

In het RvE-recht garandeert artikel 11, lid 1, [EVRM](#) het recht op vrijheid van vergadering en vereniging, met inachtneming van de beperkingen van artikel 11, lid 2.

Het EHRM heeft uitdrukkelijk aangegeven dat kinderen het recht hebben om bijeenkomsten in de openbare ruimte bij te wonen. Zoals het Hof opmerkte in

*Christian Democratic People's Party tegen Moldavië*⁹⁰, zou het in strijd zijn met de vrijheid van vergadering van ouders en kinderen om kinderen te verbieden evenementen bij te wonen, in het bijzonder om te protesteren tegen het onderwijsbeleid van de overheid.

In het internationaal recht kunnen kinderen en kinderorganisaties aanspraak maken op de bescherming van artikel 15 VRK, dat het recht op vrijheid van vereniging en vrijheid van vreedzame vergadering omvat. Op grond van deze bepaling is aan verschillende verenigingen waarin kinderen actief zijn internationale bescherming verleend.

90 EHRM, *Christian Democratic People's Party tegen Moldavië*, nr. 28793/02, 14 februari 2006.

3

Gelijkheid en non-discriminatie

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, titel III (gelijkheid), met inbegrip van de artikelen 20 (gelijkheid voor de wet), 21 (non-discriminatie) en 23 (gelijkheid van vrouwen en mannen)</p> <p>VWEU, artikel 19</p> <p>Richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)</p> <p>Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)</p> <p>Richtlijn 2006/54/EG (herschikking) betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke kansen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in arbeid en beroep</p> <p>Richtlijn 2004/113/EG van de Raad houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten</p>	<p>Gelijkheid en non-discriminatie</p>	<p>EVRM, artikel 14</p> <p>Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1 (non-discriminatie)</p> <p>ESH (herzien), artikel E (non-discriminatie)</p> <p>Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (FCNM), artikel 4</p> <p>Verdrag van Lanzarote, artikel 2</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)</p>	<p>Non-discriminatie ten aanzien van ras en etnische afkomst</p>	<p>EVRM, artikel 14 juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM</p> <p>FCNM, artikelen 4 en 12</p> <p>EHRM, <i>D.H. e.a. tegen Tsjechië</i> [GK], nr. 57325/00, 2006 (plaatsing van Romakinderen in speciale scholen)</p> <p>EHRM, <i>Oršuš e.a. tegen Kroatië</i>, nr. 15766/03, 2010 (klassen met uitsluitend Romakinderen op basisscholen)</p> <p>EHRM, <i>Catan e.a. tegen Moldavië en Rusland</i> nrs. 43370/04 e.a., 19 oktober 2012 (beleid van de separatistische autoriteiten)</p> <p>EHRM, <i>Ádám e.a. tegen Roemenië</i>, nrs. 81114/17 e.a., 13 oktober 2020 (extra examens voor etnische groep)</p> <p>ECSR, <i>Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) tegen Ierland</i>, klacht nr. 100/2013, 1 december 2015</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 21</p> <p>VWEU, artikel 45</p> <p>Burgerschapsrichtlijn (2004/38/EG)</p> <p>Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG)</p> <p>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</p> <p>Richtlijn gecombineerde vergunning (2011/98/EU)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i>, 2004 (verblijfsrechten van ouders die onderdaan van een derde land zijn)</p>	<p>Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus</p>	<p>EVRM, artikel 14 juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM</p> <p>FCNM, artikelen 4 en 12</p> <p>EHRM, <i>Ponomyovi tegen Bulgarije</i>, nr. 5335/05, 2011 (schoolgeld voor tijdelijke ingezetenen)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 21</p> <p>Richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-303/06, <i>S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law</i> [GK], 2008</p>	<p>Non-discriminatie op grond van handicap</p>	<p>EVRM, artikel 14; Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1 (non-discriminatie)</p> <p>ESH, artikel 17, lid 2</p> <p>EHRM, <i>Çam tegen Turkije</i>, nr. 51500/08, 23 februari 2016 (weigering van toegang tot een muziekschool op grond van een visuele handicap)</p> <p>EHRM, <i>G.L. tegen Italië</i>, nr. 59751/15, 10 september 2020 (geen gespecialiseerde onderwijsondersteuning aangeboden aan autistische leerling)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 21</p> <p>Richtlijn slachtofferrechten (2012/29/EU)</p> <p>Richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-303/06, <i>S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law</i> [GK], 2008</p>	<p>Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden</p>	<p>Verdrag van Lanzarote, artikel 2</p> <p>EVRM, artikel 14</p> <p>Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1 (non-discriminatie)</p> <p>EHRM, <i>Bayev e.a. tegen Rusland</i>, nr. 67667/09, 20 juni 2017 (arbitraire wetgeving inzake anti-homoseksualiteit)</p> <p>EHRM, <i>P.V. tegen Spanje</i>, nr. 35159/09, 30 november 2010 (beperking van de omgangsregeling wegens emotionele instabiliteit ten gevolge van geslachtsverandering)</p> <p>EHRM, <i>D.G. tegen Ierland</i>, nr. 39474/98, 16 mei 2002 (geen op de leeftijd afgestemd detentiecentrum geboden voor een jonge delinquent)</p> <p>EHRM, <i>Bouamar tegen België</i>, nr. 9106/80, 29 februari 1988 (geen op de leeftijd afgestemd detentiecentrum geboden voor een jonge delinquent)</p> <p>EHRM, <i>Fabris tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 16574/08, 2013 (erfrechten van buitenechtelijke kinderen)</p> <p>EHRM, <i>Mazurek tegen Frankrijk</i>, nr. 34406/97, 1 februari 2000 (erfrechten van buitenechtelijke kinderen)</p>

Het verbod van discriminatie is een grondbeginsel van elke democratische samenleving. De EU-instellingen hebben een reeks richtlijnen ter bestrijding van discriminatie vastgesteld, die ook van belang zijn voor kinderen. Het EHRM heeft uitgebreide jurisprudentie opgebouwd over het verbod van discriminatie uit hoofde van artikel 14 EVRM, in samenhang met andere artikelen van het Verdrag en, in beperktere mate, uit hoofde van artikel 1 van Protocol nr. 12.

Het ECSR acht de werking van artikel E van het ESH betreffende non-discriminatie vergelijkbaar met de werking van artikel 14 EVRM: de bepaling is niet onafhankelijk en moet worden gecombineerd met een van de materiële bepalingen van het ESH.⁹¹

Dit hoofdstuk behandelt het gelijkheids- en het non-discriminatiebeginsel, waarbij de nadruk ligt op de gebieden waarop kindspecifieke jurisprudentie is ontwikkeld. Het begint met algemene informatie over Europees non-discriminatierecht (afdeling 3.1) en gaat vervolgens in op gelijkheid en non-discriminatie van kinderen op basis van etnische afkomst (afdeling 3.2), nationaliteit en immigratiestatus (afdeling 3.3), handicap (afdeling 3.4) en andere beschermde gronden, zoals gender, genderidentiteit, seksuele geaardheid, taal en persoonlijke identiteit (afdeling 3.5).

91 ECSR, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) tegen Frankrijk*, klacht nr. 26/2004, 15 juni 2005, punt 34.

3.1 Europees non-discriminatierecht

Belangrijkste punten

- Discriminatie op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid is in Europa over het algemeen verboden.⁹²
- In de EU verbiedt het Handvest van de grondrechten elke discriminatie op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuigingen, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid. Binnen het toepassingsgebied van de Verdragen en met inachtneming van de specifieke bepalingen ervan is elke discriminatie op grond van nationaliteit eveneens verboden.
- Afgeleid EU-recht verbiedt discriminatie op grond van geslacht (richtlijnen inzake gendergelijkheid); op grond van etnische afstamming of ras op verschillende levensdomeinen (richtlijn rassengelijkheid); en in arbeid en beroep op grond van leeftijd, handicap, seksuele geaardheid, godsdienst of overtuiging (richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep).
- Artikel 14 EVRM verbiedt discriminatie met betrekking tot de uitoefening van een ander, door het Verdrag gewaarborgd recht. Onder Protocol nr. 12 werd het verbod van discriminatie een vrijstaand recht.
- In een aantal instrumenten van de Raad van Europa wordt benadrukt dat het noodzakelijk is non-discriminatie ten aanzien van specifieke omstandigheden of groepen te waarborgen.

Binnen het EU-recht is het discriminatieverbod als bedoeld in artikel 21 van het [Handvest van de grondrechten](#) van de EU een op zichzelf staand beginsel, dat ook van toepassing is op situaties die niet onder enige andere bepaling van het Handvest vallen. Deze bepaling verbiedt uitdrukkelijk discriminatie op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid. Artikel 2 VEU heeft betrekking op non-discriminatie,

⁹² Voor een overzicht van het Europese non-discriminatie recht, bestaande uit de non-discriminatie richtlijnen van de EU en artikel 14 van en Protocol nr. 12 bij het EVRM, zie: FRA en EHRM (2018), *Handboek over het Europese non-discriminatie recht*, februari 2018.

gelijkheid, menselijke waardigheid, rechtvaardigheid en verdraagzaamheid tussen mannen en vrouwen als gemeenschappelijke waarden van alle lidstaten. Artikel 19 VWEU heeft betrekking op discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd en seksuele geaardheid. Non-discriminatie is een op zichzelf staand beginsel, dat ook van toepassing is op situaties die niet onder enige andere bepaling van het Handvest vallen. Deze bepaling verbiedt uitdrukkelijk discriminatie op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid. Artikel 19 VWEU heeft betrekking op discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd en seksuele geaardheid.

Verscheidende EU-richtlijnen verbieden discriminatie op het gebied van arbeid, sociale zekerheid en toegang tot goederen en diensten. Al deze gebieden zijn mogelijk relevant voor kinderen. Richtlijn 2000/78/EG van de Raad tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep)⁹³ verbiedt discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid. Richtlijn 2000/43/EG van de Raad houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (richtlijn rassengelijkheid) verbiedt discriminatie op grond van ras en etnische afkomst niet alleen in het kader van arbeid en de toegang tot goederen en diensten, maar ook met betrekking tot het stelsel van sociale voorzieningen (met inbegrip van sociale bescherming, sociale zekerheid en gezondheidszorg) en onderwijs.⁹⁴ Andere richtlijnen geven uitvoering aan het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op de gebieden arbeid en beroep

93 EU, Raad van de Europese Unie (2000), Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303 van 2.12.2000, blz. 16).

94 EU, Raad van de Europese Unie (2000), Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180 van 29.6.2000, blz. 22).

of arbeid als zelfstandige (Richtlijnen 2006/54/EG⁹⁵ en 2010/41/EU⁹⁶) en bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten ([richtlijn gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten](#)).⁹⁷ Richtlijn 79/7/EEG van de Raad betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen is van toepassing op het gebied van de sociale zekerheid.⁹⁸ De in 2008 door de Commissie voorgestelde Richtlijn gelijke behandeling heeft tot doel de lacunes in de wetgeving inzake gelijke behandeling op te vullen.⁹⁹

Uit hoofde van het EVRM waarborgt artikel 14 gelijkheid bij “het genot van [...] [de] rechten en vrijheden” die in het EVRM zijn vermeld. Het EHRM is dus alleen bevoegd om klachten over discriminatie te onderzoeken die onder een van de door het EVRM beschermde rechten vallen. Protocol nr. 12 (dat tot dusver door twintig lidstaten is geratificeerd) verbiedt discriminatie met betrekking tot het “genot van elk in de wet neergelegd recht” en “door elke openbare instantie” en heeft dus een breder toepassingsgebied dan artikel 14, dat enkel betrekking heeft op de door het Verdrag gewaarborgde rechten.

Beide instrumenten omvatten een niet-uitputtende lijst met verboden discriminatiegronden: geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status. Wanneer het EHRM

-
- 95 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2006), [Richtlijn 2006/54/EG van 5 juli 2006 betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke kansen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in arbeid en beroep \(herschikking\)](#) (PB L 204 van 26.7.2006, blz. 23).
- 96 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2010), [Richtlijn 2010/41/EU van 7 juli 2010 inzake de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van zelfstandig werkzame mannen en vrouwen en tot intrekking van Richtlijn 86/613/EEG van de Raad](#) (PB L 180 van 15.7.2010, blz. 1).
- 97 EU, Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten](#) (P L 373 van 21.12.2004, blz. 37).
- 98 EU, Raad van de Europese Unie (1978), [Richtlijn 79/7/EEG van de Raad van 19 december 1978 betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid](#) (PB L 6 van 10.1.1979, blz. 24).
- 99 EU, Raad van de Europese Unie (2008), [Voorstel voor een richtlijn van de Raad betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid](#) {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181}, COM(2008) 426, 2 juli 2008.

vaststelt dat personen in vergelijkbare situaties verschillend worden behandeld, onderzoekt het of dit objectief en redelijk kan worden gerechtvaardigd.¹⁰⁰

Artikel E van het [ESH](#) bevat ook een niet-uitputtende lijst van verboden discriminatiegronden: ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale herkomst of sociale afkomst, gezondheid, het behoren tot een nationale minderheid of geboorte. De bijlage bij het ESH, die relevant is voor dit artikel, maakt duidelijk dat ongelijke behandeling gebaseerd op een objectieve en redelijke rechtvaardiging mede een bepaalde leeftijd of capaciteit voor toegang tot zekere vormen van onderwijs vereist.¹⁰¹

Op grond van artikel 4 van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden ([FCNM](#))¹⁰² garanderen de staten die partij zijn aan personen die tot nationale minderheden behoren, het recht van gelijkheid voor de wet en van gelijke bescherming door de wet en is discriminatie op grond van het behoren tot een nationale minderheid verboden. Waar nodig moeten de partijen passende maatregelen nemen teneinde op alle gebieden van het economische, sociale, politieke en culturele leven de volledige en daadwerkelijke gelijkheid te bevorderen tussen personen die tot een nationale minderheid behoren en diegenen die tot de meerderheid behoren.

De Europese Commissie tegen Racisme en Onverdraagzaamheid is een uniek orgaan voor toezicht op de mensenrechten, dat gericht is op kwesties die te maken hebben met de bestrijding van racisme, discriminatie, vreemdelingenhaat, antisemitisme en onverdraagzaamheid in Europa.¹⁰³ In het kader van haar toezicht op de afzonderlijke landen onderzoekt de Commissie in elk van de RvE-lidstaten de situatie met betrekking tot uitingen van racisme en onverdraagzaamheid.

In artikel 2 van het [Verdrag van Lanzarote](#) is bepaald dat de uitvoering van de bepalingen van dit Verdrag door de partijen, met name het genot van maatregelen ter bescherming van de rechten van slachtoffers van seksuele uitbuiting

100 Voor een overzicht van de jurisprudentie van het EHRM, zie FRA en EHRM (2018), [Handboek over het Europese non-discriminatierecht](#), februari 2018.

101 Raad van Europa (1996), Europees Sociaal Handvest (herzien), [Toelichtend verslag](#), punt 136.

102 Raad van Europa (1995), [Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden \(FCNM\)](#), CETS nr. 157, 1 februari 1995.

103 Zie voor meer informatie de [website van de Europese Commissie tegen Racisme en Onverdraagzaamheid](#).

en seksueel misbruik wordt gewaarborgd zonder enige discriminatie op welke grond dan ook.

Niet-discriminerende behandeling is soms niet voldoende om tot gelijke behandeling te komen. In sommige situaties kunnen bestaande en aanhoudende ongelijkheden met maatregelen worden opgelost. In het kader van de VN worden ze “bijzondere maatregelen” genoemd, terwijl het EU-recht verwijst naar “specifieke maatregelen” of “positieve acties”. Het EHRM spreekt over “positieve verplichtingen”. Door dergelijke bijzondere maatregelen te nemen, zijn overheden in staat om “werkelijke gelijkheid” te waarborgen, zijnde gelijk genot van kansen op toegang tot in de maatschappij voorhanden voordelen, eerder dan louter “formele gelijkheid”. Wanneer overheden, werkgevers en dienstverleners geen rekening houden met de wenselijkheid van het nemen van bijzondere maatregelen, verhogen ze het risico om indirect te discrimineren via hun regels en praktijken.

In de volgende afdelingen worden specifieke discriminatiegronden geanalyseerd die van bijzonder belang zijn gebleken voor kinderen.

3.2 Non-discriminatie ten aanzien van ras of etnische afkomst

Belangrijkste punten

- Discriminatie op grond van ras en etnische afkomst is in Europa verboden.
- De EU beschikt over een specifiek rechtsinstrument (de richtlijn rassengelijkheid) dat directe en indirecte discriminatie en pesterij op alle levensdomeinen verbiedt.

In het EU-recht verbiedt de [richtlijn rassengelijkheid](#) discriminatie op grond van ras of etnische achtergrond niet alleen in het kader van arbeid, maar ook bij de levering van goederen en diensten, het stelsel van sociale voorzieningen, het onderwijs en de sociale zekerheid. Als bijzonder omvangrijke en kwetsbare etnische groep vallen de Roma regelrecht binnen het toepassingsgebied van de richtlijn. Een belangrijke stap in het streven om discriminatie van Roma aan te pakken was de goedkeuring in 2011 van een specifiek EU-kader voor

nationale strategieën voor de integratie van de Roma.¹⁰⁴ Dit werd in 2020 gevolgd door een tweede strategisch kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma voor de periode 2020-2030 van de EU.¹⁰⁵ Romakinderen hebben in het bijzonder te kampen met directe en indirecte discriminatie, en met pesterijen, op het gebied van onderwijs, toegang tot het arbeidsproces en huisvesting, gezondheidszorg, en bewustwording van en toegang tot rechtsmiddelen. Om in de praktijk tot volledige gelijkheid te komen, kunnen in bepaalde omstandigheden positieve maatregelen nodig zijn die specifiek gericht zijn op Roma, met name op deze vier kerngebieden.¹⁰⁶

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM uitspraak gedaan in verschillende baanbrekende zaken met betrekking tot de afwijkende behandeling van Romakinderen in het onderwijs. Deze zaken werden geanalyseerd op grond van artikel 14 juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM. Het EHRM was van oordeel dat de oververtegenwoordiging of de segregatie van Romakinderen in speciale scholen en klassen alleen objectief kon worden gerechtvaardigd door passende waarborgen in te stellen voor de verwijzing van kinderen naar deze scholen of klassen, zoals tests die speciaal zijn ontworpen voor en rekening houden met de behoeften van Romakinderen, passende evaluatie en monitoring van hun vorderingen zodat zij in reguliere klassen worden opgenomen zodra hun leerproblemen zijn verholpen, en positieve maatregelen om leerproblemen aan te pakken. Bij ontstentenis van effectieve maatregelen tegen segregatie kon de voortzetting van het gesegregeerde onderwijs aan Roma in een reguliere school met een regulier programma derhalve niet worden gerechtvaardigd.¹⁰⁷ Daarnaast doet het Comité van Ministers van de Raad van Europa de aanbeveling om de geschiedenis van Roma en/of Travellers op te nemen in onderwijsprogramma's en lesmateriaal.¹⁰⁸

104 EU, Europese Commissie (2011), *Een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020* (COM(2011) 173 final), 5 april 2011.

105 EU, Europese Commissie (2020), *Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma* (COM(2020) 620 final), 10 oktober 2020.

106 EU, Europese Commissie (2014), *Gezamenlijk verslag inzake de tenuitvoerlegging van Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming en van Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep*, Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad (COM(2014) 2 final), 17 januari 2014.

107 EHRM, *Lavida e.a. tegen Griekenland*, nr. 7973/10, 30 mei 2013.

108 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2020), *Aanbeveling CM/Rec(2020)2 aan de lidstaten over de opname van de geschiedenis van Roma en/of Travellers in onderwijsprogramma's en lesmateriaal*, 1 juli 2020.

Voorbeeld: in *D.H. e.a. tegen Tsjechië*¹⁰⁹ oordeelde het EHRM dat een disproportioneel aantal Romakinderen zonder motivering op speciale scholen voor kinderen met leerproblemen werd geplaatst. Het Hof was bezorgd over het meer basale programma dat op deze scholen werd aangeboden en over de segregatie die het systeem teweegbracht. De Romakinderen kregen dus onderwijs dat hun problemen eerder verergerde en hun verdere persoonlijke ontwikkeling eerder in de weg stond dan dat het hen hielp te integreren in het reguliere onderwijs en de vaardigheden te ontwikkelen die hun leven te midden van de autochtone bevolking zouden vergemakkelijken. Derhalve stelde het EHRM een inbreuk op artikel 14 EVRM juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM vast.

Voorbeeld: in *Oršuš e.a. tegen Kroatië*¹¹⁰ deed het EHRM onderzoek naar het bestaan van klassen met uitsluitend Romakinderen op openbare basisscholen. In beginsel is het niet discriminerend om kinderen tijdelijk in een aparte klas te plaatsen omdat zij de voertaal nog niet goed beheersen. De plaatsing in een aparte klas kan worden gezien als maatregel om het onderwijsstelsel toe te snijden op de speciale behoeften van kinderen met taalproblemen. Zodra deze plaatsing echter in buitensporige mate of uitsluitend betrekking heeft op leden van een specifieke etnische groep, moeten er waarborgen worden vastgesteld. Ten aanzien van de initiële plaatsing in gescheiden klassen merkte het EHRM op dat die geen deel uitmaakte van een algemene praktijk om de problemen van kinderen met een taalachterstand aan te pakken, en dat de taalvaardigheid van de kinderen niet was getest. Sommige kinderen volgden geen specifiek programma (bijvoorbeeld speciale taallessen) om in een zo kort mogelijke tijd de nodige taalvaardigheid te verwerven. Er was geen sprake van een overplaatsings- of controleprocedure om de kinderen onmiddellijk en automatisch over te plaatsen naar een gemengde klas zodra zij een voldoende niveau van taalvaardigheid hadden bereikt. Op basis hiervan oordeelde het Hof dat inbreuk werd gepleegd op artikel 14 EVRM juncto artikel 2 van Protocol nr. 1.

Het EHRM heeft ook uitspraak gedaan in andere zaken die gingen om discriminatie van kinderen op school.

109 EHRM, *D.H. e.a. tegen Tsjechië* [GK], nr. 57325/00, 13 november 2007, punten 206 tot en met 210.

110 EHRM, *Oršuš e.a. tegen Kroatië* [GK], nr. 15766/03, 16 maart 2010, punt 157.

Voorbeeld: in *Catan e.a. tegen Moldavië en Rusland*¹¹¹ heeft het EHRM zich gebogen over het taalbeleid dat de separatistische autoriteiten in Transnistrië op scholen hadden ingevoerd en dat op russificatie was gericht. Na de gedwongen sluiting en verhuizing van scholen met het Moldavisch als voertaal (die het Latijnse alfabet gebruikten) moesten ouders ervoor kiezen om ofwel hun kinderen naar scholen te sturen waar ze werden onderwezen in een kunstmatige combinatie van de Moldavische taal en het cyrillische alfabet, met lesmateriaal uit de Sovjettijd, ofwel hun kinderen naar scholen te sturen die minder goed waren uitgerust en ongunstiger waren gelegen, waarbij de kinderen onderweg te maken kregen met pesten en intimidatie. De gedwongen sluiting van scholen en de daaropvolgende pesten werden geacht een ongerechtvaardigde inmenging in het recht van kinderen op onderwijs te vormen, die neerkwam op een inbreuk op artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.¹¹²

Voorbeeld: in de zaak *Ádám e.a. tegen Roemenië*¹¹³ klaagden etnische Hongaarse studenten die in Roemenië in hun moedertaal les kregen, dat zij twee extra examens in hun moedertaal hadden moeten afleggen tijdens dezelfde, vrij korte periode die voor de baccalaureaatsexamens in het gehele land was vastgesteld. Van aanvang af benadrukte het EHRM dat in de relevante RvE-instrumenten uitdrukkelijk wordt erkend dat de bescherming en de bevordering van minderheidstalen niet ten koste mogen gaan van de officiële talen en de noodzaak om deze te leren. Bovendien waren de twee extra examens die de verzoekers moesten afleggen het rechtstreekse en onvermijdelijke gevolg van hun bewuste en vrijwillige keuze om in een andere taal te studeren en van het feit dat zij door de staat daartoe in de gelegenheid waren gesteld. Het EHRM was ervan overtuigd dat de verzoekers niet in een andere situatie waren gebracht die voldoende significant was in de zin van artikel 1 van Protocol nr. 12. Er werd geen schending van het Verdrag vastgesteld.

Het ECSR oordeelde dat, hoewel het onderwijsbeleid voor Romakinderen mag voorzien in flexibele structuren om tegemoet te komen aan de diversiteit van de groep en rekening mag houden met het feit dat sommige

111 EHRM, *Catan e.a. tegen Moldavië en Rusland* [GK], nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012.

112 Zie voetnoot 111, punten 141 tot en met 144.

113 EHRM, *Ádám e.a. tegen Roemenië*, nr. 81114/17, 13 oktober 2020.

groepen een (semi-)rondtrekkend bestaan leiden, er geen aparte scholen voor Romakinderen mogen zijn.¹¹⁴

Voorbeeld: de zaak *Europees Centrum voor de Rechten van de Roma (ERRC) tegen Ierland*¹¹⁵ betreft de naleving door Ierland van het ESH met betrekking tot de huisvesting van Travellers, in het bijzonder ten aanzien van de huisvestingsomstandigheden en de uitzetting van Travellers en, wat Travellerkinderen betreft, ook ten aanzien van de sociale, wettelijke en economische bescherming. Het ERRC beweerde dat de regering artikel 17 had geschonden door Travellerkinderen het recht op sociale, wettelijke en economische bescherming te ontzeggen, in het bijzonder wat scholing betreft.

Uit hoofde van artikel 4, leden 2 en 3, FCNM worden speciale maatregelen ter bevordering van daadwerkelijke gelijkheid van personen die tot een nationale minderheid behoren, niet als discriminerend beschouwd. Overeenkomstig artikel 12, lid 3, FCNM verplichten de staten die partij zijn, zich er bovendien uitdrukkelijk toe te bevorderen dat personen die tot nationale minderheden behoren, gelijke toegang hebben tot onderwijs op alle niveaus. Het adviescomité inzake het FCNM heeft de gelijke toegang tot onderwijs voor Romakinderen regelmatig geëvalueerd aan de hand van deze bepaling.¹¹⁶

114 ECSR, *Conclusies 2003 – Bulgarije – artikel 17, lid 2*, 2003/def/BGR/17/2/EN, 30 juni 2003.

115 ECSR, *Europees Centrum voor de Rechten van de Roma (ERRC) tegen Ierland*, klacht nr. 100/2013, 1 december 2015.

116 Zie Raad van Europa, Adviescommissie inzake het FCNM (2006), *Commentaar over onderwijs in het kader van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (2006)*, ACFC/25DOC(2006)002.

3.3 Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus

Belangrijkste punten

- De Europese wetgeving verbiedt discriminatie op grond van nationaliteit.
- Krachtens het EU-recht is discriminatie op grond van nationaliteit verboden in het kader van het vrije verkeer van personen krachtens artikel 45 VWEU (vrijheid van verkeer en van verblijf). Binnen het toepassingsgebied van het EU-recht is elke discriminatie op grond van nationaliteit verboden krachtens artikel 21, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU. Het EHRM garandeert eenieder binnen de jurisdictie van een lidstaat het genot van de rechten.

Krachtens het EU-recht is discriminatie op grond van nationaliteit verboden binnen het toepassingsgebied van de verdragen (artikel 18 VWEU; artikel 21, lid 2, van het Handvest van de grondrechten). Deze artikelen zijn van belang voor alle EU-burgers in verband met de bepaling inzake het Europees burgerschap en voor langdurig ingezetenen met een buiten de EU vallende nationaliteit. Bovendien verbiedt het EU-recht discriminatie op grond van nationaliteit, met name in het kader van het vrije verkeer van personen (burgerschapsrichtlijn¹¹⁷; artikel 45 VWEU).¹¹⁸ Onderdanen van een derde land, waarmee wordt bedoeld personen die staatsburger zijn van een staat die geen lid is van de EU, hebben, wanneer zij als langdurig ingezetenen worden beschouwd, recht op gelijke behandeling op ruwweg dezelfde gebieden als die van de non-discriminatie-richtlijnen. Om als langdurig ingezetenen te worden beschouwd, vereist de [richtlijn betreffende onderdanen van derde landen](#) onder meer dat de persoon vijf jaar rechtmatig heeft verbleven in de lidstaat.¹¹⁹ Bovendien mogen onderdanen van derde landen die rechtmatig in een lidstaat verblijven uit hoofde van Richtlijn 2003/86/EG inzake het recht op gezinshereniging

117 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/38/EG van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden](#) (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77).

118 Bureau voor de grondrechten (2018), [Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights](#), Luxemburg, Bureau voor publicaties van de Europese Unie (Publicatiebureau).

119 EU, Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/109/EG van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen](#) (PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44).

(richtlijn gezinshereniging)¹²⁰ onder bepaalde omstandigheden gezinsleden laten overkomen (zie ook afdeling 9.5),¹²¹ Bovendien waarborgt de richtlijn gecombineerde vergunning onder bepaalde voorwaarden dat onderdanen van derde landen recht op gelijke behandeling hebben.¹²²

Voorbeeld: de zaak *Chen*¹²³ gaat over de vraag of een kind van een onderdaan van een derde land recht heeft op verblijf in een EU-lidstaat wanneer het kind geboren is in een andere lidstaat en het burgerschap van die laatste lidstaat bezit. Haar moeder, van wie zij afhankelijk was, was onderdaan van een derde land. Het HvJ-EU oordeelde dat wanneer een lidstaat eisen oplegt voor het verkrijgen van het staatsburgerschap en wanneer daar ook aan wordt voldaan, het niet aan andere lidstaten is om die toekenning te betwisten wanneer de moeder en het kind een aanvraag voor verblijf indienen. Het HvJ-EU bevestigde dat een lidstaat het verblijfsrecht niet kan weigeren aan een ouder die zorgt voor een kind dat EU-burger is, aangezien zulks het verblijfsrecht van het kind ieder nuttig effect zou ontnemen.

Op grond van het RvE-recht garandeert het EVRM eenieder die onder de rechtsmacht van een lidstaat ressorteert – ongeacht of zij staatsburger zijn – het genot van rechten. Dit geldt ook voor personen die buiten het nationale grondgebied wonen, in gebieden die effectief worden gecontroleerd door een lidstaat. Ten aanzien van onderwijs is het EHRM van oordeel dat een verschillende behandeling op grond van nationaliteit en immigratiestatus kan neerkomen op discriminatie.

120 EU, Raad van de Europese Unie (2003), Richtlijn 2003/86/EG van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12).

121 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), Richtlijn 2011/98/EU van 13 december 2011 betreffende één enkele aanvraagprocedure voor een gecombineerde vergunning voor onderdanen van derde landen om te verblijven en te werken op het grondgebied van een lidstaat, alsmede inzake een gemeenschappelijk pakket rechten voor werknemers uit derde landen die legaal in een lidstaat verblijven (richtlijn gecombineerde vergunning) (PB L 343 van 23.12.2011, blz. 1).

122 *Ibid.*

123 HvJ-EU, zaak C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department*, 19 oktober 2004.

Voorbeeld: *Ponomaryovi tegen Bulgarije*¹²⁴ heeft betrekking op buitenlandse onderdanen zonder permanente verblijfsvergunning die schoolgeld moeten betalen voor het voortgezet onderwijs. In beginsel moet de doorgaans ruime beoordelingsmarge bij algemene economische of sociale strategische maatregelen worden genuanceerd wanneer het gaat om onderwijs, en wel om twee redenen: a) het recht op onderwijs geniet rechtstreekse bescherming door het EVRM, en b) onderwijs is een zeer bijzondere vorm van een openbare dienst, die brede maatschappelijke functies vervult. Overeenkomstig het EHRM neemt de beoordelingsmarge toe met het onderwijsniveau. Zo is een (hoger) basisschooltarief voor vreemdelingen moeilijk te rechtvaardigen, maar kan het heffen van (hoger) collegegeld op universiteiten volledig gerechtvaardigd zijn. Gezien het belang van voortgezet onderwijs voor de persoonlijke ontwikkeling en voor de sociale en professionele integratie wordt er voor dat onderwijsniveau nauwlettender op toegezien dat een eventuele gedifferentieerde behandeling evenredig is. Het Hof verduidelijkt dat het geen standpunt inneemt over de vraag of een staat al dan niet het recht heeft om alle irreguliere migranten de onderwijsvoorzieningen te ontzeggen die hij aanbiedt aan eigen onderdanen en bepaalde beperkte categorieën vreemdelingen. Toen het Hof de omstandigheden van de zaak van de verzoekers analyseerde, stelde het vast dat geen sprake was van “overwegingen in verband met afremming of omkering van de stroom van illegale immigratie”. De verzoekers hadden niet geprobeerd om misbruik te maken van het Bulgaarse onderwijsstelsel, omdat ze op zeer jonge leeftijd in Bulgarije waren komen wonen nadat hun moeder met een Bulgaarse onderdaan was getrouwd. Daarom moesten zij wel onderwijs volgen in Bulgarije. Derhalve was sprake van een schending van artikel 14 EVRM juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.

124 EHRM, *Ponomaryovi tegen Bulgarije*, nr. 5335/05, 21 juni 2011, punt 60.

3.4 Non-discriminatie op grond van handicap

Belangrijkste punten

- Elke discriminatie op grond van een handicap is verboden uit hoofde van het Europees recht (artikel 21 van het Handvest van de grondrechten; artikel 14 EVRM; artikel 1 van Protocol nr. 12 bij het EVRM).
- Onder discriminatie op grond van handicap in het EU- en RvE-recht worden mede gevallen van “associatieve discriminatie” verstaan (bijvoorbeeld wanneer een kind wordt gediscrimineerd omdat zijn/haar ouders een handicap hebben).

Een handicap is een van de gronden voor discriminatie die uitdrukkelijk verboden zijn bij artikel 21 van het Handvest van de grondrechten van de EU. De EU heeft het [VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap \(CRPD\)](#)¹²⁵ geratificeerd en heeft een [strategie voor de rechten van personen met een handicap 2021-2030](#) uitgewerkt.¹²⁶ Het CRPD vormt nu een referentiepunt voor de uitlegging van het EU-recht met betrekking tot discriminatie op grond van een handicap.¹²⁷ In het EU-recht wordt erkend dat staten de verplichting hebben om redelijke aanpassingen te waarborgen zodat personen met een handicap de kans krijgen om hun rechten ten volle uit te oefenen.¹²⁸

In elk geval, maar niet uitsluitend, ten aanzien van handicaps heeft het HvJ-EU vastgesteld dat het EU-recht ook bescherming biedt tegen “associatieve

125 Dit is de eerste keer in de geschiedenis dat de EU partij is geworden bij een internationaal mensenrechtenverdrag. Verenigde Naties, [Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap \(CRPD\)](#), 13 december 2006.

126 EU, Europese Commissie (2021), [Een Unie van gelijkheid: Strategie voor de rechten van personen met een handicap 2021-2030](#) (COM(2021) 101 final).

127 HvJ-EU, zaak C-312/11, [Europese Commissie tegen Italiaanse Republiek](#), 4 juli 2013; HvJ-EU, zaak C-363/12, [Z. tegen A Government department en The Board of Management of a Community School \[GK\]](#), 18 maart 2014; HvJ-EU, zaak C-356/12, [Wolfgang Glatzel tegen Freistaat Bayern](#), 22 mei 2014; HvJ-EU, zaak C-395/15, [Mohamed Daouidi tegen Bootes Plus SL e.a.](#), 1 december 2016; HvJ-EU, zaak C-406/15, [Petya Milkova tegen IZPALnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol](#), 9 maart 2017.

128 Zie bijvoorbeeld EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten](#) (richtlijn slachtofferrechten) (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57), artikelen 3 en 22.

discriminatie”, oftewel discriminatie van een persoon die geassocieerd is met iemand die bescherming geniet, zoals de moeder van een kind met een handicap, of discriminatie van een persoon op grond van de handicap van zijn/haar kind.¹²⁹

Voorbeeld: in *S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law*¹³⁰ merkte het HvJ-EU op dat de richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep bepalingen bevat die specifiek zijn bedoeld om tegemoet te komen aan de behoeften van gehandicapten. Dit leidt echter niet tot de conclusie dat het in deze richtlijn geformuleerde beginsel van gelijke behandeling restrictief moet worden uitgelegd, dat wil zeggen in die zin dat uitsluitend directe discriminatie op grond van handicap is verboden en dat dit verbod uitsluitend geldt ten aanzien van gehandicapte personen zelf. Volgens het HvJ-EU is de richtlijn niet van toepassing op een bepaalde categorie personen maar op de aard van de discriminatie. Een uitlegging die de toepassing van de richtlijn beperkt tot personen met een handicap, kan deze richtlijn grotendeels van haar effect ontdoen en kan de bescherming die zij geacht wordt te garanderen, verminderen. Het HvJ-EU concludeerde dat de richtlijn zodanig moet worden uitgelegd dat het daarin vastgestelde verbod op directe discriminatie niet beperkt is tot personen met een handicap. Dit houdt in dat wanneer een werkgever een werknemer die zelf geen handicap heeft, minder gunstig behandelt dan een andere werknemer in een vergelijkbare situatie, en wel op grond van de handicap van het kind van de eerste werknemer, dat voornamelijk door deze werknemer wordt verzorgd, dat in strijd is met het bij de richtlijn vastgestelde verbod op directe discriminatie.

In het kader van het EVRM groeit de jurisprudentie over zaken betreffende discriminatie van kinderen met een handicap bij de toegang tot onderwijs.¹³¹ In hun eerdere jurisprudentie over dit onderwerp hebben de organen van het Verdrag benadrukt dat gehandicapte kinderen, waar mogelijk, samen met andere kinderen van hun eigen leeftijd moeten worden onderwezen.¹³² In recentere zaken is door het EHRM het belang van redelijke aanpassingen in het onderwijs benadrukt.

129 HvJ-EU, zaak C-303/06, *S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law* [GK], 17 juli 2008.

130 HvJ-EU, zaak C-303/06, *S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law* [GK], 17 juli 2008.

131 Raad van Europa, EHRM (2021), *Gids bij artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens – recht op onderwijs*, 31 augustus 2021.

132 EHRM, *Klerks tegen Nederland*, nr. 25212/94, 4 juli 1995; EHRM, *McIntyre tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 29046/95, 21 oktober 1998.

Voorbeeld: in *Çam tegen Turkije*¹³³ had een conservatorium geweigerd een studente in te schrijven die voor toelating in aanmerking kwam, dit op grond van haar visuele handicap. Het EHRM merkte op dat discriminatie op grond van handicap ook de weigering omvat om te zorgen voor redelijke aanpassingen om de toegang van personen met een handicap tot onderwijs te vergemakkelijken (bijvoorbeeld, aangepaste onderwijsmethoden zodat ze toegankelijk zijn voor blinde studenten).¹³⁴ In casu hebben de bevoegde nationale autoriteiten geen moeite gedaan om de behoeften van de verzoekster vast te stellen en hebben zij geen verklaring gegeven over hoe en waarom haar blindheid de toegang tot muziekonderwijs zou kunnen hinderen. De verzoekster was dus, zonder objectieve en redelijke rechtvaardiging, de mogelijkheid ontzegd onderwijs aan het conservatorium te volgen, enkel op grond van haar visuele handicap, hetgeen in strijd is met artikel 14 juncto artikel 2 van Protocol nr. 1.

In de zaak *G.L. tegen Italië*¹³⁵ was een autistische leerlinge gedurende de eerste twee jaar van de basisschool verstoken gebleven van de wettelijk voorgeschreven speciale onderwijsondersteuning. De autoriteiten hadden niet getracht na te gaan wat haar werkelijke behoeften waren en geen afgestemde ondersteuning aangeboden zodat zij haar basisonderwijs kon voortzetten in omstandigheden die zoveel mogelijk gelijkwaardig waren aan die waarin andere kinderen dezelfde school bezochten. Het EHRM merkte verder op dat de discriminatie van de verzoekster des te ernstiger was omdat deze zich had voorgedaan in het kader van het basisonderwijs, dat de basis vormt voor het onderwijs en de sociale integratie van kinderen, waarbij kinderen hun eerste ervaringen opdoen met het samenleven in een gemeenschap. Het EHRM oordeelde dat artikel 14 juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 was geschonden.

Het EHRM heeft ook zaken onderzocht waarin de handicap van een ouder van invloed was geweest op zijn/haar ouderlijke rechten of op contact met zijn/haar kinderen¹³⁶, en waarin een ouder was gediscrimineerd door associatie, op grond van de handicap van zijn/haar kind.¹³⁷

133 EHRM, *Çam tegen Turkije*, nr. 51500/08, 23 februari 2016.

134 Voor het recht van autistische kinderen op onderwijs, zie EHRM, *Dupin tegen Frankrijk*, nr. 2282/17, 18 december 2018.

135 EHRM, *G.L. tegen Italië*, nr. 59751/15, 10 september 2020.

136 Zie EHRM, *Cinta tegen Roemenië*, nr. 3891/19, 18 februari 2020; EHRM, *Kocherov en Sergejeva tegen Rusland*, nr. 16899/13, 29 maart 2016.

137 EHRM, *Guberina tegen Kroatië*, nr. 23682/13, 22 maart 2016.

Overeenkomstig het ECSR is het bij de toepassing van artikel 17, lid 2, ESH aanvaardbaar onderscheid te maken tussen kinderen met en zonder handicap. De norm moet echter zijn dat kinderen met een handicap in een reguliere school worden opgenomen, waarbij regelingen worden getroffen om te voorzien in hun speciale behoeften. Speciale scholen moeten een uitzondering vormen.¹³⁸ Bovendien moeten kinderen die speciale scholen bezoeken die in overeenstemming zijn met artikel 17, lid 2, ESH, voldoende onderricht en opleiding krijgen, zodat het aantal kinderen dat een speciale opleiding afrondt naar verhouding gelijk is aan het aantal kinderen dat een reguliere opleiding afrondt.¹³⁹ De staten moeten zich voldoende inspannen om de insluiting van kinderen met een geestelijke handicap in het reguliere basis- en voortgezet onderwijs te bevorderen.¹⁴⁰

In het CRPD worden enkele van de beginselen van het VRK herhaald, zoals het belang van het kind als eerste overweging en het recht om te worden gehoord (artikel 7, leden 2 en 3). Het verplicht de staten die partij zijn alle nodige maatregelen te nemen om te waarborgen dat kinderen met een handicap op voet van gelijkheid met andere kinderen ten volle “alle mensenrechten en fundamentele vrijheden kunnen genieten” (artikel 7, lid 1). Het VRK-comité is van oordeel dat bij de uitvoering van het VRK met betrekking tot kinderen met een handicap het genieten van een volwaardig en behoorlijk leven in omstandigheden die waardigheid verzekeren, zelfstandigheid bevorderen en actieve deelneming aan het gemeenschapsleven vergemakkelijken, het leidende beginsel moet vormen.¹⁴¹

138 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003.

139 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008.

140 ECSR, *Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) en Inclusion Europe tegen België*, klacht nr. 141/2017, 9 oktober 2020; zie ook ECSR, *MDAC tegen België*, klacht nr. 109/2014, 4 juli 2018.

141 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *Algemene opmerking nr. 9: de rechten van kinderen met een handicap*, CRC/C/GC/9, 27 februari 2007, punt 11.

3.5 Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden

Belangrijkste punten

- Volgens het Europees recht is discriminatie op grond van seksuele geaardheid, genderidentiteit en geslachtskenmerken verboden. Ook in alle recente verdragen en normen van de Raad van Europa ter bescherming van de rechten van het kind is discriminatie op grond van seksuele geaardheid uitdrukkelijk verboden.
- De EU-wetgeving inzake non-discriminatie biedt beperkte bescherming tegen discriminatie op grond van leeftijd.
- Het EHRM heeft leeftijd als discriminatiegrond bestudeerd en heeft zich ook gebogen over andere discriminatiegronden, zoals taal, lidmaatschap of discriminatie van buitenechtelijke kinderen.

Artikel 21 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) verbiedt discriminatie op andere gronden die bijzonder relevant zijn voor kinderen, zoals leeftijd, geslacht, genetische kenmerken, taal of seksuele geaardheid.

Binnen het EU-recht valt de bescherming tegen discriminatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender, interseksuele of queer (lhbtq) personen onder verschillende wettelijke kaders, afhankelijk van de vraag of er sprake is van discriminatie op grond van seksuele geaardheid, waarvoor het rechtskader ter bestrijding van discriminatie van belang is, of op grond van geslacht, met inbegrip van geslachtsverandering, waarvoor het rechtskader voor gendergelijkheid van belang is. Seksuele geaardheid, genderidentiteit/genderexpressie en geslachtskenmerken behoren tot de verboden discriminatiegronden. Het HvJ heeft geoordeeld dat onder het verbod van discriminatie op grond van geslacht ook gevallen van geslachtsverandering kunnen vallen.¹⁴²

Kinderen kunnen zich identificeren als lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender, non-binair, interseksueel of queer¹⁴³ of behoren tot “regenbooggezinnen”, waarbij het kan gaan om lhbtq-ouders. De EU heeft de [Strategie voor](#)

¹⁴² Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-13/94, *P. tegen S. en Cornwall County Council*, 30 april 1996; HvJ-EU, zaak C-117/01, *K.B. tegen National Health Service Pensions Agency*, 7 januari 2004.

¹⁴³ EU, Europese Commissie (2020), *Een Unie van gelijkheid: Strategie voor gelijkheid van lhbtq'ers 2020-2025* (COM(2020) 698 final), 12 november 2020.

gelijkheid van lhbtqi'ers aangenomen, waarin de discriminatie van lhbtqi-kinderen of kinderen in regenbooggezinnen wordt erkend.¹⁴⁴ Vanwege verschillen in nationale wetgeving tussen de lidstaten wordt de gezinsstatus niet altijd erkend in een andere lidstaat.¹⁴⁵ Lhbtqi-kinderen en -jongeren en regenbooggezinnen kunnen van jongs af aan te maken krijgen met stigmatisering en discriminatie. Dit heeft gevolgen voor hun schoolprestaties en werkgelegenheidsvooruitzichten, maar ook voor hun dagelijks leven, welzijn en geestelijke gezondheid.¹⁴⁶

Volgens de [richtlijn voor rechten van slachtoffers](#) van de EU moeten slachtoffers van haatmisdrijven, waaronder lhbtqi-kinderen, passende informatie, ondersteuning en bescherming krijgen om aan strafprocedures deel te kunnen nemen.¹⁴⁷ Het bepaalt dat slachtoffers van delicten op een respectvolle, tactvolle en professionele manier moeten worden erkend en bejegend zonder discriminatie op grond van, onder meer, seksuele geaardheid, genderidentiteit en genderexpressie.

In verdragen en normen van de Raad van Europa ter bescherming van de rechten van het kind is discriminatie op grond van seksuele geaardheid verboden. Zo is in artikel 2 van het [Verdrag van Lanzarote](#) uitdrukkelijk bepaald dat alle slachtoffers van seksueel geweld de bescherming van het Verdrag genieten zonder discriminatie op welke grond dan ook, met inbegrip van seksuele geaardheid. In de [Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie](#) wordt ook als grondbeginsel gesteld dat de rechten van kinderen moeten worden gewaarborgd zonder discriminatie op welke grond dan ook, zoals onder meer geslacht, seksuele geaardheid en genderidentiteit.

Hoewel seksuele geaardheid en genderidentiteit niet uitdrukkelijk worden genoemd in het EVRM, zijn dit beschermde kenmerken die in de desbetreffende EVRM-bepalingen zijn opgenomen onder "andere status".¹⁴⁸ Het EHRM heeft ook erkend dat scholen en onderwijsautoriteiten een rol kunnen spelen bij de bescherming van kinderen tegen homofobie.¹⁴⁹

144 *Ibid.*

145 EU, Europees Parlement (2021), [Belemmeringen voor het vrij verkeer van regenbooggezinnen in de EU](#), PE 671.505, maart 2021.

146 Zie ook het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (2020), [De lange weg naar gelijkheid voor lhbtqi'ers](#), 14 mei 2020.

147 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ van de Raad](#) (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57), artikel 22.

148 Zie bijvoorbeeld EHRM, [X e.a. tegen Oostenrijk](#) [GK], nr. 19010/07, 19 februari 2013.

149 EHRM, [Bayev e.a. tegen Rusland](#), nr. 67667/09, 20 juni 2017, punt 82; zie ook EHRM, [Vejdeland e.a. tegen Zweden](#), nr. 1813/07, 9 februari 2012.

Voorbeeld: in de zaak *Bayev e.a. tegen Rusland*¹⁵⁰ werd door drie homo-rechtenactivisten een klacht ingediend over de Russische wetgeving die de “bevordering van homoseksualiteit onder minderjarigen” verbiedt, ook bekend als de “antihomopropagandawet”. In een reeks wetgevingsbesluiten werd “het bevorderen van niet-traditionele seksuele relaties” onder kinderen strafbaar gesteld met een geldboete. Het Hof stelde vast dat de betrokken wetten weliswaar in de eerste plaats de bescherming van kinderen beogen, maar dat de grenzen van die wetten niet duidelijk waren afgebakend en de toepassing ervan arbitrair was. Bovendien waren het echte doel van de wetten en de wijze waarop zij in de zaak van de verzoekers waren geformuleerd en toegepast, discriminerend en dienden zij over het geheel genomen geen legitiem openbaar belang. Door dergelijke wetten aan te nemen hebben de autoriteiten namelijk stigmatisering en vooroordelen versterkt en aangezet tot homofobie, hetgeen onverenigbaar is met de waarden van een democratische samenleving.¹⁵¹

Voorbeeld: de zaak *A.M. e.a. tegen Rusland*¹⁵² betrof de beperking van het ouderlijk gezag van de verzoekster en ontzegging van omgang met haar kinderen zonder de vereiste toetsing, omdat zij op dat moment een geslachtsverandering onderging. Het Hof vond geen bewijs van mogelijke schade voor de kinderen als gevolg van de geslachtsverandering en oordeelde dat de nationale rechterlijke instanties de bijzondere omstandigheden van het gezin onvoldoende hadden onderzocht. Bovendien was de beslissing duidelijk gebaseerd op de genderidentiteit van de verzoekster en dus discriminerend, in strijd met artikel 8 EVRM, op zich en in samenhang met artikel 14 EVRM.

Discriminatie op grond van leeftijd is een andere vorm van discriminatie waarmee kinderen te maken kunnen krijgen. De huidige EU-wetgeving inzake non-discriminatie biedt beperkte bescherming tegen discriminatie op grond van leeftijd. Er bestaat momenteel alleen bescherming van leeftijdsdiscriminatie in het kader van toegang tot arbeid en beroep.

De [richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep](#) is van toepassing op kinderen die wettelijk gerechtigd zijn om te werken. Hoewel het door alle EU-lidstaten geratificeerde [Verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie](#)

150 EHRM, *Bayev e.a. tegen Rusland*, nr. 67667/09, 20 juni 2017.

151 Zie ook het Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), [Aanbeveling aan de lidstaten over maatregelen ter bestrijding van discriminatie op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit](#), CM/Rec(2010)5.

152 EHRM, *A.M. e.a. tegen Rusland*, nr. 47220/19, 6 juni 2021.

(IAO) betreffende de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces¹⁵³ een minimumleeftijd van 15 jaar vaststelt, passen de EU-lidstaten verschillende minimumleeftijden toe.¹⁵⁴ Artikel 6 van de richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep biedt de lidstaten de mogelijkheid om verschillen in behandeling op grond van leeftijd te rechtvaardigen. Deze verschillen vormen geen discriminatie wanneer ze objectief en redelijk worden gerechtvaardigd door een legitiem doel en wanneer de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. Dergelijke verschillen in behandeling kunnen ten aanzien van kinderen en jongeren bijvoorbeeld inhouden dat bijzondere voorwaarden worden vastgesteld voor de toegang tot beroepsopleiding, arbeid en beroep teneinde hun opnemings in het arbeidsproces te bevorderen en hun bescherming te waarborgen.

In artikel 14 EVRM en artikel 1 van Protocol nr. 12 bij het EVRM wordt “leeftijd” niet uitdrukkelijk genoemd in de lijst van verboden discriminatiegronden. Het EHRM heeft echter gekeken naar leeftijdsdiscriminatie in relatie tot verschillende door het EVRM beschermde rechten, en heeft daarbij leeftijd als “andere status” aangemerkt. Zo oordeelde het EHRM in *D.G. tegen Ierland*¹⁵⁵ en *Bouamar tegen België*¹⁵⁶ dat er, in de respectieve nationale rechtsstelsels, op het gebied van bewaring een verschil in behandeling bestond tussen volwassenen en kinderen dat relevant was voor de toepassing van het EVRM. Dit verschil in behandeling kwam voort uit het bestraffende doel van volwassenendetentie en het preventieve doel van kinderdetentie. Het Hof aanvaardt dus de “leeftijd” als een objectieve en redelijke rechtvaardiging voor een eventueel verschil in behandeling.

Het EHRM heeft zich in uiteenlopende situaties gebogen over andere vormen van kinderdiscriminatie dan de reeds genoemde, bijvoorbeeld op grond van taal¹⁵⁷ of discriminatie van buitenechtelijke kinderen.¹⁵⁸

153 Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) (1973), *Verdrag betreffende de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces*, nr. 138.

154 Europees Netwerk van onafhankelijke deskundigen op het gebied van non-discriminatie, O'Dempsey, D. en Beale, A. (2011), *Age and employment*, Europese Commissie, directoraat-generaal Justitie. Luxemburg, Publicatiebureau.

155 EHRM, *D.G. tegen Ierland*, nr. 39474/98, 16 mei 2002.

156 EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988.

157 EHRM, “*Met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België*” tegen België, nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968.

158 EHRM, *Fabris tegen Frankrijk* [GK], nr. 16574/08, 7 februari 2013; EHRM, *Wolter en Sarfert tegen Duitsland*, nrs. 59752/13 en 66277/13, 14 december 2017; EHRM, *Mazurek tegen Frankrijk*, nr. 34406/97, 1 februari 2000.

Voorbeeld: in *Fabris tegen Frankrijk*¹⁵⁹ klaagde de verzoeker dat hij niet had kunnen profiteren van een in 2001 ingevoerde wet die “uit overspel geboren kinderen” dezelfde erfrechten verleent als wettige kinderen. Die wet is aangenomen naar aanleiding van het arrest van het EHRM in de zaak *Mazurek tegen Frankrijk*¹⁶⁰ (2000). Het Hof oordeelde dat het wettige doel van bescherming van de erfrechten van de halfbroer en halfzus van de verzoeker niet zwaarder woog dan zijn aanspraak op een deel van zijn moeders nalatenschap. In deze zaak was het verschil in behandeling discriminerend, omdat een objectieve en redelijke rechtvaardigingsgrond ontbrak. Het Hof oordeelde dat dit in strijd was met artikel 14 EVRM juncto artikel 1 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.¹⁶¹

Artikel 2 VRK verbiedt discriminatie van kinderen op basis van een niet-uitputtende lijst van gronden, met name “geboorte”. Artikel 2 bepaalt het volgende:

1. De staten die partij zijn bij dit Verdrag, eerbiedigen en waarborgen de in het Verdrag beschreven rechten voor ieder kind onder hun rechtsbevoegdheid zonder discriminatie van welke aard ook, ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of maatschappelijke afkomst, vermogen, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of van zijn of haar ouder of wettige voogd.

2. De staten die partij zijn, nemen alle passende maatregelen om te waarborgen dat het kind wordt beschermd tegen alle vormen van discriminatie of bestraffing op grond van de omstandigheden of de activiteiten van, de meningen geuit door of de overtuigingen van de ouders, wettige voogden of familieleden van het kind.

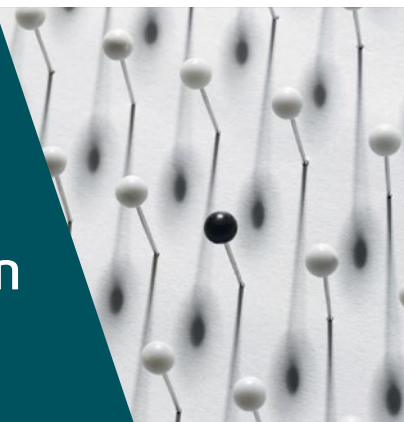
159 EHRM, *Mazurek tegen Frankrijk*, nr. 34406/97, 1 februari 2000; EHRM, *Fabris tegen Frankrijk* [GK], nr. 16574/08, 7 februari 2013.

160 EHRM, *Mazurek tegen Frankrijk*, nr. 34406/97, 1 februari 2000.

161 EHRM, *Fabris tegen Frankrijk* [GK], nr. 16574/08, 7 februari 2013.

4

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikel 7 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)	Geboorteregistratie en het recht op een naam	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven)</p> <p>FCNM, artikel 11 (recht om de achternaam te gebruiken in de originele taal)</p> <p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), artikel 11, lid 3 (behoud van de oorspronkelijke naam van een adoptiekind)</p> <p>EHRM, <i>Johansson tegen Finland</i>, nr. 10163/02, 2007 (weigering om een naam te registreren die eerder wel is toegestaan voor anderen)</p>
Handvest van de grondrechten, artikel 7 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)	Recht op een persoonlijke identiteit	<p>EVRM, artikelen 6 (eerlijk proces) en 8 (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven)</p> <p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), artikel 22, lid 3</p> <p>EHRM, <i>Mikulić tegen Kroatië</i>, nr. 53176/99, 7 februari 2002</p> <p>EHRM, <i>Mizzi tegen Malta</i>, nr. 26111/02, 2006 (onmogelijkheid om het vaderschap aan te vechten)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		EHRM, <i>Menesson tegen Frankrijk</i> , nr. 65192/11, 2014 (draagmoederschap met de biologische vader als de wensvader) EHRM, <i>Valdis Fjölfnisdóttir e.a. tegen IJsland</i> , nr. 71552/17, 18 mei 2021
VEU, artikel 9 VWEU, artikel 20 HvJ-EU, zaak C-34/09, <i>Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , 2011 (verblijfsrechten van onderdanen van een derde land met minderjarige kinderen die EU-burgers zijn) HvJ-EU, zaak C-221/17, <i>Tjebbes e.a. tegen Minister van Buitenlandse Zaken</i> , 2019 HvJ-EU, zaak C-165/14, <i>Alfredo Rendón Marín tegen Administración del Estado</i> , 2016 Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG)	Burgerschap	EVRM, artikel 8 Europees verdrag inzake nationaliteit Verdrag inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), artikel 12 EHRM, <i>Genovese tegen Malta</i> , nr. 53124/09, 2011 (willekeurige weigering om het burgerschap te verlenen aan een buitenechtelijk kind)

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit worden doorgaans niet behandeld op het niveau van de EU, gelet op de beperkte bevoegdheden van de EU op dat gebied. Het HvJ-EU heeft evenwel uitspraak gedaan over het recht op erkenning van een in de ene lidstaat erkende naam in andere lidstaten, en wel vanuit het oogpunt van het beginsel van vrij verkeer. Over aspecten van burgerschap en verblijf zijn ook gerechtelijke uitspraken gedaan in het licht van artikel 20 VWEU. De RvE heeft, met name aan de hand van de EHRM-jurisprudentie, de toepassing van verschillende grondrechten op het gebied van de persoonlijke identiteit uitgelegd en ontwikkeld. In de volgende afdelingen ligt daarom de nadruk op het RvE-recht.

Dit hoofdstuk is niet gekoppeld aan een specifiek grondrecht. Het biedt eerder een dwarsdoorsnede van grondrechtenkwesties die verband houden met identiteit, zoals geboorteregistratie en het recht op een naam (afdeling 4.1.); het recht van personen om hun afkomst te kennen (afdeling 4.2.); en het recht op burgerschap (afdeling 4.3.). In andere hoofdstukken komen verschillende

aanverwante kwesties aan bod, met name op het gebied van seksueel misbruik ([hoofdstuk 7.1.3.](#)) en gegevensbescherming ([hoofdstuk 10](#)). Sommige van deze rechten, zoals het recht op een naam, zijn voornamelijk gebruikt als ouderlijke rechten, maar gezien de implicaties voor de rechten van kinderen kan de aanpak gemakkelijk worden overgezet op henzelf.

4.1 Geboorteregistratie en het recht op een naam

Belangrijkste punt

- De weigering om een voornaam te registreren die ongeschikt zou zijn voor een kind, ondanks dat de naam door het gezin wordt aanvaard, kan een probleem opleveren op grond van artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven).

In tegenstelling tot de VN-Verdragen (bv. artikel 24, lid 2, van het [Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten](#)¹⁶², artikel 7, lid 1, [VRK](#) en artikel 18 [CRPD](#)) voorzien de Europese mensenrechteninstrumenten niet uitdrukkelijk in het recht op geboorteregistratie onmiddellijk na de geboorte of in het recht op een naam vanaf de geboorte.

In het EU-recht is in artikel 7 van het [Handvest van de grondrechten](#) het recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven vastgelegd. Volgens de toelichting bij het Handvest “corresponderen de in artikel 7 gewaarborgde rechten met de rechten die in artikel 8 [EVRM](#) zijn gewaarborgd”. Het recht op een naam is door het HvJ-EU benaderd vanuit het oogpunt van het beginsel van vrij verkeer. Het HvJ-EU is van oordeel dat een EU-lidstaat op grond van het recht op vrij verkeer niet mag weigeren om de achternaam van een kind te erkennen die is ingeschreven in een andere lidstaat waarvan het kind onderdaan is of waar het kind is geboren en heeft verbleven.¹⁶³

¹⁶² Verenigde Naties (1996), [Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten](#), goedgekeurd en opengesteld voor ondertekening, ratificatie en toetreding bij Resolutie 2200A (XXI) van de Algemene Vergadering van 16 december 1966, in werking getreden op 23 maart 1976, overeenkomstig artikel 49.

¹⁶³ Zie HvJ-EU, zaak C-148/02, [Carlos Garcia Avello tegen Belgische Staat](#), 2 oktober 2003; HvJ-EU, zaak C-353/06, [Stefan Grunkin en Dorothee Regina Paul](#) [GK], 14 oktober 2008.

Uit hoofde van het RvE-recht kan de weigering om de geboorte van een kind te registreren aanleiding geven tot een beroep op artikel 8 EVRM. Het EHRM heeft geoordeeld dat de naam als “middel om personen te identificeren binnen hun familie en binnen de gemeenschap” binnen de werkingssfeer van het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven valt, zoals neergelegd in artikel 8 EVRM.¹⁶⁴ De keuze van de ouders voor de voornaam¹⁶⁵ en achternaam¹⁶⁶ van het kind maakt deel uit van hun privéleven. Het Hof oordeelde dat de weigering van de overheid om een gekozen voornaam te registreren vanwege de schade of de vooroordelen die de naam zou kunnen veroorzaken voor het kind, geen inbreuk vormt op artikel 8 EVRM.¹⁶⁷ De weigering om een voornaam te registreren die niet ongeschikt is voor een kind en die reeds is aanvaard, kan echter in strijd zijn met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in *Johansson tegen Finland*¹⁶⁸ weigerde de overheid de voornaam “Axl Mick” te registreren, omdat de spelling niet voldeed aan de Finse naamgevingspraktijk. Het EHRM stelde vast dat het belang van het kind naar behoren in aanmerking moet worden genomen en dat het behoud van de nationale naamgevingspraktijk in het openbaar belang was. Het oordeelde evenwel dat de naam in andere gevallen wel was geaccepteerd en daarom niet kon worden beschouwd als ongeschikt voor een kind. Aangezien de naam al in Finland was aanvaard, en niet was aangevoerd dat de naam negatieve gevolgen had voor de culturele en taalkundige identiteit van het land, oordeelde het EHRM dat de overwegingen van openbaar belang niet opwogen tegen het belang om het kind in te schrijven met de gekozen naam. Het Hof oordeelde aldus dat er sprake was van een schending van artikel 8 EVRM.

Het EHRM heeft voorts geoordeeld dat een regel dat wettige kinderen de achternaam van de vader krijgen bij de geboorteregistratie, op zich geen inbreuk vormt op het EVRM. De onmogelijkheid om af te wijken van deze algemene

164 EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 21.

165 EHRM, *Johansson tegen Finland*, nr. 10163/02, 6 september 2007, punt 28; EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 22.

166 EHRM, *Cusan en Fazzo tegen Italië*, nr. 77/07, 7 januari 2014, punt 56.

167 EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 27.

168 EHRM, *Johansson tegen Finland*, nr. 10163/02, 6 september 2007.

regel bleek echter al te star en discriminerend voor vrouwen te zijn en vormde derhalve een inbreuk op artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.¹⁶⁹

Artikel 11 FCNM bepaalt dat eenieder die tot een nationale minderheid behoort, het recht heeft zijn of haar achternaam (patroniem) en voornamen in zijn of haar minderheidstaal te gebruiken, alsook het recht om deze officieel te laten erkennen, zij het met inachtneming van de in het rechtsstelsel bepaalde modaliteiten.

Artikel 11, lid 3, van het [herziene Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen](#) (adoptieverdrag) biedt de staten die partij zijn de mogelijkheid om de oorspronkelijke achternaam van het kind te behouden.¹⁷⁰ Zulks vormt een uitzondering op het algemene beginsel dat de wettige band tussen het geadopteerde kind en zijn oorspronkelijke familie is doorsneden.

4.2 Het recht van personen om hun afkomst te kennen

Belangrijkste punten

- Het recht van een kind om zijn afkomst te kennen, maakt deel uit van zijn privéleven.
- Bij de vaststelling van het vaderschap moet het belang van het kind om zijn of haar afkomst te kennen zorgvuldig worden afgewogen tegen het belang van de vermoedelijke of vermeende vader en het algemene belang.
- Een geadopteerd kind heeft recht op toegang tot informatie over zijn afkomst. Aan biologische ouders kan een wettelijk recht worden toegekend om hun identiteit niet bekend te maken, maar dit komt niet neer op een absoluut veto.

Krachtens het RvE-recht omvat artikel 8 EVRM overeenkomstig het EHRM het recht op identiteit en persoonlijke ontplooiing. De kenmerken van iemands identiteit en het belang om “informatie te verkrijgen die nodig is om de waarheid omtrent belangrijke aspecten van de identiteit te ontdekken, zoals de

¹⁶⁹ EHRM, *Cusan en Fazzo tegen Italië*, nr. 77/07, 7 januari 2014, punt 67.

¹⁷⁰ Raad van Europa (2008), *Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)*, CETS nr. 202, 2008.

identiteit van ouders¹⁷¹, worden beschouwd als belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling. De geboorte en de geboortecomstandigheden maken deel uit van het privéleven van het kind. “[I]nformatie over zeer persoonlijke aspecten van [iemand’s] kindertijd, ontwikkeling en geschiedenis” kan “een belangrijke bron van informatie over [iemand’s] verleden en vormende jaren¹⁷² zijn, zodat een gebrekkige toegang van het kind tot dergelijke informatie problematisch is in verband met artikel 8 EVRM.

Het internationaal recht voorziet in artikel 8 VRK in een hoog en vrij gedetailleerd niveau van bescherming van het recht van een kind op behoud van zijn identiteit. Dit artikel biedt bescherming tegen inmenging in het behoud van de identiteit, met inbegrip van de wettelijk erkende nationaliteit, naam en familiebetrekkingen. Voorts garandeert het “passende bijstand en bescherming” wanneer een kind op onrechtmatige wijze wordt beroofd van enige of alle bestanddelen van zijn of haar identiteit, teneinde zijn identiteit snel te herstellen.

4.2.1 Vaststelling van het vaderschap

Uit hoofde van het RvE-recht hebben kinderen bij het EHRM geklaagd over de onmogelijkheid om de identiteit van hun biologische vader vast te stellen. Het EHRM oordeelde dat de vaststelling van de wettelijke band tussen een kind en de vermeende biologische vader deel uitmaakt van het privéleven (artikel 8 EVRM). Het is een fundamenteel aspect van iemand’s identiteit om te weten wie zijn/haar ouders zijn.¹⁷³ Het belang dat het kind heeft bij de vaststelling van het vaderschap, moet evenwel worden afgewogen tegen de belangen van de vermeende vader en tegen het algemeen belang. Het belang van een kind om rechtszekerheid te hebben over de vraag wie zijn vader is, doet dan ook niets af aan het belang van de vader om het wettelijke vermoeden van het vaderschap te weerleggen.

Voorbeeld: de verzoekster in de zaak *Mikulić tegen Kroatië*¹⁷⁴ was buiten het huwelijk geboren. Zij spande een zaak aan tegen haar vermeende vader om het vaderschap vast te stellen. De verweerder weigerde meerdere malen

171 EHRM, *Odièvre tegen Frankrijk* [GK], nr. 42326/98, 13 februari 2003, punt 29.

172 EHRM, *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 10454/83, 7 juli 1989, punt 36.

173 EHRM, *Menesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014, punt 96.

174 EHRM, *Mikulić tegen Kroatië*, nr. 53176/99, 7 februari 2002, punten 64 en 65.

een door de rechter opgelegde DNA-test af te leggen, waardoor de vaderschapsprocedure onnodig lang duurde (ongeveer vijf jaar). Het EHRM oordeelde dat de staat, wanneer het nationale recht vermeende vaders niet verplicht om een medische test te ondergaan, moet voorzien in alternatieve methoden met behulp waarvan een onafhankelijke autoriteit spoedig de identiteit van biologische vaders kan vaststellen. Het Hof stelde in de zaak van de verzoekster een inbreuk op artikel 8 EVRM vast.

Indien de vermeende vader weigert een genetische test te ondergaan, kunnen de nationale rechterlijke instanties binnen hun discretionaire bevoegdheid het vaderschap op basis van andere bewijzen en factoren vaststellen, waarbij het recht van het kind op eerbiediging van zijn/haar privéleven en het recht van het kind om zijn/haar afkomst te kennen voorop wordt gesteld.¹⁷⁵ In een zaak waarin een jongere weigerde een genetische test te ondergaan, omdat hij de achternaam van de echtgenoot van zijn moeder wilde behouden, hebben nationale rechterlijke instanties niettemin het vaderschap erkend ten gunste van de biologische vader, omdat zij van oordeel waren dat het belang van het kind er in de eerste plaats in bestond de waarheid over zijn afkomst te kennen. Het EHRM oordeelde dan ook dat de nationale rechterlijke instanties niet hun beoordelingsmarge hadden overschreden door de biologische vader te erkennen en de wettiging van het kind als zoon van de echtgenoot van zijn moeder terzijde te schuiven. Er was dus geen sprake van een schending van artikel 8.¹⁷⁶

Voorbeeld: in de zaak *Mizzi tegen Malta*¹⁷⁷ kon de vermeende vader het vaderschap van een door zijn vrouw gebaarde kind niet ontkennen, omdat de wettelijke termijn van zes maanden was verstreken. Het EHRM onderzocht de zaak op grond van de artikelen 6 (recht op een eerlijk proces) en 8 (eerbiediging van het privé- en het familie- en gezinsleven) van het EVRM. Het Hof merkte op dat de invoering van een termijn waarbinnen een vermeende vader actie moet ondernemen om het vaderschap te ontkennen, bedoeld is om rechtszekerheid te bieden en het belang van het kind om zijn identiteit te kennen, te beschermen. Deze doelstellingen wegen evenwel niet zwaarder dan het recht van de vader om het vaderschap te ontkennen. De praktische onmogelijkheid om het vaderschap vanaf de geboorte te ontkennen had de vermeende vader in deze zaak

175 EHRM, *Canonne tegen Frankrijk*, nr. 22037/13, 25 juni 2015.

176 EHRM, *Mandet tegen Frankrijk*, nr. 30955/12, 14 januari 2016.

177 EHRM, *Mizzi tegen Malta*, nr. 26111/02, 12 januari 2006.

buitensporig belast, waardoor inbreuk was gepleegd op zijn recht op toegang tot de rechter en op een eerlijk proces zoals bedoeld in artikel 6 EVRM. Daarnaast was er sprake van onevenredige inmenging in zijn rechten uit hoofde van artikel 8 EVRM.¹⁷⁸

De belangen van een kind dat het vaderschap wil vaststellen en de belangen van de biologische vader kunnen soms samenvallen. Dit gebeurde in een situatie waarin een handelingsonbekwame vader geen nationale procedure kon inleiden om zijn verwantschap met zijn kind vast te stellen. Het EHRM oordeelde dat het feit dat de vader geen procedure kon inleiden om het vaderschap vast te stellen, zodat het kind volledig afhankelijk was van het oordeel van de overheid om zijn afkomst vast te stellen, niet in het belang was van het buiten het huwelijk geboren kind.¹⁷⁹

De overheid kan de positieve verplichting hebben om zich in het belang van het kind te mengen in procedures tot vaststelling van het vaderschap als de wettelijk vertegenwoordiger van het kind (in dit geval de moeder) niet in staat is om het kind naar behoren te vertegenwoordigen, bijvoorbeeld als gevolg van een ernstige handicap.¹⁸⁰

Ten aanzien van de erkenning van verwantschap tussen wensouders en uit een draagmoeder geboren kinderen stelde het Hof vast dat staten in principe een ruime beoordelingsmarge hebben, aangezien er geen Europese consensus bestaat over het toe- of erkennen van verwantschap in het geval van draagmoederschapsovereenkomsten. Die marge wordt evenwel beperkt door het feit dat verwantschap een fundamenteel aspect van de identiteit van kinderen is.

Voorbeeld: de zaak *Menesson tegen Frankrijk*¹⁸¹ betreft de weigering van de Franse overheid om kinderen die in de Verenigde Staten uit een draagmoeder waren geboren, in te schrijven in het Franse geboorteregister om redenen van openbare orde. Het EHRM oordeelde dat geen inbreuk was gepleegd op het recht van de verzoekers op eerbiediging van het gezinsleven, omdat hun familie- en gezinsleven in Frankrijk geenszins werd belemmerd en omdat de bestuursrechtelijke hinderpalen waar zij mogelijk

178 *Ibid.*, punten 112 tot en met 114.

179 EHRM, *Krušković tegen Kroatië*, nr. 46185/08, 21 juni 2011, punten 38 tot en met 41.

180 EHRM, *A.M.M. tegen Roemenië*, nr. 2151/10, 14 februari 2012, punten 58 tot en met 65.

181 EHRM, *Menesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014.

op waren gestuit, niet onoverbrugbaar waren. Met betrekking tot het recht op eerbiediging van het privéleven van de kinderen vond het Hof het belang van de kinderen zwaarwegend. Het benadrukte met name dat de man die zich op het geboortecertificaat als de vader van de kinderen wilde laten registreren, ook de biologische vader was. Het is in strijd met de belangen van een kind om hem de wettelijke verwantschap te ontzeggen indien bekend is wie zijn biologische ouders zijn en de betrokken ouders het kind volledig erkennen. Bijgevolg stelde het Hof vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 8 EVRM ten aanzien van de klacht van de kinderen met betrekking tot het "privéleven".¹⁸²

Na het arrest *Mennesson* is de Franse wet gewijzigd, waardoor in het buitenland ingevolge een draagmoederschapsovereenkomst geboren kinderen een geboorteakte kunnen verkrijgen waarop de naam van de wensvader is vermeld, indien hij ook de biologische vader was.¹⁸³ In februari 2018 heeft de Franse rechtbank voor de beoordeling van civiele vonnissen het verzoek om heroverweging van het beroep van de heer en mevrouw *Mennesson* ingewilligd, wat heeft geleid tot een nieuwe procedure voor het Hof van Cassatie.¹⁸⁴ In de loop van die procedure heeft het Hof van Cassatie het EHRM voor het eerst verzocht om een advies op grond van Protocol nr. 16 bij het EVRM. In zijn advies oordeelde het EHRM dat het recht op eerbiediging van het privéleven van een kind dat uit een draagmoeder is geboren, niet inhoudt dat de wettelijke ouder-kindrelatie met de wensmoeder moet zijn erkend door inschrijving van de gegevens van de rechtmatig in het buitenland opgestelde geboorteakte bij het bevolkingsregister. Er kan een andere benadering worden gevolgd, zoals adoptie van het kind door de wensmoeder, mits de door het nationale recht voorgeschreven procedure waarborgt dat deze adoptie snel en doeltreffend kan worden doorgevoerd, in overeenstemming met het belang van het kind.¹⁸⁵

182 EHRM, *Mennesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014, punt 100; zie ook EHRM, *Labassee tegen Frankrijk*, nr. 65941/11, 26 juni 2014, punt 79; EHRM, *C en E tegen Frankrijk*, nrs. 1462/18 en 17348/18, 12 december 2019.

183 EHRM, *Mennesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014.

184 EHRM (2019), *Advies over de erkenning in het nationale recht van een wettelijke ouder-kindrelatie tussen een kind dat in het buitenland ingevolge een draagmoederschapsovereenkomst is geboren en de wensmoeder op verzoek van het Franse Hof van Cassatie*, nr. P16-2018-001, 10 april 2019.

185 *Ibid.*

Voorbeeld: in de zaak *Valdís Fjölnisdóttir e.a. tegen IJsland*¹⁸⁶ waren de eerste en tweede verzoekers, een echtpaar van hetzelfde geslacht, de wensouders van de derde verzoeker, een kind dat in de Verenigde Staten uit een draagmoeder was geboren en geen biologische band met hen had. De IJslandse autoriteiten weigerden aanvankelijk om het kind in te schrijven in het bevolkingsregister en namen de wettelijke voogdij over hem op zich alvorens hem onder de pleegzorg van de eerste twee verzoekers te plaatsen. Na de inwerkingtreding van nieuwe wetgeving werd de derde verzoeker aan het bevolkingsregister toegevoegd, maar de eerste twee verzoekers waren niet als zijn ouders ingeschreven. Het EHRM erkende dat er dankzij hun ononderbroken zorg voor het kind een familie- en gezinsleven tussen de verzoekers had bestaan en concludeerde dat de staat had gehandeld binnen zijn beoordelingsmarge. Meer specifiek was het feit dat het genot van het familie- en gezinsleven van de drie verzoekers niet onderbroken geweest; de staat had juist stappen ondernomen om ervoor te zorgen dat zij een familie- en gezinsleven bleven leiden door middel van de pleegzorgregeling en door de derde verzoeker het burgerschap toe te kennen. Bovendien had een van de eerste twee verzoekers de mogelijkheid gehad om de adoptie van de derde verzoeker aan te vragen. Met de niet-erkenning van een formele ouderlijke band is aldus een billijk evenwicht gevonden tussen het recht van de verzoekers op eerbiediging van het familie- en gezinsleven en de algemene belangen die de staat met het verbod op draagmoederschap heeft willen beschermen.

Het EHRM heeft ook geoordeeld dat staten niet kunnen worden verplicht om kinderen die uit een draagmoeder zijn geboren, tot hun grondgebied toe te laten zonder dat de nationale autoriteiten vooraf de gelegenheid hebben gehad om bepaalde wettelijke controles uit te voeren.¹⁸⁷

4.2.2 Vaststelling van de afkomst bij adoptie

In het kader van adoptie heeft het recht van kinderen om hun afkomst te kennen aan belang gewonnen. De materiële waarborgen met betrekking tot adoptie, naast het recht van personen om hun afkomst te kennen, komen aan bod in [afdeling 6.3](#).

¹⁸⁶ EHRM, *Valdís Fjölnisdóttir e.a. tegen IJsland*, nr. 71552/17, 18 mei 2021.

¹⁸⁷ EHRM, *D tegen Frankrijk*, nr. 11288/18, 16 juli 2020, EHRM, *Paradiso en Campanelli tegen Italië*, nr. 25358/12, 27 januari 2015.

In het **RvE-recht** geeft artikel 22, lid 3, van het **Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)** geadopteerde kinderen het recht op toegang tot informatie betreffende hun afkomst die de bevoegde autoriteiten in hun bezit hebben. Deze bepaling biedt de staten die partij zijn bovendien de mogelijkheid om de ouders van herkomst een wettelijk recht op geheimhouding van hun identiteit te verlenen, voor zover dit niet neerkomt op een absoluut veto. De bevoegde autoriteit moet kunnen bepalen of dat recht terzijde mag worden geschoven en informatie omtrent hun identiteit mag worden bekendgemaakt, daarbij de omstandigheden en de onderscheiden rechten van het kind en die van zijn ouders van herkomst in aanmerking nemend. Bij een volledige adoptie moet het geadopteerde kind ten minste een document kunnen verkrijgen waaruit de datum en de plaats van de geboorte van het kind blijken.¹⁸⁸

In het internationaal recht biedt het **Verdrag van Den Haag inzake interlandelijke adoptie** geadopteerde kinderen de mogelijkheid om toegang te verkrijgen tot informatie over de identiteit van hun ouders, en wel "onder passende begeleiding". Het is echter aan de staten die partij zijn om daar al dan niet toestemming voor te geven.¹⁸⁹

4.3 Burgerschap

Belangrijkste punten

- Het verblijfsrecht binnen de EU van kinderen die EU-burgers zijn, mag niet ieder nuttig effect worden ontnomen doordat hun ouder(s) het verblijfsrecht wordt ontzegd.
- Hoewel het EVRM niet het recht op staatsburgerschap waarborgt, kunnen willekeurige weigeringen om het staatsburgerschap te verlenen wel onder artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) vallen gezien de impact ervan op het privéleven van personen.

Krachtens het EU-recht verlenen artikel 9 **VEU** en artikel 20 **VWEU** de status van EU-burgerschap aan eenieder die de nationaliteit van een lidstaat bezit.

188 Raad van Europa (2008), **Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)**, CETS nr. 202, 27 november 2008, artikel 22.

189 Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht (1993), **Verdrag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van interlandelijke adoptie**, 29 mei 1993, artikel 30, lid 2.

Het HvJ-EU heeft zich uitgesproken over de doeltreffendheid van het verblijfsrecht van kinderen die EU-burger zijn, maar niet de nationaliteit hebben van de EU-lidstaat waarvan zij ingezetene zijn. De zaak betrof de weigering om een ouder die de verzorger was van een kind dat EU-burger was, verblijfsrecht binnen de EU te verlenen. Het HvJ-EU oordeelt dat de weigering van het verblijfsrecht aan een ouder die de hoofdverzorger van een kind is, het verblijfsrecht van het kind ieder nuttig effect ontnemt. Daarom heeft de ouder die de hoofdverzorger is van het kind het recht om samen met het kind te verblijven in de gastlidstaat.¹⁹⁰ De status van EU-burgerschap omvat bepaalde rechten die ook zijn opgenomen in afgeleide wetgeving, zoals de [EU-richtlijn inzake vrij verkeer](#)¹⁹¹ in verband met de uitoefening van de basisrechten van vrij verkeer van EU-burgers en hun familieleden, rechten van secundaire begunstigen zoals minderjarige kinderen ten laste en het recht op gezinshereniging. Deze aspecten komen nader aan bod in [afdeling 9.5](#).

Voorbeeld: de zaak *Zambrano*¹⁹² betreft twee kinderen die zijn geboren tijdens de asielpcedure (voordat hun asielerzoek werd afgewezen) uit ouders in België die Belgisch staatsburger zijn geworden. De ouders verzochten om een verblijfsvergunning op grond van de EU-richtlijn vrij verkeer als bloedverwanten in opgaande lijn van wie de kinderen ten laste komen. Hun verzoek werd afgewezen. Het HvJ-EU oordeelde dat, indien minderjarige kinderen ten laste van een onderdaan van een derde land EU-burgers zijn, de lidstaten die onderdaan van een derde land geen arbeidsvergunning en verblijfsrecht mogen weigeren in de lidstaat waar deze kinderen verblijven en waarvan deze de nationaliteit bezitten, aangezien dergelijke beslissingen de betrokken kinderen het effectieve genot van de belangrijkste aan de status van EU-burger verbonden rechten onttrekken.

Voorbeeld: in de zaak *Tjebbes e.a.*¹⁹³ heeft het HvJ-EU bepaald dat het EU-recht zich niet verzet tegen het verlies van de nationaliteit van een lidstaat en dus

190 HvJ-EU, zaak C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department*, 19 oktober 2004, punten 45 en 46.

191 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/38/EG van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden](#), tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG, PB L 158.

192 HvJ-EU, zaak C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi*, 8 maart 2011.

193 HvJ-EU, zaak C-221/17, *Tjebbes e.a. tegen Minister van Buitenlandse Zaken*, 12 maart 2019.

tegen het verlies van het burgerschap van de EU wanneer de werkelijke band tussen de betrokkene en deze lidstaat gedurende lange tijd is verbroken. De zaak betrof een Nederlandse wet die bepaalt dat Nederlanders die meer dan tien jaar buiten Nederland hebben verbleven, automatisch hun nationaliteit verliezen. Kinderen van gedaturaliseerde personen zouden op grond van de tienjaarregel ook de Nederlandse nationaliteit verliezen. Naar aanleiding van de zaak *Rottmann*¹⁹⁴ heeft het HvJ-EU bepaald dat het besluit tot intrekking van de nationaliteit in overeenstemming moet zijn met het evenredigheidsbeginsel. Het HvJ-EU oordeelde dat de nationale autoriteiten een individueel onderzoek moeten verrichten om te bepalen of het verlies van de nationaliteit van een EU-lidstaat, wat het verlies van het EU-burgerschap met zich meebrengt, onevenredige gevolgen kunnen hebben voor de normale gezinsontwikkeling en het beroepsleven van de betrokkene. Bovendien moet er een rechtsmiddel zijn om de nationaliteit te herstellen indien de maatregel onevenredig wordt geacht.

Voorbeeld: de zaak *Alfredo Rendón Marín tegen Administración del Estado*¹⁹⁵ betreft twee onderdanen van niet-EU-landen aan wie een verblijfsvergunning is geweigerd en tegen wie op grond van hun strafblad een uitzettingsbevel is uitgevaardigd door de autoriteiten van de gastlidstaat. Dat was de staat waarvan de minderjarige kinderen, voor wie alleen zij zorg droegen, onderdaan waren en die EU-burgers waren. Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat artikel 20 VWEU in die zin moet worden uitgelegd dat het zich verzet tegen nationale regelgeving die gebiedt dat automatisch wordt geweigerd een verblijfsvergunning te verlenen aan een derdelander, ouder van minderjarige kinderen die EU-burger zijn en voor wie alleen die persoon de zorg heeft, louter wegens het strafblad van deze derdelander, wanneer die weigering tot gevolg heeft dat deze kinderen genoopt worden het grondgebied van de EU te verlaten.¹⁹⁶

In het kader van het RvE-recht waarborgt het **EVRM** niet het recht op staatsburgerschap.¹⁹⁷ Willekeurige weigeringen om het staatsburgerschap te

194 HvJ-EU, zaak C-135/08, *Janko Rottmann tegen Freistaat Bayern*, 2 maart 2010.

195 HvJ-EU, zaak C-165/14, *Alfredo Rendón Marín tegen Administración del Estado*, 13 september 2016.

196 Zie ook HvJ-EU, zaak C-304/14, *Secretary of State for the Home Department tegen CS*, 13 september 2016; HvJ-EU, zaak C-133/15, *H. C. Chavez-Vilchez e.a. tegen Raad van bestuur van de Sociale verzekeringsbank e.a., verzoek van de Centrale Raad van Beroep om een prejudiciële beslissing*, 10 mei 2017; zie ook HvJ-EU, zaak C-82/16, *K.A. e.a. tegen Belgische Staat*, 8 mei 2018.

197 EHRM, *Slivenko e.a. tegen Letland* [GK], nr. 48321/99, 23 januari 2002, punt 77.

verlenen kunnen evenwel onder artikel 8 EVRM vallen, gezien de gevolgen ervan voor het privéleven van personen, dat aspecten van de sociale identiteit van kinderen omvat¹⁹⁸.

Voorbeeld: in de zaak *Genovese tegen Malta* werd het Maltese staatsburgerschap geweigerd aan een buitenechtelijk kind dat buiten Malta was geboren uit een niet-Maltese moeder en een wettelijk erkende Maltese vader. De weigering van het burgerschap vormde op zich geen inbreuk op artikel 8 EVRM. De willekeurige weigering van het staatsburgerschap op grond van de buitenechtelijke geboorte wierp evenwel de vraag op of hier geen sprake was van discriminatie. Een willekeurige gedifferentieerde behandeling op deze grond vereist een met zwaarwegende redenen omklede rechtvaardiging. Bij ontstentenis van dergelijke redenen werd een inbreuk op artikel 8 juncto artikel 14 EVRM vastgesteld.¹⁹⁹

Een belangrijk aspect van de verdragsbepalingen inzake het recht op burgerschap is het voorkomen van staatloosheid. [Het Europees Verdrag inzake nationaliteit](#) omvat uitvoerige bepalingen inzake de wettige verwerving van een nationaliteit door kinderen en beperkt de mogelijkheid dat kinderen het burgerschap verliezen.²⁰⁰ Het [Verdrag inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging van de RvE](#) omvat de verplichting om staatloosheid bij de geboorte te voorkomen (artikel 10) en voorziet in het recht op de nationaliteit van de opvolgerstaat wanneer sprake is van staatloosheid (artikel 2).²⁰¹ Artikel 12 van het [Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen](#) (herziene versie) beoogt eveneens staatloosheid te voorkomen. Staten moeten het verkrijgen van hun nationaliteit door kinderen die door een van hun onderdanen zijn geadopteerd, vergemakkelijken, en verlies van nationaliteit dat het gevolg kan zijn van adoptie, is afhankelijk van het bezitten of verkrijgen van een andere nationaliteit.

In het internationaal recht waarborgt artikel 7 [VRK](#) het recht om een nationaliteit te verwerven, evenals artikel 24, lid 3, van het [Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten](#).

198 EHRM, *Genovese tegen Malta*, nr. 53124/09, 11 oktober 2011, punt 33.

199 *Ibid.*, punten 43 tot en met 49.

200 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake nationaliteit](#), CETS nr. 166, 6 november 1997, artikelen 6 en 7.

201 Raad van Europa, [Verdrag inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging](#), CETS nr. 200, 19 mei 2006.

5

Familie- en gezinsleven

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikel 7 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)	Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven) EHRM, <i>V.D. e.a. tegen Rusland</i> , nr. 72931/10, 9 april 2019
Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind) Alimentatieverordening (4/2009) Richtlijn betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven (2019/1158) HvJ-EU, zaak C-129/18, <i>SM tegen Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , 2019 (onder Algerijnse <i>kafala</i> geplaatst kind)	Recht op ouderlijke zorg	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven) EHRM, <i>Petrov en X. tegen Rusland</i> , nr. 23608/16, 23 oktober 2018 EHRM, <i>Wunderlich tegen Duitsland</i> , nr. 18925/15, 10 januari 2019
Handvest van de grondrechten, artikel 24, lid 3 (recht om contact te onderhouden met beide ouders) Richtlijn procedurele waarborgen (2016/800) Herschikte verordening Brussel II bis (2019/1111) Bemiddelingsrichtlijn (2008/52/EG) HvJ-EU, zaak C-436/13, <i>E. tegen B.</i> , 2014 (toegang van de vader tot het kind)	Recht om contact te onderhouden	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven) Verdrag inzake contact van en met kinderen, artikel 1 Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind, artikel 6 EHRM, <i>Schneider tegen Duitsland</i> , nr. 17080/07, 2011 (contact tussen een kind en een niet-wettelijk erkende vader)

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>HvJ-EU, zaak C-497/10 PPU, <i>Barbara Mercredi tegen Richard Chaffe</i>, 2010 (zuigeling en gewone verblijfplaats)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-335/17, <i>Neli Valcheva tegen Georgios Babanarakis</i>, 2018 (recht om contact te onderhouden met grootouders)</p> <p>Richtlijn toegang tot de rechter (2003/8/EG) (toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen)</p>		<p>EHRM, <i>Levin tegen Zweden</i>, nr. 35141/06, 2012 (beperking van de omgangsrechten)</p> <p>EHRM, <i>A.I. tegen Italië</i>, nr. 70896/17, 1 april 2021</p> <p>EHRM, <i>Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije</i>, nr. 4694/03, 2010 (contact tussen broers en zussen na toewijzing van de voogdij)</p> <p>EHRM, <i>Vojnity tegen Hongarije</i>, nr. 29617/07, 2013 (beperking van de toegang op grond van godsdienstige overtuigingen)</p> <p>EHRM, <i>A.M. e.a. tegen Rusland</i>, nr. 47220/19, 6 juni 2021</p> <p>EHRM, <i>Terna tegen Italië</i>, nr. 21052/18, 14 januari 2021</p> <p>EHRM, <i>Bogonosovy tegen Rusland</i>, nr. 38201/16, 5 maart 2019</p> <p>EHRM, <i>M.S. tegen Oekraïne</i>, nr. 2091/13, 11 juli 2017</p> <p>EHRM, <i>Khoroshenko tegen Rusland</i>, nr. 41418/04, 30 juni 2015</p> <p>EHRM, <i>Horych tegen Polen</i>, nr. 13621/08, 17 april 2012</p> <p>EHRM, <i>Hadzhieva tegen Bulgarije</i>, nr. 45285/12, 1 februari 2018</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind)</p> <p>Herschikte verordening Brussel II bis (2019/1111)</p> <p>HvJ-EU, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz</i>, 2010 (recht om te worden gehoord, internationale kinderontvoering)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-111/17 PPU, <i>OL tegen PQ</i>, 8 juni 2017</p> <p>HvJ-EU, zaak C-262/21 PPU, <i>A tegen B</i>, 2 augustus 2021</p>	<p>Ontvoering van kinderen</p>	<p>Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen</p> <p>Verdrag inzake contact van en met kinderen</p> <p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)</p> <p>EHRM, <i>Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 41615/07, 2010 (ontvoering van een kind door de moeder)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Hvj-EU, zaak C-211/10 PPU, <i>Doris Povse tegen Mauro Alpagò</i> , 2010 (tenuitvoerleggingscertificaat)		EHRM, <i>R.S. tegen Polen</i> , nr. 63777/09, 21 juli 2015 EHRM, <i>Y.S. en O.S. tegen Rusland</i> , nr. 17665/17, 15 juni 2021

Het Europees recht – zowel het EU- als het RvE-recht – voorziet in het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven (artikel 7 van het [Handvest van de grondrechten](#) van de EU en artikel 8 [EVRM](#)). De bevoegdheid van de EU op het gebied van het familie- en gezinsleven heeft betrekking op grensoverschrijdende geschillen, waaronder de erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen in de lidstaten. Het HvJ-EU gaat onder meer in op het belang van het kind en het recht op een familie- en gezinsleven, als omschreven in de [herschikte verordening Brussel II bis](#). De EHRM-jurisprudentie met betrekking tot familie- en gezinsleven erkent onderling samenhangende rechten, zoals het recht op een familie- en gezinsleven en het recht van kinderen dat hun belang de eerste overweging vormt. Deze jurisprudentie erkent dat de rechten van kinderen soms tegenstrijdig zijn. Het recht van een kind op eerbiediging van het familie- en gezinsleven kan bijvoorbeeld in hun belang worden beperkt. Bovendien heeft de RvE verschillende andere instrumenten vastgesteld die betrekking hebben op contact, voogdij en de uitoefening van kinderrechten.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het recht van het kind op eerbiediging van het familie- en gezinsleven en de daarmee samenhangende rechten, en met name op de inhoud en de reikwijdte van deze rechten, alsmede op de daarmee samenhangende wettelijke verplichtingen en de wisselwerking met andere rechten. De volgende aspecten komen aan bod: het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven ([afdeling 5.1](#)), het recht van kinderen om te worden verzorgd door hun ouders ([afdeling 5.2](#)), het recht om contact te onderhouden ([afdeling 5.3](#)) en kinderontvoering ([afdeling 5.4](#)).

5.1 Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven

Belangrijkste punten

- Krachtens het EU-recht en het RvE-recht hebben staten een positieve verplichting om ervoor te zorgen dat kinderen daadwerkelijk in het genot worden gesteld van hun recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven.
- Gerechtelijke instanties en bestuursorganen moeten bij elke beslissing die verband houdt met de eerbiediging van het familie- en gezinsleven, het belang van het kind in het oog houden.

Het recht van kinderen op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven omvat een aantal samengestelde rechten, zoals het recht om door hun ouders te worden verzorgd ([afdeling 5.2](#)), het recht om contact te onderhouden met beide ouders ([afdeling 5.3](#)), het recht om niet te worden gescheiden van hun ouders, tenzij dit in het belang van het kind is ([afdeling 5.4](#) en [hoofdstuk 6](#)) en het recht op gezinshereniging ([hoofdstuk 9](#)).

Zowel in het EU-recht als in het RvE-recht zijn er op het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven enkele beperkingen van toepassing. Deze beperkingen zijn, zoals blijkt uit de toelichting bij het [Handvest van de grondrechten van EU](#)²⁰², gelijk aan de beperkingen van de overeenkomstige [EVRM](#)-bepaling (met name artikel 8, lid 2), namelijk: in overeenstemming met de wet en in een democratische samenleving noodzakelijk in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.²⁰³

Het Handvest van de grondrechten van de EU schrijft voor dat bij alle handelingen met betrekking tot kinderen, ongeacht of deze worden verricht door

202 EU, Europees Parlement, Raad van de Europese Unie, Europese Commissie (2007), *Toelichtingen bij het Handvest van de grondrechten* (PB C 303 van 14.12.2007, blz. 17), zie toelichting bij artikel 7.

203 Raad van Europa (1950), *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden*, CETS nr. 5, 4 november 1950, artikel 8.

overheidsinstanties of particuliere instellingen, de belangen van het kind de eerste overweging vormen (artikel 24, lid 2).²⁰⁴ Hoewel de verplichting om rekening te houden met de belangen van het kind niet uitdrukkelijk is neergelegd in het EVRM, heeft het EHRM deze opgenomen in zijn jurisprudentie.²⁰⁵

Het EHRM heeft geoordeeld dat op grond van artikel 8 EVRM het gezinsleven ook beschermd is wanneer het gaat om kinderen en hun pleeggezin.²⁰⁶ *V.D. e.a. tegen Rusland*²⁰⁷ betreft een zwaar gehandicapte jongen die negen jaar lang door zijn pleegmoeder was verzorgd en uiteindelijk werd teruggeplaatst bij zijn biologische familie, terwijl zijn pleegmoeder en pleegbroers en -zussen elk contact werd ontzegd. Omdat hier sprake was van een situatie waarin de persoon die lange tijd voor het kind had gezorgd en een hechte persoonlijke band met hem had opgebouwd, volledig en automatisch werd uitgesloten van het leven van het kind en in geen geval omgangsrecht kon krijgen, ongeacht het belang van het kind, constateerde het Hof een schending van artikel 8 EVRM.

5.2 Recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders

Belangrijkste punten

- Het EU-recht regelt de procedurele aspecten van het recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders.
- Uit hoofde van het EVRM hebben staten de positieve en negatieve plicht om het recht van kinderen en ouders op een familie- en gezinsleven te eerbiedigen.

Het recht van kinderen om de identiteit van hun ouders te kennen en het recht om door hun ouders te worden verzorgd, zijn twee kernelementen van het recht van kinderen op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven. Deze elementen zijn tot op zekere hoogte onderling afhankelijk: het recht van kinderen om hun

²⁰⁴ Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-400/10 PPU, *J. McB. tegen L.E.*, 5 oktober 2010.

²⁰⁵ Zie bijvoorbeeld EHRM, *Ignaccolo-Zenide tegen Roemenië*, nr. 31679/96, 25 januari 2000.

²⁰⁶ EHRM, *Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen* [GK], nr. 37283/13, 10 september 2019.

²⁰⁷ EHRM, *V.D. e.a. tegen Rusland*, nr. 72931/10, 9 april 2019.

ouders te kennen, wordt gewaarborgd door de ouderlijke zorg. Soms staan deze rechten echter los van elkaar, bijvoorbeeld voor geadopteerde kinderen of kinderen die voortkomen uit een medisch begeleide voortplanting. In deze gevallen is het recht nauwer verbonden met het recht van het kind op een identiteit – het recht om te weten wie zijn/haar biologische ouders zijn. Daarom wordt hiervoor verwezen naar [hoofdstuk 4](#). In deze afdeling ligt de nadruk op het tweede recht: het recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders.

Het EU-recht bevat geen bepalingen over het inhoudelijke toepassingsgebied van het recht om door ouders te worden verzorgd, en de rechtsinstrumenten van de EU hebben betrekking op grensoverschrijdende aspecten, zoals de erkenning en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen in de verschillende lidstaten. Zo heeft Verordening (EG) nr. 4/2009 van de Raad betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen ([de alimentatieverordening](#)) betrekking op grensoverschrijdende onderhoudsverzoeken die voortvloeien uit familiebetrekkingen.²⁰⁸ Deze verordening stelt gemeenschappelijke regels vast voor de EU om ervoor te zorgen dat alimentatievorderingen ook kunnen worden geïnd wanneer de onderhoudsplichtige of de onderhoudsgerechtigde zich in een andere lidstaat bevindt.

Het recht om door de ouders te worden verzorgd, werd in 2019 bekrachtigd door de [richtlijn betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven](#)²⁰⁹, die voorziet in minimumnormen voor individuele rechten in verband met vaderschapsverlof, ouderschapsverlof en zorgverlof, en flexibele werkregelingen voor werknemers die ouders of mantelzorgers zijn.

In het RvE-recht heeft het EHRM in tal van zaken geoordeeld dat het genot van elkaars gezelschap voor ouders en kinderen een fundamenteel aspect is van het familie- en gezinsleven. Binnenlandse maatregelen die dit belemmeren, komen neer op inmenging in een recht dat door artikel 8 [EVRM](#) wordt beschermd.²¹⁰ In dit soort zaken onderzoekt het EHRM of, in het licht van een

208 EU, Raad van de Europese Unie (2008), [Verordening \(EG\) nr. 4/2009 van de Raad van 18 december 2008 betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen \(alimentatieverordening\)](#) (PB L 7 van 10.1.2009, blz. 1).

209 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2019), [Richtlijn \(EU\) 2019/1158 van 20 juni 2019 betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven voor ouders en mantelzorgers en tot intrekking van Richtlijn 2010/18/EU van de Raad](#) (PB L 188 van 12.7.2019, blz. 79).

210 Zie bijvoorbeeld EHRM, [K. en T. tegen Finland](#) [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 168.

zaak als geheel, de redenen voor een maatregel waarmee voor ouder en kind het genot van elkaars gezelschap wordt beperkt, relevant en toereikend zijn. Aandacht voor het belang van het kind is in dit soort zaken essentieel.

De betrokken nationale autoriteiten, die rechtstreeks contact hebben met alle personen die bij dergelijke geschillen betrokken zijn, beschikken over een beoordelingsmarge, afhankelijk van de specifieke zaak en het gewicht van de verschillende belangen die op het spel staan. Die marge zal vrij ruim zijn in voogdijzaken en minder ruim ten aanzien van andere beperkingen, zoals de beperkingen die deze autoriteiten stellen aan het omgangsrecht van de ouders.

Het EHRM heeft ook benadrukt dat het besluitvormingsproces in dit soort zaken eerlijk moet zijn en zodanig dat de belangen die door artikel 8 worden beschermd, naar behoren worden geëerbiedigd.

Voorbeeld: in de zaak *Petrov en X. tegen Rusland*²¹¹ is de moeder van het kind bij de vader (eerste verzoeker) weggegaan en heeft zij het kind (tweede verzoeker) met zich meegenomen. Zij verkreeg uiteindelijk een verblijfsvergunning voor het kind. Het EHRM merkte op dat er nooit een deskundige was geraadpleegd over belangrijke kwesties, zoals de relatie van het kind met elk van de ouders, de opvoedingscapaciteiten van beide ouders of de vraag of het mogelijk was het kind in de rechtbank te ondervragen, gelet op de leeftijd en de rijpheid van het kind. De nationale rechterlijke instanties hadden geweigerd het verzoek van de vader om een verblijfsbeschikking te zijnen gunste in behandeling te nemen en bepaalde door hem overgelegde documenten als bewijs toe te laten, en de kinderbeschermingsinstanties hadden tegenstrijdige aanbevelingen gedaan. Over het geheel genomen oordeelde het EHRM dat de nationale rechterlijke instanties de zaak niet grondig genoeg hadden onderzocht; het besluitvormingsproces was gebrekkig, waardoor het belang van het kind niet kon worden vastgesteld, in strijd met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *Wunderlich tegen Duitsland*²¹² wilde een echtpaar hun vier kinderen thuis onderwijzen, hoewel dit volgens het nationale recht niet was toegestaan. Vervolgens heeft de kinderrechter hun recht om de verblijfplaats van de kinderen te bepalen en hun recht om

211 EHRM, *Petrov en X. tegen Rusland*, nr. 23608/16, 23 oktober 2018.

212 EHRM, *Wunderlich tegen Duitsland*, nr. 18925/15, 10 januari 2019.

beslissingen te nemen over schoolaangelegenheden ingetrokken. De kinderen werden uit het huis van de verzoekers gehaald en in een kindertehuis geplaatst, waar hun leerprestaties werden getoetst. Ze kwamen na drie weken terug bij de verzoekers, toen deze ermee hadden ingestemd de kinderen naar school te laten gaan.

Het Duitse leerplichtstelsel was gebaseerd op overwegingen die in overeenstemming waren met de eigen jurisprudentie van het EHRM en die binnen de beoordelingsmarge van de verwerende staat vielen. De gedwongen schoolplicht, om sociale isolatie van de kinderen van de verzoekers te voorkomen en hun integratie in de samenleving te waarborgen, was dus een gegronde reden om de gedeeltelijke intrekking van het ouderlijk gezag van verzoekers te rechtvaardigen. Uit de toetsing van de leerprestaties van de kinderen bleek weliswaar dat zij over voldoende kennis, sociale vaardigheden en een liefdevolle relatie met hun ouders beschikten, maar deze informatie was niet beschikbaar voor het bureau voor jeugdzorg of de rechter toen zij hun beslissingen namen, juist omdat de verzoekers die tests vóór de ondertoezichtstelling van de kinderen hadden geweigerd. Het Hof benadrukte in dit verband dat zelfs verkeerde beoordelingen of toetsingen door beroepsbeoefenaren er niet per se toe leiden dat kinderbeschermingsmaatregelen onverenigbaar zijn met de vereisten van artikel 8. De feitelijke overbrenging van de kinderen had niet langer geduurd dan nodig was, was in hun belang geweest en was niet op een bijzonder ruwe of uitzonderlijke manier gebeurd. Het gehele besluitvormingsproces heeft de verzoekers de nodige bescherming van hun belangen geboden. Er is geen inbreuk op artikel 8 EVRM vastgesteld.

In het internationaal recht bepaalt artikel 5 VRK het volgende: “De staten die partij zijn, eerbiedigen de verantwoordelijkheden, rechten en plichten van de ouders [...] voor het voorzien in passende leiding en begeleiding bij de uitoefening door het kind van de in dit Verdrag erkende rechten, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.” Bovendien bepaalt artikel 9 VRK dat een kind niet tegen zijn/haar zin mag worden gescheiden van zijn/haar ouders en dat alle partijen de mogelijkheid moet worden geboden om deel te nemen aan procedures met betrekking tot deze situatie. In de *VN-richtsnoeren voor alternatieve zorg van kinderen* worden de rechten van kinderen in deze omstandigheden en de overeenkomstige plichten van staten verder uitgewerkt.²¹³

213 Verenigde Naties, Mensenrechtenraad (2009), *Guidelines for the alternative care of children*, VN doc. A/HRC/11/L.13, 15 juni 2009.

5.3 Recht om contact te onderhouden

Belangrijkste punten

- Bij alle vormen van scheiding van ouders moet het recht van het kind om contact te onderhouden met beide ouders worden geëerbiedigd. Dit kan ook bestaan uit het recht om contact te onderhouden met grootouders en broers en zussen.
- Bij de waarborging van het recht van het kind op contact met zijn/haar ouders en op gezinshereniging moeten de belangen van het kind de eerste overweging vormen. Daarbij moet passend belang worden gehecht aan zijn/haar mening overeenkomstig zijn/haar leeftijd en rijpheid.

De reikwijdte van het recht om contact te onderhouden met de ouders verschilt afhankelijk van de context. Besluiten de ouders om te scheiden, dan geldt een bredere reikwijdte, die normaal gesproken alleen wordt beperkt door het belang van het kind. Wanneer de overheid een scheiding oplegt, bijvoorbeeld in verband met de uitzetting of inbewaringstelling van een ouder, dan moeten de overheidsinstanties een beschermd belang bevorderen en een billijk evenwicht vinden tussen de belangen van de partijen enerzijds en de verplichting om de belangen van het kind te waarborgen anderzijds. Het recht van kinderen om contact te onderhouden met beide ouders geldt in beide situaties. De reikwijdte van het recht om contact te onderhouden moet nu ook worden geacht zich, in bepaalde omstandigheden, uit te strekken tot grootouders en broers en zussen.

Het **EU-recht** erkent in artikel 24, lid 3, van het [Handvest van de grondrechten](#) uitdrukkelijk het recht van ieder kind om contact te onderhouden met *beide* ouders. De bepaling verduidelijkt de inhoud van het recht en met name de betekenis van “contact”: dat moet *regelmatig* plaatsvinden, de ontwikkeling van *persoonlijke betrekkingen* mogelijk maken en *rechtstreeks* zijn. Er is evenwel een voorbehoud: het recht van ieder kind om contact te onderhouden met zijn of haar ouders wordt uitdrukkelijk beperkt door het belang van het kind. Zoals blijkt uit de toelichting bij het Handvest, is deze bepaling geïnspireerd op artikel 9 [VRK](#).

De [richtlijn procedurele waarborgen](#) voorziet in het recht van kinderen in bewaring om door middel van bezoeken en correspondentie contact te

onderhouden met hun ouders, familieleden en vrienden, tenzij bijzondere beperkingen nodig zijn in het belang van het kind.²¹⁴

Overeenkomstig de EU-bevoegdheden (zie [hoofdstuk 1](#)) is er specifieke aandacht geweest voor justitiële samenwerking (met als doel een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid tot stand te brengen waarin het vrije verkeer van personen gewaarborgd is). Twee EU-instrumenten zijn hierbij relevant: de [herschikte verordening Brussel II bis](#)²¹⁵ en de [bemiddelingsrichtlijn](#).²¹⁶ Vanuit het oogpunt van rechten is de [herschikte verordening Brussel II bis](#) van belang. Ten eerste is die van toepassing op *alle* besluiten met betrekking tot het ouderlijk gezag, ongeacht de burgerlijke staat. Ten tweede gaan de regels betreffende de rechtsbevoegdheid (die voor het grootste deel worden bepaald door het land waar het kind gewoonlijk verblijft) uitdrukkelijk uit van het belang van het kind. Ten derde is er bijzondere aandacht voor de eerbiediging van de mening van het kind.²¹⁷

De jurisprudentie van het HvJ-EU²¹⁸ heeft met betrekking tot de ongeoorloofde overbrenging van een kind na een eenzijdig besluit van een van de ouders in de eerste plaats tot doel eerbiediging van het fundamentele recht van het kind om regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met beide ouders te onderhouden (artikel 24, lid 3, van het Handvest van de grondrechten), omdat het Hof stelt dat dit recht fundamenteel verband houdt met het belang van elk kind. Volgens het HvJ-EU kan een maatregel die het kind belet regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met beide ouders te onderhouden, slechts worden gerechtvaardigd door een ander belang van het kind dat zo belangrijk is dat het voorrang heeft boven

214 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), [Richtlijn \(EU\) 2016/800 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure](#) (PB L 132 van 11.5.2016, blz. 1).

215 EU, Verordening (EU) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering (herschikking) (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1) ([herschikte verordening Brussel II bis](#)).

216 EU, Europees Parlement, Raad van de Europese Unie (2008), [Richtlijn 2008/52/EG betreffende bepaalde aspecten van bemiddeling/mediation in burgerlijke en handelszaken](#) (PB L 136 van 21.5.2008, blz. 3) ([bemiddelingsrichtlijn](#)).

217 Zie bijvoorbeeld [Verordening \(EU\) 2019/1111 van de Raad](#) (punten 7, 19, 20, 28 en 57 van de preambule en de artikelen 7, 21 en 26 alsook artikel 39, lid 2, en artikel 47, lid 3, punten a) en b)).

218 Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-497/10 PPU, [Barbara Mercredi tegen Richard Chaffe](#), 22 december 2010.

het belang dat aan dit grondrecht ten grondslag ligt.²¹⁹ Het kan hierbij ook gaan om tijdelijke maatregelen, waaronder beschermingsmaatregelen, op grond van artikel 15 van de herschikte verordening Brussel II bis. Het Hof heeft geoordeeld dat in een procedure overeenkomstig de bepalingen van de herschikte verordening Brussel II bis in beginsel een evenwichtige en redelijke afweging van alle betrokken belangen moet worden gemaakt, die moet berusten op objectieve overwegingen die verband houden met de concrete persoon van het kind en zijn of haar sociale omgeving.

Voorbeeld: de zaak *E. tegen B.*²²⁰ betreft een procedure tussen de heer E. (de vader) en mevrouw B. (de moeder) over de bevoegdheid van de rechterlijke instanties van het Verenigd Koninkrijk om kennis te nemen van en uitspraak te doen over de gewone verblijfplaats van hun kind, S., en om het omgangsrecht van de vader vast te stellen. De ouders hadden bij een Spaanse rechtbank een overeenkomst ondertekend op grond waarvan de moeder de voogdij kreeg en de vader omgangsrecht werd verleend. Vervolgens probeerde de moeder het omgangsrecht dat bij die overeenkomst aan de vader was verleend, te beperken. De vader diende bij de High Court een verzoek in om handhaving van de Spaanse overeenkomst. De moeder erkende dat zij de bevoegdheid van de Spaanse rechtbank had geprorogeerd en de geprorogeerde bevoegdheid wilde overdragen aan de gerechten van Engeland en Wales. Naar aanleiding van het door de vader ingestelde beroep legde de Court of Appeal een aantal vragen voor aan het HvJ-EU, die betrekking hadden op de uitlegging van artikel 12, lid 3, van de verordening Brussel II bis.

Het Hof oordeelde dat, wanneer een procedure overeenkomstig artikel 12, lid 3, van de verordening Brussel II bis bij een gerecht aanhangig wordt gemaakt, het belang van het kind slechts kan worden verzekerd indien per geval wordt nagegaan of de verlangde prorogatie van bevoegdheid dat belang dient. Een prorogatie van rechtsmacht is slechts geldig voor de specifieke procedure waarvoor de zaak aanhangig is gemaakt bij het gerecht waarvan de rechtsmacht wordt geprorogeerd. Nadat de procedure die aan de prorogatie van bevoegdheid ten grondslag ligt, definitief is beëindigd, vervalt de prorogatie ten gunste van het gerecht dat krachtens artikel 8, lid 1, van de verordening Brussel II bis over een algemene bevoegdheid beschikt.

219 HvJ-EU, zaak C-403/09 PPU, *Jasna Detiček tegen Maurizio Sgueglia*, 23 december 2009, punten 59 en 60.

220 HvJ-EU, zaak C-436/13, *E. tegen B.*, 1 oktober 2014.

Wat betreft de ouderlijke verantwoordelijkheid bestaat de herschikte verordening Brussel II bis naast het [Verdrag van Den Haag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen](#).²²¹ Overeenkomstig artikel 97 van de herschikte verordening Brussel II bis heeft deze verordening voorrang boven het Verdrag van Den Haag: a) indien het betrokken kind zijn of haar gewone verblijfplaats op het grondgebied van een lidstaat heeft of b) indien het de erkenning en de tenuitvoerlegging van een beslissing betreft die door het bevoegde gerecht van een lidstaat is gegeven op het grondgebied van een andere lidstaat, ook indien het betrokken kind zijn of haar gewone verblijfplaats heeft op het grondgebied van een derde staat die geen partij is bij het Verdrag van Den Haag. Daarom is de vaststelling van de gewone verblijfplaats van het kind een belangrijk aspect van de herschikte verordening Brussel II bis.

Voorbeeld: in de zaak *Mercredi tegen Chaffe*²²² legde de Court of Appeal of England and Wales een zaak voor aan het HvJ-EU met betrekking tot de overbrenging van een kind van twee maanden oud van het Verenigd Koninkrijk naar het Franse eiland Réunion. Het HvJ-EU oordeelde dat het begrip “gewone verblijfplaats” in de zin van de artikelen 8 en 10 van de verordening Brussel II bis aldus moet worden uitgelegd dat het de plaats is die een zekere integratie van het kind in een sociale en familiale omgeving tot uitdrukking brengt. In de situatie van een zuigeling die met zijn/haar moeder sinds slechts enkele dagen in een lidstaat verblijft waar zijn/haar gewone verblijfplaats zich niet bevindt en waarnaartoe hij/zij was overgebracht, moet daarbij met name rekening worden gehouden met in de eerste plaats de duur, de regelmatigheid, de omstandigheden en de redenen van het verblijf op het grondgebied van die EU-lidstaat en van de verplaatsing van de moeder naar die staat, en, in de tweede plaats met name gezien de leeftijd van het kind, met de geografische en familiale wortels van de moeder en de familiale en sociale banden die zij en het kind met die lidstaat hebben.

²²¹ Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in civiele en handelszaken, Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht (1996), [Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen](#), 19 oktober 1996.

²²² HvJ-EU, zaak C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi tegen Richard Chaffe*, 22 december 2010.

Voor het genot van het recht op contact met beide ouders in grensoverschrijdende geschillen zijn ook de instrumenten die de toegang tot de rechter regelen van groot belang. Deze verduidelijken hoe te handelen in complexe geschillen. Een van die instrumenten is Richtlijn 2003/8/EG van de Raad ([richtlijn toegang tot de rechter](#)), die voorziet in gemeenschappelijke minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand “om de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen te verbeteren”.²²³

Het Hof heeft zich ook uitgesproken over het recht op omgang van grootouders met hun kleinkinderen.

Voorbeeld: in de zaak *Neli Valcheva tegen Georgios Babanarakis*²²⁴ eiste de grootmoeder (aan moederszijde) omgang met haar kleinkind na de ontbinding van het huwelijk van zijn ouders door een Griekse rechtbank, die de voogdij over het kind aan zijn vader toekende. Het HvJ-EU oordeelde dat het recht van kinderen om contact te onderhouden met beide ouders uitgebreid moet worden uitgelegd en dat onder het “omgangsrecht” ook het recht op omgang van grootouders met hun kleinkinderen moet worden verstaan.

In het RvE-recht is het recht van ieder kind om contact te onderhouden met beide ouders impliciet vervat in artikel 8 [EVRM](#). Het EHRM heeft in een aantal zaken bevestigd dat “het wederzijds genot van elkaars gezelschap voor ouders en kinderen een fundamenteel aspect is van het familie- en gezinsleven”.²²⁵ Het Hof benadrukte echter ook dat dit recht in het belang van het kind kan worden beperkt (zie [afdeling 5.4](#) en [hoofdstuk 6](#)). Dit recht staat centraal in de juridische besluitvorming rond voogdij en contact met kinderen.

In een reeks zaken heeft het EHRM uitdrukkelijk of impliciet verwezen naar het belang van het kind in de context van contact tussen ouders en kinderen.

²²³ EU, Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/8/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot verbetering van de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen, door middel van gemeenschappelijke minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand bij die geschillen](#) (PB L 26 van 31.1.2003, blz. 41) (richtlijn betreffende toegang tot de rechter), 31 januari 2003.

²²⁴ HvJ-EU, zaak C-335/17, *Neli Valcheva tegen Georgios Babanarakis*, 31 mei 2018.

²²⁵ EHRM, *K. en T. tegen Finland* [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 151.

Voorbeeld: in *Schneider tegen Duitsland*²²⁶ had de verzoeker een relatie met een getrouwde vrouw. Hij beweerde de biologische vader van haar zoon te zijn, wiens wettelijk erkende vader de echtgenoot van de moeder was. De verzoeker stelde dat het besluit van de nationale rechters om zijn verzoek om contact met het kind en om informatie over de ontwikkeling van het kind af te wijzen op grond van het feit dat hij niet de wettige vader was en geen familiebetrekkingen had met het kind, een inbreuk vormde op zijn rechten uit hoofde van artikel 8 EVRM. Het EHRM stelde een inbreuk vast en legde daarbij de nadruk op het verzuim van de nationale rechters om na te gaan of het, gezien de omstandigheden van dit geval, in het belang van het kind was om contact te onderhouden met de verzoeker.²²⁷ Ten aanzien van het verzoek van de verzoeker om informatie over de persoonlijke ontwikkeling van het kind oordeelde het Hof dat de nationale rechters hun inmenging in verband met artikel 8, lid 2, onvoldoende hadden onderbouwd, zodat de inmenging niet voldeed aan het criterium van “noodzakelijkheid in een democratische samenleving”.

Voorbeeld: in *Levin tegen Zweden*²²⁸ stelde de verzoekster, een moeder van drie kinderen in alternatieve opvang buiten het gezin, dat de beperking van haar recht om contact te onderhouden met haar kinderen een inbreuk vormde op haar recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven. Het EHRM legde de nadruk op het doel van de beperking van het contact, namelijk bescherming van het belang van de kinderen. In dit specifieke geval werden de kinderen verwaarloosd onder de hoede van de verzoekster. De kinderen reageerden zeer negatief op contact met haar. Het Hof stelde geen inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat de inmenging in de rechten van de verzoekster “in verhouding stond tot het nagestreefde rechtmatige doel – [het belang van het kind] – en binnen de marge bleef van de bevoegdheden van de nationale autoriteiten”.

Voorbeeld: in de zaak *A.I. tegen Italië*²²⁹ klaagde de verzoekster, die van Nigeriaanse afkomst was en slachtoffer was van mensenhandel, over het feit dat zij haar omgangsrechten ten aanzien van haar twee kinderen niet kon uitoefenen wegens een contactverbod dat door de nationale rechter

226 EHRM, *Schneider tegen Duitsland*, nr. 17080/07, 15 september 2011.

227 Zie ook EHRM, *Anayo tegen Duitsland*, nr. 20578/07, 21 december 2010, punten 67 en 71.

228 EHRM, *Levin tegen Zweden*, nr. 35141/06, 15 maart 2012, punten 57 en 69; EHRM, *K. en T. tegen Finland* [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 151.

229 EHRM, *A.I. tegen Italië*, nr. 70896/17, 1 april 2021.

was opgelegd in zijn beschikking waarin werd vastgesteld dat de kinderen voor adoptie in aanmerking kwamen. De nationale rechters hadden de opvoedingsvaardigheden van de verzoekster beoordeeld zonder rekening te houden met haar kwetsbaarheid als slachtoffer van mensenhandel of de afkomst of de in haar cultuur gebruikelijke, afwijkende ouder-kindbinding, hoewel die factor duidelijk werd benadrukt in het beschikbare deskundigenrapport. Het Hof heeft vastgesteld dat in de loop van de procedure die ertoe had geleid dat het contact tussen verzoekster en haar kinderen was onderbroken, onvoldoende belang is gehecht aan de mogelijkheid voor de verzoekster en de kinderen om een familie- en gezinsleven te hebben. De procedure was dus niet gepaard gegaan met waarborgen die in verhouding stonden tot de ernst van de inmenging en de in het geding zijnde belangen, en was dus in strijd met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije*²³⁰ voerden de verzoekers – een vader en een zoon – aan dat de voorwaarden van een voogdijbeschikking van de nationale rechter hun rechten uit hoofde van artikel 8 EVRM hadden geschonden, omdat de zoon hierdoor werd belet contact te onderhouden met zijn zus, die onder het gezag van hun moeder stond. Bovendien kon de vader zijn beide kinderen niet tegelijk zien, omdat hij zijn dochter zag wanneer zijn zoon bij de moeder was. Het EHRM oordeelde dat het besluit van de nationale rechter om de broer en zus van elkaar te scheiden een schending vormde van het recht van de verzoekers op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven, aangezien het niet alleen de broer en zus belette elkaar te zien, maar het ook de vader onmogelijk maakte om tegelijkertijd van het gezelschap van zijn beide kinderen te genieten.²³¹

In het kader van de besluitvorming rond voogdij en contact verbiedt het EHRM ook discriminatie die in strijd is met artikel 14 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *Vojnity tegen Hongarije*²³² stelde de verzoeker dat hij geen contact mocht onderhouden met zijn zoon vanwege zijn godsdienstige overtuigingen. Het Hof stelde een inbreuk op artikel 14 juncto artikel 8

230 EHRM, *Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije*, nr. 4694/03, 6 april 2010.

231 Zie ook EHRM, *Vujica tegen Kroatië*, nr. 56163/12, 8 oktober 2015.

232 EHRM, *Vojnity tegen Hongarije*, nr. 29617/07, 12 februari 2013; zie ook EHRM, *P.V. tegen Spanje*, nr. 35159/09, 30 november 2010.

EVRM vast, omdat er geen bewijs was dat de godsdienstige overtuigingen van de verzoeker gevaarlijke praktijken met zich meebrachten of de zoon blootstelden aan fysieke of psychische schade.²³³ Het besluit van de nationale rechters om de verzoeker het omgangsrecht te ontnemen, maakte iedere vorm van contact en de verdere opbouw van een familie- en gezinsleven onmogelijk, terwijl een totaal contactverbod alleen in buitengewone omstandigheden kon worden gerechtvaardigd. Het EHRM was daarom van oordeel dat het totale omgangsverbod voor de verzoeker niet in redelijke verhouding stond tot het nagestreefde doel, namelijk de bescherming van het belang van het kind.

Voorbeeld: de zaak *A.M. e.a. tegen Rusland*²³⁴ betrof de beperking van het ouderlijke gezag van de verzoekster ouderlijke rechten en ontzegging van omgang met haar kinderen zonder de vereiste toetsing, omdat zij op dat moment een geslachtsverandering onderging. Het Hof vond geen bewijs van mogelijke schade voor de kinderen als gevolg van de geslachtsverandering en oordeelde dat de nationale rechterlijke instanties de bijzondere omstandigheden van het gezin onvoldoende hadden onderzocht. Bovendien was de beslissing duidelijk gebaseerd op de genderidentiteit van de verzoekster en dus discriminerend, in strijd met artikel 8 EVRM, op zich en in samenhang met artikel 14 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *Terna tegen Italië*²³⁵ klaagde de verzoekster over de overbrenging en ondertoezichtstelling van haar kleindochter (die sinds haar geboorte bij haar verbleef) en over haar onvermogen om haar door de nationale rechter verleende recht van toegang uit te oefenen. Zij was van mening dat de situatie het gevolg was van de stigmatisering van de familie van het kind in verband met hun etnische Roma-afkomst. Het EHRM stelde een schending van artikel 8 EVRM vast, omdat de inspanningen van de nationale autoriteiten om eerbiediging van het bezoeksrecht van de aanvrager te waarborgen, ontoereikend en onvoldoende waren geweest. Om haar ondertoezichtstelling te rechtvaardigen, had de nationale rechter evenwel argumenten aangevoerd die betrekking hadden op het belang van het kind en niet op de etnische afkomst van het kind en haar gezin. Er was dus geen sprake van inbreuk op artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.

233 EHRM, *Vojnity tegen Hongarije*, nr. 29617/07, 12 februari 2013, punt 38.

234 EHRM, *A.M. e.a. tegen Rusland*, nr. 47220/19, 6 juni 2021.

235 EHRM, *Terna tegen Italië*, nr. 21052/18, 14 januari 2021.

Bovendien wordt het recht van het kind om contact te onderhouden met beide ouders uitdrukkelijk genoemd in het [Verdrag inzake contact van en met kinderen van de RvE](#).²³⁶ Artikel 4, lid 1, van dit verdrag bepaalt dat “kinderen en hun ouders het recht hebben om regelmatig contact met elkaar te krijgen en te onderhouden”. De algemene beginselen die in de jurisprudentie inzake contact moeten worden toegepast, benadrukken het recht van een kind om te worden geïnformeerd en geadviseerd en om zijn mening kenbaar te maken, en dat passend belang moet worden gehecht aan die mening.

In artikel 6 van het [Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#)²³⁷ van de RvE zijn voorts de vereisten voor rechterlijke besluitvorming vastgesteld, waaronder de wettelijke verplichting om: na te gaan of de rechterlijke instantie over voldoende informatie beschikt om de belangen van het kind te bepalen; het recht van het kind op informatie over het proces en de resultaten ervan te waarborgen; en een veilige ruimte te creëren waarin de betrokken kinderen hun mening vrijelijk en op een op hun leeftijd/rijpheid afgestemde wijze kenbaar kunnen maken.

De eerbiediging van het familie- en gezinsleven van grootouders en hun kleinkinderen houdt in de eerste plaats in dat zij het recht hebben om een normale grootouder-kleinkindrelatie te onderhouden door contact tussen hen, ook al vinden deze contacten normaal gesproken plaats met instemming van de persoon die de ouderlijke verantwoordelijkheid draagt.²³⁸ In de zaak *Bogonosovy tegen Rusland*²³⁹, waarin een grootvader na haar adoptie door een andere familie banden wilde onderhouden met zijn kleindochter, en in *M.S. tegen Oekraïne*²⁴⁰, benadrukte het EHRM het belang van contact met de grootouders, met name wanneer het kind ononderbroken niet alleen bij beide ouders, maar ook bij de grootouders heeft gewoond.

236 Raad van Europa (2003), [Verdrag inzake contact van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 15 mei 2003. Zie ook Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in civiele en handelszaken, Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht (1996), [Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen](#), 19 oktober 1996.

237 Raad van Europa (1996), [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#), CETS nr. 160, 25 januari 1996.

238 EHRM, *Mitovi tegen de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië*, nr. 53565/13, 16 april 2015.

239 EHRM, *Bogonosovy tegen Rusland*, nr. 38201/16, 5 maart 2019.

240 EHRM, *M.S. tegen Oekraïne*, nr. 2091/13, 11 juli 2017.

Er kunnen zich situaties voordoen waarbij kinderen worden gescheiden van een ouder, bijvoorbeeld omdat die in hechtenis is genomen.²⁴¹ Het EHRM oordeelde in de zaak *Khoroshenko tegen Rusland*²⁴² dat de inmenging in het privéleven en het familie- en gezinsleven van de verzoeker doordat hij slechts beperkt bezoek mocht ontvangen, niet in verhouding stond tot de doelstellingen van zijn straf. Bovendien merkte in *Horych tegen Polen*²⁴³ het EHRM op dat “bezoeken van kinderen [...] in de gevangenis speciale voorzieningen vereisen en onderworpen kunnen zijn aan bijzondere voorwaarden afhankelijk van de leeftijd van het kind, de mogelijke gevolgen voor zijn gemoedstoestand of welzijn en de persoonlijke omstandigheden van de bezochte persoon”. Het Hof stelde voorts dat de “positieve verplichtingen van de staat uit hoofde van artikel 8 [...] de plicht omvatten om ervoor te zorgen dat hij zijn kinderen in een passende en zo stressvrij mogelijke omgeving kan ontvangen, met inachtneming van de praktische implicaties van gevangenschap”.

Voorbeeld: in *Hadzhieva tegen Bulgarije*²⁴⁴ bleef de veertienjarige verzoekster alleen achter toen haar beide ouders werden gearresteerd. Op grond van de toepasselijke nationale wettelijke bepalingen was het de taak van de autoriteiten om, blijkbaar vanaf het moment waarop de ouders van de verzoekster in hechtenis werden genomen, hen in staat te stellen te zorgen dat de verzoekster zou worden verzorgd of ambtshalve een onderzoek in te stellen naar haar situatie; zij waren ook verplicht om de verzoekster in haar eigen huis, in een pleeggezin of in een gespecialiseerde instelling de nodige bijstand, ondersteuning en diensten te verlenen. De bevoegde autoriteiten hebben geen van het bovengenoemde gedaan. Gedurende de eerste twee dagen hebben de autoriteiten dus niet voldaan aan hun positieve verplichting krachtens artikel 8 om de bescherming en de verzorging van verzoekster tijdens de afwezigheid van haar ouders te waarborgen.

Het recht van kinderen om contact met hun ouders te onderhouden, wordt bekrachtigd door een aantal bepalingen van de *richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie* van de RvE.²⁴⁵ De richtsnoeren bevestigen uitdrukkelijk dat

241 Zie ook Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Aanbeveling CM/Rec(2018)5 van het Comité van Ministers aan de lidstaten betreffende kinderen met gedetineerde ouders*, 4 april 2018.

242 EHRM, *Khoroshenko tegen Rusland*, nr. 41418/04, 30 juni 2015.

243 EHRM, *Horych tegen Polen*, nr. 13621/08, 17 april 2012.

244 EHRM, *Hadzhieva tegen Bulgarije*, nr. 45285/12, 1 februari 2018.

245 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

kinderen wie de vrijheid is ontnomen, het recht hebben op “het onderhouden van regelmatig en zinvol contact met ouders [en] familie” (artikel 21, punt a)) (zie ook [hoofdstuk 11](#)). Bovendien biedt Aanbeveling [CM/Rec\(2018\)5 van de Raad van Europa over kinderen met gedetineerde ouders](#)²⁴⁶ richtsnoeren voor het behouden en helpen ontwikkelen van positieve kind-ouderrelaties wanneer een ouder in bewaring zit.

In het internationaal recht verwijst artikel 9, lid 3, VRK naar het recht van het kind om contact te onderhouden met beide ouders: “De staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind dat van een ouder of beide ouders is gescheiden, op regelmatige basis persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders te onderhouden, tenzij dit in strijd is met het belang van het kind.”

5.4 Oneigenlijke overbrenging van kinderen over de grenzen – kinderontvoering

Belangrijkste punten

- Het EU-recht bepaalt specifiek dat het kind moet worden gehoord tijdens het proces inzake zijn/haar terugkeer wanneer het kind ongeoorloofd is overgebracht of wordt vastgehouden.
- De herschikte verordening Brussel II bis vormt een aanvulling op bepaalde bepalingen van het Verdrag van Den Haag, terwijl de verordening in de betrekkingen tussen de lidstaten voorrang heeft op de regels van het verdrag.
- Het EHRM vereist een op de rechten van het kind gebaseerde aanpak van onrechtmatige overbrengingen die in strijd zijn met voogdijregelingen: artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) moet in samenhang met het Verdrag van Den Haag en het VRK worden uitgelegd.

Kinderontvoering heeft betrekking op een situatie waarin een kind in strijd met de bestaande voogdijregelingen over de nationale grenzen wordt overgebracht of vastgehouden (artikel 3 van het Verdrag van Den Haag betreffende

²⁴⁶ Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), [Aanbeveling CM/Rec\(2018\)5 betreffende kinderen met gedetineerde ouders](#), 4 april 2018.

burgerrechtelijke aspecten van internationale kinderontvoering²⁴⁷ ([Verdrag van Den Haag](#))). Uit hoofde van het Verdrag van Den Haag moeten kinderen die ongeoorloofd worden overgebracht of vastgehouden, onverwijld terugkeren naar het land waar zij gewoonlijk verblijven (artikel 11, lid 1). De rechters van het land waar het kind gewoonlijk verblijft, oordelen over de inhoud van het voogdijgeschil. De rechters van het land waaruit het kind is overgebracht, moeten binnen zes weken na indiening van het terugkeerverzoek een uitspraak doen over terugkeer (artikel 11). Het Verdrag van Den Haag is gestoeld op het beginsel van het belang van het kind. In het kader van dit verdrag moet in gevallen van onrechtmatige overbrenging van een kind de *status quo ante* zo spoedig mogelijk worden hersteld om te voorkomen dat onrechtmatige situaties worden geconsolideerd. Over voogdij- en omgangskwesties moet uitspraak worden gedaan door de rechters die bevoegd zijn in de plaats waar het kind gewoonlijk verblijft, en niet door de rechters van het land waarnaar het kind ongeoorloofd is overgebracht. De artikelen 12, 13 en 20 van het Verdrag van Den Haag bevatten een aantal beperkte uitzonderingen op het terugkeermechanisme. Artikel 13 omvat de bepalingen waar de meeste geschillen op zijn gebaseerd, zowel nationaal als internationaal. Dit artikel bepaalt in punt b) dat het land waarnaar het kind is overgebracht de terugkeer van het kind mag weigeren, indien er een ernstig risico ontstaat dat het kind door zijn terugkeer wordt blootgesteld aan een ernstig gevaar, dan wel op enigerlei andere wijze in een onverdraaglijke situatie wordt gebracht. De terugkeer mag ook worden geweigerd indien het kind zich verzet tegen zijn terugkeer en een mate van rijpheid heeft bereikt die rechtvaardigt dat met zijn mening rekening wordt gehouden (artikel 13, lid 2).

In het EU-recht is het rechtsinstrument voor kinderontvoering tussen EU-lidstaten de [herschikte verordening Brussel II bis](#)²⁴⁸, die gebaseerd is op de bepalingen van het Verdrag van Den Haag. Het vormt een aanvulling en heeft voorrang op het Verdrag van Den Haag bij ontvoering binnen de EU (artikel 96). Hoewel het Verdrag van Den Haag nog steeds het belangrijkste internationale instrument voor kinderontvoering is, zijn in de [herschikte verordening Brussel II bis](#) de bevoegdheidsregels in bepaalde opzichten

247 Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in burgerlijke en handelszaken (1980), [Verdrag van Den Haag betreffende de burgerrechtelijke aspecten van internationale ontvoering van kinderen](#), 25 oktober 1980.

248 Raad van de Europese Unie (2019), [Verordening \(EU\) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering \(herschikking\)](#) (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1).

“aangescherpt” ten faveure van de rechters van het land van herkomst of van de gewone verblijfplaats. Net als in het Verdrag van Den Haag blijft de bevoegdheid in kinderonvoeringszaken bij de rechters van de staat liggen waar het kind zijn/haar gewone verblijfplaats had vlak voordat het ongeoorloofd werd overgebracht of vastgehouden. De verordening voorziet in dezelfde uitzonderingen op terugkeer als het kinderonvoeringsverdrag. Met de herschikte verordening, die in 2019 werd ingevoerd, is een exequatur²⁴⁹, wat vertragingen bij de tenuitvoerlegging van beslissingen met zich meebracht, niet langer nodig. Er zijn ook specifieke regels en duidelijke termijnen in vervat ten behoeve van “een vlotte rechtsgang”, een belangrijk instrument om gevallen van kinderonvoering te bespoedigen.²⁵⁰

In tegenstelling tot het Verdrag van Den Haag behoudt de herschikte verordening Brussel II bis de bevoegdheid om over de inhoud van het voogdijgeschil te beslissen bij de staat van de gewone verblijfplaats, zelfs wanneer op grond van artikel 13, punt b), van het Verdrag van Den Haag een niet-terugkeerbevel is uitgevaardigd (artikel 29 van de herschikte verordening Brussel II bis). Krachtens artikel 10 van de herschikte verordening Brussel II bis mag slechts in twee situaties de bevoegdheid overgaan naar de staat waarnaar het kind is overgebracht. In de eerste situatie zijn de rechterlijke instanties van de staat van toevlucht bevoegd indien het kind zijn gewone verblijfplaats in die staat heeft verworven en iedere persoon die gezagsrecht heeft, in de overbrenging of het niet doen terugkeren heeft berust.²⁵¹ De tweede situatie is wanneer het kind zijn gewone verblijfplaats heeft verworven in de staat waarnaar hij is overgebracht, er een jaar is verstreken sinds de achtergebleven ouder kennis heeft gekregen of had moeten krijgen van de verblijfplaats van het kind, het kind in zijn nieuwe omgeving geworteld is en aan ten minste één van de vijf andere voorwaarden zoals genoemd in artikel 9, punt b), van de herschikte verordening Brussel II bis is voldaan.²⁵²

Zoals geldt voor alle andere EU-rechtsinstrumenten, moet de herschikte verordening Brussel II bis worden uitgelegd overeenkomstig de bepalingen van het [Handvest van de grondrechten](#), met name artikel 24. Het HvJ-EU heeft de

249 De exequaturprocedure is een procedure voor de tenuitvoerlegging van civiele vonnissen, waarbij vaak een kostbare, moeizame en technisch veeleisende inhoudelijke toetsing door binnenlandse rechtbanken plaatsvindt.

250 Artikel 24 van de [herschikte verordening Brussel II bis](#).

251 Artikel 9, punt a), van de [herschikte verordening Brussel II bis](#).

252 Artikel 9, punt b), van de [herschikte verordening Brussel II bis](#).

gelegenheid gehad om de uitlegging van artikel 24 in de context van kindervervoeringen krachtens de verordening Brussel II bis (vóór de herschikking) te verduidelijken. Zoals besproken in [afdeling 2.4](#) oordeelde het HvJ-EU in de zaak *Aguirre Zarraga* dat het recht van het kind om te worden gehoord, zoals neergelegd in artikel 24 van het Handvest, vereist dat kinderen de beschikking hebben over de wettelijke procedures en voorwaarden die hen in staat stellen om vrijelijk hun mening te uiten, en dat de rechtbank die mening ter ore komt.²⁵³ Volgens het HvJ-EU is het echter alleen aan het gerecht van de lidstaat waar het kind zijn gewone verblijfplaats heeft om de rechtmatigheid van zijn eigen beslissingen te onderzoeken in het licht van het Handvest van de grondrechten van de EU en de verordening Brussel II bis. Op basis van het beginsel van onderling vertrouwen moeten de rechtsstelsels van de lidstaten een effectieve en gelijkwaardige bescherming van de grondrechten bieden. Daarom moeten de betrokken partijen elke op de mensenrechten gebaseerde betwisting voorleggen aan de rechterlijke instanties die krachtens de verordening bevoegd zijn om over de inhoud van het voogdijgeschil te oordelen. Het HvJ-EU oordeelde dat het gerecht van de lidstaat waarnaar het kind ongeoorloofd is overgebracht, zich niet mag verzetten tegen de tenuitvoerlegging van een gewaarmerkte beslissing die de terugkeer van het kind gelast, daar alleen de gerechten van de lidstaat vanwaaruit het kind is overgebracht, bevoegd zijn om te beoordelen of sprake is van een dergelijke schending.

Voorbeeld: de zaak *Povse tegen Alpage*²⁵⁴ betreft de onwettige overbrenging van een meisje naar Oostenrijk door de moeder. De Oostenrijkse rechters verwierpen het verzoek om terugkeer van de dochter naar Italië, dat door de vader was ingediend, omdat er een ernstig risico zou bestaan dat het kind zou worden blootgesteld aan gevaar. In de tussentijd had de Italiaanse rechter op verzoek van de vader vastgesteld over de bevoegdheid te beschikken om te oordelen over de inhoud van het voogdijgeschil, waarbij de rechter besloot dat het kind moest terugkeren naar Italië en een tenuitvoerleggingscertificaat afgaf op grond van artikel 42 van de verordening Brussel II bis. De zaak werd door een Oostenrijkse rechter aan het HvJ-EU voorgelegd naar aanleiding van het beroep dat de moeder had aangespannen tegen het verzoek om tenuitvoerlegging van het certificaat

²⁵³ HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010. Voor informatie over de deelname van kinderen in deze zaak, zie verder de analyse in [afdeling 2.4](#).

²⁵⁴ HvJ-EU, zaak C-211/10, *Doris Povse tegen Mauro Alpage*, 1 juli 2010.

en tegen het daaruit voortvloeiende besluit om het kind naar Italië terug te keren. Het HvJ-EU oordeelde dat er in het land waarnaar het kind is overgebracht (in dit geval Oostenrijk) na afgifte van een tenuitvoerleggingscertificaat geen mogelijkheden meer zijn om in het geweer te komen tegen het terugkeerbesluit, aangezien een aldus gewaarmerkte beslissing automatisch uitvoerbaar is. Bovendien besliste het HvJ-EU dat in deze zaak uitsluitend de Italiaanse rechters bevoegd waren om te oordelen over het ernstige gevaar dat terugkeer met zich mee zou brengen voor het belang van het kind. Ook al zouden deze rechters dit risico gerechtvaardigd achten, dan nog waren alleen zij bevoegd om hun eigen tenuitvoerleggingsbesluit op te schorten.²⁵⁵

Met de herschikking van Brussel II bis is de verplichting van de lidstaten om kinderen de mogelijkheid te bieden om te worden gehoord, verruimd en verduidelijkt. De herschikking stelt een verplichting in om het kind daadwerkelijk en effectief de mogelijkheid te bieden zijn mening te uiten en voor de autoriteiten om het belang van het kind te beoordelen en daarbij passend belang te hechten aan zijn mening in overeenstemming met zijn leeftijd en rijpheid.²⁵⁶ Bovendien wordt erin bepaald dat het kind het recht heeft zijn standpunt kenbaar te maken in terugkeerprocedures.²⁵⁷

Het risico dat de relatie tussen het kind en een ouder ernstig en mogelijk onherstelbaar zou kunnen worden geschaad, is een van de gronden om het HvJ om een prejudiciële spoedprocedure te verzoeken.²⁵⁸ Het Hof heeft op deze grond in tal van zaken gebruikgemaakt van de prejudiciële procedure, soms ambtshalve.²⁵⁹

255 Later werd een op dezelfde feiten gebaseerd verzoek ingediend bij het EHRM, dat het verzoek niet-ontvankelijk verklaarde. Zie EHRM, *Povse tegen Oostenrijk*, besluit van niet-ontvankelijkheid, nr. 3890/11, 18 juni 2013.

256 EU, Raad van de Europese Unie (2019), *Verordening (EU) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering (herschikking)* (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1), artikel 21.

257 *Ibid.*, artikel 26.

258 EU, *Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie* (PB L 265 van 29.9.2012, blz. 1), artikel 107; EU, *Protocol (nr. 3) betreffende het statuut van het Hof van Justitie van de Europese Unie* (PB C 115 van 7.6.2016, blz. 210), artikel 23 bis.

259 HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010; HvJ-EU, zaak C-85/18 PPU, *CV tegen DU*, 10 april 2018.

Voorbeeld: de zaak *OL tegen PQ*²⁶⁰ heeft betrekking op het verzoek om terugkeer van een kind uit Griekenland, de lidstaat waar het kind is geboren en bij haar moeder woonde, naar Italië, waar het paar vóór de geboorte van het kind zijn gewone verblijfplaats had. Het Hof heeft geoordeeld dat als een kind is geboren en overeenkomstig de gezamenlijke wens van zijn ouders gedurende meerdere maanden ononderbroken met zijn moeder heeft gewoond in een andere lidstaat dan die waar deze ouders vóór de geboorte hun gewone verblijfplaats hadden, op basis van de oorspronkelijke bedoeling van de ouders om samen met het kind naar laatstgenoemde lidstaat terug te keren, niet tot de conclusie kan worden gekomen dat dit kind daar zijn gewone verblijfplaats had. De weigering van de moeder om samen met het kind naar Italië terug te keren, kan dus niet worden beschouwd als een “ongeoorloofde overbrenging of vasthouding” van het kind.

Voorbeeld: de zaak *A en B*²⁶¹ betreft een geschil tussen twee Iraanse onderdanen die in Zweden wonen en de daaruit voortvloeiende overbrenging van hun kind naar Finland door de moeder in het kader van een vrijwillige terugkeer in het kader van de Dublinprocedure (Verordening nr. 604/2014). Het Hof heeft geoordeeld dat een situatie waarin een van de ouders, zonder toestemming van de andere ouder, ertoe wordt gebracht haar kind overeenkomstig de Dublinprocedure naar een andere lidstaat te brengen en vervolgens besluit om in die lidstaat te blijven nadat de eerste lidstaat het overdrachtsbesluit nietig heeft verklaard, maar zonder dat de autoriteiten hebben besloten de moeder en het kind terug te nemen of toestemming te geven om in de lidstaat te verblijven, niet kan worden beschouwd als ongeoorloofde overbrenging of vasthouding.

In het RvE-recht omvatten het [Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen](#)²⁶² en het [Verdrag inzake](#)

260 HvJ-EU, zaak C-111/17 PPU, *OL tegen PQ*, 8 juni 2017.

261 HvJ-EU, zaak C-262/21 PPU, *A tegen B*, 2 augustus 2021.

262 Raad van Europa (1980), [Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen](#), CETS nr. 105, 20 mei 1980.

de omgang van en met kinderen²⁶³ waarborgen om de ongeoorloofde overbrenging van kinderen te voorkomen en te zorgen voor hun terugkeer.²⁶⁴

Het EHRM doet regelmatig uitspraak in kinderontvoeringszaken en laat zich in die gevallen bij de uitleg van artikel 8 EVRM doorgaans leiden door het Verdrag van Den Haag. In deze zaken zal het EHRM evenwel altijd het belang van het kind aan een analyse onderwerpen.

Voorbeeld: de zaak *Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland*²⁶⁵ werd aangespannen door een moeder die haar zoon van Israël naar Zwitserland had overgebracht, hetgeen in strijd was met de bestaande voogdijregeling. Op verzoek van de vader uit hoofde van het Verdrag van Den Haag beval de Zwitserse overheid dat het kind moest terugkeren naar Israël. Naar het oordeel van de nationale rechters en deskundigen kon de terugkeer van het kind naar Israël alleen worden overwogen wanneer hij door zijn moeder zou worden vergezeld. De betreffende maatregel bleef binnen de beoordelingsmarge waarover de nationale autoriteiten in dergelijke gevallen beschikken. Niettemin moest ook rekening worden gehouden met eventuele ontwikkelingen sinds het arrest van het Federale Hof waarin de terugkeer van het kind werd gelast, om de naleving van artikel 8 EVRM te kunnen beoordelen. Het kind was een Zwitserse onderdaan en goed in het land geïntegreerd, waar hij ongeveer vier jaar ononderbroken had gewoond. Hoewel hij op een leeftijd was waarop hij nog beschikte over een aanzienlijk aanpassingsvermogen, zou het opnieuw ontworteld raken waarschijnlijk ernstige gevolgen hebben. Die gevolgen moesten worden afgezet tegen de waarschijnlijke voordelen van overbrenging. Het omgangsrecht van de vader was ingeperkt voordat het kind werd overgebracht. De vader was in de tussentijd tweemaal opnieuw getrouwd en opnieuw vader geworden, maar betaalde de alimentatie voor zijn dochter niet.

263 Raad van Europa (2003), [Verdrag inzake contact van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 15 mei 2003.

264 *Ibid.*, artikel 10, punt b), resp. artikel 16; Raad van Europa (1980), [Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen](#), CETS nr. 105, 20 mei 1980, artikel 8.

265 EHRM, *Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland* [GK], nr. 41615/07, 6 juli 2010.

Het EHRM betwijfelde of deze omstandigheden bevorderlijk waren voor het welzijn en de ontwikkeling van het kind. De rechtbank was van oordeel dat wanneer de moeder zou terugkeren naar Israël, zij gevaar zou lopen op strafrechtelijke sancties, zoals een gevangenisstraf. Het was duidelijk dat deze situatie niet in het belang van het kind was, aangezien de moeder waarschijnlijk de enige persoon was waarmee hij verwantschap voelde. De weigering van de moeder om terug te keren naar Israël was daarom niet geheel ongerechtvaardigd. Bovendien had de vader nooit alleen met het kind gewoond en had hij hem niet meer gezien sinds het kind op tweejarige leeftijd vertrok. Het EHRM was er derhalve niet van overtuigd dat een terugkeer naar Israël in het belang van het kind was. Voor de moeder zou de terugkeer naar Israël een buitensporige inmenging in haar recht op eerbiediging van haar familie- en gezinsleven betekenen. Daarom zou er ten aanzien van beide verzoekers inbreuk worden gepleegd op artikel 8 EVRM indien het besluit waarbij de terugkeer van de tweede verzoeker naar Israël wordt gelast, ten uitvoer zou worden gelegd.

De bevoegdheid in voogdijzaken blijft berusten bij de gerechten van de gewone verblijfplaats van het kind, tenzij aan specifieke voorwaarden is voldaan die een wijziging van de bevoegdheid mogelijk maken.

Voorbeeld: de zaak *R.S. tegen Polen*²⁶⁶ betrof een Pools gezin dat in Zwitserland woonde. De moeder was met de kinderen op vakantie naar Polen gegaan, maar had daar vervolgens een echtscheidingsverzoek ingediend en met succes tijdelijke voogdij aangevraagd. De verzoeker – de vader, die in Zwitserland woonde – was niet op de hoogte gebracht of gedagvaard voor de rechtszitting over de beslissing inzake de voorlopige voogdij, en de Poolse rechterlijke instanties hadden zijn verzoek tot terugkeer van de kinderen naar Zwitserland afgewezen op grond dat hij ermee had ingestemd dat de moeder de kinderen naar Polen zou meenemen. Volgens het Verdrag van Den Haag vloeiden de onrechtmatige overbrenging en vasthouding voort uit handelingen die de normale uitoefening van de ouderlijke rechten in de weg staan op grond van het recht van de staat waar de kinderen voordien hun gewone verblijfplaats hadden, in casu Zwitserland. Bijgevolg heeft het Hof geoordeeld dat Polen in strijd met artikel 8 EVRM had nagelaten de verzoeker het recht op eerbiediging van zijn familie- en gezinsleven te waarborgen.

²⁶⁶ EHRM, *R.S. tegen Polen*, nr. 63777/09, 21 juli 2015.

Voorbeeld: in de zaak *Y.S. en O.S. tegen Rusland*²⁶⁷ was een Russische vrouw getrouwd met een Oekraïense man en geworteld in Oekraïne. Na de geboorte van hun dochter verliet de moeder haar echtgenoot en hun dochter. Enkele jaren later, na het militaire conflict in Oekraïne, nam de moeder het kind zonder toestemming van de vader mee naar Rusland. De vader heeft vervolgens met succes verzocht om terugkeer van het kind, ondanks het argument van de moeder dat de terugkeer van het kind een “ernstig risico” in de zin van artikel 13, punt b), van het Verdrag van Den Haag zou inhouden, gelet op het aanhoudende militaire conflict in de plaats waar de dochter haar gewone verblijfplaats had. Het EHRM was van oordeel dat de Russische rechtbanken niet goed rekening hebben gehouden met de bewering van een “ernstig risico”, die een uitzondering op de terugkeer van het kind zou kunnen betekenen, en dat hun beslissingen tot afwijzing van de bezwaren van de moeder niet voldoende gemotiveerd waren, hetgeen in strijd is met artikel 8 EVRM.

Artikel 11 van het Verdrag van Den Haag bepaalt dat het gerecht dat de ontvoeringszaak behandelt zes weken de tijd heeft om de zaak af te ronden. Zoals het EHRM in een aantal zaken heeft benadrukt²⁶⁸, moet in zaken die de hereniging van kinderen met hun ouders betreffen, de passendheid van een maatregel ook worden afgemeten aan de snelheid waarmee deze kan worden uitgevoerd; dergelijke zaken vereisen een spoedbehandeling aangezien het onherstelbare gevolgen kan hebben voor de banden tussen de kinderen en de ouder die niet bij hen woont als er veel tijd mee gemoeid is.

267 EHRM, *Y.S. en O.S. tegen Rusland*, nr. 17665/17, 15 juni 2021.

268 Zie EHRM, *Simões Balbino tegen Portugal*, nr. 26956/14, 29 januari 2019; EHRM, *Mansour tegen Slowakije*, nr. 60399/15, 21 november 2017; EHRM, *Hoholm tegen Slowakije*, nr. 35632/13, 13 januari 2015. EHRM, *M.A. tegen Oostenrijk*, nr. 4097/13, 15 januari 2015; EHRM, *Adžić tegen Kroatië*, nr. 22643/14, 15 maart 2015; EHRM, *K.J. tegen Polen*, nr. 30813/14, 1 maart 2016.

6

Alternatieven voor gezinszorg en adoptie

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 7 (familie- en gezinsleven) en 24 (rechten van het kind)</p> <p>Herschikte verordening Brussel II bis (2019/1111/EU)</p>	<p>Alternatieven voor gezinszorg</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven)</p> <p>ESH (herzien), artikel 17 (recht van kinderen en jeugdige personen op sociale, wettelijke en economische bescherming)</p> <p>EHRM, <i>Y.I. tegen Rusland</i>, nr. 68868/14, 25 februari 2020</p> <p>EHRM, <i>Wallová en Walla tegen Tsjechië</i>, nr. 23848/04, 2006 (plaatsing in een instelling wegens gebrekkige huisvesting)</p> <p>EHRM, <i>Paradiso en Campanelli tegen Italië</i>, nr. 25358/12, 2017 (overbrenging van een kind dat uit een draagmoeder is geboren)</p> <p>EHRM, <i>B. tegen Roemenië (nr. 2)</i>, nr. 1285/03, 2013 (betrokkenheid van de ouders bij de besluitvorming)</p> <p>EHRM, <i>B.B. en F.B. tegen Duitsland</i>, nrs. 18734/09 en 9424/11, 2013 (procedurele gebreken in het besluitvormingsproces)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		<p>EHRM, <i>T. tegen Tsjechië</i>, nr. 19315/11, 2014 (belang van contact)</p> <p>EHRM, <i>Jansen tegen Noorwegen</i>, nr. 2822/16, 6 september 2018</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind)</p>	<p>Adoptie</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven)</p> <p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)</p> <p>EHRM, <i>Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen</i> [GK], nr. 37283/13, 2019</p> <p>EHRM, <i>S.S. tegen Slovenië</i>, nr. 40938/16, 30 oktober 2018</p> <p>EHRM, <i>Kearns tegen Frankrijk</i>, nr. 35991/04, 2008 (instemming van de ouders met adoptie)</p> <p>EHRM, <i>Schwizgebel tegen Zwitserland</i>, nr. 25762/07, 10 juni 2010.</p> <p>EHRM, <i>E.B. tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 43546/02, 2008 (de mogelijkheid van een lhbtq-vrouw om een kind te adopteren)</p> <p>EHRM, <i>Gas en Dubois tegen Frankrijk</i>, nr. 25951/07, 2012 (de mogelijkheid van een lhbt-paar om een kind te adopteren)</p> <p>EHRM, <i>X e.a. tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 19010/07, 19 februari 2013</p> <p>EHRM, <i>A.H. e.a. tegen Rusland</i>, nrs. 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 en 42403/13, 17 januari 2017</p> <p>EHRM, <i>Harroudj tegen Frankrijk</i>, nr. 43631/09, 2012 (<i>kafala</i> en adoptie)</p>

Ieder kind heeft recht op eerbiediging van zijn gezins- en familielevens, zoals erkend bij artikel 7 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) en bij artikel 8 [EVRM](#) (zie [hoofdstuk 5](#)). Zowel uit het EU-recht als uit het RvE-recht blijkt het belang van familiebanden voor het kind, zoals het recht van het kind om niet te worden uitgesloten van contact met zijn ouders, behalve wanneer dit in strijd is met het belang van het kind.²⁶⁹ Het is moeilijk om een evenwicht te vinden tussen de waarborging dat het kind bij zijn gezin te blijft (in verband met eerbiediging van het familie- en gezinsleven) en de waarborging dat het kind tegen schade wordt beschermd. Wanneer een kind uit de gezinssituatie wordt gehaald, kan het in een pleeggezin of in een instelling worden geplaatst. Het familie- en gezinsleven eindigt niet met deze scheiding en het is nodig dat er blijvend contact wordt onderhouden ter ondersteuning van gezinshereniging indien dit in het belang van het kind is. In bepaalde omstandigheden zal het komen tot een definitieve overbrenging uit het gezin, door middel van adoptie. Het juridisch definitieve karakter van de adoptie vereist echter dat aan strenge eisen wordt voldaan.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het Europese recht inzake alternatieve zorg. Het EU-recht en met name de [herschikte verordening Brussel II bis](#) regelt de grensoverschrijdende procedurele aspecten in verband met het plaatsen van kinderen in alternatieve zorg. Deze verordening moet worden uitgelegd overeenkomstig het Handvest van de grondrechten van de EU, met name artikel 24. Het EHRM heeft ook een uitvoerige jurisprudentie opgebouwd met betrekking tot inhoudelijke en procedurele aspecten van het plaatsen van kinderen in alternatieve zorg. Het hoofdstuk gaat ook in op kwesties die verband houden met ouders van hetzelfde geslacht en draagmoederschapsovereenkomsten.

In [afdeling 6.1](#) worden eerst enkele algemene beginselen uiteengezet die van toepassing zijn op de situatie van kinderen die niet door hun familie worden verzorgd, [afdeling 6.2](#) bevat een uiteenzetting van de wetgeving inzake de overbrenging van kinderen naar alternatieve zorg en [afdeling 6.3](#) behandelt de Europese adoptienormen.

²⁶⁹ EU (2012), [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#) (PB C 326 van 26.10.2012, blz. 391), artikel 24, lid 3.

6.1 Alternatieve zorg: algemene beginselen

Belangrijkste punten

- Alternatieve zorg is in het algemeen een tijdelijke beschermende maatregel.
- Het internationaal recht bevestigt dat opvang in de familiekring de voorkeur verdient boven opvang in een instelling.
- Kinderen hebben recht op informatie en om hun mening te uiten over hun plaatsing in alternatieve zorg.

De EU, de RvE en het internationaal recht bieden richtsnoeren over de rechten van het kind ten aanzien van alternatieve zorg.²⁷⁰

Zoals in het **VRK** is bepaald, hebben kinderen het recht om door hun ouders te worden verzorgd (artikel 7) en om als tijdelijke of blijvende maatregel in alternatieve zorg te worden geplaatst wanneer dit in hun belang is (artikel 20). Alternatieve zorg is een beschermende maatregel die de veiligheid van een kind tijdelijk waarborgt en waar mogelijk zijn terugkeer naar zijn gezin bevordert.²⁷¹ In het ideale geval is het dus een tijdelijke oplossing. Soms is het een beschermende maatregel in afwachting van de hereniging van bijvoorbeeld niet-begeleide of gescheiden kindmigranten met hun gezin.²⁷² In andere

270 Zie ook Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), [Aanbeveling CM/Rec\(2011\)12 over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening](#), 16 november 2011; Comité van Ministers van de Raad van Europa (2005), [Aanbeveling CM/Rec\(2005\)5 over de rechten van kinderen die leven in een instelling](#), 16 maart 2005; Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), [Aanbeveling CM/Rec\(2010\)2 over de de-institutionalisering en het in de gemeenschap leven van kinderen met een handicap](#), 3 februari 2010; Raad van Europa (2009), [Kinderen en jongeren in de zorg](#), 2009.

271 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (2010), [Guidelines for the alternative care of children](#), A/RES/64/142, 24 februari 2010, punten 48 tot en met 51; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), [Algemene opmerking nr. 14 \(2013\) over het recht van het kind om zijn of haar belang een eerste overweging te laten vormen](#), CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, punten 58 tot en met 70.

272 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1989), [Verdrag inzake de rechten van het kind](#), 20 november 1989, artikel 22; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2005), [Algemene opmerking nr. 6 \(2005\): behandeling van niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst](#), CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punten 81 tot en met 83.

gevallen is alternatieve zorg een beschermende maatregel in afwachting van ontwikkelingen in het familie- en gezinsleven, zoals verbetering van de gezondheidstoestand van een ouder of de ondersteuning van ouders. Een kind dat in alternatieve zorg wordt geplaatst, heeft het recht om op de hoogte te worden gebracht van zijn/haar rechten en opties, alsook het recht "te worden gehoord, waarbij passend belang wordt gehecht aan zijn/haar mening, in overeenstemming met zijn/haar zich ontwikkelende capaciteiten".²⁷³

Het internationaal recht, waaronder ook het CRPD valt, bevestigt dat verzorging in een gezinssituatie (zoals een pleeggezin) de beste vorm van alternatieve zorg is met het oog op de bescherming en ontwikkeling van kinderen. Dit wordt ook benadrukt in de *VN-richtsnoeren voor alternatieve zorg voor kinderen*.²⁷⁴ Met betrekking tot kinderen met een handicap bepaalt het CRPD dat "[d]e staten die partij zijn, alles in het werk stellen om, indien de naaste familieleden niet in staat zijn voor een kind met een handicap te zorgen, alternatieve zorg te bewerkstelligen binnen de ruimere familiekring en bij ontbreken daarvan in een gezinsvervangend verband binnen de gemeenschap".²⁷⁵ Zorg buiten het gezin (bijvoorbeeld in een instelling) "moet beperkt blijven tot gevallen waarin dat passend, nodig en constructief is voor het betrokken individuele kind en in zijn/haar belang is".²⁷⁶ In overeenstemming hiermee worden de lidstaten in Aanbeveling *CM/Rec(2010)2 van de Raad van Europa over de-institutionalisering en het in de gemeenschap leven van kinderen met een handicap* opgeroepen passende wettelijke, bestuursrechtelijke en andere maatregelen te nemen om institutionele zorg binnen een redelijke termijn en door middel van een integrale aanpak te vervangen door op de gemeenschap steunende diensten.

273 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, punt 6.

274 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punten 20 tot en met 22; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *Algemene opmerking nr. 7 (2005): tenuitvoerlegging van kinderrechten in de vroege kinderjaren*, CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 september 2006, punt 18. Verenigde Naties (2006), *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD)*, 13 december 2006, artikel 23, lid 5 (zie ook artikel 7).

275 Verenigde Naties (2006), *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD)*, 13 december 2006, artikel 23, lid 5.

276 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, 24 februari 2010, A/RES/64/142, punt 21.

Het recht van een kind op een voogd of vertegenwoordiger is van essentieel belang voor het waarborgen van zijn/haar rechten in bredere zin.²⁷⁷ Doorgaans bestaat de taak van een wettelijk vertegenwoordiger uit bescherming van de belangen van het kind, waarborging van zijn algehele welzijn en uitoefening van wettelijke vertegenwoordiging, in aanvulling op hun beperkte handelingsbevoegdheid.²⁷⁸ Uit hoofde van zeven EU-rechtsinstrumenten zijn de lidstaten verplicht een voogd voor kinderen aan te wijzen in verschillende contexten, waarvan sommige rechtstreeks verband houden met kinderen zonder ouderlijke zorg.²⁷⁹ Op het niveau van de Raad van Europa bieden het [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#)²⁸⁰ en [Aanbeveling CM/Rec\(2019\)11 inzake effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden migrerende kinderen over effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden migrerende kinderen richtsnoeren over aspecten van voogdij en wettelijke vertegenwoordiging.](#)

277 FRA (2014), [Voogdij over kinderen die van ouderlijke zorg verstoken zijn: Handboek voor de versterking van voogdijstelsels om te voorzien in de specifieke behoeften van minderjarige slachtoffers van mensenhandel](#), 30 juni 2014, blz. 31.

278 *Ibid.*, blz. 15.

279 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/36/EU](#) van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1) (richtlijn mensenhandel); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/93/EU](#) van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU](#) van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van kaderbesluit 2001/220/JBZ van de Raad (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57) (richtlijn slachtofferrechten); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/95/EU](#) van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming (herschikking) (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9) (erkenningsrichtlijn (herschikking)); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/33/EU](#) van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming (herschikking) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96) (richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking)); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/32/EU](#) van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (herschikking) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 60) (richtlijn asielprocedures (herschikking)); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Verordening \(EU\) nr. 604/2013](#) van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31).

280 Raad van Europa (2005), [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#), CETS nr. 197, 16 mei 2005, artikel 10, lid 4; zie ook het Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), [Aanbeveling CM/Rec\(2019\)11 over effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#), 11 december 2019.

Uit hoofde van het EU-recht heeft het HvJ-EU geoordeeld dat de **herschikte verordening Brussel II bis** van toepassing is op beslissingen om een kind in alternatieve zorg te plaatsen. In de verordening zijn, zoals in **hoofdstuk 5** is opgemerkt, de beginselen van de rechten van het kind opgenomen. In dit verband zijn de “gronden tot weigering van de erkenning van beslissingen betreffende de ouderlijke verantwoordelijkheid”, zoals opgesomd in artikel 39 van de **herschikte verordening Brussel II bis**, instructief. Artikel 39 bepaalt dat de erkenning van een beslissing wordt geweigerd indien de beslissing is gegeven zonder dat een kind dat in staat is zijn eigen mening te vormen, is gehoord. Dit is niet van toepassing indien de procedure alleen betrekking had op het vermogen van het kind of indien er zwaarwegende redenen waren, met name gelet op de spoedeisendheid van de zaak.

Overeenkomstig de verordening wordt de bevoegdheid bepaald op basis van de gewone verblijfplaats van het kind, met enkele beperkte uitzonderingen, waaronder het belang van het kind en eventueel de keuze van de rechtbank (artikel 10 van de **herschikte verordening Brussel II bis**).

In het RvE-recht is het EHRM van oordeel dat, wanneer het gezin het kind niet de nodige zorg en bescherming kan bieden, het nodig kan zijn om het kind in alternatieve zorg te plaatsen. Het EHRM heeft uitgelegd dat de plaatsing van een kind in alternatieve zorg in de meeste gevallen moet worden beschouwd als een tijdelijke maatregel en dat het kind uiteindelijk met het gezin moet worden herenigd overeenkomstig de eerbiediging van het privé-, het familie- en het gezinsleven als bedoeld in artikel 8 **EVRM**.²⁸¹

Artikel 17 **ESH** bepaalt dat staten “bescherming en bijzondere ondersteuning van overheidswege geven aan kinderen en jeugdige personen die tijdelijk of definitief de steun van hun gezin moeten ontberen”.²⁸² Het ECSR oordeelde dat het stelselmatig plaatsen van jonge kinderen in kinderstellingen, met name de meest kwetsbare kinderen, zoals Roma en kinderen met een handicap, en het nalaten om buiten instellingen om geregelde en gezinsachtige alternatieve vormen van zorg te voorzien, in strijd is met artikel 17 **ESH**.²⁸³

281 EHRM, *K.A. tegen Finland*, nr. 27751/95, 14 januari 2003. Het Comité van Ministers van de Raad van Europa onderschrijft deze aanpak in zijn op 16 maart 2005 vastgestelde aanbeveling inzake de rechten van kinderen in zorginstellingen.

282 Raad van Europa (1996), *Europees Sociaal Handvest (herzien)*, CETS nr. 163, 3 mei 1996, artikel 17, lid 1, punt c).

283 ESCR, *Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) en Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) tegen Tsjechië*, klacht nr. 157/2017, 17 juni 2020.

6.2 Plaatsing van kinderen in alternatieve zorg

Belangrijkste punten

- Het besluitvormingsproces moet uit hoofde van het RvE- en EU-recht een aantal procedurele waarborgen bevatten.
- Op grond van het RvE-recht is de plaatsing van een kind in alternatieve zorg alleen toegestaan indien dit bij wet is voorzien, een legitiem doel nastreeft en noodzakelijk is in een democratische samenleving. De bevoegde autoriteit moet relevante en toereikende redenen aanvoeren.

In het EU-recht is in de [herschikte verordening Brussel II bis](#) bepaald dat, wanneer een gerecht of een bevoegde autoriteit van een lidstaat overweegt een kind in een andere lidstaat te plaatsen, deze de goedkeuring moet verkrijgen van de bevoegde autoriteit van de lidstaat waar het kind zou worden geplaatst alvorens de plaatsing te gelasten of te regelen.²⁸⁴ Daarnaast moeten de lidstaten conform de jurisprudentie van het HvJ-EU voorzien in duidelijke regels en procedures voor het verkrijgen van goedkeuring op grond van deze verordening, zulks ter wille van de rechtszekerheid en een snelle afhandeling. Het volstaat niet dat de instelling waar het kind moet worden geplaatst, haar goedkeuring verleent.²⁸⁵

Op grond van het RvE-recht²⁸⁶ is de plaatsing van kinderen in alternatieve zorg alleen verenigbaar met artikel 8 [EVRM](#) wanneer zulks in overeenstemming is met de wet, een legitiem doel nastreeft (zoals de bescherming van het belang van het kind) en noodzakelijk wordt geacht in een democratische samenleving. Dit laatste aspect vereist dat rechters steekhoudende en toereikende redenen aanvoeren ter ondersteuning van het middel dat wordt gebruikt om het nagestreefde doel te bereiken.

284 EU, Raad van de Europese Unie (2019), [Verordening \(EU\) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering](#), overweging 83 en artikel 82.

285 HvJ-EU, zaak C-92/12 PPU, [Health Service Executive tegen S.C. en A.C.](#), 26 april 2012.

286 De plaatsing van kinderen in alternatieve zorg is al jaren onderwerp van politiek debat in de RvE. Zie bijvoorbeeld de op 3 november 1977 vastgestelde [Resolutie \(77\) 33 van het Comité van Ministers](#) inzake de plaatsing van kinderen.

Voorbeeld: in *Y.I. tegen Rusland*²⁸⁷ werd de verzoekster het ouderlijk gezag ontnomen en werden haar twee jongste kinderen onder de hoede van de overheid geplaatst, omdat zij drugsverslaafd en werkloos was. Het EHRM was van oordeel dat de overbrenging van de kinderen en hun aanvangelijke plaatsing onder de hoede van de overheid aan het begin van de strafzaak tegen de verzoekster, gerechtvaardigd waren, maar dat dit niet gold voor de verreikende maatregel van ontzetting uit de ouderlijke macht. De nationale rechterlijke instanties hadden geen enkel concreet bewijs overgelegd dat verzoekster haar kinderen zonder toezicht had achtergelaten, niet voor hen had gezorgd of hen op enige andere wijze had verwaarloosd, laat staan dat zij hun gezondheid of leven in gevaar had gebracht. De binnenlandse autoriteiten hadden geen minder drastische maatregel overwogen, zoals beperking van in plaats van ontzetting uit de ouderlijke macht, en hadden haar evenmin gewaarschuwd voor de mogelijke gevolgen van haar vermeende nalatige gedrag. Het EHRM concludeerde dat de nationale autoriteiten niet overtuigend hadden aangetoond dat, ondanks dat minder radicale oplossingen voorhanden waren, de bestreden maatregel overeenkomstig het belang van de kinderen de meest geschikte optie was, hetgeen in strijd is met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in *Wallová en Walla tegen Tsjechië*²⁸⁸ klaagden de verzoekers over de plaatsing van hun vijf kinderen in twee verschillende kindertehuizen vanwege hun slechte huisvestingssituatie. De zorgbevelen werden uiteindelijk opgeheven toen de economische en huisvestingssituatie van de ouders verbeterde. Het EHRM stelde vast dat de onderliggende reden van de plaatsing in alternatieve zorg het ontbreken van geschikte huisvesting was, waardoor de situatie met een minder ingrijpende maatregel had kunnen worden aangepakt. De Tsjechische wet voorziet in de mogelijkheid om de leef- en hygiënische omstandigheden van het gezin te controleren en het gezin met advies bij te staan ter verbetering van hun situatie, maar van deze mogelijkheid is geen gebruik gemaakt. Hoewel er relevante redenen werden gegeven voor de plaatsing van de kinderen in alternatieve zorg, waren die onvoldoende. De overheid had zich onvoldoende ingespannen om de verzoekers te helpen hun problemen op te lossen door middel van alternatieve maatregelen. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast en nam daarbij ook kennis van de conclusies van het VN-Comité voor

287 EHRM, *Y.I. tegen Rusland*, nr. 68868/14, 25 februari 2020.

288 EHRM, *Wallová en Walla tegen Tsjechië*, nr. 23848/04, 26 oktober 2006.

de Rechten van het Kind, waarin werd opgemerkt dat het beginsel dat het belang van het kind de eerste overweging vormt, nog niet voldoende was gedefinieerd en beschreven in het Tsjechische recht, in rechterlijke uitspraken of in beleidsmaatregelen die betrekking hebben op kinderen.²⁸⁹

Voorbeeld: in *Paradiso en Campanelli tegen Italië*²⁹⁰ heeft een paar verzocht om inschrijving van de geboorteakte van een kind dat is geboren ingevolge een draagmoederschapsovereenkomst in Rusland. Aangezien geen van de verzoekers biologische verwantschap met het kind had en zij werden geacht het kind illegaal naar Italië te hebben overgebracht, werd het kind met het oog op adoptie in een pleeggezin geplaatst. De autoriteiten wilden hiermee in de eerste plaats een einde maken aan een illegale situatie. Weliswaar was het kind in deze zaak geen verzoeker, maar zijn belangen en de wijze waarop de nationale rechterlijke instanties deze in aanmerking hadden genomen, waren wel relevant. Het EHRM aanvaardde dat de Italiaanse rechters, na te hebben geoordeeld dat het kind geen ernstige of onherstelbare schade zou ondervinden door de scheiding, een billijk evenwicht hadden gevonden tussen de verschillende belangen die op het spel stonden, binnen de brede beoordelingsmarge waarover zij beschikten, en constateerde geen schending van artikel 8 EVRM.

Het EHRM vereist uit hoofde van artikel 8 EVRM dat de besluitvorming met betrekking tot de eerbiediging van het familie- en gezinsleven aan bepaalde procedurele waarborgen voldoet. Het heeft gesteld dat het besluitvormingsproces (bestuursrechtelijke en gerechtelijke procedures) dat leidt tot maatregelen die inmenging in het gezinsleven tot gevolg hebben, eerlijk moet zijn en de door artikel 8 beschermde belangen naar behoren moet eerbiedigen. Uit hoofde van artikel 8 wordt nagegaan of “de ouders voldoende zijn betrokken bij het besluitvormingsproces om hun belangen de nodige bescherming te bieden”.²⁹¹ Dit houdt in dat zij op de hoogte moeten worden gehouden van de ontwikkelingen, dat zij moeten kunnen deelnemen aan besluiten die hen betreffen²⁹² en, in bepaalde omstandigheden, dat de betrokken kinderen moeten worden gehoord.²⁹³

289 Zie ook EHRM, *Saviny tegen Oekraïne*, nr. 39948/06, 18 december 2008.

290 EHRM, *Paradiso en Campanelli tegen Italië*, nr. 25358/12, 24 januari 2017.

291 EHRM, *W. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 9749/82, 9 juni 1988, punt 64.

292 EHRM, *McMichael tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 16424/90, 24 februari 1995.

293 EHRM, *B. tegen Roemenië (nr. 2)*, nr. 1285/03, 19 februari 2013; EHRM, *B.B. en F.B. tegen Duitsland*, nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013.

Voorbeeld: in *B. tegen Roemenië (nr. 2)*²⁹⁴ was bij de verzoekster paranoïde schizofrenie vastgesteld. Zij was verschillende malen door de politie naar psychiatrische instellingen gebracht voor behandeling. Haar kinderen woonden niet meer bij haar en waren in een zorginstelling ondergebracht vanwege haar ziekte. Het EHRM moest nagaan of de belangen van de ouders voldoende waren beschermd in het gehele besluitvormingsproces, gezien de ernst van de te nemen beslissingen over de plaatsing van de kinderen in alternatieve zorg. In dit verband merkte het Hof op dat de verzoekster, die leed aan een ernstige geestelijke stoornis, geen advocaat of voogd toegewezen had gekregen die haar *ad litem* zou vertegenwoordigen in de procedure, zodat zij niet had kunnen deelnemen aan de besluitvorming met betrekking tot haar minderjarige kinderen. Bovendien was de situatie van de verzoekster en haar kinderen in twaalf jaar tijd slechts twee keer beoordeeld door een rechter voordat de kinderen de volwassen leeftijd bereikten en waren er geen aanwijzingen van regelmatig contact tussen maatschappelijk werkers en de verzoekster, contacten die een geschikt middel hadden kunnen zijn om haar mening kenbaar te maken aan de autoriteiten. In het licht van deze feiten concludeerde het Hof dat haar belangen in het besluitvormingsproces rond de plaatsing van haar kinderen in alternatieve zorg niet naar behoren waren beschermd en dat bijgevolg inbreuk was gepleegd op haar rechten uit hoofde van artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *B.B. en F.B. tegen Duitsland*²⁹⁵ werd het ouderlijk gezag over de twee kinderen, nadat de twaalfjarige dochter van de verzoekers had beweerd dat zij en haar achtjarige broer herhaaldelijk waren geslagen door hun vader, overgedragen aan het bureau jeugdzorg en werden de kinderen in een kindertehuis geplaatst. Het districtsgerecht bepaalde dat de ouderlijke verantwoordelijkheid volledig moest worden overgedragen van de verzoekers naar het bureau jeugdzorg, en nam die beslissing op basis van direct bewijs van de kinderen. Ongeveer een jaar later gaf de dochter, toen zij haar ouders voor het eerst weer ontmoette, toe dat zij had gelogen over de mishandeling, waarop de kinderen terugkeerden naar hun ouders.

294 EHRM, *B. tegen Roemenië (nr. 2)*, nr. 1285/03, 19 februari 2013.

295 EHRM, *B.B. en F.B. tegen Duitsland*, nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013.

In het onderzoek naar de klacht van de verzoekers dat de overheid had verzuimd om de relevante feiten naar behoren te onderzoeken, benadrukte het EHRM dat foutieve beoordelingen door beroepsbeoefenaars niet noodzakelijkerwijs betekenen dat genomen maatregelen onverenigbaar zijn met artikel 8 EVRM. Het plaatsingsbesluit kon alleen worden beoordeeld in het licht van de situatie die destijds aan de nationale autoriteiten was voorgelegd. In zijn beoordeling achtte het EHRM het van belang dat de districtsrechter alleen was uitgegaan van de verklaringen van de kinderen, terwijl de verzoekers verklaringen hadden ingediend van zorgbeoefenaars die geen tekenen van mishandeling hadden waargenomen, in combinatie met het feit dat het Hof van Beroep de kinderen niet opnieuw had onderzocht. Aangezien de kinderen ten tijde van de volledige hoorzitting veilig waren ondergebracht, was er geen noodzaak om snel te handelen en hadden de rechters ambtshalve een onderzoek kunnen instellen naar de feiten, hetgeen niet is gebeurd. De Duitse rechters hadden hun besluit om de verzoekers hun ouderlijke verantwoordelijkheid te ontnemen, dus onvoldoende met redenen omkleed, hetgeen in strijd was met artikel 8 EVRM.

Ook wanneer kinderen in alternatieve zorg zijn geplaatst, hebben zij het recht om contact te onderhouden met hun ouders. Dit recht is erkend uit hoofde van het EVRM²⁹⁶, omdat het EHRM van oordeel is dat onderling contact tussen ouders en kinderen een fundamenteel aspect is van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8. Aangezien plaatsing in alternatieve zorg doorgaans een tijdelijke maatregel moet zijn, is het onderhouden van familiebanden essentieel voor een succesvolle terugkeer van het kind naar het gezin.²⁹⁷ Uit hoofde van het EVRM vloeien er uit deze beginselen positieve verplichtingen voort, zoals blijkt uit de volgende zaken.

Voorbeeld: in *T. tegen Tsjechië*²⁹⁸ onderzocht het EHRM of de rechten van de vader en de dochter (de verzoekers) waren geschonden doordat het kind in alternatieve zorg was geplaatst en doordat de autoriteiten hadden verzuimd om hun onderlinge contact te ondersteunen. Het kind was in een speciale instelling geplaatst nadat haar moeder was gestorven en nadat haar vader de voogdij was geweigerd wegens twijfels over zijn

296 EHRM, *Olsson tegen Zweden* (nr. 1), nr. 10465/83, 24 maart 1988.

297 EHRM, *Eriksson tegen Zweden*, nr. 11373/85, 22 juni 1989.

298 EHRM, *T. tegen Tsjechië*, nr. 19315/11, 17 juli 2014.

persoonlijkheid. Verdere verzoeken om de vakanties door te brengen met zijn dochter werden afgewezen en een behandelcentrum concludeerde dat de bezoeken niet goed waren voor het kind, omdat zij bang was voor hem, waarop al het contact werd beëindigd. Later besloten de rechters dat er alleen schriftelijk contact mocht plaatsvinden tussen de verzoekers, in overeenstemming met de wensen van het kind.

Het EHRM benadrukte onder meer dat het in het belang van het kind is om betrekkingen te onderhouden met zijn/haar familie, behalve in zeer uitzonderlijke gevallen waarin dit niet in het belang van het kind zou zijn. Bij de beoordeling van de beslissing tot plaatsing in alternatieve zorg van het kind merkte het EHRM goedkeurend op dat de nationale autoriteiten hun beslissing zorgvuldig hadden genomen na raadpleging van een psycholoog en een psychiater en daarbij rekening hadden gehouden met de wensen van het kind. Het besluit om het kind in alternatieve zorg te plaatsen, vormde dus geen inbreuk op artikel 8 EVRM. Wel stelde het Hof een inbreuk op artikel 8 EVRM vast als gevolg van de beperking van het contact tussen de verzoekers, met name vanwege het gebrek aan toezicht op de beslissingen van de instelling waar het kind verbleef om het contact te verbieden, aangezien die beslissingen uiteindelijk de kans op gezinshereniging hadden verkleind.

Voorbeeld: in de zaak *Jansen tegen Noorwegen*²⁹⁹ was de verzoeker een Roma. Haar dochter was met spoed in een pleeggezin geplaatst op een geheim adres toen zij ongeveer één jaar oud was, en de verzoekster mocht één uur per week onder toezicht contact met haar hebben, omdat het risico bestond dat het kind zou worden ontvoerd. De contacten werden vervolgens teruggebracht tot vier bezoeken per jaar en ten slotte helemaal opgeschort, omdat het Hooggerechtshof van oordeel was dat er een risico van ontvoering was tijdens de contactmomenten, en een risico dat het adres en de identiteit van het pleeggezin bekend zouden kunnen worden bij de familie van de verzoekster. Het EHRM oordeelde dat de mogelijke negatieve langetermijneffecten voor de dochter van het verlies van haar Roma-identiteit en het contact met haar moeder, en de positieve plicht zo spoedig mogelijk gezinshereniging te realiseren, onvoldoende tegen elkaar waren afgewogen, hetgeen een schending van artikel 8 EVRM betekende.

299 EHRM, *Jansen tegen Noorwegen*, nr. 2822/16, 6 september 2018.

6.3 Adoptie

Belangrijkste punten

- Adoptie is een alternatief voor kinderen die niet bij hun biologische ouders kunnen blijven.
- De belangen van het kind moeten in adoptiezaken de eerste overweging vormen.
- Uit hoofde van het EU-recht en het RvE-recht moet een adoptieproces aan bepaalde criteria voldoen om de belangen van het kind te waarborgen.

Uit hoofde van het EU-recht zijn de rechten en de bijbehorende wettelijke verplichtingen van artikel 24 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) van toepassing op adoptie, voor zover de EU daarbij betrokken is.

Uit hoofde van het RvE-recht is het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8 [EVRM](#) van toepassing en inroepbaar in adoptiezaken. Bovendien is adoptie onderworpen aan het [Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#)³⁰⁰, waarin wordt gepleit voor een op de rechten van het kind gebaseerde aanpak van adoptie. Het Verdrag bepaalt bijvoorbeeld dat “[d]e bevoegde autoriteit [...] uitsluitend toestemming [geeft] voor adoptie, indien zij zich ervan vergewist heeft dat de belangen van het kind het best gediend zijn met adoptie”.³⁰¹ Het verdrag schrijft ook voor dat de bevoegde autoriteit geen adoptie uitspreekt zonder “de toestemming van het kind dat volgens de wet geacht kan worden in staat te zijn tot een voldoende waardering van zijn belangen ter zake”.³⁰² In het geval van een kind dat niet geacht wordt daartoe in staat te zijn, wordt “voor zover mogelijk overlegd met het kind en wordt rekening gehouden met zijn opvattingen en wensen, waarbij zijn ontwikkelingspeil in aanmerking wordt genomen”.³⁰³ Het EHRM heeft benadrukt dat het belang van het kind bij adoptie zwaarder kan wegen dan dat van de ouder. Bijgevolg moet een afweging worden gemaakt tussen het belang van het kind en dat van zijn biologische familie, waarbij rekening moet

300 Raad van Europa (2008), [Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#), CETS nr. 202, 27 november 2008.

301 *Ibid.*, artikel 4, lid 1.

302 *Ibid.*, artikel 5, lid 1, punt b).

303 *Ibid.*, artikel 6.

worden gehouden met de eventuele hereniging van het kind met zijn biologische familie. Het Hof eist dat adoptieprocedures gepaard gaan met waarborgen die in verhouding staan tot de ernst van de inmenging en de zwaarte van de betrokken belangen.³⁰⁴ Overeenkomstig het EHRM moet een radicale maatregel, zoals de nietigverklaring van een adoptie, worden gestaafd met relevante en toereikende redenen, en mag deze niet worden overwogen indien daarmee zou worden ingedruist tegen de belangen van een geadopteerd kind.³⁰⁵

Voorbeeld: in de zaak *Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen*³⁰⁶ nam de eerste verzoekster na de geboorte van haar zoon de aanbeveling van de kindbeschermingsinstanties over om ter evaluatie in een gezinscentrum te verblijven. Toen zij drie weken later besloot het centrum te verlaten, werd het kind door de instanties onmiddellijk onder verplichte zorg gesteld en plaatsten zij hem met spoed in een pleeggezin, omdat zij bezorgd waren over de voeding van het kind. Het kind verbleef drie jaar in het pleeggezin totdat de sociale dienst de pleegouders toestemming gaf hem te adopteren. Het EHRM bevestigde dat de bescherming van biologische familiebanden van fundamenteel belang is, behalve wanneer een gezin bijzonder ongeschikt is gebleken.³⁰⁷ In casu hebben de nationale autoriteiten niet geprobeerd een echte afweging te maken tussen de belangen van het kind en die van zijn biologische familie. Het Hof was van oordeel dat het besluitvormingsproces dat tot het bestreden besluit tot goedkeuring van zijn adoptie heeft geleid, niet op zodanige wijze is verlopen dat alle standpunten en belangen van de verzoekers naar behoren in aanmerking zijn genomen. De betrokken procedure was derhalve niet gepaard gegaan met waarborgen die in verhouding staan tot de ernst van de inmenging en de ernst van de betrokken belangen, hetgeen in strijd is met artikel 8 EVRM.³⁰⁸

304 EHRM, *Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen* [GK], nr. 37283/13, 10 september 2019; EHRM, *Uzbyakov tegen Rusland*, nr. 71160/13, 5 mei 2020.

305 EHRM, *Zaiet tegen Roemenië*, nr. 44958/05, 24 maart 2015.

306 EHRM, *Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen* [GK], nr. 37283/13, 10 september 2019.

307 *Ibid.*, punt 207.

308 Zie ook EHRM, *Suur tegen Estland*, nr. 41736/18, 20 oktober 2020; EHRM, *Y.I. tegen Rusland*, nr. 68868/14, 25 februari 2020; EHRM, *Pedersen e.a. tegen Noorwegen*, nr. 39710/15, 10 maart 2020.

Voorbeeld: in de zaak *Abdi Ibrahim tegen Noorwegen*³⁰⁹ verzocht de verzoekster, een jonge Somalische vrouw die de islam beleeft, om haar zoon in een Somalisch of islamitisch pleeggezin te plaatsen, wat onmogelijk bleek, zodat hij in een christelijk pleeggezin werd geplaatst. Toen de autoriteiten vervolgens de adoptie door het pleeggezin goedkeurden, verzocht de verzoekster niet om terugkeer van het kind, maar wilde zij contact met hem blijven houden, zodat haar zoon zijn culturele en godsdienstige wortels kon bewaren. De nationale rechters hadden zich gebaseerd op artikel 20, lid 3, VRK, dat bepaalt dat bij het overwegen van mogelijke oplossingen voor een kind dat tijdelijk of blijvend het verblijf in het gezin waartoe het behoort, moet missen, op passende wijze wordt rekening gehouden met de wenselijkheid van continuïteit in de opvoeding van het kind en met de etnische, godsdienstige en culturele achtergrond van het kind, en met zijn of haar achtergrond wat betreft de taal. Het Hof aanvaardde dat deze norm correspondeerde en in overeenstemming was met de vereisten van het verdrag. Bij de regelingen die na de aanvaankelijke plaatsing van het kind in een pleeggezin zijn getroffen met betrekking tot de mogelijkheid van de verzoekster om regelmatig contact met hem te hebben, en die zijn uitgemond in de beslissing om zijn adoptie mogelijk te maken, is echter niet naar behoren rekening gehouden met het belang van de verzoekster om het kind in staat te stellen althans *enige* banden met zijn culturele en godsdienstige oorsprong te behouden. De redenen die ter ondersteuning van het bestreden besluit werden aangevoerd, waren niet voldoende om aan te tonen dat de omstandigheden van de zaak zo uitzonderlijk waren dat een volledige en definitieve verbreking van de banden tussen de verzoekster en haar zoon gerechtvaardigd was, of dat het daartoe strekkende besluit was ingegeven door een dwingende reden met betrekking tot het belang van het kind. Er werd een schending van artikel 8 EVRM vastgesteld in het licht van artikel 9 van het verdrag.

Voorbeeld: in *S.S. tegen Slovenië*³¹⁰ werd de verzoekster, die leed aan paranoïde schizofrenie, haar ouderlijke rechten ontnomen op grond van het feit dat zij niet in staat was voor haar kind te zorgen. Zij had het kind ongeveer een maand na de geboorte in de steek gelaten. Het kind werd in een pleeggezin geplaatst en uiteindelijk geadopteerd. Aangezien er geen realistische mogelijkheid bestond dat zij de zorg voor het kind weer op

309 EHRM, *Abdi Ibrahim tegen Noorwegen* [GK], nr. 15379/16, 10 december 2021.

310 EHRM, *S.S. tegen Slovenië*, nr. 40938/16, 30 oktober 2018.

zou nemen, en gelet op de negatieve gevolgen die de contactmomenten voor haar hadden gehad en het ontbreken van een emotionele band tussen hen, hadden de nationale rechterlijke instanties geoordeeld dat het in het belang van het kind was om de ouderlijke rechten van de verzoekster in te trekken. Bovendien had het kind vanaf haar prille jeugd bij haar adoptiegezin gewoond en hechte banden opgebouwd. Aangezien er weinig of geen vooruitzicht op hereniging van het biologische gezin bestond, woog het belang van het kind om volledig in haar feitelijke gezin te integreren bijzonder zwaar in het evenwicht, afgewogen tegen de wens van de verzoekster om de juridische banden met haar te behouden. Bovendien had de betwiste maatregel de verzoekster niet belet om een persoonlijke relatie met het kind te hebben, aangezien zij in beginsel en ondanks de adoptie contact met het kind had kunnen onderhouden. Het Hof heeft geen inbreuk op artikel 8 EVRM vastgesteld.

Voorbeeld: in *Kearns tegen Frankrijk*³¹¹ achtte het EHRM het verenigbaar met het EVRM dat een Ierse vrouw, die haar kind ter adoptie had afgestaan in Frankrijk, haar formele toestemming voor de adoptie na het verstrijken van een termijn van twee maanden niet kon intrekken. De Franse wet beoogde een billijk evenwicht te vinden en te zorgen voor evenredigheid tussen de tegenstrijdige belangen van de biologische moeder, het kind en het adoptiegezin. Hierbij moest het belang van het kind de eerste overweging vormen. Uit het bij het Hof ingediende bewijs bleek dat het kind zo snel mogelijk moest worden opgenomen in een stabiel gezin en dat alle nodige maatregelen waren genomen om ervoor te zorgen dat de verzoekster de precieze gevolgen van haar actie begreep.

Het EHRM bevestigt ook dat de besluitvorming omtrent adoptie in overeenstemming moet zijn met het discriminatieverbod zoals neergelegd in artikel 14 EVRM. Het EHRM onderzocht met name of het verenigbaar was met artikel 14 juncto artikel 8 om verzoekers om discriminerende redenen, zoals seksuele geaardheid, nationaliteit of leeftijd, uit te sluiten van de mogelijkheid om een kind te adopteren. Op die manier onderstreepte het Hof hoe belangrijk het is dat maatregelen worden genomen die zich op de juiste wijze verhouden tot de bescherming van het belang van het kind.

311 EHRM, *Kearns tegen Frankrijk*, nr. 35991/04, 10 januari 2008.

Voorbeeld: in *Schwizgebel tegen Zwitserland*³¹² kon de 47-jarige alleenstaande verzoekster geen tweede kind adopteren vanwege het leeftijdsverschil tussen haarzelf en het kind dat zij wilde adopteren. De verzoekster stelde het slachtoffer te zijn geworden van leeftijdsdiscriminatie. Het EHRM was van oordeel dat de weigering om toestemming te verlenen voor adoptie in het geval van de verzoekster in overeenstemming was met het legitieme doel om het welzijn en de rechten van het kind te beschermen. Omdat er geen Europese consensus bestaat over het adoptierecht van alleenstaande ouders, de minimum- en maximumleeftijd voor adoptanten en het leeftijdsverschil tussen de adoptant en het kind, en gezien de daaruit voortvloeiende ruime beoordelingsmarge van de staat op dit gebied alsook de noodzaak van de bescherming van het belang van het kind, is de weigering om toestemming te verlenen voor de plaatsing van een tweede kind niet in strijd met het evenredigheidsbeginsel. Het Hof oordeelde daarom dat de rechtvaardiging van de overheid objectief en redelijk leek te zijn en dat het aangeklaagde verschil in behandeling niet neerkwam op discriminatie in de zin van artikel 14 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *E.B. tegen Frankrijk*³¹³ betrof de weigering van de nationale overheid om de verzoekster, een lesbische vrouw die samenwoonde met haar partner en als alleenstaande een kind wilde adopteren, toestemming te verlenen voor adoptie. Het EHRM herhaalde dat artikel 8 EVRM op zichzelf niet het recht verleent om een gezin te stichten of om een kind te adopteren. Een klacht over discriminatie kon echter binnen de bredere reikwijdte van een bepaald recht vallen, zelfs wanneer het onderwerp in kwestie geen verband hield met een bepaald recht op grond van het EVRM. Aangezien de Franse wet alleenstaanden de mogelijkheid biedt tot adoptie, kan een persoon dit recht niet op discriminerende gronden worden ontzegd. Volgens de nationale rechters bezat de verzoekster onbetwistbare persoonlijke kwaliteiten en was zij geschikt om kinderen op te voeden, hetgeen zeker in het belang van het kind is – een belangrijk begrip in de desbetreffende internationale instrumenten. Het Hof oordeelde dat de seksuele geaardheid van de verzoekster een bepalende rol speelde in de weigering van de autoriteiten om haar toestemming te geven voor adoptie, wat neerkomt op een discriminerende

312 EHRM, *Schwizgebel tegen Zwitserland*, nr. 25762/07, 10 juni 2010.

313 EHRM, *E.B. tegen Frankrijk* [GK], nr. 43546/02, 22 januari 2008.

behandeling in vergelijking met andere personen die volgens de nationale wetgeving het recht hadden om te adopteren.

Voorbeeld: de zaak *Gas en Dubois tegen Frankrijk*³¹⁴ betrof de vraag of stellen van hetzelfde geslacht hetzelfde recht op partneradoptie zouden moeten hebben als heteroseksuele stellen. De verzoeksters, een koppel van hetzelfde geslacht, waren een geregistreerd partnerschap aangegaan. De verzoeksters gaven aan te zijn gediscrimineerd ten opzichte van getrouwde en ongetrouwde heteroseksuele koppels. Ten aanzien van de vergelijking met ongetrouwde koppels van verschillend geslacht was het EHRM van oordeel dat verzoeken om een gewone adoptie van een vergelijkbaar heteroseksueel koppel met een geregistreerd partnerschap ook zouden worden afgewezen uit hoofde van het Franse recht. Het EHRM concludeerde derhalve dat er geen sprake was van verschil in behandeling op grond van seksuele geaardheid en dat daarom geen inbreuk was gepleegd op de EVRM-rechten van de verzoeksters.

Voorbeeld: de zaak *X e.a. tegen Oostenrijk*³¹⁵ betreft een vergelijkbare situatie, maar naar Oostenrijks recht was partneradoptie voor ongehuwde heteroseksuele paren toegestaan. Het EHRM concludeerde dat de verzoekers in deze omstandigheden anders waren behandeld op grond van hun seksuele geaardheid en dat de regering onvoldoende zwaarwegende en overtuigende redenen had aangevoerd, zodat inbreuk was gepleegd op artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *A.H. e.a. tegen Rusland*³¹⁶ betrof een Russische wet die de adoptie van Russische kinderen door onderdanen van de Verenigde Staten van Amerika verbood. Het algemene verbod, dat met terugwerkende kracht en zonder onderscheid van toepassing was op alle aspirant-adoptieouders uit de Verenigde Staten, ongeacht het stadium van de adoptieprocedure en hun individuele omstandigheden, werd strijdig bevonden met artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.

314 EHRM, *Gas en Dubois tegen Frankrijk*, nr. 25951/07, 15 maart 2012.

315 EHRM, *X. e.a. tegen Oostenrijk* [GK], nr. 19010/07, 19 februari 2013.

316 EHRM, *A.H. e.a. tegen Rusland*, nrs. 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 en 42403/13, 17 januari 2017.

Het EHRM richt zich bij de besluitvorming rond adoptie ook op de vraag of wordt gehandeld overeenkomstig de geest en het doel van het internationaal recht.

Voorbeeld: in *Harroudj tegen Frankrijk*³¹⁷ weigerden de Franse autoriteiten gehoor te geven aan het verzoek van de verzoekster om de volledige adoptie van een Algerijns meisje, dat bij haar geboorte was verlaten en dat overeenkomstig de *kafala* (voogdij naar islamitisch recht) aan de zorg van de verzoekster was toevertrouwd. De weigering kwam voort uit het feit dat het Franse burgerlijk wetboek geen mogelijkheid biedt tot de adoptie van een kind dat uit hoofde van de wetgeving van zijn land van herkomst (in dit geval het Algerijnse recht) niet geadopteerd mag worden, en uit het feit dat de *kafala* de verzoekster al het ouderlijk gezag verleende om besluiten te nemen in het belang van het kind. Het daarop volgende beroep werd afgewezen, omdat het nationale recht in lijn was met het Verdrag van Den Haag inzake de internationale samenwerking en de bescherming van kinderen op het gebied van de interlandelijke adoptie en omdat artikel 20 VRK *kafala* gelijkstelt aan adoptie wat betreft het veiligstellen van het belang van het kind.

Het EHRM onderzocht de klacht en wees daarbij op het beginsel dat de overheid, zodra een familieband is vastgesteld, moet handelen op een manier die ontwikkeling van die band mogelijk maakt en wettelijke waarborgen moet vaststellen die de integratie van het kind in het gezin mogelijk maken, en dat het EVRM daarbij moet worden uitgelegd op een manier die in overeenstemming is met de beginselen van het internationaal recht. *Kafala* werd naar Frans recht erkend en de verzoekster werd toegestaan het ouderlijk gezag uit te oefenen en beslissingen te nemen in het belang van het kind. Zo kon zij bijvoorbeeld een testament ten gunste van het kind opstellen, waarmee moeilijkheden in verband met de beperking van de adoptiemogelijkheden zouden worden verholpen. Door geleidelijk het verbod op adoptie op deze manier weg te nemen, liet de verwerende staat, welke de integratie van buitenlandse kinderen bevorderde zonder de regels van hun land van herkomst direct buiten werking te stellen, zien cultureel pluralisme te respecteren en een billijk evenwicht tot stand te brengen tussen het openbaar belang en het belang van de verzoekster. Zodoende stelde het EHRM geen inbreuk op de rechten van de verzoekster vast.

317 EHRM, *Harroudj tegen Frankrijk*, nr. 43631/09, 4 oktober 2012.

Op grond van het internationaal recht moet het belang van het kind in adoptiezaken de eerste overweging vormen. De tenuitvoerlegging daarvan wordt, behalve door het belang van het kind, geleid door andere algemene beginselen van het VRK op het gebied van adoptie: non-discriminatie, het recht op leven, overleven en ontwikkeling en eerbiediging van de mening van het kind.³¹⁸ Van bijzonder belang is [Algemene opmerking nr. 14](#) van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind, over het recht van het kind om zijn of haar belang een eerste overweging te laten vormen.³¹⁹ Evenzo heeft het [Verdrag van Den Haag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van de interlandelijke adoptie](#) onder andere tot doel “waarborgen vast te leggen om te verzekeren dat interlandelijke adopties op zodanige wijze plaatsvinden dat het hoogste belang van het kind daarmee is gediend en de grondrechten die hem/haar volgens het internationaal recht toekomen, worden geëerbiedigd”.³²⁰

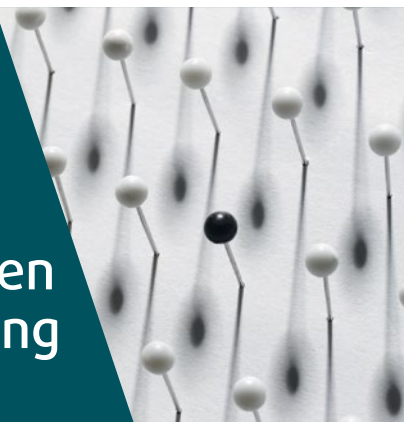
318 VN-[Verdrag inzake de rechten van het kind](#), artikelen 2, 3, 6 en 12. Zie ook VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2010), *Verdragsspecifieke richtsnoeren met betrekking tot de vorm en inhoud van periodieke rapporten die staten die partij zijn moeten indienen krachtens artikel 44, lid 1, punt b), van het Verdrag inzake de rechten van het kind, VN doc. CRC/C/58/Rev.2*, 23 november 2010, punten 23 tot en met 27.

319 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *Algemene opmerking nr. 14 (2013) over het recht van het kind om zijn of haar belang een eerste overweging te laten vormen (artikel 3, punt 1)*, CRC /C/GC/14, 29 mei 2013.

320 Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht (1993), [Verdrag van Den Haag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van interlandelijke adoptie](#), 29 mei 1993, artikel 1, punt a).

7

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)</p> <p>VWEU, artikelen 82 en 83</p> <p>Richtlijn inzake elektronische handel (2000/31/EG)</p> <p>Richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie (2002/58/EG)</p> <p>Richtlijn audiovisuele mediadiensten (2018/1808/EU)</p> <p>Verordening betreffende een tijdelijke afwijking van sommige bepalingen van Richtlijn 2002/58/EG ten aanzien van het gebruik van technologieën door aanbieders van nummeronafhankelijke interpersoonlijke communicatiediensten voor de verwerking van persoonsgegevens en andere gegevens ten behoeve van de bestrijding van online seksueel misbruik van kinderen (2021/1232/EU)</p>	<p>Geweld op scholen, online, thuis en in andere omgevingen</p>	<p>EVRM, artikelen 2 (recht op leven), 3 (onmenselijke of vernederende behandeling) en 8 (lichamelijke integriteit)</p> <p>Protocol nr. 1 bij het EVRM, artikel 2 (recht op onderwijs)</p> <p>ESH (herzien), artikelen 7 (recht op bijzondere bescherming tegen gevaren voor lichaam en geest) en 17 (recht op bescherming)</p> <p>Verdrag van Lanzarote</p> <p>Verdrag van Istanboel</p> <p>EHRM, <i>Kayak tegen Turkije</i>, nr. 60444/08, 2012 (steekpartij in de buurt van een school)</p> <p>EHRM, <i>O'Keefe tegen Ierland</i> [GK], nr. 35810/09, 2014 (seksueel misbruik op school)</p> <p>EHRM, <i>X e.a. tegen Bulgarije</i>, nr. 22457/16, 2021 (onderzoek naar vermeend seksueel misbruik in een weeshuis)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		<p>EHRM, <i>Campbell en Cosans tegen Verenigd Koninkrijk</i>, nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982</p> <p>EHRM, <i>F.O. tegen Kroatië</i>, nr. 29555/13, 2021 (verbaal geweld op school)</p> <p>EHRM, <i>M.C. tegen Bulgarije</i>, nr. 39272/98, 4 december 2003</p> <p>EHRM, <i>R.B. tegen Estland</i>, nr. 22597/16, 22 juni 2021</p> <p>EHRM, <i>A.Ş. tegen Turkije</i>, nr. 58271/10, 13 september 2016</p> <p>EHRM, <i>A.R. en L.R. tegen Zwitserland</i>, nr. 22338/15, 2017 (seksuele voorlichting op een openbare school)</p> <p>EHRM, <i>Kurt tegen Oostenrijk [GK]</i>, nr. 62903/15, 15 juni 2021</p> <p>EHRM, <i>Kontrová tegen Slowakije</i>, nr. 7510/04, 31 mei 2007</p> <p>EHRM, <i>Talpis tegen Italië</i>, nr. 41237/14, 18 september 2017</p> <p>EHRM, <i>Costello-Roberts tegen Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 13134/87, 25 maart 1993</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 5, lid 2 (gedwongen of verplichte arbeid) en artikel 5, lid 3 (verbod op mensenhandel)</p> <p>Richtlijn jonge werknemers (94/33/EG)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende onderdanen van derde landen (2004/81/EG)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)</p>	<p>Seksuele uitbuiting</p>	<p>EVRM, artikel 4 (vrijheid van dienstbaarheid, dwangarbeid en verplichte arbeid) en artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven)</p> <p>ESH (herzien), artikel 7, lid 10 (bescherming van kinderen tegen gevaren voor lichaam en geest)</p> <p>Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel</p> <p>Verdrag inzake cybercriminaliteit</p> <p>Verdrag van Lanzarote</p> <p>EHRM, <i>C.N. en V. tegen Frankrijk</i>, nr. 67724/09, 11 oktober 2012 (dienstbaarheid)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		<p>EHRM, <i>Rantsev tegen Cyprus en Rusland</i>, nr. 25965/04, 2010 (verzuim om onderzoek te doen naar vermeende mensenhandel)</p> <p>EHRM, <i>V.C.L. en A.N. tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nrs. 77587/12 en 74603/12, 2021</p> <p>EHRM, <i>Söderman tegen Zweden</i> [GK], nr. 5786/08, 2013 (heimelijk filmen van een kind)</p> <p>EHRM, <i>N.C. tegen Turkije</i>, nr. 40591/11, 9 februari 2021</p> <p>EHRM, <i>K.U. tegen Finland</i>, nr. 2871/02, 2 december 2008</p>
	Risicogroepen	<p>EHRM, <i>Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië</i> [GK], nr. 47848/08, 2014 (overlijden van een ernstig gehandicapte jongeman in een overheidsinstelling)</p> <p>EHRM, <i>Nencheva e.a. tegen Bulgarije</i>, nr. 48609/06, 2013 (overlijden van kinderen in een overheidsinstelling)</p> <p>EHRM, <i>I.C. tegen Roemenië</i>, nr. 36934/08, 2016</p> <p>EHRM, <i>V.C. tegen Italië</i>, nr. 54227/14, 2018 (verslaafde kinderen)</p>
Beschikking van de Commissie met het oog op de invoering van nieuwe gereserveerde nummers die met "116" beginnen (2007/698/EG)	Vermiste kinderen	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven)</p> <p>EHRM, <i>Zorica Jovanović tegen Servië</i>, nr. 21794/08, 2013 (recht op informatie)</p> <p>EHRM, <i>Ljubinka Mik en Svetlana Jovanović tegen Servië</i>, nrs. 9291/14 en 63798/14, 2021</p>

Onder geweld tegen kinderen vallen alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld, letsel of misbruik, verwaarlozing of nalatige behandeling, mishandeling of uitbuiting, met inbegrip van seksueel misbruik.³²¹ Dit kan gebeuren in verschillende omgevingen, zoals op school, thuis of op straat, maar ook online via mobiele telefoons of andere elektronische apparaten die een internetverbinding hebben. Onder onlinegeweld valt niet alleen het bezit, de productie en het delen van materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen, maar ook grooming, online-intimidatie, victimisatie en cyberpesten. Krachtens het internationaal recht moeten staten maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat kinderen passende bescherming genieten en dat hun recht op lichamelijke integriteit en waardigheid daadwerkelijk wordt geëerbiedigd. De beschermingsplicht van de staat kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van het geweldsrisico waaraan een kind is blootgesteld en van de dader van het geweld. De plichten van een staat komen duidelijker naar voren wanneer kinderen onder het gezag en toezicht van de staat vallen, bijvoorbeeld wanneer zij in een openbare instelling zijn geplaatst. De beschermingsplicht van de staat kan lastiger vast te stellen zijn wanneer kinderen worden blootgesteld aan geweld door een particulier, met inbegrip van een gezinslid. De verplichtingen van de staten omvatten echter ook preventieve maatregelen en niet alleen beschermings- of bijstandsmaatregelen nadat het geweld heeft plaatsgevonden. Crisis- en noodsituaties, zoals de coronapandemie (COVID-19), kunnen kinderen kwetsbaarder maken voor geweld, met inbegrip van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting, waartegen moet worden opgetreden.³²²

Een van de bevoegdheden van de EU op dit gebied heeft betrekking op grensoverschrijdende criminaliteit, waaronder mensenhandel en seksuele uitbuiting van vrouwen en kinderen (artikel 83 VWEU). Daarom zijn er speciale wetgevingsmaatregelen getroffen ten aanzien van materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen en mensenhandel. De EU heeft ook wetgeving aangenomen die de lidstaten verplicht om verschillende vormen van seksueel misbruik, seksuele uitbuiting en handelingen waarbij kinderen voor seksuele doeleinden worden benaderd, met inbegrip van grooming, strafbaar te stellen. Op RvE-niveau gaat het EVRM in zijn jurisprudentie betreffende de artikelen 2,

321 Zie de volledige definitie in artikel 19, lid 1, VRK.

322 Wereldgezondheidsorganisatie (2020), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home*; EU, Europese Commissie (2021), *De EU-strategie voor de rechten van het kind en de Europese kindergarantie*; Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (2021), *The coronavirus pandemic and fundamental rights: A year in review*, 10 juni 2021; Raad van Europa (2021), *The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications*, 12 maart 2021.

3 en 8 in op de plichten die staten hebben met betrekking tot uiteenlopende geweldshandelingen tegen kinderen. Ook het ECSR heeft zich via de rapportageprocedure en de collectieve klachtenprocedure beziggehouden met dit onderwerp. Bovendien zijn er specifieke RvE-verdragen, in het bijzonder het Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik ([Verdrag van Lanzarote](#))³²³, waarbij toezichthoudende instanties toezien op de tenuitvoerlegging daarvan. Het Verdrag van Lanzarote is het meest uitgebreide internationale rechtsinstrument inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik met een breed toepassingsgebied (geratificeerd door alle 47 lidstaten van de RvE en Tunesië).

In dit hoofdstuk worden specifieke aspecten van geweld tegen kinderen en de respons van de internationale gemeenschap geanalyseerd. [Afdeling 7.1](#) gaat in op huiselijk geweld, op school, online of in andere omgevingen, en legt de nadruk op kwesties als misbruik op school, seksueel misbruik, huiselijk geweld en kinderverwaarlozing. [Afdeling 7.2](#) kijkt naar gevallen van kinderausluiting met een duidelijk grensoverschrijdend karakter, waaronder mensenhandel (met het oog op dwangarbeid of seksuele uitbuiting) en strafbare feiten in verband met materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen. [Afdeling 7.3](#) heeft betrekking op risicogroepen. Tot slot wordt in [afdeling 7.4](#) de kwestie van vermiste kinderen behandeld.

7.1 Geweld thuis, op school, online of in andere omgevingen

Belangrijkste punten

- Staten hebben de plicht om kinderen in alle omgevingen doeltreffende bescherming te bieden tegen alle vormen van geweld en schade, ook geweld dat online plaatsvindt.
- Staten hebben de plicht om te voorzien in een passend rechtskader inzake kinderbescherming.
- Staten moeten aannemelijke beschuldigingen van kindermisbruik, van geweld tegen kinderen en van schade aan kinderen doeltreffend onderzoeken.

323 Raad van Europa (2007), [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 25 oktober 2007.

In het EU-recht³²⁴ is [Richtlijn 2011/93/EU](#) ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, die is vastgesteld op grond van artikel 82 en 83 [VWEU](#), het belangrijkste instrument op dit gebied.³²⁵

Binnen het RvE-recht hebben het EHRM en het ECSR een omvangrijke jurisprudentie opgebouwd inzake de bescherming van kinderen tegen geweld in alle omstandigheden. Daarnaast bieden bepaalde RvE-verdragen (zoals het [Verdrag van Lanzarote](#)) uitvoerige waarborgen ter bescherming van kinderen tegen specifieke vormen van geweld.

7.1.1 Reikwijdte van de verantwoordelijkheid van de overheid

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM geweld tegen kinderen geanalyseerd op grond van verschillende bepalingen van het [EVRM](#) (met name de artikelen 2, 3 en 8). Het Hof heeft vastgesteld dat staten duidelijke plichten hebben wanneer kinderen worden geplaagd in instellingen onder hun gezag.³²⁶ Zo heeft de staat, wanneer bepaalde gedragingen of situaties ernstig genoeg zijn om te worden aangemerkt als onmenselijke of vernederende behandeling in de zin van artikel 3, de positieve verplichting om kinderen te beschermen tegen mishandeling, waaronder door particulieren. Van verschillende situaties, zoals langdurige verwaarlozing door ouders³²⁷, herhaaldelijk seksueel misbruik door docenten³²⁸, verkrachting³²⁹ en lijfstraffen³³⁰, is vastgesteld dat zij binnen het toepassingsgebied van artikel 3 EVRM vallen.

Bij een geval van overlijden kan de staat verantwoordelijk worden gehouden op grond van artikel 2 EVRM, zelfs wanneer het overlijden is veroorzaakt door een particulier en niet door een overheidsfunctionaris. De positieve verplichtingen

324 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/93/EU van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie](#) (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1).

325 *Ibid.*

326 EHRM, *Nencheva e.a. tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013.

327 EHRM, *Z e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 29392/95, 10 mei 2001.

328 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland* [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014.

329 EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003; EHRM, *M.G.C. tegen Roemenië*, nr. 61495/11, 15 maart 2016, punt 58.

330 EHRM, *Tyrer tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5856/72, 25 april 1978; EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003, punt 150; EHRM, *O'Keefe tegen Ierland* [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014, punt 146.

van staten kunnen per geval verschillen. Hun belangrijkste plicht is om kinderen *doeltreffende* bescherming te bieden tegen geweld. In geval van ernstige vormen van mishandeling bestaan de positieve verplichtingen onder meer in de plicht om doeltreffende strafrechtelijke bepalingen vast te stellen waar de wetshandhavingsinstanties op toezien.³³¹ Staten moeten ook speciale maatregelen en waarborgen vaststellen met het oog op de bescherming van kinderen.³³²

Het EHRM heeft verschillende malen te maken gehad met door particulieren gepleegd geweld tegen kinderen op scholen, thuis en in andere omgevingen die niet onder de verantwoordelijkheid van de staat vielen, waarbij het de vraag was of de staat dus verantwoordelijkheid droeg. In dergelijke gevallen is de vaststelling van het EHRM dat een staat zich niet mag onttrekken aan de plicht om kinderen te beschermen door het beheer van belangrijke openbare diensten – zoals onderwijs – te delegeren aan particulieren.³³³ Wanneer de verantwoordelijkheid van een staat moet worden vastgesteld, maakt het EHRM over het algemeen een onderscheid tussen de algemene plicht van staten om bescherming te bieden (wanneer het risico niet duidelijk identificeerbaar is) en hun specifieke plicht om bescherming te bieden (wanneer het risico duidelijk identificeerbaar is). In het eerste geval onderzoekt het EHRM of het verzuim van de overheid om in te grijpen, heeft geleid tot een daadwerkelijk geweldsrisico voor het minderjarige slachtoffer.

Voorbeeld: de zaak *Kayak tegen Turkije*³³⁴ betreft het neersteken van een vijftienjarige jongen door een andere tiener, in de buurt van een school, met dodelijke afloop. Het EHRM oordeelde dat scholen de plicht hebben om hun leerlingen te beschermen tegen alle vormen van geweld. In deze zaak oordeelde het EHRM dat Turkije op grond van artikel 2 EVRM aansprakelijk was door het recht op leven van de zoon en broer van de verzoeker niet te beschermen, aangezien er op dat moment geen effectief toezichtsmechanisme was. Doordat een dergelijk mechanisme ontbrak, was het mogelijk voor de tiener in de keuken van de school een mes te pakken, waarmee hij het slachtoffer neerstak.

331 EHRM, *Tyrer tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5856/72, 25 april 1978; EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003, punt 150; EHRM, *O'Keefe tegen Ierland* [GK], nr. 5810/09, 28 januari 2014, punt 146.

332 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland* [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014, punt 148; zie ook EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003, punt 153.

333 EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003, punt 150; EHRM, *Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 13134/87, 25 maart 1993, punt 27.

334 EHRM, *Kayak tegen Turkije*, nr. 60444/08, 10 juli 2012.

Voorbeeld: de zaak *O’Keeffe tegen Ierland*³³⁵ betreft misbruik dat in de jaren zeventig werd gepleegd op een Ierse openbare school. In die tijd werden openbare scholen in Ierland door de overheid erkend en gefinancierd, terwijl de Kerk belast was met het beheer en bestuur. De verzoekster, die destijds leerlinge was, werd ongeveer twintigmaal seksueel misbruikt door een van de leerkrachten. Pas in 1998 deed zij hierover haar beklag bij de overheid, nadat zij erachter was gekomen dat dezelfde leerkracht nog meer mensen had misbruikt. Het EHRM moest vaststellen of de overheid verantwoordelijk kon worden gesteld voor misbruik dat destijds niet aan de autoriteiten was gemeld. Ten eerste oordeelde het Hof dat het misbruik waar de verzoekster het slachtoffer van was geworden, binnen de werkingssfeer van artikel 3 EVRM viel. Vervolgens oordeelde het EHRM op basis van verschillende rapporten dat de overheid op de hoogte had moeten zijn van de potentiële risico’s van seksueel misbruik op scholen. Destijds bestond er geen geschikte procedure aan de hand waarvan kinderen of ouders rechtstreeks bij de overheid hun beklag konden doen over misbruik. Er waren ook geen mechanismen voor toezicht op de behandeling van de kinderen door de leerkrachten. Derhalve stelde het EHRM vast dat Ierland niet aan zijn positieve verplichtingen uit hoofde van artikel 3 EVRM had voldaan, omdat het geen doeltreffende bescherming bood tegen misbruik van kinderen op school. Volgens het EHRM moeten staten ook doeltreffend onderzoek doen naar beschuldigingen van mishandeling of doding, ongeacht of de handelingen werden verricht door overheidsfunctionarissen³³⁶ of door particulieren. Een onderzoek is doeltreffend wanneer staten, nadat zij klachten hebben ontvangen van slachtoffers of hun rechtsopvolgers, een procedure instellen die kan leiden tot de identificatie en bestraffing van de personen die gewelddaden hebben gepleegd die in strijd zijn met artikel 2 of artikel 3 EVRM.

Het recht van kinderen op bescherming tegen misbruik en mishandeling valt uit hoofde van het ESH voornamelijk onder de artikelen 7 en 17, die staten verplichten kinderen te beschermen tegen alle vormen van mishandeling. Het ECSR heeft artikel 17 uitgelegd als een wettelijk verbod op elke vorm van geweld tegen kinderen in alle omgevingen (thuis, scholen en instellingen). Het ECSR heeft in zijn jurisprudentie een schending van artikel 17 ESH³³⁷ vastgesteld

335 EHRM, *O’Keeffe tegen Ierland* [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014.

336 EHRM, *Assenov e.a. tegen Bulgarije*, nr. 24760/94, 28 oktober 1998.

337 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. tegen Tsjechië*, klacht nr. 96/2013, 29 mei 2015.

wanneer staten geen wetgeving hebben die “een uitdrukkelijk en alomvattend verbod [bevat] op alle vormen van lijfstraffen voor kinderen die hun lichamelijke integriteit, waardigheid, ontwikkeling of psychisch welzijn kunnen aantasten”.³³⁸

Staten moeten uit hoofde van het Verdrag van Lanzarote verschillende vormen van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen strafbaar stellen.³³⁹ Dit verdrag bepaalt voorts dat staten wetgevings- en andere maatregelen moeten nemen ter voorkoming van kindermisbruik door bewustwordingscampagnes te organiseren, gespecialiseerd personeel op te leiden, kinderen te informeren over het misbruikgevaar en specialistische hulp te bieden aan personen die risico lopen kindermisbruiksmisdrijven te plegen. Het Lanzarote-comité ziet toe op de uitvoering van het Verdrag en brengt verslagen, adviezen en verklaringen uit.³⁴⁰ In de zaak *X e.a. tegen Bulgarije* benadrukte het EHRM dat met betrekking tot onderzoek en procedurevereisten artikel 3 EVRM moet worden uitgelegd in het licht van andere toepasselijke internationale instrumenten en met name het Verdrag van Lanzarote.³⁴¹ Bovendien moeten de staten uit hoofde van de artikelen 4 en 5 van het RvE-Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (*Verdrag van Istanboel*)³⁴² speciale wetgevingsmaatregelen vaststellen en onderzoek doen naar geweld tegen vrouwen en meisjes. Krachtens artikel 22 zijn staten verplicht te zorgen voor gespecialiseerde hulpdiensten voor vrouwen en kinderen die het slachtoffer zijn van huiselijk geweld. De Groep van deskundigen inzake actie tegen vrouwen en huiselijk geweld houdt toezicht op de uitvoering van het verdrag.³⁴³

338 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. tegen Slovenië*, klacht nr. 95/2013, 27 mei 2015, punt 51.

339 Raad van Europa (2007), *Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik*, CETS nr. 201, 25 oktober 2007.

340 Zie bijvoorbeeld de Raad van Europa, Lanzarote-comité (2019), *Declaration of the Lanzarote Committee on protecting children in out-of-home care from sexual exploitation and sexual abuse*, 21 oktober 2019; Lanzarote-comité (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies*, 31 januari 2018; Lanzarote-comité (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 mei 2017; Lanzarote-comité (2015), *1st implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework*, 4 december 2015.

341 EHRM, *X e.a. tegen Bulgarije*, nr. 22457/16, 2 februari 2021.

342 Raad van Europa (2011), *Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld*, CETS nr. 210, 11 mei 2011.

343 Raad van Europa, Groep van deskundigen inzake actie tegen vrouwen en huiselijk geweld (GREVIO) (2020), *1st general report on GREVIO's activities*, april 2020.

Voorbeeld: de zaak *X e.a. tegen Bulgarije*³⁴⁴ betreft beschuldigingen van drie Bulgaarse kinderen dat zij in een weeshuis in Bulgarije seksueel zijn misbruikt voordat zij in Italië werden geadopteerd. Gezien het bevredigende wet- en regelgevingskader ter voorkoming van seksueel misbruik van kinderen en het ontbreken van bewijs dat een van de autoriteiten op de hoogte was van het vermeende misbruik, heeft het EHRM geen schending van het materiële aspect van artikel 3 vastgesteld. Het Hof was echter van oordeel dat Bulgarije bij het onderzoek van het vermeende misbruik niet alle redelijke maatregelen voor onderzoek en internationale samenwerking had genomen. In het bijzonder hebben de autoriteiten nooit geprobeerd de verzoekers medisch te onderzoeken of hen of andere door hen genoemde kinderen te horen. Bovendien hebben de Bulgaarse autoriteiten nooit meer verborgen onderzoeksmaatregelen overwogen, zoals het bewaken van de omgeving van het weeshuis, het aftappen van telefoons of het onderschepen van telefoon- en elektronische berichten, of het gebruik van undercoveragenten, die uitdrukkelijk worden genoemd in het Verdrag van Lanzarote en in dergelijke gevallen op grote schaal in heel Europa worden gebruikt. Het EHRM concludeerde dat zij niet alle redelijke maatregelen hadden genomen om licht te werpen op de feiten en geen volledige en zorgvuldige analyse hadden gemaakt van het bewijsmateriaal waarover zij beschikten, hetgeen in strijd is met hun procedurele verplichting uit hoofde van artikel 3 EVRM.

In het internationaal recht is het VRK het belangrijkste rechtsinstrument dat de bescherming van kinderen op staatsniveau waarborgt. Overeenkomstig artikel 19 hebben de staten die partij zijn, de plicht om wettelijke en bestuurlijke maatregelen en maatregelen op sociaal en opvoedkundig gebied te nemen om kinderen te beschermen tegen alle vormen van geweld, met inbegrip van lijfstraffen. Het VN-Comité inzake de Rechten van het Kind heeft een groot aantal algemene opmerkingen en aanbevelingen uitgebracht waarin de plichten van staten uit hoofde van het VRK worden uitgelegd. Zo worden in Algemene opmerking nr. 13 maatregelen ter bescherming van kinderen tegen alle vormen van geweld beschreven³⁴⁵ en worden in nr. 8 staten opgeroepen om passende maatregelen te nemen tegen alle vormen van lijfstraffen.³⁴⁶

344 Zie ook EHRM, *X e.a. tegen Bulgarije*, nr. 22457/16, 2 februari 2021.

345 Verenigde Naties, Comité van de Rechten van het Kind (2011), Algemene opmerking nr. 13 (2011): het recht van het kind op vrijwaring van alle vormen van geweld, CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

346 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), *Algemene opmerking nr. 8 (2006): het recht van kinderen op bescherming tegen lijfstraffen en andere wrede en vernederende bestraffingen* (onder meer artikel 19, artikel 28, lid 2, en artikel 37), CRC/C/GC/8, 2 maart 2007.

7.1.2 Misbruik op school

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM klachten over misbruik op school als een vorm van tuchtmaatregel voornamelijk getoetst aan artikel 3 EVRM. Wanneer lijfstraffen onder de krachtens artikel 3 vereiste drempel voor de mate van ernst blijven, kunnen zij niettemin onder artikel 8 vallen als onderdeel van het recht op lichamelijke en morele integriteit.

De zaak *Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk* betrof lijfstraffen voor kinderen in staatsgesteund onderwijs³⁴⁷ en werd gevolgd door *Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk*³⁴⁸ met betrekking tot lijfstraffen voor kinderen op particuliere scholen. In geen van beide gevallen heeft het EHRM een schending van artikel 3 EVRM vastgesteld. Sinds *Costello-Roberts* is er echter een verandering opgetreden in de maatschappelijke perceptie en de wettelijke normen wat betreft tuchtmaatregelen tegen kinderen, met meer nadruk op de noodzaak kinderen te beschermen tegen elke vorm van geweld en misbruik.³⁴⁹

Voorbeeld: de zaak *F.O. tegen Kroatië*³⁵⁰ betreft de vermeende intimidatie van een leerling door een leerkracht op een openbare school en het verzuim van de overheidsinstanties om effectief op zijn beschuldiging te reageren. De docent had de verzoeker “een debiel, idioot, dwaas, boerenkinkel” genoemd. Het EHRM oordeelde dat de aanvankelijke beledigingen van de leraar aan het adres van verzoeker bedoeld waren om hem en zijn klasgenoten discipline bij te brengen, maar dat de twee latere gelegenheden niet anders konden worden gezien dan als verbaal geweld dat neerkwam op vernedering, kleinering en bespottung. Het EHRM benadrukte dat van leerkrachten wordt verwacht dat zij begrijpen dat verbale provocatie en misbruik leerlingen diep kunnen raken, met name gevoelige leerlingen. Bovendien moet een leerkracht zich ervan bewust zijn dat elke vorm van geweld, met inbegrip van verbaal geweld, jegens leerlingen, hoe mild ook, niet aanvaardbaar is in een onderwijsomgeving en dat hij met leerlingen moet omgaan met het nodige respect voor hun waardigheid en morele integriteit. Het Hof benadrukte

347 EHRM, *Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982.

348 EHRM, *Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 13134/87, 25 maart 1993.

349 EHRM, *F.O. tegen Kroatië*, nr. 29555/13, 22 april 2021. Zie ook EHRM, *V.K. tegen Rusland*, nr. 68059/13, 7 maart 2017.

350 EHRM, *F.O. tegen Kroatië*, nr. 29555/13, 22 april 2021.

voorts dat de nationale autoriteiten passende wettelijke, bestuursrechtelijke, maatschappelijke en onderwijskundige maatregelen moeten nemen om elke vorm van geweld of misbruik jegens kinderen te allen tijde en in alle omstandigheden eenduidig te verbieden en aldus te zorgen voor een nultolerantie voor geweld of misbruik in onderwijsinstellingen. In het kader hiervan moet ervoor worden gezorgd dat via passende strafrechtelijke, civielrechtelijke, bestuursrechtelijke en beroepsmatige wegen verantwoording wordt afgelegd. In het concrete geval stelt het Hof vast dat de enige maatregel die de nationale autoriteiten hebben getroffen, een mondelinge berisping door de schoolpsycholoog was, die geen oplossing bood voor het probleem dat het gedrag van de leraar opleverde. Het EHRM concludeerde dan ook dat er sprake was van een inbreuk op artikel 8 van het EVRM.

7.1.3 Seksueel misbruik

Seksueel misbruik van kinderen kan vele vormen aannemen, waaronder intimidatie, grooming, aanraking, incest en verkrachting. Het kan in verschillende omgevingen plaatsvinden, zoals thuis, op school, in zorginstellingen en kerken, en ook online via internet en digitale technologieën. Kinderen zijn bijzonder kwetsbaar voor seksueel misbruik, omdat zij vaak onder het gezag en het toezicht van volwassenen staan en minder toegang hebben tot klachtenmeldpunten. Mensenhandel en strafbare feiten in verband met materiaal betreffende seksuele uitbuiting van kinderen worden behandeld in respectievelijk [afdeling 7.2.2](#) en [afdeling 7.2.3](#).³⁵¹

In het EU-recht wordt met Richtlijn 2011/93/EU beoogd de minimale strafrechtelijke sancties voor verschillende strafbare feiten van seksueel misbruik van kinderen tussen de lidstaten te harmoniseren, grotendeels overeenkomstig de aanpak van het Verdrag van Lanzarote.³⁵² Op grond van artikel 3 moeten de lidstaten verschillende vormen van seksueel misbruik bestraffen door middel van het strafrecht. Het gaat hierbij om strafbare feiten als kinderen getuige doen zijn van seksuele handelingen of seksueel misbruik, seksuele handelingen verrichten met kinderen, en kinderen werven en/of dwingen om deel te nemen aan pornografische voorstellingen. De richtlijn voorziet in zwaardere straffen wanneer

351 Zie Interagency Working Group (2016), *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*, 28 januari 2016.

352 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), *Richtlijn 2011/93/EU* van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1).

de handelingen worden verricht door iemand die een positie van vertrouwen heeft en jegens bijzonder kwetsbare kinderen en/of met gebruik van dwang. Bovendien moeten de lidstaten ervoor zorgen dat verdachten van kindermisbruik automatisch worden vervolgd en dat personen die veroordeeld zijn voor seksueel misbruik geen beroepsactiviteiten mogen uitoefenen waarbij sprake is van rechtstreeks en geregeld contact met kinderen. De richtlijn omvat voorts bepalingen over kindvriendelijke procedures en waarborgt de bescherming van minderjarige slachtoffers voor de rechter.

Artikel 10 van deze richtlijn verplicht de lidstaten ervoor te zorgen dat eenieder die veroordeeld is voor strafbare feiten zoals seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, wordt uitgesloten van het uitoefenen van activiteiten waarbij zij rechtstreeks en geregeld contact met kinderen hebben. [Kaderbesluit 2009/315/JBZ](#)³⁵³ tot regeling van de uitwisseling van strafregistergegevens tussen de lidstaten vergemakkelijkt de uitvoering van de richtlijn door de uitwisseling van informatie over het strafregister van personen die veroordeeld zijn voor strafbare feiten in verband met seksueel misbruik van kinderen, toe te staan.³⁵⁴

Met betrekking tot online-inhoud verdient materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen dat online wordt verspreid bijzondere aandacht. De richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik van kinderen verplicht de autoriteiten van de lidstaten om webpagina's te verwijderen die materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen bevatten of verspreiden, ongeacht of deze pagina's op hun grondgebied of daarbuiten worden gehost.³⁵⁵ De [richtlijn inzake elektronische handel](#)³⁵⁶ bepaalt de bestaande aansprakelijkheidsregels voor onlinetussenpersonen. Artikel 3 voorziet in de mogelijkheid van meldings- en verwijderingsmechanismen voor illegale inhoud, indien dit noodzakelijk is voor "de openbare orde, in het bijzonder de preventie van, het

353 EU, Raad van de Europese Unie (2009), [Kaderbesluit 2009/315/JBZ van de Raad van 26 februari 2009](#) betreffende de organisatie en de inhoud van uitwisseling van gegevens uit het strafregister tussen de lidstaten (PB L 93 van 7.4.2009, blz. 23).

354 EU, Europese Commissie (2020), [EU-strategie voor een doeltreffendere bestrijding van seksueel misbruik van kinderen](#) (COM(2020) 607 final), 24 juli 2020.

355 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/93/EU van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad](#) (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1), artikel 25.

356 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2000), [Richtlijn 2000/31/EG van 8 juni 2000 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij, met name de elektronische handel, in de interne markt](#) (richtlijn inzake elektronische handel) (PB L 178 van 17.7.2000, blz. 1).

onderzoek naar, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten, waaronder de bescherming van minderjarigen en de bestrijding van het aanzetten tot haat wegens ras, geslacht, godsdienst of nationaliteit en van schendingen van de menselijke waardigheid ten aanzien van individuen”.

Een in 2021 vastgestelde tijdelijke verordening³⁵⁷ voor de verwerking van persoonsgegevens en andere gegevens ten behoeve van de bestrijding van online seksueel misbruik van kinderen voorziet in een tijdelijke afwijking van sommige bepalingen van de Richtlijn 2002/58/EG betreffende privacy en elektronische communicatie.³⁵⁸ Hierdoor wordt gewaarborgd dat bepaalde aanbieders van onlinediensten hun vrijwillige acties om online seksueel misbruik van kinderen op te sporen en te melden, kunnen voortzetten. Deze afwijking zal drie jaar duren.³⁵⁹

Bij de herziene [richtlijn audiovisuele mediadiensten](#) zijn op grond van artikel 6 bis nieuwe regels ingevoerd op grond waarvan de lidstaten ervoor moeten zorgen dat audiovisuele media die worden verstrekt door mediadiensten die onder hun bevoegdheid vallen en die de lichamelijke, geestelijke of morele ontwikkeling van kinderen kunnen aantasten, zodanig beschikbaar worden gesteld dat kinderen deze normaliter niet te horen of te zien krijgen, door middel van maatregelen die evenredig zijn aan de mogelijke schade die het programma kan berokkenen. Voor de meest schadelijke inhoud, zoals nodeloos geweld en pornografie, moeten de strengste maatregelen getroffen worden. Bovendien verplicht dit artikel de lidstaten ervoor te zorgen dat aanbieders van mediadiensten voldoende informatie aan de kijkers verstrekken over inhoud die de lichamelijke, geestelijke of

357 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2021), [Verordening \(EU\) 2021/1232 van het Europees Parlement en de Raad van 14 juli 2021 betreffende een tijdelijke afwijking van sommige bepalingen van Richtlijn 2002/58/EG ten aanzien van het gebruik van technologieën door aanbieders van nummeronafhankelijke interpersoonlijke communicatiediensten voor de verwerking van persoonsgegevens en andere gegevens ten behoeve van de bestrijding van online seksueel misbruik van kinderen \(PE/38/2021/REV/1\)](#), 30 juli 2021.

358 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2002), [Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie \(richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie\)](#) (PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37).

359 EU, Europese Commissie (2020), [EU-strategie voor een doeltreffendere bestrijding van seksueel misbruik van kinderen](#) (COM(2020) 607 final), 24 juli 2020.

morele ontwikkeling van kinderen kan aantasten, namelijk door middel van een systeem met de nadere omschrijving van het potentieel schadelijke karakter van de inhoud van een audiovisuele mediadienst.³⁶⁰

Voorts heeft de Commissie in december 2020 een wet inzake digitale diensten voorgesteld, die een uitgebreide hervorming van de verplichtingen in de online-omgeving inhoudt, waarin onder meer de bescherming van kinderen en andere kwetsbare groepen is geregeld.³⁶¹

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM gevallen van seksueel misbruik onderzocht op grond van de artikelen 3 en 8 EVRM. De klachten hebben doorgaans betrekking op het verzuim van staten om passende maatregelen te nemen om kinderen te beschermen tegen misbruik. In het kader van artikel 3 EVRM heeft het EHRM ook onderzocht of overheden doeltreffend onderzoek doen naar beschuldigingen van seksueel misbruik. Vorderingen wegens kindermisbruik uit hoofde van artikel 8 hebben betrekking op de gevolgen van dergelijke daden voor de lichamelijke of psychische integriteit van het slachtoffer en voor het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven. Soms is er geen duidelijk onderscheid tussen de verplichtingen van staten uit hoofde van de artikelen 3 en 8, omdat het EHRM vergelijkbare argumenten gebruikt bij de vaststelling van inbreuken op beide artikelen. Hierbij moet worden opgemerkt dat zaken op grond van artikel 8 vaker betrekking hebben op onrechtmatige overbrenging/plaatsing in alternatieve zorg en op de gevolgen van beschuldigingen van kindermisbruik voor het gezin.³⁶² Deze situaties komen nader aan bod in [hoofdstuk 5](#).

Voorbeeld: in *M.C. tegen Bulgarije*³⁶³ beweerde de verzoekster, een veertienjarig meisje, na een avondje uit te zijn verkracht door twee personen. Haar bij de nationale overheid ingediende klacht werd voornamelijk

360 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2018), [Richtlijn \(EU\) 2018/1808](#) van 14 november 2018 tot wijziging van Richtlijn 2010/13/EU betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (PB L 303 van 28.11.2018, blz. 69).

361 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2020), [Voorstel voor een verordening betreffende een eengemaakte markt voor digitale diensten \(wet inzake digitale diensten\) en tot wijziging van Richtlijn 2000/31/EG](#) (COM(2020) 825 final), 15 december 2020.

362 Raad van Europa (2021), [Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse](#), onafhankelijk deskundigenverslag, juni 2021.

363 EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003.

verworpen omdat er geen fysiek geweld was vastgesteld. Het EHRM merkte op dat beschuldigingen van verkrachting onder artikel 3 EVRM vallen en dat de verwerende staat dergelijke beschuldigingen doeltreffend moet onderzoeken. Het EHRM stelde vast dat de Bulgaarse autoriteiten een dergelijk onderzoek niet hadden verricht, en wel omdat de autoriteiten zaken waarin het slachtoffer niet kan aantonen dat het zich lichamelijk heeft verweerd tegen de verkrachting, doorgaans afwijzen. Het Hof was van oordeel dat een dergelijke bewijsvoering niet aansloot op de werkelijkheid waar slachtoffers van verkrachting mee te maken hebben, zodat het onderzoek van de autoriteiten ondoeltreffend was, hetgeen in strijd is met artikel 3 van het EVRM.

Voorbeeld: in *R.B. tegen Estland*³⁶⁴ werden bij een vierjarig meisje, dat haar vader van seksueel misbruik had beschuldigd, twee videoverhoren afgenomen. In geen van de twee verhoren werd zij gewezen op haar recht om niet tegen een familielid te getuigen of op haar plicht om de waarheid te spreken, hoewel de regels van het nationale strafprocesrecht dergelijke instructies voorschrijven. In de daaropvolgende gerechtelijke procedure was het hooggerechtshof van oordeel dat het verzuim om de verzoekster vóór haar verhoren naar behoren te informeren van zodanige betekenis was dat haar getuigenis, dat beslissend bewijs in de zaak vormde, niet-ontvankelijk was. Daarop werd de vader vrijgesproken. Het EHRM benadrukte dat onderzoeken en strafzaken zodanig moeten plaatsvinden dat het belang en de rechten van kinderen worden beschermd, wat inhoudt dat moet worden voorzien in kindvriendelijke en beschermende maatregelen voor minderjarige slachtoffers in strafprocedures. Het was met name van essentieel belang om de getuigenissen van kinderen veilig te laten plaatsvinden, zowel tijdens het vooronderzoek als tijdens het proces. Volgens de *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie van het Comité van Ministers van de RvE* mogen, wanneer er minder strenge regels inzake het afleggen van getuigenissen of andere kindvriendelijke maatregelen bestaan, die maatregelen niets afdoen aan de waarde van een door een kind afgelegde verklaring of getuigenis, onverminderd de rechten van de verdediging. De getuigenis van de verzoekster was echter juist niet-ontvankelijk verklaard wegens de strikte toepassing van de procedureregels, die geen onderscheid maakten tussen volwassenen en kinderen, en dus niet voorzagen in uitzonderingen of aanpassingen

364 EHRM, *R.B. tegen Estland*, nr. 22597/16, 22 juni 2021.

voor minderjarige getuigen. Bijgevolg concludeerde het EHRM dat de procedurele reactie van de nationale autoriteiten op de bewering van de verzoekster dat haar vader haar seksueel had misbruikt, aanzienlijke tekortkomingen vertoonde, en onvoldoende rekening had gehouden met haar bijzondere kwetsbaarheid en overeenkomstige behoeften als jong kind, in strijd met de positieve verplichtingen van de verwerende staat uit hoofde van de artikelen 3 en 8 EVRM.³⁶⁵

Voorbeeld: de zaak *A.Ş. tegen Turkije*³⁶⁶ betrof een seksuele geweldpleging en lichamelijk geweld waaraan de verzoeker als kind in voorlopige hechtenis was blootgesteld. Het EHRM kwam tot de slotsom dat, hoewel het Turkse strafrecht het soort aanvallen op de lichamelijke integriteit van personen waarop de klacht betrekking heeft, strafbaar stelde, het in casu, door de verzoeker te verplichten een formele klacht in te dienen als voorwaarde voor het instellen van een strafprocedure, zonder rekening te houden met zijn bijzondere kwetsbaarheid, de doeltreffendheid van de wettelijke handhavingsmaatregelen ter bescherming van personen tegen een met artikel 3 EVRM strijdige behandeling had uitgehouden.

Het [Verdrag van Lanzarote](#) regelt in detail het recht van kinderen op bescherming tegen seksueel misbruik. Dit verdrag, dat in het kader van de RvE is vastgesteld, staat ook open voor ratificatie door staten buiten Europa. Dit bindende instrument wordt geschraagd door een veelheid aan niet-bindende instrumenten om te bevorderen dat de staten doeltreffende maatregelen nemen tegen kindermisbruik.³⁶⁷ Zoals het Lanzarote-comité verduidelijkt, verplicht het Verdrag van Lanzarote de staten ook kinderen te beschermen tegen seksueel misbruik in de digitale omgeving.³⁶⁸ In 2019 heeft het Lanzarote-comité een advies vastgesteld over artikel 20 van het Verdrag van Lanzarote met betrekking tot door kinderen zelf gemaakte seksueel suggestieve of expliciete beelden en/of video's. In het advies wordt een onderscheid gemaakt tussen

365 Zie ook EHRM, *A en B tegen Kroatië*, nr. 7144/15, 20 juli 2019.

366 EHRM, *A.Ş. tegen Turkije*, nr. 58271/10, 13 september 2016.

367 Voorbeelden hiervan zijn de Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (1996), Resolutie 1099 (1996) over seksuele uitbuiting van kinderen, 25 september 1996; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2000), [Resolutie 1212 \(2000\) over verkrachting in gewapende conflicten](#), 3 april 2000; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2002), [Resolutie 1307 \(2002\) over seksuele uitbuiting van kinderen: nultolerantie](#), 27 september 2002.

368 Raad van Europa, Lanzarote-comité (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#), 12 mei 2017.

situaties die geen strafbare feiten vormen en situaties die pas in laatste instantie strafrechtelijke vervolging vereisen.³⁶⁹ Seksueel suggestieve of expliciete beelden en/of video's die door kinderen in een bijzonder kwetsbare situatie zijn gemaakt, moeten worden beschouwd als het resultaat van misbruik/uitbuitingsgedrag.³⁷⁰ Zie [afdeling 7.2.3](#) voor meer informatie over materiaal betreffende seksuele uitbuiting van kinderen.

Het Verdrag van Lanzarote heeft ook betrekking op het voorkomen van seksueel misbruik van kinderen, onder meer door middel van voorlichting van kinderen: elke Partij neemt de wetgevende of andere maatregelen die nodig zijn om te waarborgen dat kinderen, tijdens het basis- en voortgezet onderwijs, informatie krijgen over de gevaren van seksuele uitbuiting en seksueel misbruik, alsmede over de middelen om zichzelf te beschermen, aangepast aan hun ontwikkelingsniveau.

Voorbeeld: *A.R. en L.R. tegen Zwitserland*³⁷¹ betreft de weigering van een basisschool om gevolg te geven aan het verzoek van de eerste verzoekster om haar dochter, die op dat moment zeven jaar oud was en over zou gaan naar het tweede jaar van de basisschool, vrij te stellen van lessen seksuele voorlichting, die verplicht waren voor kinderen van vier tot acht jaar. Het EHRM merkte op dat seksuele voorlichting op de kleuterschool en in de eerste jaren van de basisschool niet planmatig was; de leerkrachten hoefden enkel te reageren op de vragen en handelingen van de kinderen. De weigering om een leerling in het basisonderwijs vrij te stellen van seksuele voorlichting viel binnen de beoordelingsmarge van de staat en vormde derhalve geen schending van artikel 8 EVRM. De klacht is derhalve niet-ontvankelijk verklaard.

369 Raad van Europa, Lanzarote-comité (2019), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#), 6 juni 2019.

370 Raad van Europa, Lanzarote-comité (2019), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#), 6 juni 2019; Raad van Europa, Lanzarote-comité (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#), 12 mei 2017.

371 EHRM, *A.R. en L.R. tegen Zwitserland*, nr. 22338/15, 19 december 2017.

7.1.4 Huiselijk geweld en verwaarlozing van kinderen

In veel gevallen van huiselijk geweld is sprake van vermeend seksueel misbruik. In deze zin zijn de verplichtingen van een staat op grond van het internationaal recht vergelijkbaar met die welke in [afdeling 7.1.3](#) zijn opgesomd.

Uit hoofde van het RvE-recht worden zaken in verband met huiselijk geweld gewoonlijk aanhangig gemaakt door vrouwen alleen of samen met hun kinderen, waarbij de klacht erin bestaat dat de staat niet naar behoren zijn verplichting uit hoofde van de artikelen 2, 3 en 8 EVRM is nagekomen om hen tegen schade te beschermen. Staten moeten voldoen aan hun positieve verplichting om doeltreffende maatregelen te nemen tegen huiselijk geweld en moeten doeltreffend onderzoek doen naar aannemelijke beschuldigingen van huiselijk geweld of verwaarlozing.

Voorbeeld: *Kurt tegen Oostenrijk*³⁷² betrof de moord op de zoon van de verzoekster op school door haar echtgenoot. Zij beklagde zich erover dat de autoriteiten haar familie niet hadden beschermd tegen haar geweldadige echtgenoot, die al was veroordeeld voor huiselijk geweld tegen haar en hun huis was uitgezet. In de context van huiselijk geweld wees het EHRM erop dat de overheidsinstanties verplicht zijn in de eerste plaats onmiddellijk te reageren op beschuldigingen van huiselijk geweld. Ten tweede moesten de autoriteiten vaststellen of er al dan niet sprake was van een daadwerkelijk en onmiddellijk risico voor het leven van een of meer geïdentificeerde slachtoffers van huiselijk geweld, waarbij zij terdege rekening moeten houden met de bijzondere context van zaken in verband met huiselijk geweld en moeten bedenken dat geweld tegen kinderen die tot het gemeenschappelijke huishouden behoren, door de daders kan worden gebruikt als ultieme vorm van bestraffing van hun partner. De risicobeoordeling moest autonoom, proactief en alomvattend zijn; de autoriteiten mogen zich niet uitsluitend baseren op de beleving van het risico van het slachtoffer, maar in aanvulling daarop hun eigen beoordeling in aanmerking nemen door informatie over alle relevante risicofactoren en elementen van de zaak te verzamelen en te beoordelen. In de derde plaats zijn de autoriteiten verplicht om, als uit die beoordeling is

372 EHRM, *Kurt tegen Oostenrijk* [GK], nr. 62903/15, 15 juni 2021.

gebleken dat een dergelijk risico bestaat, passende preventieve operationele maatregelen te nemen die in verhouding staan tot de omvang van het beoordeelde risico.

In de zaak van de verzoekster hadden de autoriteiten onmiddellijk gereageerd op haar beschuldigingen van huiselijk geweld, hadden zij bewijsmateriaal verzameld en hadden zij uitzettings- en beschermingsbevelen uitgevaardigd, zonder enig uitstel of enige inactiviteit. Hun risicobeoordeling was weliswaar niet volgens een standaardprocedure verlopen, maar voldeed aan de vereisten van autonoom, proactief en alomvattend en bracht geen daadwerkelijk en onmiddellijk levensgevaar voor de kinderen aan het licht op grond van de *Osman*-toets³⁷³, zoals toegepast in de context van huiselijk geweld. Bijgevolg waren de autoriteiten niet verplicht om specifiek ten aanzien van de kinderen van de verzoekster verdere preventieve operationele maatregelen te nemen, zowel in particuliere als in openbare ruimten, zoals het uitvaardigen van een toegangsverbod tot de school van de kinderen. Het EHRM heeft dan ook geen schending van artikel 2 EVRM vastgesteld.

Voorbeeld: in de zaak *Kontrová tegen Slowakije*³⁷⁴ was de verzoekster verschillende malen fysiek aangevallen door haar echtgenoot. Zij had hierover een klacht ingediend bij de politie, maar trok die later in. Haar man dreigde daarop hun kinderen te vermoorden. Een familielid deed hiervan aangifte bij de politie. Desondanks schoot de echtgenoot van de verzoekster zichzelf en hun twee kinderen enkele dagen na het incident dood. Het EHRM oordeelde dat een staat positieve verplichtingen heeft op grond van artikel 2 EVRM wanneer de overheid op de hoogte is of zou moeten zijn van een daadwerkelijk en onmiddellijk gevaar voor het leven van een bepaalde persoon. In deze zaak hadden de Slowaakse autoriteiten op de hoogte moeten zijn van dit risico gezien het eerdere contact tussen de verzoekster en de politie. De politie had de positieve verplichting om de strafrechtelijke klacht van de verzoekster te registreren, een strafrechtelijk onderzoek in te stellen en een strafprocedure in te leiden, en had daarbij

373 In de zaak *Osman tegen het Verenigd Koninkrijk* (1998) heeft het Hof een tweeledig criterium vastgesteld om te bepalen wanneer een positieve verplichting ontstaat om operationele maatregelen te nemen ter bescherming van een persoon die door de strafbare feiten van een ander persoon in levensgevaar is. De *Osman*-toets is vervolgens in verschillende omstandigheden toegepast. Voor een uitgebreider overzicht van de verschillende situaties, zie EHRM, *Bljakaj e.a. tegen Kroatië*, nr. 74448/12, punten 107 tot en met 111, 18 september 2014.

374 EHRM, *Kontrová tegen Slowakije*, nr. 7510/04, 31 mei 2007.

de noodoproepen goed moeten registreren en actie moeten ondernemen ten aanzien van de beschuldiging dat de echtgenoot van de verzoekster over een jachtgeweer beschikte. De politie is haar verplichtingen echter niet nagekomen, met de dood van de kinderen van de verzoekster als rechtstreeks gevolg, zodat inbreuk was gepleegd op artikel 2 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *Talpis tegen Italië*³⁷⁵ betrof verschillende gevallen van geweld tegen de verzoekster en haar kinderen door haar echtgenoot. Na de eerste twee gevallen heeft de verzoekster een klacht tegen hem ingediend en om beschermende maatregelen verzocht. Zeven maanden na haar klacht heeft de politie haar voor het eerst ondervraagd. Intussen had een derde geval van geweld plaatsgevonden, met de dood van de zoon van het paar en verwondingen van de verzoekster tot gevolg. Het EHRM constateerde de volgende tekortkomingen van de autoriteiten: a) zij hebben gedurende zeven maanden na de verzoeksters klacht geen onderzoek ingesteld, noch maatregelen genomen om haar gedurende die periode te beschermen; b) de echtgenoot is drie jaar nadat de verzoekster haar klacht had ingediend, en pas nadat hij hun zoon had gedood en had gepoogd de verzoekster te doden, veroordeeld wegens zware mishandeling, en c) de politie is gedurende zes maanden inactief gebleven na het verzoek van de openbare aanklager om onmiddellijk gevolg te geven aan het verzoek van de verzoekster om bescherming. Het Hof stelde een schending van artikel 2 vast wegens het niet beschermen van het leven van de verzoekster en haar zoon, een schending van artikel 3 wegens het niet beschermen van de verzoekster tegen huiselijk geweld en een schending van artikel 14 juncto artikelen 2 en 3.³⁷⁶

Op grond van het EVRM zijn ook zaken aanhangig gemaakt met betrekking tot verwaarlozing van kinderen in instellingen of thuis. Bij kinderverwaarlozing door de ouders heeft de overheid vergelijkbare plichten als in de eerder genoemde gevallen. Enerzijds moeten staten doeltreffende mechanismen ter bescherming van kinderen opzetten, anderzijds moeten de overheidsinstanties maatregelen nemen om kinderen te beschermen in gevallen waarin verwaarlozing van kinderen wordt gemeld of waarin zij over voldoende bewijzen van verwaarlozing van kinderen beschikken, ongeacht of dit in de privésfeer of in

375 EHRM, *Talpis tegen Italië*, nr. 41237/14, 18 september 2017.

376 Zie ook EHRM, *Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage tegen Frankrijk*, nrs. 15343/15 en 16806/15, 4 juni 2020.

particuliere instellingen gebeurt.³⁷⁷ Bij kinderverwaarlozing in overheidsinstellingen hebben de autoriteiten de directe plicht om de kinderen te beschermen door ervoor te zorgen dat zij passende (medische) zorg krijgen, dat de faciliteiten waar zij worden geplaatst geschikt zijn en/of dat het personeel wordt opgeleid om te voorzien in de behoeften van kinderen.³⁷⁸

Het [Verdrag van Istanbul](#) is het eerste juridisch bindende internationale instrument ter voorkoming en bestrijding van geweld tegen vrouwen en meisjes op internationaal niveau, dat door alle EU-lidstaten en de EU is ondertekend³⁷⁹, en hierin staan verschillende verwijzingen naar kinderen.³⁸⁰ Ten eerste moeten meisjes jonger dan 18 jaar krachtens artikel 3, punt f), beschouwd worden als “vrouwen”, zodat alle verdragsbepalingen op hen van toepassing zijn. Ten tweede worden de staten die partij zijn, bij artikel 2, lid 2, aangemoedigd om het verdrag toe te passen op alle slachtoffers van huiselijk geweld, onder wie kinderen. In de meeste gevallen zijn kinderen getuige van huiselijk geweld, en ondervinden zij er ernstige gevolgen van.³⁸¹ Tot slot verplichten de kindspecifieke bepalingen van het verdrag de staten ertoe om maatregelen te nemen om te voorzien in de behoeften van minderjarige slachtoffers, kinderen bewuster te maken van deze problematiek en minderjarige getuigen te beschermen.

In dezelfde lijn hebben staten op grond van artikel 17 [ESH](#) de plicht om alle vormen van geweld tegen kinderen te verbieden en om passende strafrechtelijke en civielrechtelijke bepalingen aan te nemen.

Huiselijk geweld en kinderverwaarlozing komen aan bod in verschillende niet-bindende RvE-instrumenten.³⁸²

377 EHRM, *Z. e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 29392/95, 10 mei 2001.

378 EHRM, *Nencheva e.a. tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013.

379 Bureau van de verdragen van de Raad van Europa, [Overzicht van ondertekening en ratificatie van Verdrag nr. 210](#), status per 15 oktober 2021.

380 Raad van Europa (2011), [Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld](#), CETS nr. 210, 11 mei 2011.

381 FRA (2014), *Geweld tegen vrouwen: een Europese enquête*, Resultaten in het kort, Luxemburg, Publicatiebureau, 5 maart 2014, blz. 134-135. Zie ook UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*, 2006.

382 Enkele voorbeelden zijn: Comité van Ministers van de Raad van Europa (1985), [Aanbeveling nr. R \(85\) 4 over geweld in het gezin](#), 26 maart 1985; Comité van Ministers van de Raad van Europa (1990), [Aanbeveling nr. R \(90\) 2 over sociale maatregelen met betrekking tot geweld in het gezin](#), 15 januari 1990; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (1998), [Aanbeveling 1371 \(1998\) over misbruik en verwaarlozing van kinderen](#), 23 april 1998.

7.2 Uitbuiting van kinderen

Belangrijkste punt

- Overheidsinstanties hebben de plicht doeltreffend samen te werken om kinderen te beschermen tegen dwangarbeid, mensenhandel en materiaal betreffende seksuele uitbuiting van kinderen, onder meer bij het verrichten van onderzoek.

7.2.1 Dwangarbeid

Uit hoofde van het EU-recht zijn slavernij, dienstbaarheid, dwangarbeid en verplichte arbeid verboden (artikel 5, lid 2, van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#)). Kinderarbeid is in het algemeen verboden op grond van artikel 32 van het Handvest, dat bepaalt dat de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces niet lager mag zijn dan de leeftijd waarop de leerplicht ophoudt, onverminderd voor jongeren gunstiger regels en behoudens beperkte afwijkingen. De minimumleeftijd waarop de leerplicht ophoudt varieert in de EU, en ligt meestal tussen 15 en 18 jaar.³⁸³ [Richtlijn 94/33/EG](#) is het belangrijkste rechtsinstrument waar het gaat om het verbieden van kinderarbeid.³⁸⁴ De lidstaten mogen de minimale arbeidsleeftijd slechts in uitzonderlijke omstandigheden lager vaststellen dan de minimumleeftijd waarop de leerplicht ophoudt (artikel 4, lid 2) en zij moeten ervoor zorgen dat jongeren die tot de arbeidsmarkt worden toegelaten, passende arbeidsomstandigheden genieten (artikelen 6 en 7). Bovendien mogen kinderen alleen voor bepaalde werkzaamheden worden ingezet, zoals licht huishoudelijk werk of sociale en culturele activiteiten (artikel 2, lid 2, en artikel 5). De richtlijn stelt ook specifieke beschermingsmaatregelen vast die in het geval van kinderarbeid moeten worden genomen (afdeling III).

In veel gevallen van gedwongen kinderarbeid zijn de betrokken kinderen het slachtoffer van mensenhandel.³⁸⁵ [Richtlijn 2011/36/EU](#) inzake de voorkoming

383 EU, Europese Commissie, Eurydice (2018), *Compulsory education in Europe – 2018/19*, Eurydice Facts and Figures, 2018.

384 EU, Raad van de Europese Unie (1994), [Richtlijn 94/33/EG van de Raad van 22 juni 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk](#) (PB L 216 van 20.8.1994, blz. 12).

385 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/36/EU van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan](#) (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1), overweging 11.

en bestrijding van mensenhandel erkent dwangarbeid als vorm van kinderuitbuiting (artikel 2, lid 3).³⁸⁶ Kinderen die worden verhandeld met het oog op dwangarbeid, genieten dezelfde bescherming uit hoofde van de richtlijn als kinderen die voor andere doeleinden worden verhandeld (zoals seksuele uitbuiting, zie [afdeling 7.1.3](#)).³⁸⁷

Krachtens het RvE-recht verbiedt artikel 4 EVRM in absolute termen alle vormen van slavernij, dienstbaarheid, dwangarbeid en verplichte arbeid. Het EHRM definieert “dwangarbeid of verplichte arbeid” als “arbeid of dienst, welke van een persoon wordt gevorderd onder bedreiging met een straf en waarvoor bedoelde persoon zich niet vrijwillig heeft aangeboden”.³⁸⁸ Dienstbaarheid omvat bovendien “de verplichting voor de “horige” om op andermans terrein te wonen en de onmogelijkheid om zijn omstandigheden te veranderen”.³⁸⁹ Dienstbaarheid is derhalve een verzwaarde vorm van verplichte arbeid.

In zaken betreffende beschuldigingen van dwangarbeid stelt het EHRM allereerst vast of de beschuldigingen binnen het toepassingsgebied van artikel 4 EVRM vallen.³⁹⁰ Vervolgens gaat het EHRM na of de lidstaten hebben voldaan aan hun positieve verplichting om een wetgevend en bestuurlijk kader in te stellen dat gevallen van gedwongen of verplichte arbeid, dienstbaarheid en slavernij verbiedt, bestraft en doeltreffend vervolgt.³⁹¹ Ten aanzien van het procedurele aspect van artikel 4 onderzoekt het EHRM of de nationale autoriteiten doeltreffend onderzoek hebben verricht naar aannemelijke beschuldigingen van dwangarbeid of dienstbaarheid.³⁹²

386 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/36/EU van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan](#) (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1).

387 Zie FRA (2015c), [Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights](#), 2 juni 2015, blz. 40 en 41.

388 EHRM, [Siliadin tegen Frankrijk](#), nr. 73316/01, 26 juli 2005, punt 116.

389 *Ibid.*, punt 123.

390 EHRM, [C.N. en V. tegen Frankrijk](#), nr. 67724/09, 11 oktober 2012, punt 70.

391 *Ibid.*, punt 104f.

392 EHRM, [C.N. tegen het Verenigd Koninkrijk](#), nr. 4239/08, 13 november 2012, punten 70 tot en met 82.

Voorbeeld: de zaak *C.N. en V. tegen Frankrijk*³⁹³ betreft de bewering van twee zussen van Burundese afkomst dat zij dwangarbeid moesten verrichten. Na het overlijden van hun ouders werden zij bij hun tante en haar gezin in Frankrijk ondergebracht. Zij verbleven vier jaar in de kelder van het huis, naar verluidt in erbarmelijke omstandigheden. De oudste zus ging niet naar school en besteedde al haar tijd aan huishoudelijke taken en aan de verzorging van de gehandicapte zoon van haar tante. De jongste zus ging wel naar school en werkte na school voor de tante en haar gezin zodra haar huiswerk af was. Beide zussen klaagden bij het EHRM dat zij in dienstbaarheid waren gehouden en dwangarbeid hadden moeten verrichten. Het EHRM oordeelde dat de eerste verzoekster inderdaad dwangarbeid had verricht, omdat zij zeven dagen per week moest werken zonder beloning en zonder dagen vrij. Bovendien werd zij als in dienstbaarheid gehouden, omdat zij het gevoel had dat haar situatie permanent was, zonder uitzicht op verandering. Voorts was het EHRM van oordeel dat de overheid niet aan haar positieve verplichtingen had voldaan, omdat het rechtskader slachtoffers van verplichte arbeid geen doeltreffende bescherming bood. Ten aanzien van de procedurele plicht om onderzoek te doen oordeelde het EHRM dat was voldaan aan de vereisten van artikel 4 EVRM, aangezien de autoriteiten een nauwkeurig en onafhankelijk onderzoek hadden verricht dat kon leiden tot de identificatie en de vervolging van de verantwoordelijken. Het EHRM verwierp de door de tweede verzoekster geuite beschuldiging van dwangarbeid, omdat zij in de gelegenheid was om naar school te gaan en om haar huiswerk te maken.

Het ESH waarborgt het recht van kinderen om te worden beschermd tegen gevaren voor lichaam en geest binnen en buiten de werkomgeving (artikel 7, lid 10). Het ECSR stelde vast dat de uitbuiting van kinderen voor (huishoudelijke) arbeid, met inbegrip van mensenhandel met het oog op arbeidsuitbuiting, op staatsniveau moet worden verboden.³⁹⁴ De staten die partij zijn bij het ESH, moeten niet alleen beschikken over de nodige wetgeving ter voorkoming van uitbuiting en ter bescherming van kinderen en jeugdige personen, maar moeten er ook voor zorgen dat die wetgeving in de praktijk wordt toegepast.³⁹⁵

393 EHRM, *C.N. en V. tegen Frankrijk*, nr. 67724/09, 11 oktober 2012

394 ECSR (2004), *Conclusies 2004 – Bulgarije – artikel 7, lid 10*, 2004/def/BGR/7/10/EN, 31 mei 2004.

395 ECSR (2006), *Conclusies 2006 – Albanië – artikel 7, lid 10*, 2006/def/ALB/7/10/EN, 30 juni 2006; ECSR (2006), *Conclusies 2006 – Bulgarije – artikel 7, lid 10*, 2006/def/BGR/7/10/EN, 30 juni 2006; ECSR (2020), *Conclusies 2019 – Ierland*, maart 2020.

De IAO brengt regeringen, werkgevers en werknemers van 187 lidstaten bij elkaar om arbeidsnormen vast te stellen, beleid te ontwikkelen en programma's op te zetten ter bevordering van waardig werk. In twee IAO-verdragen inzake kinderarbeid, [Verdrag nr. 138 betreffende de minimumleeftijd](#)³⁹⁶ en [Verdrag nr. 182 betreffende de ergste vormen van kinderarbeid](#)³⁹⁷, zijn de minimumleeftijd van toelating tot bepaalde vormen van arbeid, beschermende voorzorgen die moeten worden genomen en maatregelen om de ergste vormen van kinderarbeid te verbieden en uit te bannen, bepaald.

7.2.2 Kinderhandel

In het EU-recht merkt artikel 83 [VWEU](#) mensenhandel aan als gebied waarop het Europees Parlement en de Raad wetgevingsbevoegdheden hebben. Mensenhandel is uitdrukkelijk verboden bij artikel 5, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU. De bijdrage van de EU op dit vlak wordt gewaardeerd, omdat mensenhandel een grensoverschrijdende dimensie heeft.

Richtlijn 2011/36/EU inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan is het eerste instrument dat het Europees Parlement en de Raad hebben vastgesteld op basis van artikel 83 [VWEU](#).³⁹⁸ In artikel 2, lid 1, van deze richtlijn wordt mensenhandel gedefinieerd als "het werven, vervoeren, overbrengen, huisvesten of opnemen van personen, daaronder begrepen de wisseling of overdracht van de controle over deze personen, door dreiging met of gebruik van geweld of andere vormen van dwang, door ontvoering, bedrog, misleiding, machtsmisbruik of misbruik van een kwetsbare positie of het verstrekken of in ontvangst nemen van betalingen of voordelen, teneinde de instemming van een persoon te verkrijgen die controle heeft over een andere persoon, ten behoeve van uitbuiting". Het doel van de richtlijn is om minimumregels vast te stellen betreffende de omschrijving van strafbare feiten en straffen op het gebied van mensenhandel (artikel 1). De richtlijn is als geheel relevant voor kinderen en bevat ook een aantal kindspecifieke bepalingen met betrekking tot hulp en steun voor

396 IAO (1973), [Verdrag minimumleeftijd](#), C138, 1973; IAO (1973), [Aanbeveling minimumleeftijd](#), R146, 1973.

397 IAO (1999), [Verdrag betreffende de ergste vormen van kinderarbeid](#), C182, 1999; IAO (1999), [Aanbeveling betreffende de ergste vormen van kinderarbeid](#), R190, 1999.

398 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/36/EU van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan](#) (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1).

minderjarige slachtoffers van mensenhandel en bescherming in strafonderzoeken (artikelen 13 tot en met 16).³⁹⁹ Er worden specifieke ondersteuningsmaatregelen genomen op basis van een specialistische beoordeling van elk afzonderlijk slachtoffer (artikel 14, lid 1). De lidstaten moeten een voogd aanwijzen die het belang van het kind vertegenwoordigt (artikel 14, lid 2) en moeten ondersteuning aan de gezinsleden van het kind verlenen (artikel 14, lid 3). Tijdens strafprocedures hebben kinderen recht op een vertegenwoordiger, op kosteloos juridisch advies en het recht om in een geschikte ruimte te worden ondervraagd door personen die daarvoor professioneel zijn opgeleid (artikel 15, leden 1 tot en met 3). Verdere beschermingsmaatregelen omvatten de mogelijkheid een hoorzitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden en de mogelijkheid om het kind indirect te horen door middel van communicatietechnologieën (artikel 15, lid 5).⁴⁰⁰

Richtlijn 2004/81/EG is ook relevant voor kinderen die het slachtoffer zijn geworden van mensenhandel, indien de lidstaten, in afwijking van deze regel, besluiten deze richtlijn onder in hun nationale recht omschreven voorwaarden toe te passen op kinderen.⁴⁰¹ Op grond van dit instrument kunnen de gastlidstaten verblijfsvergunningen verlenen aan slachtoffers van mensenhandel, mits zij meewerken aan het strafrechtelijk onderzoek.⁴⁰²

Op beleidsniveau heeft de Europese Commissie in april 2021 een nieuwe strategie vastgesteld met een aantal maatregelen om mensenhandel te voorkomen, slachtoffers te beschermen en vervolging te bevorderen.⁴⁰³ De wetshandhavinginstantie van de EU (Europol) en het Europees Agentschap voor justitiële samenwerking in strafzaken (Eurojust) spelen een belangrijke rol bij het waarborgen van samenwerking tussen de lidstaten bij het identificeren en vervolgen van georganiseerde netwerken voor mensenhandel. De

399 Bepalingen nader uitgewerkt in FRA en EHRM (2020), *Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie*, 17 december 2020.

400 Zie FRA (2015b), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 mei 2015, blz. 79.

401 EU, Raad van de Europese Unie (2004), *Richtlijn 2004/81/EG van 29 april 2004 betreffende de verblijfstitel die in ruil voor samenwerking met de bevoegde autoriteiten wordt afgegeven aan onderdanen van derde landen die het slachtoffer zijn van mensenhandel of hulp hebben gekregen bij illegale immigratie* (PB L 261 van 6.8.2004, blz. 19).

402 *Ibid.*, artikel 3.

403 EU, Europese Commissie (2021), *Bestrijding van mensenhandel: Een nieuwe strategie 2021-2025*, 21 april 2021.

desbetreffende bepalingen inzake de bescherming van minderjarige slachtoffers op EU-niveau komen aan bod in [afdeling 11.3](#) van dit handboek.

In het RvE-recht verwijst het EVRM niet specifiek naar mensenhandel. Desalniettemin legt het EHRM artikel 4 EVRM uit als houdende een verbod op mensenhandel.⁴⁰⁴ Het Hof gebruikt dezelfde definitie van mensenhandel als neergelegd in artikel 3, punt a), van het Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, tot aanvulling van het [VN-Verdrag tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad \(Palermo-protocol\)](#) en in artikel 4, punt a), van het [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#) van de RvE.⁴⁰⁵ Het EHRM stelt eerst vast of een bepaalde situatie een geloofwaardige beschuldiging van mensenhandel inhoudt en dus onder de werkingssfeer van artikel 4 valt. Als dat het geval is, dan verricht het EHRM een analyse volgens de lijn zoals beschreven in [afdeling 7.2.1](#): het Hof gaat na of het rechtskader van de verwerende staat doeltreffende bescherming biedt tegen mensenhandel, of de staat zijn positieve verplichtingen met betrekking tot de omstandigheden van de zaak is nagekomen en of de overheid aannemelijke beschuldigingen van mensenhandel doeltreffend heeft onderzocht. Het Hof heeft zich ook gebaseerd op zijn jurisprudentie op grond van de artikelen 3 en 8 met betrekking tot gewelddaden, aangezien kinderen bijzonder kwetsbaar zijn, om na te gaan of de maatregelen die door de staat worden toegepast om hen te beschermen tegen daden die binnen de werkingssfeer van artikel 4 vallen, doeltreffend zijn, redelijke maatregelen omvatten ter voorkoming van daden waarvan de autoriteiten op de hoogte waren of hadden moeten zijn en daadwerkelijk afschrikkend zijn.⁴⁰⁶

Voorbeeld: de zaak *Rantsev tegen Rusland en Cyprus*⁴⁰⁷ werd aangespannen door de vader van een Russisch meisje dat onder verdachte omstandigheden was gestorven op Cyprus. Zij was Cyprus binnengekomen met een visum voor nachtclubpersoneel. Bij een ontsnappingspoging viel zij

404 EHRM, *Rantsev tegen Cyprus en Rusland*, nr. 25965/04, 7 januari 2010, punt 282.

405 Verenigde Naties, Algemene Vergadering (2000), [Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel](#), New York, 15 november 2000; Raad van Europa (2005), [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#), CETS nr. 197, 16 mei 2005.

406 EHRM, *V.C.L. en A.N. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 77587/12 en 74603/12, 16 februari 2021; zie ook EHRM, *S.M. tegen Kroatië*, nr. 60561/14, 25 juni 2020.

407 EHRM, *Rantsev tegen Cyprus en Rusland*, nr. 25965/04, 7 januari 2010.

van het balkon van een appartement van kennissen van haar werkgever. Haar vader diende een klacht in tegen Rusland en Cyprus, met name omdat de autoriteiten het overlijden van zijn dochter niet naar behoren hadden onderzocht. Het EHRM stelde voor het eerst vast dat mensenhandel binnen de werkingsfeer van artikel 4 EVRM valt. Hoewel Cyprus beschikte over een passend rechtskader ter bestrijding van mensenhandel, was inbreuk gepleegd op artikel 4, omdat de administratieve praktijk dat werkgevers financiële garanties moeten afgeven voor nachtclubdancers geen doeltreffende bescherming bood tegen mensenhandel en uitbuiting. Bovendien hadden de Cypriotische autoriteiten, gezien de specifieke omstandigheden in deze zaak, moeten weten dat de dochter van de verzoeker het gevaar liep om te worden verhandeld. Het Hof oordeelde dat de politie had verzuimd om maatregelen te nemen om mevrouw Rantseva te beschermen tegen uitbuiting. Tot slot stelde het Hof vast dat Rusland inbreuk had gepleegd op artikel 4, omdat de Russische autoriteiten de beschuldigingen van mensenhandel niet naar behoren hadden onderzocht.⁴⁰⁸

Voorbeeld: de zaak *V.C.L. en A.N. tegen het Verenigd Koninkrijk*⁴⁰⁹ betrof twee Vietnamese kinderen die door politieagenten waren betrapt op het werken in cannabiskwekerijen, waarna zij werden gearresteerd en beschuldigd van drugsdelicten. De verzoekers werden niet onmiddellijk doorverwezen ter beoordeling als potentiële slachtoffers van mensenhandel, maar later stelde de bevoegde autoriteit vast dat beiden waren verhandeld. Het openbaar ministerie was het niet eens met deze beoordeling en heeft de vervolging voortgezet. Beide verzoekers pleitten schuldig te zijn aan de tenlastelegging en werden veroordeeld. Dit was de eerste keer dat het Hof zich had gebogen over de relatie tussen artikel 4 EVRM en de vervolging van slachtoffers en potentiële slachtoffers van mensenhandel. Uit de internationale normen ter bestrijding van mensenhandel kan geen algemeen verbod op de vervolging van slachtoffers van mensenhandel worden afgeleid, noch kan de vervolging van slachtoffers van kinderhandel in alle omstandigheden worden uitgesloten. Niettemin kan de vervolging van (potentiële) slachtoffers van mensenhandel in bepaalde omstandigheden in strijd zijn met de plicht van de staat om operationele

408 Zie ook EHRM, *S.M. tegen Kroatië*, nr. 60561/14, 25 juni 2020.

409 EHRM, *V.C.L. en A.N. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 77587/12 en 74603/12, 16 februari 2021.

maatregelen te nemen om hen te beschermen wanneer de autoriteiten op de hoogte waren, of hadden moeten zijn, van omstandigheden die aanleiding geven tot een aannemelijke verdenking dat een persoon het slachtoffer is geworden van mensenhandel. Wil de vervolging van een (potentieel) slachtoffer blijf geven van eerbiediging van de door artikel 4 gewaarborgde vrijheden, dan is vroegtijdige identificatie van slachtoffers van het allergrootste belang. Zodra de autoriteiten op de hoogte waren of hadden moeten zijn van omstandigheden die aanleiding geven tot een aannemelijke verdenking dat een persoon die ervan wordt verdacht een strafbaar feit te hebben gepleegd, zou kunnen zijn verhandeld of uitgebuit, moet de betrokkene onverwijd worden beoordeeld door daartoe opgeleide en gekwalificeerde personen, aan de hand van de criteria die in internationale normen zijn vastgesteld, waarbij er in het bijzonder rekening mee moet worden gehouden dat dreiging met geweld en/of dwang geen vereiste is wanneer de betrokkene een kind is. Bovendien benadrukte het EHRM dat een beslissing over het al dan niet vervolgen van een potentieel slachtoffer zoveel mogelijk pas moet worden genomen nadat een gekwalificeerde persoon een beoordeling inzake mogelijk slachtofferschap van mensenhandel heeft uitgevoerd, met name wanneer het potentiële slachtoffer een kind is. In de zaak van de verzoekers achtte het EHRM de motivering van het openbaar ministerie bij de beslissing om te vervolgen volstrekt ontoereikend en in strijd met de definitie van mensenhandel in het internationaal recht. In combinatie daarmee vormde het verzuim van de autoriteiten om tijdig te beoordelen of verzoekers al dan niet het slachtoffer van mensenhandel waren, een schending van hun positieve verplichtingen krachtens artikel 4 EVRM. Het EHRM was ook van mening dat het voorgaande een schending had betekend van het recht van de verzoekers op een eerlijk proces, dat wordt gewaarborgd door artikel 6 EVRM.

Het ECSR is van mening dat mensenhandel een ernstige schending van de mensenrechten en de menselijke waardigheid inhoudt en een nieuwe vorm van slavernij vormt.⁴¹⁰ Artikel 7, lid 10, bepaalt dat de staten mensenhandel bij wet strafbaar moeten stellen.⁴¹¹ De wetgeving moet worden ondersteund door

410 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland*, klacht nr. 89/2013, 12 september 2014, punt 56.

411 ECSR (2016), *Conclusie 2015 – Cyprus*, blz. 15, januari 2016 in: ECSR (2016), *Conclusies 2015 – artikelen 7, 8, 16, 17, 19, 27 en 31 van het Handvest*, januari 2016, blz. 260.

een passend toezichtsmechanisme, sancties en een actieplan ter bestrijding van kinderhandel en seksuele uitbuiting.⁴¹²

Op verdragsniveau is het RvE-Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel het belangrijkste instrument op het gebied van mensenhandel.⁴¹³ Het verdrag vormt een aanvulling op Richtlijn 2011/36/EU en draagt bij tot de bestrijding van mensenhandel in staten die partij zijn bij het verdrag, ongeacht of zij al dan niet EU-lid zijn, op basis van gemeenschappelijke normen en verplichtingen. Een groep van onafhankelijke deskundigen ziet toe op de tenuitvoerlegging van het verdrag: de Groep van deskundigen inzake actie tegen mensenhandel (GRETA). Deze groep beoordeelt op periodieke basis de situatie per land en publiceert verslagen.⁴¹⁴ Op basis van die verslagen doet het Comité van de Partijen bij het Verdrag – de politieke pijler van het monitoringmechanisme van het verdrag – aanbevelingen aan de staten die partij zijn en ziet het toe op de voortgang. In de aanbevelingen stelt het comité maatregelen voor om uitvoering te geven aan de conclusies van GRETA.

7.2.3 Seksuele uitbuiting

Binnen het EU-recht is [Richtlijn 2011/93/EU](#)⁴¹⁵ het belangrijkste rechtsinstrument op het gebied van de seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie.⁴¹⁶

In artikel 4 wordt uitvoerig ingegaan op uitbuiting, met inbegrip van het onder dwang of met geweld bewerkstelligen van de deelname van een kind aan pornografische voorstellingen of het werven van een kind hiervoor, en het daarvan profiteren, het bijwonen van pornografische voorstellingen met kinderen

412 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland*, klacht nr. 89/2013, 12 september 2014, punt 57.

413 Raad van Europa (2005), *Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel*, CETS nr. 197, 16 mei 2005.

414 Zie Raad van Europa, GRETA (2019), *9th general report on GRETA's activities*, 2019.

415 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), *Richtlijn 2011/93/EU van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie* (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1).

416 In dit handboek wordt de term “kinderpornografie” alleen gebruikt wanneer naar wetsteksten wordt verwezen. In overeenstemming met de [Richtlijn van Luxemburg](#) van 2016 wordt echter de voorkeur gegeven aan “materiaal betreffende seksuele uitbuiting van kinderen” of “materiaal betreffende seksueel misbruik van kinderen”; Interdepartementale werkgroep (2016), *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*, 28 januari 2016.

en het aangaan van seksuele handelingen met een kind dat gedwongen is tot prostitutie. Kinderpornografie wordt gedefinieerd als: "i) alle materiaal dat de visuele weergave behelst van een kind dat deelneemt aan echte of gesimuleerde expliciete seksuele handelingen; ii) elke weergave voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een kind; iii) alle materiaal dat de visuele weergave behelst van een persoon die er als een kind uitziet en die deelneemt aan echte of gesimuleerde expliciete seksuele gedragingen of elke weergave voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een persoon die er als een kind uitziet; of iv) realistische afbeeldingen van een kind dat deelneemt aan expliciete seksuele gedragingen, of realistische afbeeldingen voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een kind".⁴¹⁷ Artikel 5 van de richtlijn verplicht de EU-lidstaten om de nodige maatregelen te nemen om de opzettelijke productie, verwerving, het in bezit hebben, de distributie, verspreiding, uitzending, het aanbieden, leveren of ter beschikking stellen van kinderpornografie alsook het zich welbewust toegang verschaffen tot dit soort inhoud strafbaar te stellen.

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM bij verschillende gelegenheden zaken betreffende strafbare feiten in verband met seksuele uitbuiting van kinderen getoetst aan de artikelen 3 en 8 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *Söderman tegen Zweden* werd aangespannen door een meisje wier stiefvader haar probeerde te filmen tijdens het douchen.⁴¹⁸ Zij beweerde dat het Zweedse rechtskader haar privéleven niet naar behoren beschermde. Het EHRM stelde dat de overheid de positieve verplichting heeft om een rechtskader vast te stellen dat slachtoffers zoals de verzoekster adequate bescherming biedt. Aangezien deze zaak slechts een poging betrof om de verzoekster te filmen, oordeelde het EHRM dat dit rechtskader niet noodzakelijkerwijs strafrechtelijke sancties hoeft te omvatten. De rechtsmiddelen waarover een slachtoffer beschikt – hetzij civielrechtelijk, hetzij strafrechtelijk – moeten daadwerkelijk bruikbaar zijn. Ten aanzien van de feiten oordeelde het EHRM dat de verzoekster geen daadwerkelijke strafrechtelijke of civielrechtelijke rechtsmiddelen kon aanwenden tegen haar stiefvaders poging om haar te filmen, hetgeen in strijd was met artikel 8 EVRM.

⁴¹⁷ *Ibid.*, artikel 2, punt c).

⁴¹⁸ EHRM, *Söderman tegen Zweden* [GK], nr. 5786/08, 12 november 2013.

Voorbeeld: de zaak *N.C. tegen Turkije*⁴¹⁹ betrof een twaalfjarig meisje dat gedwongen werd als prostituee te werken. Na de klacht van de verzoekster werd snel een onderzoek ingesteld en de meerderheid van de ouders werd veroordeeld tot gevangenisstraffen. In een dergelijke ernstige zaak, die betrekking had op de seksuele uitbuiting van een meisje, kon het EHRM zich echter niet tot deze algemene vaststelling beperken bij de beoordeling van de vraag of de verwerende staat al dan niet had voldaan aan zijn verplichtingen uit hoofde van de artikelen 3 en 8. Het Hof heeft vastgesteld dat het ontbreken van bijstand voor de verzoekster, het feit dat zij niet tegen de ouders is beschermd, de onnodige reconstructie van de verkrachttingsincidenten, de herhaalde medische onderzoeken, het feit dat tijdens de terechtzittingen geen rustige en veilige omgeving is gecreëerd, de beoordeling van de instemming van het slachtoffer, de buitensporig lange duur van de procedure en ten slotte het feit dat twee van de tenlasteleggingen ondertussen waren verjaard, een geval van ernstige secundaire victimisatie vormen. De handelwijze van de nationale autoriteiten was niet verenigbaar met de verplichting tot bescherming van een kind dat het slachtoffer was geworden van seksuele uitbuiting en misbruik. Het was in de eerste plaats aan de rechters van het Hof van Assisen om ervoor te zorgen dat de eerbiediging van de persoonlijke integriteit van de verzoeker tijdens het proces naar behoren werd beschermd. Het intieme karakter van de materie en de leeftijd van de verzoekster waren bijzonder gevoelige punten, die onvermijdelijk noopten tot een dienovereenkomstige fijngevoeligheid aan de kant van de autoriteiten ten aanzien van het verloop van de betrokken strafprocedure. Bijgevolg heeft het Hof een schending van artikelen 3 en 8 EVRM vastgesteld.

Artikel 9 van het [Verdrag inzake cybercriminaliteit](#) van de RvE⁴²⁰ vereist dat de staten die partij zijn, het aanbieden, ter beschikking stellen, distribueren, uitzenden, verwerven of in bezit hebben van kinderpornografie of het vervaardigen ervan door middel van een computersysteem, strafbaar stellen. Een belangrijk vereiste is dat er sprake moet zijn van opzet. In [het toelichtende verslag](#) bij het Verdrag staat dat “de nationale normen wat betreft de kwalificatie van materialen als obscene, onverenigbaar met de openbare zeden of op soortgelijke wijze verdorven bepalend zijn voor de term ‘pornografisch materiaal’”. Daarom kan materiaal met een artistieke, medische, wetenschappelijke

419 EHRM, *N.C. tegen Turkije*, nr. 40591/11, 9 februari 2021.

420 Raad van Europa (2004), [Verdrag inzake cybercriminaliteit](#), CETS nr. 185, 1 juli 2004.

of soortgelijke verdienste als niet pornografisch worden beschouwd.”⁴²¹ Het Comité van Ministers van de Raad van Europa heeft ook richtsnoeren vastgesteld over de rechten van het kind in de digitale omgeving, die een aantal maatregelen omvatten die specifiek gericht zijn op de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik online.⁴²²

Bovendien moeten de staten uit hoofde van artikel 21 tot en met 23 van het [Verdrag van Lanzarote](#) wetgevingsmaatregelen nemen om verschillende vormen van kinderpornografie strafbaar te stellen. Uit hoofde van artikel 21 moeten het werven en dwingen tot en het deelnemen aan kinderpornografische activiteiten strafbaar worden gesteld. Uit hoofde van artikel 22 moet ook het bewerkstelligen dat een kind opzettelijk getuige is van seksuele handelingen of seksueel misbruik, strafbaar worden gesteld. Tot slot bepaalt artikel 23 dat er strafrechtelijke maatregelen moeten worden genomen met betrekking tot het benaderen van kinderen voor seksuele doeleinden door middel van informatie- en communicatietechnologie. Het Lanzarote-comité heeft de staten die partij zijn bij het verdrag, aangemoedigd om te overwegen om de strafbaarstelling van benadering uit te breiden naar zaken waarin het seksueel misbruik niet voortkomt uit een ontmoeting in persoon, maar online plaatsvindt.⁴²³ Het Verdrag van Lanzarote bepaalt dat staten de plicht hebben passend te reageren op technologische ontwikkelingen en gebruik te maken van alle relevante instrumenten, maatregelen en strategieën om seksuele misdrijven tegen kinderen, ook in de onlineomgeving, doeltreffend te voorkomen en te bestrijden.⁴²⁴

Voorbeeld: in *K.U. tegen Finland*⁴²⁵ werd in naam van een twaalfjarige jongen een advertentie geplaatst op een internetdatingsite, zonder dat hij hiervan op de hoogte was. De advertentie vermeldde zijn leeftijd en telefoonnummer en bevatte een beschrijving van zijn uiterlijk en een link

421 Raad van Europa (2001), *Toelichtend verslag bij het Verdrag inzake cybercriminaliteit*, punt 99.

422 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*, Aanbeveling CM/Rec(2018)7, 4 juli 2018.

423 Raad van Europa, Lanzarote-comité (2015), *Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention and its explanatory note: solicitation of children for sexual purposes through information and communication technology (grooming)*, 17 juni 2015.

424 Raad van Europa, Lanzarote-comité (2008), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 mei 2017.

425 EHRM, *K.U. tegen Finland*, nr. 2871/02, 2 december 2008.

naar een webpagina met een foto van hem. De advertentie was seksueel van aard en suggereerde dat de jongen op zoek was naar een intieme relatie met een jongen van zijn leeftijd of ouder, waardoor hij het doelwit van pedofielen werd. De internetprovider kon de identiteit van de persoon die de advertentie had geplaatst, niet bekendmaken vanwege de geldende wetgeving. Het EHRM oordeelde dat de positieve verplichting op grond van artikel 8 EVRM om strafbare feiten niet alleen strafbaar te stellen, maar ook effectief te onderzoeken en te vervolgen, aan belang wint wanneer het fysieke en morele welzijn van een kind gevaar loopt. In deze zaak oordeelde het Hof dat de blootstelling als doelwit voor pedofielen op internet een bedreiging vormde voor het fysieke en morele welzijn van het kind. Bijgevolg was inbreuk gepleegd op artikel 8 EVRM.

7.3 Risicogroepen

Belangrijkste punt

- Sommige kinderen zijn bijzonder kwetsbaar, bijvoorbeeld kinderen die tot een etnische minderheid behoren, kinderen met een handicap, lhbtq-kinderen of kinderen met een verslaving.

In het kader van het RvE-recht buigt het EHRM zich buiten de context van mensenhandel en dwangarbeid maar zelden over zaken die specifiek betrekking hebben op geweld tegen tot minderheden behorende kinderen. Die zaken betreffen doorgaans segregatie op school en discriminatie; onderwerpen die aan bod komen in [afdeling 3.2](#).

Voorbeeld: in de zaak *Centre of Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* diende een ngo een verzoek in namens een jonge Romajongen die in een overheidsinstelling was overleden.⁴²⁶ Hij had hiv en was ernstig geestelijk gehandicapt. In de instelling leefde hij onder erbarmelijke omstandigheden: er was geen verwarming, geen bedden-goed of kleding, geen ondersteuning van het personeel enzovoort. Bij ontstentenis van een naast familielid van het slachtoffer stelde een ngo

426 EHRM, *Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014.

namens hem dat inbreuk was gepleegd op zijn rechten zoals neergelegd in de artikelen 2, 3, 5, 8, 13 en 14 EVRM. Het Hoof besloot gezien de uitzonderlijke omstandigheden van deze zaak (de buitengewone kwetsbaarheid en het ontbreken van naaste familieleden van de jonge Roma) dat de ngo de overleden verzoeker mocht vertegenwoordigen. Ten gronde stelde het EHRM een materiële inbreuk op artikel 2 EVRM vast. De Roemeense overheid werd aansprakelijk gehouden voor het overlijden van de heer Câmpeanu, aangezien zij hem in een instelling had geplaatst waar hij was overleden wegens een gebrek aan toereikend voedsel, passende huisvesting en passende medische zorg. Voorts stelde het EHRM een inbreuk op artikel 2 vast, omdat de Roemeense autoriteiten het overlijden van de heer Câmpeanu niet doeltreffend hadden onderzocht.

Met betrekking tot kinderen die in een instelling wonen, wordt in [Aanbeveling Rec\(2005\)5](#) van de RvE gesteld dat de plaatsing van een kind niet mag steunen op discriminerende gronden.⁴²⁷ In zaken van het EHRM betreffende kinderen met een handicap zijn verschillende kwesties aan de orde gesteld, waaronder de positieve verplichtingen van de staat om hun leven en lichamelijke integriteit te beschermen.

Voorbeeld: de zaak *Nencheva e.a. tegen Bulgarije*⁴²⁸ betreft het overlijden van 15 kinderen en jongvolwassenen in een instelling voor geestelijk en lichamelijk gehandicapten. Het EHRM oordeelde dat de levensomstandigheden van de kinderen in de instelling, die onder de uitsluitende zeggenschap van de staat stond, erbarmelijk waren: zij hadden gebrek aan voedsel, geneesmiddelen, kleding en verwarming. De bevoegde autoriteiten werden hier meermaals op gewezen en waren dus op de hoogte, of hadden op de hoogte moeten zijn, van het overlijdensrisico. Het EHRM constateerde een schending van het materiële aspect van artikel 2 EVRM, omdat de autoriteiten geen maatregelen hadden genomen ter bescherming van het leven van de onder hun toezicht geplaatste kinderen. Bovendien hadden de Bulgaarse autoriteiten geen doeltreffend onderzoek verricht naar het overlijden van de kinderen. Gelet op de bijzondere omstandigheden van de zaak hadden zij ambtshalve een strafrechtelijk onderzoek moeten instellen. Het onderzoek werd om verschillende

427 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2005), [Aanbeveling CM/Rec\(2005\)5 over de rechten van kinderen in zorginstellingen](#), 16 maart 2005.

428 EHRM, *Nencheva e.a. tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013.

redenen ondoeltreffend geacht: het werd twee jaar na het overlijden van de kinderen ingeleid, had onredelijk lang geduurd, had geen betrekking op het overlijden van alle kinderen en verschaftte niet over alle relevante factoren opheldering. Bijgevolg stelde het Hof ook vast dat inbreuk was gepleegd op het procedurele aspect van artikel 2 EVRM.⁴²⁹

Voorbeeld: de zaak *I.C. tegen Roemenië*⁴³⁰ betrof een klacht over de ontoereikendheid van het onderzoek naar de beschuldiging van verkrachting van een veertienjarig meisje. Het Hof was van oordeel dat de Roemeense autoriteiten ten onrechte de nadruk hadden gelegd op het ontbreken van bewijs dat de verzoekster zich tijdens het incident had verzet, door hun conclusies enkel te baseren op de verklaringen van de vermeende daders dat het meisje had ingestemd met geslachtsgemeenschap, in combinatie met het feit dat haar lichaam geen tekenen van geweld had vertoond. Bovendien hadden noch de aanklagers noch de rechters die over de zaak oordeelden, een contextgevoelige benadering gevolgd en geen rekening gehouden met haar jonge leeftijd en het feit dat de vermeende verkrachting, waarbij drie mannen betrokken waren, 's nachts onder koude weersomstandigheden had plaatsgevonden – allemaal factoren die haar kwetsbaarheid hadden vergroot. Het analyseren van de geldigheid van de verzoeksters instemming in het licht van haar lichte verstandelijke handicap had bijzondere aandacht moeten krijgen. In die context was het vermeende seksuele misbruik tegen haar van dien aard geweest dat het bestaan van nuttige opsporings- en meldingsmechanismen van fundamenteel belang was geweest voor de doeltreffende uitvoering van de desbetreffende strafwetten en voor haar toegang tot passende rechtsmiddelen. Het EHRM stelde een schending van artikel 3 EVRM vast.

Voorbeeld: de zaak *V.C. tegen Italië*⁴³¹ betrof een vijftienjarig meisje dat werd aangehouden op een feestje waar alcohol en drugs werden gebruikt. Haar ouders verklaarden dat hun dochter leed aan psychiatrische stoornissen en was benaderd om te poseren voor pornografische foto's. Hoewel de autoriteiten onmiddellijk een strafrechtelijk onderzoek hebben ingesteld en de openbaar aanklager heeft verzocht om opname van de verzoekster in een gespecialiseerde instelling, heeft het EHRM kritiek

429 Zie ook EHRM, *L.R. tegen Noord-Macedonië*, nr. 38067/15, 23 januari 2020.

430 EHRM, *I.C. tegen Roemenië*, nr. 36934/08, 24 augustus 2016.

431 EHRM, *V.C. tegen Italië*, nr. 54227/14, 1 mei 2018.

geuit op het feit dat er meer dan vier maanden waren verstreken voordat de jeugdrechter tot een beslissing was gekomen en dat de sociale diensten vervolgens nog eens vier maanden nodig hadden om het bevel uit te voeren. Intussen is de verzoekster het slachtoffer geworden van seksuele uitbuiting en groepsverkrachting. Naar mening van het EHRM hadden de jeugdrechter en de sociale diensten in de praktijk op korte termijn geen beschermende maatregelen genomen, ook al waren zij ervan op de hoogte dat de verzoekster fysiek en psychologisch kwetsbaar was en dat de procedure met betrekking tot haar seksuele uitbuiting en vermeende groepsverkrachting aanhangig was. Door aldus te handelen, hadden de autoriteiten, in strijd met zowel artikel 3 als artikel 8 EVRM, geen enkele beoordeling gemaakt van de risico's die de verzoekster liep.

Op internationaal niveau verplicht artikel 16 van het CRPD de staten die partij zijn om specifieke maatregelen te nemen om kinderen met een handicap te beschermen tegen misbruik en uitbuiting.⁴³²

7.4 Vermiste kinderen

Belangrijkste punt

- Kinderen die het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning (in het internationaal recht bekend als “enforced disappearance”), hebben het recht om hun identiteit te behouden of opnieuw vast te stellen.

Binnen het EU-recht heeft de Europese Commissie een gratis telefonisch meldpunt (116000) gelanceerd voor vermiste kinderen.⁴³³ Deze dienst registreert meldingen van vermiste kinderen en geeft deze door aan de politie, geeft advies aan en steunt de voor het vermiste kind verantwoordelijke personen en werkt mee aan het onderzoek.

⁴³² Zie ook [afdeling 3.5](#).

⁴³³ EU, Europese Commissie (2007), [Beschikking 2007/698/EG van 29 oktober 2007 tot wijziging van Beschikking 2007/116/EG met het oog op de invoering van nieuwe gereserveerde nummers](#) (PB L 284 van 30.10.2007, blz. 31); EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2018), [Richtlijn 2018/1972 van 11 december 2018 tot vaststelling van het Europees wetboek voor elektronische communicatie \(herschikking\)](#) (PB L 321 van 17.12.2018, blz. 36), artikel 96.

In het RvE-recht is de gedwongen verdwijning van kinderen benaderd vanuit de invalshoek van artikel 8 [EVRM](#).

Voorbeeld: in *Zorica Jovanović tegen Servië*⁴³⁴ zou een pasgeboren baby naar verluidt kort na de geboorte zijn overleden in het ziekenhuis, maar zijn lichaam werd nooit overgedragen aan de ouders. De moeder klaagde dat de overheid haar geen informatie had verstrekt over het lot van haar zoon, bijvoorbeeld over de oorzaak van zijn vermeende overlijden en de tijd en plaats van zijn begravenis. Het EHRM oordeelde dat het “aanhoudende verzuim [van de overheid om de moeder] geloofwaardige informatie te verstrekken over het lot van haar zoon”, een inbreuk vormde op haar recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven.⁴³⁵ Op grond van artikel 46 EVRM heeft het Hof Servië gelast alle passende maatregelen te nemen, bij voorkeur door middel van een *lex specialis*, en binnen een jaar een mechanisme in te stellen om alle ouders in een situatie als die van de verzoekster of in een voldoende mate daarmee overeenstemmende situatie, individuele rechtzetting te geven. Het Servische parlement heeft vervolgens in februari 2020 de uitvoeringswet *Zorica Jovanović* aangenomen.

Voorbeeld: in de daaropvolgende zaak *Mik en Jovanović tegen Servië*⁴³⁶ klaagden de verzoekers dat de Servische autoriteiten te traag en uiteindelijk ondoeltreffend waren geweest bij de uitvoering van het *Zorica Jovanović*-arrest. Hoewel deze wetgeving in 2020 na een aanzienlijke vertraging was ingevoerd, lagen de kwesties waarvoor regelgeving nodig was op zichzelf zeer gevoelig en waren ze zeer complex. Voorts voorzag de wet, zoals uiteindelijk door het parlement aangenomen, in zowel gerechtelijke als buitengerechtelijke procedures met betrekking tot de situatie van de verzoekers en andere personen in dezelfde situatie, en was zij gericht op het achterhalen van de ware status van pasgeboren baby's die vermoedelijk uit kraamafdelingen in Servië zijn verdwenen. De wet voorzag met name in een systeem waarin de nationale rechtbanken de bevoegdheid hebben om, niet alleen op verzoek van de eiser maar ook ambtshalve, een onderzoek in te stellen en bewijsmateriaal te verzamelen om alle relevante feiten vast te stellen, en ook de bevoegdheid hebben om in voorkomend geval schadevergoeding toe te kennen. Ook voorzag de wet in een

434 EHRM, *Zorica Jovanović tegen Servië*, nr. 21794/08, 26 maart 2013.

435 *Ibid.*, punt 74.

436 EHRM, *Mik en Jovanović tegen Servië* (besluit), nrs. 9291/14 en 63798/14, 23 maart 2021.

commissie met uitgebreide bevoegdheden, benoemd met een meerderheid van vertegenwoordigers van geregistreerde ouderverenigingen die zich bezighouden met de kwestie van vermiste baby's. Het EHRM heeft de zaak dan ook van zijn lijst van zaken geschrapt.

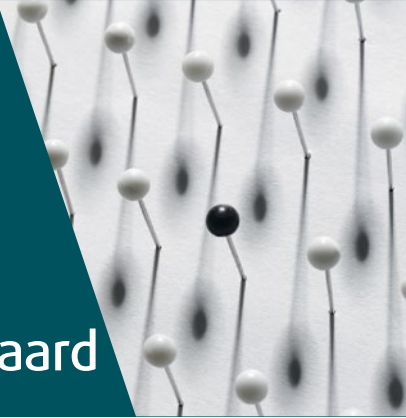
Artikel 25, lid 1, punt b), van het [Internationaal Verdrag inzake de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning](#)⁴³⁷ bepaalt dat de staten die partij zijn “[h]et vervalsen, verbergen of vernietigen van documenten waaruit de werkelijke identiteit” blijkt van kinderen die het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning, of van kinderen wier ouders het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning, moeten voorkomen en strafbaar stellen. De staten die partij zijn, moeten voorts de noodzakelijke maatregelen nemen om de kinderen te vinden en te identificeren en om hen terug te brengen naar hun oorspronkelijke familie. Gelet op het recht van deze kinderen op behoud of hernieuwde vaststelling van hun identiteit, met inbegrip van hun nationaliteit, naam en familiebanden zoals bij wet erkend, dienen de staten die partij zijn wettelijke procedures te hebben vastgesteld om de adoptie of plaatsing van een kind die voortvloeit uit een gedwongen verdwijning, te toetsen en ongedaan te maken (artikel 25, lid 4). Het verdrag herhaalt twee algemene beginselen die aan de kinderrechten ten grondslag liggen: de belangen van het kind als eerste overweging en het recht van kinderen om hun mening te uiten (artikel 25, lid 5). Ofschoon een relatief klein aantal Europese landen dit verdrag heeft geratificeerd, mag de relevantie ervan voor het Europese regelgevingskader niet worden onderschat.⁴³⁸

437 Verenigde Naties (2006), [Internationaal Verdrag inzake de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning](#), 20 december 2006.

438 Sinds februari 2022 hebben 17 van de 27 EU-lidstaten het verdrag geratificeerd. Bovendien hebben de volgende RvE-lidstaten het verdrag geratificeerd: Albanië, Armenië, Bosnië en Herzegovina, Montenegro, Servië en Zwitserland.

8

Economische, sociale en culturele rechten en een toereikende levensstandaard

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 14 (onderwijs)</p> <p>Richtlijn gecombineerde vergunning (2011/98/EU)</p> <p>Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG)</p> <p>Studentenrichtlijn (2004/114/EG)</p> <p>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU)</p> <p>Richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking) (2013/33/EU)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-9/74, <i>Donato Casagrande tegen Landeshauptstadt München</i>, 1974</p> <p>HvJ-EU, zaak C-413/99, <i>Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department</i>, 2002 (onderwijs aan migrantenkinderen)</p>	<p>Recht op onderwijs</p>	<p>EVRM, Protocol nr. 1, artikel 2 (recht op onderwijs)</p> <p>ESH (herzien), artikel 17 (recht op onderwijs)</p> <p>FCNM, artikel 12, lid 3, en artikel 14</p> <p>Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers</p> <p>EHRM, <i>Ponomyovi tegen Bulgarije</i>, nr. 5335/05, 2011 (discriminatie op grond van immigratiestatus)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 35 (toegang tot gezondheidszorg)</p> <p>Erkenningsrichtlijn</p>	<p>Recht op gezondheid</p>	<p>EVRM, artikelen 2 (recht op leven) en 8 (recht op lichamelijke integriteit)</p> <p>Verdrag van Oviedo, artikelen 6 en 8</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>(2011/95/EU), artikel 29 (meest fundamentele prestaties voor migrantenkinderen)</p> <p>Richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking) (2013/33/EU), artikel 21, artikel 23, lid 4, en artikel 25</p>		<p>ESH (herzien), artikelen 11 (recht op bescherming van de gezondheid) en 13 (recht op sociale en geneeskundige bijstand)</p> <p>Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers</p> <p>EHRM, <i>Oyal tegen Turkije</i>, nr. 4864/05, 2010 (hiv-infectie van een pasgeborene)</p> <p>EHRM, <i>Iliya Petrov tegen Bulgarije</i>, nr. 19202/03, 2012 (letsel in een transformatorhuisje)</p> <p>EHRM, <i>Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië</i> [GK], nr. 47848/08, 2014 (geval van overlijden in een instelling)</p> <p>EHRM, <i>Glass tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 61827/00, 2004 (geïnfomeerde toestemming)</p> <p>EHRM, <i>M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nrs. 45901/05 en 40146/06, 2010 (toetsing zonder toestemming van de ouders)</p> <p>EHRM, <i>Vavříčka e.a. tegen Tsjechië</i>, nr. 47621/13, 2021 (verplichte vaccinatiemaatregelen)</p> <p>EHRM, <i>Parfitt tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 18533/21, 2021 (belang van het kind)</p> <p>ECSR, <i>Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) tegen Frankrijk</i>, klacht nr. 14/2003, 2004 (medische zorg voor migrantenkinderen)</p> <p>ECSR, <i>Defence for Children International (DCI) tegen België</i>, klacht nr. 69/2011, 2012 (kinderen in een irreguliere situatie)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 34, lid 3 (recht op sociale bijstand en bijstand voor huisvesting)</p> <p>Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)</p> <p>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</p> <p>Richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking) (2013/33/EU)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-233/18, <i>Zubair Haqbin tegen Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i>, 2019</p>	<p>Recht op huisvesting</p>	<p>ESH (herzien), artikelen 16 (recht van het gezin op sociale, wettelijke en economische bescherming), 17 (recht van kinderen en jeugdige personen op sociale, wettelijke en economische bescherming) en 31 (recht op huisvesting)</p> <p>EHRM, <i>Bah tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 56328/07, 2011.</p> <p>EHRM, <i>Winterstein e.a. tegen Frankrijk</i>, nr. 27013/07, 2013 (niet voorzien in huisvesting)</p> <p>EHRM, <i>Khan tegen Frankrijk</i>, nr. 12267/16, 2019</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 1, 24 en 34 (sociale zekerheid en sociale bijstand)</p> <p>Richtlijn betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven (2019/1158)</p> <p>Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU)</p>	<p>Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid</p>	<p>ESH (herzien), artikelen 12 tot en met 14 (recht op sociale zekerheid, op sociale en geneeskundige bijstand en op bijstand door diensten voor sociaal welzijn), 16 (recht van het gezin op sociale, wettelijke en economische bescherming) en 30 (recht op bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting)</p> <p>Protocol nr. 1 bij het EVRM, artikel 1</p> <p>Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers</p> <p>Europees Verdrag inzake sociale zekerheid</p> <p>EHRM, <i>Konstantin Markin tegen Rusland</i> [GK], nr. 30078/06, 2012 (ouderschapsverlof)</p> <p>EHRM, <i>Yocheva en Ganeva tegen Bulgarije</i>, nrs. 18592/15 en 43863/15, 2021</p> <p>ECSR, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk</i>, klacht nr. 82/2012, 2013 (opschorting van de gezinstoelagen wegens spijbelen)</p>

De economische, sociale en culturele rechten, die in een Europese context vaak sociaal-economische of sociale rechten worden genoemd, omvatten arbeidsgerelateerde rechten en het recht op onderwijs, gezondheid, huisvesting, sociale zekerheid en, meer in het algemeen, een toereikende levensstandaard. Culturele rechten zijn in de academische wereld en in rechtszaken grotendeels onderbelicht gebleven en niet aan de orde gesteld. In [afdeling 8.2](#) onder het recht op onderwijs worden aspecten daarvan behandeld.

Met name het [ESH](#) en het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) omvatten expliciete normen inzake de economische, sociale en culturele rechten in Europees verband, al bevatten het [EVRM](#) en de protocollen daarbij ook een aantal relevante bepalingen, zoals het verbod op dwangarbeid en het recht op onderwijs. Bovendien heeft het EHRM erop gewezen dat er geen “waterdichte scheiding bestaat tussen de werkingssfeer van de sociale en economische rechten enerzijds en de werkingssfeer van het verdrag anderzijds”⁴³⁹, en heeft het economische, sociale en culturele rechten opgevat als door het EVRM gegarandeerde burgerrechten. Zo heeft het de toegang tot gezondheidszorg behandeld in het licht van het verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (artikel 3 EVRM).⁴⁴⁰

In de EU geven de in 2017 afgekondigde [Europese pijler van sociale rechten \(EPSR\)](#)⁴⁴¹ en het in 2021 vastgestelde [actieplan van de Commissie voor de Europese pijler van sociale rechten](#)⁴⁴² blijk van een sterk politiek engagement voor een socialer Europa. De EPSR bestaat uit 20 beginselen die essentieel zijn voor eerlijke en goed functionerende arbeidsmarkten en socialezekerheidsstelsels. Beginsel nr. 11 van de EPSR is gericht op kinderopvang en hulp aan kinderen, en benadrukt dat kinderen recht hebben op betaalbare en goede opvang en onderwijs voor jonge kinderen en op bescherming tegen armoede. Kinderen uit kansarme milieus hebben ook recht op specifieke maatregelen die gelijke kansen versterken. In 2021 heeft de Raad van de EU de [Europese kindergarantie](#) vastgesteld om ervoor te zorgen dat elk kind in Europa dat met

439 EHRM, *Airey tegen Ierland*, nr. 6289/73, 9 oktober 1979, punt 26.

440 Zie bijvoorbeeld EHRM (2015), *Factsheet – Gezondheidsrechten van gedetineerden*, februari 2015; EHRM (2015), *Factsheet – Gezondheid*, april 2015.

441 EU (2017), “*De twintig beginselen van de Europese pijler van sociale rechten*”, 16 november 2017.

442 EU, Europese Commissie (2021), *Het actieplan voor de Europese pijler van sociale rechten* (COM(2021) 102 final), 2021.

armoede of sociale uitsluiting wordt bedreigd, toegang heeft tot de meest elementaire rechten, zoals gezondheidszorg en onderwijs.⁴⁴³

Dit hoofdstuk gaat in op de economische, sociale en culturele rechten die van specifiek belang zijn voor kinderen: het recht op onderwijs (afdeling 8.2), het recht op gezondheid (afdeling 8.3), het recht op huisvesting (afdeling 8.4) en het recht op een toereikende levensstandaard en sociale zekerheid (afdeling 8.5).

8.1 Benaderingen van de economische, sociale en culturele rechten

Belangrijkste punten

- De zekerstelling van toereikende middelen is cruciaal voor de bescherming van sociale rechten.
- Essentiële aspecten van sociale rechten zijn beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanpasbaarheid en aanvaardbaarheid.

In het EU-recht staan de economische, sociale en culturele rechten op voet van gelijkheid met de burger- en politieke rechten opgenomen in het [Handvest van de grondrechten van de EU](#). Evenwel maakt artikel 52 van het Handvest onderscheid tussen rechten en beginselen: de rechterlijke bevoegdheid ten aanzien van beginselen is beperkter.⁴⁴⁴ Overeenkomstig het HvJ-EU zijn niet alle economische, sociale en culturele rechten en beginselen die in het Handvest zijn neergelegd “voor de rechter kenbaar”.⁴⁴⁵

Krachtens het RvE-recht merkt het ECSR op dat, wanneer de verwezenlijking van een recht “buitengewoon ingewikkeld en bijzonder kostbaar is om tot stand te brengen”, de geleidelijke verwezenlijking ervan aan de hand van drie

443 EU, Raad van de Europese Unie (2021), [Aanbeveling \(EU\) 2021/1004 van 14 juni 2021 tot instelling van een Europese kindergarantie](#), ST/9106/2021/INIT (PB L 223 van 22.6.2021, blz. 14).

444 Zie ook EU, Europese Commissie (2020), [Haalbaarheidsstudie voor een kindergarantie](#), Eindverslag, maart 2020.

445 HvJ-EU, zaak C-569/16 en zaak C-570/16, [Stadt Wuppertal tegen Maria Elisabeth Bauer en Volker Willmeroth tegen Martina BroBonn](#), zaak C-569/16 en zaak C-570/16, 6 november 2018.

criteria wordt beoordeeld: ten eerste, dat er binnen een redelijke termijn maatregelen worden getroffen om de doelstellingen van het handvest te bereiken; ten tweede, dat er meetbare vooruitgang moet worden geboekt; en ten derde dat er sprake is van “consistentie met een maximaal gebruik van de beschikbare middelen”.⁴⁴⁶ Het ECSR heeft de staten ook gewezen op “de impact die hun keuzes hebben op kwetsbare groepen en andere betrokkenen”.⁴⁴⁷

Het ECSR stelt, zij het in de specifieke context van het recht op sociale zekerheid, dat retrogressieve maatregelen “om het behoud en de duurzaamheid van het bestaande socialezekerheidsstelsel te garanderen” toelaatbaar zijn op voorwaarde dat zij “het fundamentele kader van een nationaal socialezekerheidsstelsel niet ondermijnen en personen niet de mogelijkheid ontnemen om te worden beschermd tegen ernstige sociale en economische gevaren”.⁴⁴⁸ Ook het EHRM staat retrogressieve maatregelen toe, maar beoordeelt daarbij of de gekozen methode redelijk is en geschikt is voor het halen van het nagestreefde rechtmatige doel.⁴⁴⁹

In het kader van het recht op onderwijs heeft het ECSR overeenkomstig de aanpak van het VN-Comité inzake economische, sociale en culturele rechten een analytisch kader vastgesteld dat uitgaat van beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanvaardbaarheid en aanpasbaarheid.⁴⁵⁰ Het onderscheid tussen beschikbaarheid en toegankelijkheid komt ook aan bod in de EHRM-jurisprudentie. De criteria/essentiële elementen (beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanvaardbaarheid en aanpasbaarheid) zijn leidend in de navolgende analyse, voor zover er relevante jurisprudentie voorhanden is.

446 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003, punt 53; toegepast in ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 81/2012, 11 september 2013, punten 94 tot en met 99.

447 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003, punt 53.

448 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland*, klacht nr. 65/2011, 23 mei 2012, punt 47.

449 EHRM, *Markovics e.a. tegen Hongarije*, besluit van niet-ontvankelijkheid, nrs. 77575/11, 19828/13 en 19829/13, 24 juni 2014, punten 37 en 39.

450 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 37.

8.2 Het recht op onderwijs

Belangrijkste punten

- Beperkingen van de toegankelijkheid van onderwijs moeten kunnen worden voorzien, moeten een rechtmatig doel nastreven en moeten gerechtvaardigd en niet-discriminerend zijn.
- De eerbiediging van de godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuiging van de ouders bij de opvoeding van een kind laat de mogelijkheid van godsdienstonderwijs of seksuele voorlichting op school onverlet.
- Het onderwijs moet kunnen worden aangepast aan de behoeften van alle kinderen, hetgeen speciale maatregelen vereist voor kinderen met een handicap en de mogelijkheid voor kinderen die tot een minderheid behoren om hun eigen taal te leren en in die taal te worden onderwezen.
- Kinderen hebben recht op onderwijs, ongeacht hun nationaliteit of immigratiestatus.

In het **EU-recht** garandeert artikel 14, lid 2, van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) het recht op onderwijs, met inbegrip van “de mogelijkheid [...] om het verplichte onderwijs kosteloos te volgen”. Artikel 14, lid 3, garandeert de vrijheid om instellingen voor onderwijs op te richten en het recht van de ouders om ervoor te zorgen dat het onderwijs en de opvoeding van hun kinderen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen overeenstemt. In het EPSR is het beginsel van onderwijs, opleiding en een leven lang leren opgenomen.⁴⁵¹

In het **RvE-recht** garandeert artikel 2 van [Protocol nr. 1 bij het EVRM](#) het recht op onderwijs. Het EHRM heeft verduidelijkt dat dit artikel de staten niet verplicht om onderwijs beschikbaar te stellen, maar “het recht verleent op toegang tot de onderwijsinstellingen die op een bepaald moment bestaan”.⁴⁵² Het recht op onderwijs omvat bovendien “de mogelijkheid om te profiteren van het genoten onderwijs, oftewel het recht om overeenkomstig de geldende regels in elke staat, op enige wijze, officiële erkenning te krijgen voor een

451 EU (2017), [Europese pijler van sociale rechten](#), 16 november 2017.

452 EHRM, “[Met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België](#)” tegen België, nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968, punt 4.

afgeronde studie".⁴⁵³ Dit is evenwel geen absoluut recht. Beperkingen moeten kunnen worden voorzien voor de betrokkenen en moeten een rechtmatig doel nastreven. Disciplinaire maatregelen, waaronder schorsing of uitsluiting van een onderwijsinstelling, zijn toegestaan, mits ze binnen het kader van de toegestane beperkingen vallen.⁴⁵⁴ Het EHRM beoordeelt of deze vormen van uitsluiting van het onderwijs neerkomen op ontneming van het recht op onderwijs door te kijken naar de procedurele waarborgen, de duur van de uitsluiting, de inspanningen op het gebied van re-integratie en de toereikendheid van het geboden alternatieve onderwijs.⁴⁵⁵ Kinderen kunnen ook van het terrein van een onderwijsinstelling worden verwijderd om redenen van gezondheid en veiligheid, bijvoorbeeld wanneer zij ervan worden verdacht drager te zijn van een besmettelijke ziekte, mits het besluit om hen uit te sluiten slechts zolang van kracht blijft als nodig is.⁴⁵⁶

Als onderdeel van het recht op onderwijs hebben ouders het recht op eerbiediging van hun godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen. De "vaststelling en de planning van het programma behoren in beginsel echter tot de verantwoordelijkheden" van de staat.⁴⁵⁷ De staat mag ook godsdienstige of levensbeschouwelijke informatie of kennis opnemen in het schoolprogramma, mits dat gebeurt op een "objectieve, kritische en pluralistische manier".⁴⁵⁸ Om pluralisme en verschillen in het onderwijs te waarborgen, moet op een bepaald geloof of een bepaalde levensovertuiging worden ingespeeld door ouders de mogelijkheid te bieden hun kinderen geheel of gedeeltelijk vrij te stellen van dit onderwijs, zoals de mogelijkheid om bepaalde lessen of het gehele vak godsdienst niet te volgen.⁴⁵⁹ Zie [afdeling 2.1](#) en [afdeling 2.2](#) voor de manier waarop het EHRM deze kwestie benadert vanuit het oogpunt van non-discriminatie.⁴⁶⁰

453 *Ibid.*

454 EHRM, *C.P. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 300/11, 6 september 2016.

455 EHRM, *Ali tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 40385/06, 11 januari 2011, punt 58.

456 EHRM, *Memlika tegen Griekenland*, nr. 37991/12, 6 oktober 2015.

457 EHRM, *Folgerø e.a. tegen Noorwegen* [GK], nr. 15472/02, 29 juni 2007, punt 84.

458 *Ibid.*, punt 84.

459 *Ibid.*, punten 85 tot en met 102 en het afwijkende advies.

460 EHRM, *Grzelak tegen Polen*, nr. 7710/02, 15 juni 2010.

Overeenkomstig artikel 17, lid 2, van het [herziene ESH](#) verbinden de partijen zich ertoe “alle passende en noodzakelijke maatregelen te nemen die beogen [...] basisonderwijs en voortgezet onderwijs kosteloos beschikbaar te stellen voor kinderen en jeugdige personen, alsmede regelmatig schoolbezoek te bevorderen”.⁴⁶¹ In aanvulling daarop heeft het ECSR op grond van deze bepaling bepaald dat de verdragsluitende partijen illegaal op hun grondgebied verblijvende kinderen toegang moeten bieden tot onderwijs.⁴⁶²

Bovendien moeten onderwijsinstellingen zonder discriminatie toegankelijk zijn voor iedereen.⁴⁶³ Het ECSR heeft gesteld dat het “integreren van kinderen met een handicap in reguliere scholen de norm moet zijn, en dat speciaal onderwijs de uitzondering moet vormen”.⁴⁶⁴ Staten hebben een beperkte beoordelingsmarge met betrekking tot de keuze van het schooltype voor personen met een handicap: zij moeten in een reguliere school worden opgenomen.⁴⁶⁵ Verschillen in behandeling in het onderwijs op grond van nationaliteit, immigratiestatus of etnische afkomst worden behandeld in [hoofdstuk 3](#).

Volgens de jurisprudentie van het ECSR beschikken staten over een ruime beoordelingsmarge bij de vaststelling van de culturele geschiktheid van het lesmateriaal dat wordt gebruikt in voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid, maar moeten zij wel zorgen voor niet-discriminerende voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid “die de sociale uitsluiting en de ontkenning van de menselijke waardigheid niet bestendigt of versterkt”.⁴⁶⁶ Lesmateriaal mag “geen vernederende stereotypen versterken”, bijvoorbeeld met betrekking tot personen met een niet-heteroseksuele geaardheid.⁴⁶⁷

461 Het ESH uit 1961 bevat geen bepaling over het recht op onderwijs.

462 ECSR, *Médecins du Monde – International tegen Frankrijk*, klacht nr. 67/2011, 11 september 2012.

463 Nadere informatie inzake kinderen met een handicap is te vinden in [hoofdstuk 3](#) en [hoofdstuk 7](#).

464 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

465 ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 81/2012, 11 september 2013, punt 78; ECSR, *Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) en Inclusion Europe tegen België*, klacht nr. 141/2017, 9 september 2020.

466 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) tegen Kroatië*, klacht nr. 45/2007, 30 maart 2009, punt 47.

467 *Ibid.*, punten 59 en 61; zie ook EHRM, *Bayev e.a. tegen Rusland*, nr. 67667/09, 13 november 2017; EHRM, *A.R. en L.R. tegen Zwitserland*, nr. 22338/15, 19 december 2017.

Tot slot vereist de aanpasbaarheid van het onderwijs aan de behoeften van alle kinderen bijvoorbeeld dat voor gehandicapte kinderen die in gewone scholen worden geïntegreerd, regelingen worden getroffen om in hun speciale behoeften te voorzien⁴⁶⁸ (zie ook [afdeling 3.5](#)).

Krachtens artikel 12, lid 3, [FCNM](#) verbinden de staten die partij zijn zich ertoe gelijke kansen bij de toegang tot onderwijs op alle niveaus te bevorderen voor personen die tot nationale minderheden behoren (zie ook [hoofdstuk 3](#)).⁴⁶⁹ Het FCNM verleent kinderen die tot nationale minderheden behoren, bij artikel 14 het recht om de minderheidstaal te leren en om onderwijs in deze taal te krijgen.⁴⁷⁰ Het EHRM heeft voorts geoordeeld dat het recht op onderwijs het recht om te worden onderwezen in (een van) de nationale ta(a)l(en) omvat.⁴⁷¹

In het licht van het groeiend belang van de digitale omgeving is op dit gebied een aantal documenten van de Raad van Europa vastgesteld, waarin de staten wordt verzocht ervoor te zorgen dat kinderen zodanig toegang hebben tot de digitale omgeving dat niemand wordt uitgesloten en rekening wordt gehouden met het ontwikkelingsniveau van kinderen en de bijzondere omstandigheden van kinderen in kwetsbare situaties.⁴⁷² Ook wordt in die documenten aanbevolen vanaf de eerste jaren scholing in digitale geletterdheid in het basisonderwijsprogramma op te nemen, met inachtneming van het ontwikkelingsniveau van het kind.⁴⁷³

468 ECSR, [Mental Disability Advocacy Center \(MDAC\) tegen Bulgarije](#), klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

469 Zie voorts Raad van Europa, Adviescommissie betreffende het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (2006), [Commentaar over onderwijs in het kader van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden](#), ACFC/25DOC(2006)002, 2 maart 2006, deel 2.1.

470 Voor verdere verduidelijking, zie Raad van Europa, Adviescommissie betreffende het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (2006), [Commentaar over onderwijs in het kader van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden](#), ACFC/25DOC(2006)002, 2 maart 2006, deel 2.3 en [Thematisch commentaar nr. 3: de taalrechten van personen die tot een nationale minderheid behoren uit hoofde van het Kaderverdrag](#), ACFC/44DOC(2012)001 rev, 5 juli 2012, deel VI.

471 EHRM, [Catan e.a. tegen Moldavië en Rusland](#) [GK], nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012, punt 137.

472 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), [Aanbeveling CM/Rec\(2018\)7 betreffende richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en verwezenlijking van de rechten van het kind in de digitale omgeving](#), 4 juli 2018.

473 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), [Aanbeveling CM/Rec\(2019\)10 over de ontwikkeling en bevordering van scholing rondom digitaal burgerschap](#), 21 november 2019; Comité van Ministers van de Raad van Europa (2016), [Aanbeveling CM/Rec\(2016\)2 over het internet van burgers](#), 10 februari 2016.

8.2.1 Recht van migrantenkinderen op onderwijs

In het **EU-recht** wordt het fundamentele recht van kinderen op onderwijs, ongeacht hun migratiestatus, erkend in bijna alle aspecten van het EU-migratierecht.⁴⁷⁴ De **richtlijn gecombineerde vergunning**⁴⁷⁵ voorziet in de gelijke behandeling van houders van een verblijfsvergunning en de **richtlijn inzake langdurig ingezetenen** voorziet in de gelijke behandeling van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen.⁴⁷⁶ De EU is echter niet bevoegd om de inhoud of de werkingssfeer van de nationale onderwijswetgeving te bepalen. Wel is het zo dat de EU migrantenkinderen, afhankelijk van hun status, dezelfde of vergelijkbare bescherming van het recht op onderwijs biedt als onderdanen. De **studentenrichtlijn (2004/114/EG)** regelt de voorwaarden voor toegang en verblijf van onderdanen van derde landen voor een periode van meer dan drie maanden met het oog op studie, scholierenuitwisseling, onbezoldigde opleiding of vrijwilligerswerk.⁴⁷⁷ De algemene toelatingsvoorwaarden voor kinderen omvatten het overleggen van een geldig reisdocument, toestemming van de ouders voor het geplande verblijf, een ziektekostenverzekering, en, indien de staat dat verlangt, de betaling van een vergoeding voor het toelatingsverzoek.⁴⁷⁸ Zo moeten scholieren bewijzen dat zij deelnemen aan een scholierenuitwisseling die door een door de lidstaat erkende organisatie wordt beheerd.⁴⁷⁹ Onbezoldigde stagiairs moeten de door de lidstaat gevraagde bewijsstukken

474 Zie Bijvoorbeeld EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), Richtlijn 2011/95/EU van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming (herschikking) (**erkenningsrichtlijn**) (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9), artikel 27.

475 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), **Richtlijn 2011/98/EU van 13 december 2011 betreffende één enkele aanvraagprocedure voor een gecombineerde vergunning voor onderdanen van derde landen om te verblijven en te werken op het grondgebied van een lidstaat, alsmede inzake een gemeenschappelijk pakket rechten voor werknemers uit derde landen die legaal in een lidstaat verblijven** (PB L 343 van 23.12.2011, blz. 1).

476 EU, Raad van de Europese Unie (2003), **Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen** (PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44).

477 EU, Raad van de Europese Unie (2004), **Richtlijn 2004/114/EG van de Raad van 13 december 2004 betreffende de voorwaarden voor de toelating van onderdanen van derde landen met het oog op studie, scholierenuitwisseling, onbezoldigde opleiding of vrijwilligerswerk** (studentenrichtlijn) (PB L 375 van 23.12.2004, blz. 12).

478 *Ibid.*, artikel 6.

479 EU, Raad van de Europese Unie (2004), **Richtlijn 2004/114/EG van 13 december 2004 betreffende de voorwaarden voor de toelating van onderdanen van derde landen met het oog op studie, scholierenuitwisseling, onbezoldigde opleiding of vrijwilligerswerk** (studentenrichtlijn) (PB L 375 van 23.12.2004, blz. 12), artikel 7.

overleggen om te waarborgen dat zij gedurende hun verblijf over voldoende middelen beschikken om de kosten van levensonderhoud, de studie en de terugreis te dekken.⁴⁸⁰ Er gelden beperkingen voor de toegang van studenten uit het hoger onderwijs tot economische activiteiten, waaronder arbeid.⁴⁸¹

De kinderen van EU-migranten die zich uit hoofde van de wetgeving inzake vrij verkeer naar een andere lidstaat begeven, hebben in dit verband de meeste rechten. Zij hebben het recht om onder dezelfde voorwaarden als de eigen onderdanen van de staat te worden toegelaten tot het algemeen onderwijs, het leerlingstelsel en de beroepsopleidingen.⁴⁸² Dit recht omvat openbaar en particulier onderwijs, verplicht en niet-verplicht onderwijs. Het HvJ-EU heeft dit recht altijd in brede zin uitgelegd als het waarborgen van de gelijke toegang tot onderwijs, maar ook tot bredere onderwijsgerelateerde sociale voorzieningen en voorzieningen die bedoeld zijn om het volgen van onderwijs te bevorderen. In de zaak *Casagrande* bijvoorbeeld werd een kind van een arbeidsmigrant in de EU op grond van het EU-recht inzake vrij verkeer een inkomensafhankelijke studiebeurs verleend.⁴⁸³

Bovendien verplicht wetgeving uit de jaren zeventig de lidstaten ertoe om aanvullend taalonderwijs te verzorgen voor kinderen van migrerende werknemers in de EU, zowel in de taal van de gaststaat als in hun moedertaal, teneinde te bevorderen dat zij integreren in de gaststaat, maar ook in hun land van herkomst met het oog op een eventuele terugkeer.⁴⁸⁴ Hoewel dit een vrij genereuze en waardevolle aanvullende steun lijkt te bieden aan kinderen nadat zij

480 *Ibid.*, artikel 10.

481 *Ibid.*, artikel 17.

482 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Verordening \(EU\) nr. 492/2011 van 5 april 2011 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Unie](#) (PB L 141 van 27.5.2011, blz. 1), artikel 10; Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/38/EG van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden](#), tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (richtlijn vrij verkeer) (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77), artikel 24, lid 1.

483 HvJ-EU, zaak C-9/74, [Donato Casagrande tegen Landeshauptstadt München](#), 3 juli 1974. Vervolgens bevestigd in zaken zoals HvJ-EU, zaak C-3/90, [M.J.E. Bernini tegen Minister van Onderwijs en Wetenschappen](#), 26 februari 1992.

484 EU, Raad van de Europese Unie (1977), [Richtlijn 77/486/EEG van 25 juli 1977 inzake het onderwijs aan de kinderen van migrerende werknemers](#) (PB L 199 van 6.8.1977, blz. 32) (NB migrantenkinderen die onderdaan zijn van een derde land zijn uitgesloten van het toepassingsgebied van deze richtlijn).

zijn toegelaten tot een school in het gastland, is de tenuitvoerlegging ervan in de verschillende landen notoir fragmentarisch en in toenemende mate onpraktisch gezien de brede waaier van talen waarin moet worden voorzien.⁴⁸⁵

Voorbeeld: in *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*⁴⁸⁶ ging het erom of de twee dochters van een Duitse migrerende werknemer die met zijn Colombiaanse vrouw en dochters naar het Verenigd Koninkrijk was geëmigreerd, naar school mochten blijven gaan nadat de vader het Verenigd Koninkrijk had verlaten en naar een derde land was gegaan en zijn vrouw en dochters had achtergelaten. Het HvJ-EU stond voor de vraag of zijn echtgenote en dochters zelfstandig in de gaststaat mochten blijven, niettegenstaande het feit dat de heer Baumbast (van wie de verblijfsrechten van het gezin waren afgeleid) feitelijk afstand had gedaan van zijn status als arbeidsmigrant in de EU. De beslissende factor voor het HvJ-EU was het feit dat de kinderen waren geïntegreerd in het onderwijsstelsel van de gaststaat en dat het schadelijk en buitenproportioneel zou zijn om hen op zo'n cruciaal moment in hun opleiding weg te halen uit hun omgeving. Het Hof bevestigde dat het belang van de continuïteit van het onderwijs van kinderen zo groot is, dat het ertoe kan leiden dat het (anders niet in aanmerking komende) gezin voor de duur van de studie van het migrantenkind in de gaststaat mag verblijven.

Het *Baumbast*-arrest werd gevolgd door latere zaken⁴⁸⁷ en is gecodificeerd in artikel 12, lid 3, van [Richtlijn 2004/38/EG \(richtlijn vrij verkeer\)](#).⁴⁸⁸

485 EU, Commissie van de Europese Gemeenschappen (1984), [Verslagen over de tenuitvoerlegging van Richtlijn 77/486/EEG](#) (COM(84) 54 final en COM(88) 787 final), 10 februari 1984.

486 HvJ-EU, zaak C-413/99, *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

487 HvJ-EU, zaak C-480/08, *Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010; HvJ-EU, zaak C-310/08, *London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010.

488 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/38/EG van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden](#), tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77), artikel 2, lid 2, punt c), en artikel 12, lid 3.

Kinderen die onderdaan zijn van een derde land hebben alleen recht op toegang tot *door de overheid gefinancierd* onderwijs onder dezelfde voorwaarden als eigen onderdanen, en zijn uitgesloten van aanverwante voordelen zoals beurzen voor levensonderhoud.⁴⁸⁹ Sommige immigratie-instrumenten van de EU verplichten de lidstaten ertoe om mechanismen ten uitvoer te leggen met het oog op de erkenning en overdraagbaarheid van buitenlandse kwalificaties, ook wanneer geen bewijsstukken kunnen worden overgelegd (artikel 28 van de [erkenningsrichtlijn](#)).⁴⁹⁰

De onderwijsrechten van minderjarige asielzoekers zijn beperkter: zij moeten onder *vergelijkbare*, maar niet noodzakelijkerwijs *dezelfde* voorwaarden als eigen onderdanen toegang krijgen tot het onderwijsstelsel van de gaststaat.⁴⁹¹ Aldus mag onderwijs worden gegeven in opvangcentra in plaats van scholen, en kan de overheid de volledige toegang van minderjarige asielzoekers tot het onderwijs maximaal drie maanden opschorten, te rekenen vanaf de datum van indiening van de asielaanvraag. Wanneer toegang tot het onderwijsstelsel onmogelijk is in verband met de specifieke situatie van het kind, moet de betrokken lidstaat andere onderwijsfaciliteiten aanbieden (artikel 14, lid 3, van de [richtlijn opvangvoorzieningen](#)).⁴⁹²

In het RvE-recht is artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM in samenhang met artikel 14 EVRM gebruikt om het recht van migrantenkinderen op onderwijs te waarborgen (zie ook [afdeling 3.3](#)).

489 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [erkenningsrichtlijn \(Richtlijn 2011/95/EU\)](#) (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9), artikel 11; Raad van de Europese Unie (2003), [richtlijn langdurig ingezetenen \(Richtlijn 2003/109/EG\)](#) (PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44), artikel 14; Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/86/EG inzake het recht op gezinshereniging](#) (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12), artikel 14; Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [richtlijn opvangvoorzieningen \(Richtlijn 2013/33/EU\)](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96), artikel 14, punt c).

490 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), [Richtlijn 2011/95/EU van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming \(herschikking\) \(erkenningsrichtlijn\)](#) (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9).

491 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [richtlijn opvangvoorzieningen \(2013/33/EU\)](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96). NB minderjarige vluchtelingen (die een langdurig verblijfsrecht hebben verkregen) hebben uit hoofde van artikel 27 van de [erkenningsrichtlijn \(2011/95/EU\)](#) onder dezelfde voorwaarden toegang tot onderwijs als de eigen onderdanen.

492 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [richtlijn opvangvoorzieningen \(2013/33/EU\)](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96).

Voorbeeld: in *Ponomaryovi tegen Bulgarije*⁴⁹³ boog het EHRM zich over het schoolgeld dat twee Russische schoolgaande kinderen zonder permanente verblijfsvergunning moesten betalen voor de middelbare school. Het Hof concludeerde dat het opleggen van schoolgeld voor de middelbare school in hun geval neerkwam op discriminatie en dus in strijd was met artikel 14 EVRM juncto artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.⁴⁹⁴

Het ESH beschermt de onderwijsrechten van migrantenkinderen zowel direct (artikel 17, lid 2) als indirect, door het recht van kinderen op arbeid te beperken zodat zij het verplichte onderwijs volledig kunnen doorlopen (artikel 7).⁴⁹⁵

Bovendien ondersteunt het [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers](#)⁴⁹⁶ het recht van migrantenkinderen om “op dezelfde wijze en onder dezelfde voorwaarden als de eigen onderdanen” te worden toegelaten tot het algemeen onderwijs en het beroepsonderwijs in de gaststaat (artikel 14, lid 1).

Krachtens het internationaal recht wordt het recht van migrantenkinderen op gelijke toegang tot onderwijs ondersteund door het [Internationale Verdrag inzake de bescherming van alle arbeidsmigranten en hun gezinsleden](#) (artikel 30).⁴⁹⁷

Artikel 28 [VRK](#) bepaalt dat alle kinderen recht hebben op kosteloos verplicht onderwijs. Overeenkomstig artikel 29, lid 1, punt c), reikt dit recht veel verder dan gelijke toegang tot onderwijs, en omvat het bepalingen met betrekking tot de ontwikkeling van de culturele identiteit, taal en waarden van het land van herkomst van het kind.

493 EHRM, *Ponomaryovi tegen Bulgarije*, nr. 5335/05, 21 juni 2011.

494 Zie ook [afdeling 3.3](#).

495 Zie bv. ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk*, klacht nr. 114/2015, 24 januari 2018.

496 Raad van Europa (1977), [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers](#), CETS nr. 93, 24 november 1977.

497 Verenigde Naties (1990), [Internationaal Verdrag inzake de bescherming van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden](#), 18 december 1990.

8.3 Recht op gezondheid

Belangrijkste punten

- Staten hebben de positieve verplichting om maatregelen te nemen tegen levensbedreigende gezondheidsrisico's waarvan de overheid op de hoogte is of zou moeten zijn.
- Overheidsinstanties moeten de doodsoorzaak van personen doeltreffend onderzoeken.
- Uit hoofde van het ESH hebben kinderen die irregulier in het land verblijven, recht op gezondheidszorg die verder strekt dan alleen urgente geneeskundige bijstand.
- Aanvaardbare gezondheidszorg impliceert geïnformeerde toestemming.
- Uit hoofde van het EU-recht en het ESH hebben migrantenkinderen, enkele uitzonderingen daargelaten, recht op toegang tot sociale bijstand en gezondheidszorg.

Het EU-recht garandeert bij artikel 35 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) het recht op toegang tot gezondheidszorg.

Kinderen van EU-migranten hebben, zodra zij drie maanden hebben verbleven in de gaststaat, dezelfde toegang tot sociale zekerheid en gezondheidszorg als onderdanen.⁴⁹⁸ Kinderen van personen die een vergunning tot langdurig verblijf hebben in een lidstaat, hebben vergelijkbare rechten, die echter kunnen worden beperkt tot de "meest fundamentele prestaties".⁴⁹⁹ Met betrekking tot minderjarige vluchtelingen en asielzoekers moeten lidstaten dezelfde toegang bieden tot passende sociale bijstand als voor de onderdanen van de gaststaat, al kan die toegang eveneens worden beperkt tot de "meest fundamentele prestaties" (artikel 29 van de [erkenningrichtlijn](#)). De wetgeving vereist dat de lidstaten kwetsbare migrantenkinderen toegang bieden tot toereikende gezondheidszorg. Zo moeten kinderen die het slachtoffer zijn van geweld of foltering, voldoende worden ondersteund in hun fysieke en mentale behoeften (titel IV van de [herschikte richtlijn opvangvoorzieningen](#), artikelen 21, 23,

⁴⁹⁸ EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2004), [Richtlijn 2004/38/EG van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden](#) (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77), artikel 24.

⁴⁹⁹ EU, Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/109/EG van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen van derde landen](#) (PB L 16 van 23.1.2003, blz. 44), artikel 11, lid 4.

lid 4, en 25). De erkenningsrichtlijn bevat vergelijkbare regels voor kwetsbare migrantenkinderen.

Binnen het RvE-recht garandeert het **EVRM** niet uitdrukkelijk het recht op gezondheidszorg of op gezondheid. Het EHRM heeft evenwel uiteenlopende zaken behandeld met betrekking tot gezondheid. Ten eerste onderzoekt het Hof levensbedreigende situaties voor kinderen. Het gaat om positieve verplichtingen die op de overheid rusten om preventieve maatregelen te nemen tegen levensbedreigende gezondheidsrisico's waarvan zij op de hoogte is of behoort te zijn.

Voorbeeld: in *Oyal tegen Turkije* had de overheid verzuimd om preventieve maatregelen te nemen tegen de verspreiding van hiv via bloedtransfusies. Als gevolg hiervan raakte een pasgeboren kind tijdens een bloedtransfusie in een openbaar ziekenhuis besmet met hiv. Hoewel de schade tot op zekere hoogte werd vergoed, oordeelde het EHRM dat de overheid, door geen volledige medische dekking te bieden voor de levenslange behandeling en medicatie van het kind, had verzuimd om te voorzien in een toereikende schadeloosstelling en derhalve inbreuk had gepleegd op het recht op leven (artikel 2 EVRM).⁵⁰⁰ Bovendien werd de Turkse overheid gelast om het slachtoffer levenslang kosteloze en volledige medische zorg te verlenen.

Voorbeeld: in *Iliya Petrov tegen Bulgarije*⁵⁰¹ was een twaalfjarige jongen ernstig gewond geraakt in een transformatorhuisje. Het transformatorhuisje bevond zich in een park waar kinderen en jongeren elkaar vaak ontmoetten. De deur was niet op slot. Het EHRM heeft geoordeeld dat de exploitatie van een elektriciteitsnet een activiteit is die een verhoogd risico inhoudt voor personen die zich in de nabijheid van de installaties bevinden. De overheid heeft de plicht om adequate regels vast te stellen, met inbegrip van een regeling voor toezicht op de juiste toepassing van de veiligheidsregels. Het Hof oordeelde dat het verzuim van de overheid om het transformatorhuisje te beveiligen, terwijl zij op de hoogte was van de veiligheidsproblemen, een inbreuk vormde op het recht op leven (artikel 2 EVRM).⁵⁰²

500 EHRM, *Oyal tegen Turkije*, nr. 4864/05, 23 maart 2010, punten 71 en 72.

501 EHRM, *Iliya Petrov tegen Bulgarije*, nr. 19202/03, 24 april 2012.

502 *Ibid.*

Bovendien hebben staten positieve verplichtingen ten aanzien van de behandeling van kwetsbare kinderen die onder de zorg van de overheid vallen (zie ook [hoofdstuk 6](#) en [afdeling 7.3](#)).

Voorbeeld: de zaak *Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië*⁵⁰³ betrof een hiv-positieve Romajongen met een ernstige geestelijke beperking die ook leed aan tuberculose, longontsteking en hepatitis en op achttienjarige leeftijd overleed. Zijn hele leven verbleef hij in overheidsinstellingen. Het EHRM stelde vast dat de besluiten op het gebied van medicatie en zorgverlening ernstige tekortkomingen vertoonden en dat het medisch personeel voortdurend in gebreke bleef om hem passende zorg en een passende behandeling te bieden. Derhalve was inbreuk gepleegd op artikel 2 EVRM.⁵⁰⁴

Ten aanzien van de toestemming voor een medische behandeling wanneer geen sprake is van een noodsituatie, heeft het EHRM geoordeeld dat een medische behandeling zonder toestemming van de ouders in strijd is met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in *Glass tegen het Verenigd Koninkrijk*⁵⁰⁵ was, ondanks de ernstige bezwaren van de moeder, diamorfine toegediend aan een ernstig gehandicapt kind. Het EHRM oordeelde dat het besluit van het ziekenhuis om de bezwaren van de moeder tegen de voorgestelde behandeling terzijde te schuiven zonder rechterlijke machtiging, een inbreuk op artikel 8 EVRM vormde.⁵⁰⁶

Voorbeeld: in *M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk*⁵⁰⁷ onderging een negenjarig meisje een bloedonderzoek en werden er foto's van haar gemaakt zonder toestemming van haar ouders, ook al had haar vader uitdrukkelijk opgedragen om geen verdere tests uit te voeren als het meisje alleen was in het ziekenhuis. Bij ontstentenis van een medische noodzaak werden deze medische handelingen zonder ouderlijke toestemming

503 EHRM, *Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014. Dit EHRM-arrest wordt nader beschreven in [hoofdstuk 7](#).

504 Zie ook [hoofdstuk 7](#).

505 EHRM, *Glass tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 61827/00, 9 maart 2004.

506 *Ibid.*, punt 83.

507 EHRM, *M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 45901/05 en 40146/06, 23 maart 2010.

geacht in strijd te zijn met haar recht op lichamelijke integriteit uit hoofde van artikel 8 EVRM.⁵⁰⁸

Tegelijkertijd heeft het EHRM het belang van het kind in de gezondheidszorg in beginsel gehandhaafd, zelfs wanneer het belang van het kind strijdig is met de belangen of wensen van de ouders, ook in het kader van vaccinatieschema's en beslissingen in verband met het levenseinde.

Voorbeeld: in de zaak *Vavříčka e.a. tegen Tsjechië*⁵⁰⁹ klaagden de verzoekers over de gevolgen van niet-naleving van de algemene wettelijke verplichting in Tsjechië om kinderen routinematig te laten vaccineren tegen ziekten die in de medische wetenschap bekend zijn. De naleving van de verplichting kon niet fysiek worden afgedwongen. Ouders die zonder goede reden in gebreke bleven, konden echter worden beboet, en niet-gevaccineerde kinderen werden niet tot kleuterscholen toegelaten (er werd een uitzondering gemaakt voor kinderen die om gezondheidsredenen niet konden worden gevaccineerd). Het Hof oordeelde dat de vaccinatieverplichting en de rechtstreekse gevolgen daarvan een inmenging in de zin van artikel 8 EVRM vormden. Staten zijn echter verplicht om het belang van het kind, en ook dat van kinderen als groep, centraal te stellen in alle beslissingen die van invloed zijn op hun gezondheid en ontwikkeling. Als het gaat om immunisatie, moet het streven zijn elk kind tegen ernstige ziekten te beschermen, hetzij door vaccinatie, hetzij indirect door middel van groepsimmunititeit. Op grond daarvan was het Hof van oordeel dat het gezondheidsbeleid van de staat in overeenstemming was met het belang van het kind en dat, aangezien de betrokken vaccinatieverplichting ook in redelijke verhouding stond tot de nagestreefde rechtmatige doelstellingen, de staat in casu zijn beoordelingsmarge niet had overschreden en evenmin het EVRM had geschonden.

Voorbeeld: in de zaak *Parfitt tegen het Verenigd Koninkrijk*⁵¹⁰ leed de vijfjarige dochter van de verzoekster aan acute necrotiserende encefalopathie en verkeerde zij in een permanente vegetatieve toestand zonder vooruitzicht op verbetering. De High Court van het Verenigd Koninkrijk heeft verklaard dat het niet onrechtmatig zou zijn dat het ziekenhuis waar de

508 *Ibid.*, punt 79.

509 EHRM, *Vavříčka e.a. tegen Tsjechië*, nr. 47621/13, 8 april 2021.

510 EHRM, *Parfitt tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 18533/21, 20 april 2021.

dochter van de verzoekster wordt verpleegd, de behandeling zou stopzetten. Gelet op de beoordelingsmarge die de autoriteiten in dergelijke gevallen hebben, heeft het Hof geen schending van artikel 2 EVRM vastgesteld. De nationale rechtbank had het bewijs van twaalf zeer gerenommeerde medisch specialisten in aanmerking genomen. De rechter had de wensen van de verzoekster naar behoren en zorgvuldig in aanmerking genomen, maar was tot de conclusie gekomen dat de invasieve verzorging van haar dochter een voortdurende last vormde, die haar geen voordeel opleverde. Ondanks het uitgangspunt dat het leven beschermd moet worden, was de nationale rechter van oordeel dat het niet in het belang van het kind was om haar leven te verlengen. Het verzoek werd niet-ontvankelijk verklaard.⁵¹¹

Overeenkomstig artikelen 6 en 8 van het [Verdrag van Oviedo](#)⁵¹² mag een medische ingreep, wanneer een kind niet handelingsbekwaam is om daarvoor toestemming te geven, alleen worden verricht met machtiging van zijn of haar vertegenwoordiger, tenzij er sprake is van een noodsituatie. Hoewel het Verdrag van Oviedo niet vereist dat een wilsonbekwaam kind toestemming moet verlenen, bepaalt het wel dat “[m]et de mening van het kind als een in toenemende mate bepalende factor rekening [wordt] gehouden, al naar gelang zijn of haar leeftijd en mate van volwassenheid” (artikel 6, lid 2). In het besef dat de besluitvaardigheid van kinderen, ook wat hun eigen gezondheid betreft, nog in ontwikkeling is, werkt de Raad van Europa aan een gids met beginselen en goede praktijken om kinderen bij de medische besluitvorming te betrekken.⁵¹³ Genetische tests bij kinderen moeten worden uitgesteld totdat zij handelingsbekwaam zijn, tenzij dat uitstel schadelijk zou zijn voor hun gezondheid of welzijn.⁵¹⁴

Bovendien verbinden de staten die partij zijn zich er op grond van artikel 11 [ESH](#) toe om ter bevordering van de volksgezondheid en de persoonlijke verantwoordelijkheid op het gebied van de gezondheid voorzieningen te

511 Zie ook EHRM, [Gard e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk](#), nr. 39793/17, 27 juni 2017.

512 Raad van Europa (1997), [Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van de mens met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde \(Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde\)](#), CETS nr. 164, 4 april 1997.

513 Raadpleeg voor meer informatie de [RvE-webpagina over de gids](#).

514 Raad van Europa (2008), [Aanvullend protocol bij het Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde betreffende genetische tests voor gezondheidsdoeleinden](#), CETS nr. 203, 27 november 2008.

treffen op het gebied van voorlichting en onderwijs.⁵¹⁵ Artikel 13 ESH voorziet in geneeskundige bijstand voor personen die geen toereikende inkomsten hebben en niet in staat zijn zulke inkomsten door eigen inspanning of met andere middelen te verwerven. Tot slot heeft het Comité van Ministers in 2011 [richtsnoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg vastgesteld](#).⁵¹⁶

Uit de volgende voorbeelden blijkt dat het ECSR van oordeel is dat irregulier verblijvende migrantenkinderen recht hebben op gezondheidszorg die verder strekt dan alleen urgente geneeskundige bijstand. Het ESH bevat veel verwijzingen naar de rechten van kinderen op sociale zekerheid respectievelijk gezondheidszorg (artikelen 11, 12, 13, 14, 16 en 17), die van toepassing zijn ongeacht de migratiestatus van kinderen.

Voorbeeld: het besluit van het ECSR in de zaak *Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) tegen Frankrijk*⁵¹⁷ betrof de aanneming van een wet in Frankrijk waarmee een einde kwam aan de uitzonderingspositie van irreguliere immigranten met een zeer laag inkomen: voortaan moesten ook zij betalen voor medische zorg. Het ECSR oordeelde dat minderjarigen, onder wie niet-begeleide kinderen, recht hebben op kosteloze medische zorg.

Voorbeeld: in *Defence for Children International (DCI) tegen België*⁵¹⁸ constateerde het ECSR een schending van artikel 17 ESH vanwege de beperkingen op de geneeskundige bijstand aan migrantenkinderen zonder papieren. Het Comité bevestigde dat “het recht van onrechtmatig verblijvende minderjarige migranten op gezondheidszorg verder strekt dan urgente geneeskundige bijstand, en primaire en secundaire zorg en psychologische bijstand omvat”. Bovendien merkte het op dat het gebrek aan opvangvoorzieningen voor buitenlandse kinderen die onrechtmatig in het land verblijven, ervoor zorgde dat zij moeilijk toegang hadden tot gezondheidszorg. Bovendien oordeelde het ECSR dat de oorzaken van gezondheidsproblemen alleen kunnen worden weggenomen voor zover kinderen

515 Zie voor meer informatie inzake voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid ook hierboven onder “onderwijs” (afdeling 8.2).

516 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), [Richtsnoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg](#), 21 september 2011.

517 ECSR, *Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 14/2003, 8 september 2004, punten 35 tot en met 37.

518 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012.

toegang krijgen tot huisvesting en pleeggezinnen. Bijgevolg stelde het inbreuken vast op artikel 11, leden 1 en 3, ESH, wegens een gebrek aan huisvesting en pleeggezinnen.⁵¹⁹

Het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers⁵²⁰ bepaalt ook dat migrerende werknemers die rechtmatig werken op het grondgebied van een andere staat en hun gezinsleden dezelfde toegang tot sociale en geneeskundige bijstand moeten krijgen als de eigen onderdanen (artikel 19). Het recht op gezondheid komt in het internationaal recht uitgebreider aan bod in artikel 12 van het [Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten](#)⁵²¹ en in artikel 24 VRK. Deze instrumenten leggen de nadruk op preventie en behandeling. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind benadrukt hoe belangrijk het is dat kinderen in hun jongste jaren toegang hebben tot zo goed mogelijke gezondheidszorg en voeding⁵²² en dat adolescenten toegang hebben tot seksuele en reproductieve voorlichting.⁵²³ Het Comité heeft voorts verduidelijkt dat het recht van kinderen op gezondheid “het recht op controle over de eigen gezondheid en het eigen lichaam omvat, met inbegrip van seksuele en reproductieve vrijheid, zodat zij verantwoorde keuzes kunnen maken”.⁵²⁴ Het Comité moedigt de staten aan te “overwegen om kinderen de mogelijkheid te bieden in te stemmen met medische behandelingen en ingrepen zonder toestemming van de ouder, verzorger of voogd, zoals hiv-tests en seksuele en reproductieve gezondheidszorg, met inbegrip van onderwijs en begeleiding op het gebied van seksuele gezondheid, anti-conceptie en veilige abortus”.⁵²⁵

519 Zie ook ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk*, klacht nr. 114/2015, 24 januari 2018.

520 Raad van Europa (1977), *Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers*, CETS nr. 93, 24 november 1977.

521 VN, Algemene Vergadering (1966), *Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten*, 16 december 1966, Verenigde Naties, Treaty Series, vol. 993, blz. 3.

522 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *Algemene opmerking nr. 7 (2005): tenuitvoerlegging van kinderrechten in de vroege kinderjaren*, CRC/C/GC/7/Rev.1, 20 september 2006, punt 27.

523 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2003), *Algemene opmerking nr. 4 (2003): de gezondheid en ontwikkeling van adolescenten in het kader van het Verdrag inzake de rechten van het kind*, CRC/GC/2003/4, 1 juli 2003, punt 28.

524 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *Algemene opmerking nr. 15 (2013) over het recht van het kind op het genot van het hoogst haalbare niveau van gezondheid (artikel 24)*, CRC/C/GC/15, 17 april 2013, punt 24.

525 *Ibid.*, punt 31.

8.4 Recht op huisvesting

Belangrijkste punten

- Het recht op passende huisvesting wordt gegarandeerd bij artikel 31 ESH.
- Kinderen die irregulier in een land verblijven, moeten passende opvang krijgen en de leefomstandigheden in opvangcentra moeten zodanig zijn dat de menselijke waardigheid wordt geëerbiedigd.
- Volgens het EHRM is ontoereikende huisvesting geen rechtvaardiging om een kind onder de hoede van de overheid te plaatsen.

In het EU-recht wordt in artikel 34, lid 3, van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) verwezen naar het recht op bijstand ten behoeve van huisvesting om sociale uitsluiting en armoede te bestrijden. De [richtlijn rassengelijkheid](#) rekt huisvesting tot de goederen en diensten die publiekelijk beschikbaar zijn en waartoe op niet-discriminerende wijze toegang moet worden verleend en die op niet-discriminerende wijze moeten worden geleverd.⁵²⁶ Langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen mogen niet worden gediscrimineerd op het gebied van huursubsidie. Het EU-recht moet waarborgen dat gezinsleden van onderdanen van derde landen niet ten laste komen van de sociale-bijstandsstelsels van de lidstaten.⁵²⁷ De [richtlijn gezinshereniging](#) vereist dat bij verzoeken om gezinshereniging wordt aangetoond dat een wettig verblijvende gezinshereniger (een onderdaan van een derde land die een verblijfsvergunning heeft met een geldigheidsduur van minstens een jaar met een redelijke kans op het verkrijgen van een permanent verblijfsrecht) beschikt over huisvesting die in de betrokken regio als normaal beschouwd wordt voor een vergelijkbaar gezin. Die huisvesting moet voldoen aan de algemene normen inzake veiligheid en hygiëne welke in de betrokken lidstaat gelden.⁵²⁸

526 EU, Raad van de Europese Unie (2000), [Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming](#) (PB L 180 van 19.7.2000, blz. 22), artikel 3.

527 Zie voor meer informatie FRA en EHRM (2020), [Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie](#), 17 december 2020.

528 EU, Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/86/EG van 22 september 2003](#) inzake het recht op gezinshereniging (richtlijn gezinshereniging) (PB L 251), artikel 7, lid 1, punt a).

Op grond van de [richtlijn opvangvoorzieningen](#) (artikel 24, lid 2) zijn de lidstaten verplicht om asielzoekende niet-begeleide kinderen onder te brengen bij bloedverwanten, in een pleeggezin of in passende huisvesting. Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat materiële opvangvoorzieningen, waaronder huisvesting, niet bij wijze van sanctie kunnen worden ingetrokken, omdat asielzoekers daardoor van hun basisbehoeften verstoken zouden blijven.

Voorbeeld: de zaak *Zubair Haqbin*⁵²⁹ betrof een prejudiciële verwijzing in het kader van een geding tussen de heer Zubair Haqbin en het Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers in België (Fedasil), over een vordering tot schadevergoeding die Haqbin tegen Fedasil had ingesteld naar aanleiding van twee besluiten van dit laatste waarbij hij tijdelijk werd uitgesloten van materiële opvangvoorzieningen. De heer Haqbin, van Afghaanse nationaliteit, is als niet-begeleid kind in België aangekomen en heeft een verzoek om internationale bescherming ingediend. Hij werd in een opvangcentrum geplaatst waar hij betrokken was bij een vechtpartij met andere bewoners. Naar aanleiding van dit incident heeft de directeur van het opvangcentrum besloten de heer Haqbin gedurende 15 dagen van materiële hulp uit te sluiten. Het HvJ-EU heeft zich voor het eerst uitgesproken over de reikwijdte van het recht dat de lidstaten genieten bij artikel 20, lid 4, van Richtlijn 2013/33/EU tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming. Uitgaande van de uitlegging van het HvJ-EU kan een lidstaat geen sanctie opleggen die bestaat in de intrekking, zelfs tijdelijk, van materiële opvangvoorzieningen met betrekking tot huisvesting, voedsel of kleding, voor zover die sanctie tot gevolg zou hebben dat de asielzoeker de mogelijkheid wordt ontnomen om in zijn meest elementaire behoeften te voorzien. Het opleggen van andere sancties moet in alle omstandigheden in overeenstemming zijn met de voorwaarden inzake het evenredigheidsbeginsel en eerbiediging van de waardigheid. In het geval van een niet-begeleid kind moeten die sancties in dit licht worden vastgesteld met bijzondere inachtneming van het belang van het kind.

Het RvE-recht verleent in het EVRM geen algemeen recht op huisvesting, maar indien een staat besluit om in huisvesting te voorzien, mag daarbij geen sprake zijn van discriminatie.

⁵²⁹ HvJ-EU, zaak C-233/18, *Zubair Haqbin tegen Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers*, 12 november 2019.

Voorbeeld: in *Bah tegen het Verenigd Koninkrijk*⁵³⁰ mocht de verzoekster, die legaal verbleef in het VK, haar zoon laten overkomen op voorwaarde dat hij geen aanspraak zou maken op overheidsmiddelen. Kort na zijn aankomst verzocht de verzoekster om hulp bij het vinden van een woning. Omdat haar zoon onder immigratiecontrole viel, kreeg zij evenwel niet de voorrang waar zij normaal gesproken recht op had als ongewild dakloze met een minderjarig kind. De autoriteiten hielpen haar uiteindelijk om een andere woning te vinden en brachten haar later onder in een sociale huurwoning. De verzoekster klaagde dat de weigering om haar voorrang te verlenen discriminerend is geweest. Het EHRM oordeelde dat het rechtmatig is om criteria vast te stellen voor de toewijzing van beperkte middelen, zoals sociale huisvesting, mits die criteria niet willekeurig of discriminerend waren. Er was geen sprake van willekeur bij de weigering om de verzoekster – die volledig op de hoogte was van de voorwaarden die aan de binnenkomst van haar zoon waren verbonden – voorrang te verlenen. Bovendien was de verzoekster nooit dakloos geweest en waren er andere wettelijke verplichtingen op grond waarvan de lokale overheid haar en haar zoon had moeten bijstaan mocht ze daadwerkelijk dakloos dreigen te raken. Bijgevolg was geen inbreuk gepleegd op artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.

Het EHRM heeft ook de verwijdering van Travellergezinnen van kampeerterreinen onderzocht.⁵³¹

Voorbeeld: de zaak *Winterstein e.a. tegen Frankrijk*⁵³² betrof een uitzettingsprocedure tegen een aantal Travellergezinnen die al vele jaren op dezelfde plek woonden. De nationale rechterlijke instanties hebben bevelen uitgevaardigd tot uitzetting van de gezinnen, op straffe van een boete wegens niet-naleving. Hoewel de bevelen niet ten uitvoer werden gelegd, zijn veel van de gezinnen vertrokken. Slechts vier gezinnen kregen alternatieve huisvesting in een sociale huurwoning; de zogenaamde gezinslocaties waar de overige gezinnen zouden worden ondergebracht, werden niet gecreëerd. Gezien de bijzondere omstandigheden van de zaak moet in overeenstemming met het evenredigheidsbeginsel bijzondere aandacht worden besteed aan de gevolgen van uitzetting en het risico dat

530 EHRM, *Bah tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 56328/07, 27 september 2011.

531 EHRM, *Connors tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 66746/01, 27 mei 2004.

532 EHRM, *Winterstein e.a. tegen Frankrijk*, nr. 27013/07, 17 oktober 2013.

de gezinnen dakloos worden. De nationale autoriteiten hadden aanvankelijk verzuimd dit te doen. Voorts is in tal van internationale instrumenten en instrumenten van de Raad van Europa benadrukt dat in geval van gedwongen uitzetting van Roma of Travellers voor alternatieve huisvesting moet worden gezorgd, aangezien zij tot een kwetsbare minderheid behoren. Het Hof heeft derhalve vastgesteld dat de rechten van de verzoekers in de zin van artikel 8 zijn geschonden.

Het EHRM heeft zich indirect gebogen over de kwaliteit van huisvesting, en kwam daarbij tot de conclusie dat ontoereikende huisvesting geen rechtvaardiging vormt om een kind onder de hoede van de overheid te plaatsen⁵³³ (zie ook [afdeling 5.2.](#) en [afdeling 6.2.](#)). Het EHRM heeft zich ook kunnen buigen over de positieve verplichtingen die een staat heeft ten aanzien van niet-begeleide buitenlandse kinderen, in de context van zorg en levensomstandigheden, zelfs wanneer zij irregulier in het land zijn.

Voorbeeld: de zaak *Khan tegen Frankrijk*⁵³⁴ betrof het verzuim van de Franse autoriteiten om een niet-begeleid buitenlands kind op te vangen voor en na de ontmanteling van de geïmproviseerde kampen die in het zuidelijke deel van de *lande de Calais* ("heide van Calais") waren opgezet. De verzoeker, die als elfjarige naar Frankrijk was gekomen, heeft gedurende zes maanden in het kamp gewoond in een omgeving die volstrekt ongeschikt was voor kinderen en die met name werd gekenmerkt door ongezonde, onzekere en onveilige omstandigheden. De situatie verslechterde na de ontmanteling van het kamp, waardoor de hut waarin de verzoeker had gewoond werd afgebroken en de levensomstandigheden ter plaatse in het algemeen achteruitgingen. Hoewel ten aanzien van de verzoeker een plaatsingsbevel was uitgevaardigd, hadden de autoriteiten geen enkele maatregel genomen om hem te beschermen. De nationale autoriteiten stonden voor de complexe taak om onder alle op het terrein aanwezige personen kinderen te identificeren en hun passende zorg te verlenen, maar het Hof was er niet van overtuigd dat zij alles hadden gedaan wat redelijkerwijs van hen kon worden verwacht om in casu aan hun positieve verplichting te voldoen, gelet op het feit dat de verzoeker een jong niet-begeleid buitenlands kind was dat illegaal op het

533 EHRM, *Wallová en Walla tegen Tsjechië*, nr. 23848/04, 26 oktober 2006, punten 73 en 74; EHRM, *Havelka e.a. tegen Tsjechië*, nr. 23499/06, 21 juni 2007, punten 57 tot en met 59.

534 EHRM, *Khan tegen Frankrijk*, nr. 12267/16, 28 mei 2019.

grondgebied verbleef, en dus tot een van de meest kwetsbare categorieën in de samenleving behoorde. De combinatie van de leefomgeving van de verzoeker en de niet-tenuitvoerlegging van het beschermingsbevel vormden een vernederende behandeling en een schending van artikel 3 EVRM.

Het recht op passende huisvesting wordt gegarandeerd bij artikel 31 ESH. Het ECSR is van oordeel dat onder “adequate huisvesting in de zin van artikel 31, lid 1, wordt verstaan een woning die veilig is uit het oogpunt van hygiëne en gezondheid, d.w.z. dat zij moet beschikken over alle basisvoorzieningen, zoals water, verwarming, afvalverwijdering, sanitaire voorzieningen en elektriciteit, en tevens structureel veilig en niet overbevolkt moet zijn en waarvan de huur aan wettelijke regels is onderworpen”.⁵³⁵ Uitzettingen zijn toegestaan als ze gerechtvaardigd zijn, worden uitgevoerd op een manier die de waardigheid eerbiedigt en alternatieve huisvesting ter beschikking wordt gesteld.⁵³⁶ De leefomstandigheden in opvangvoorzieningen “moeten een menswaardig bestaan mogelijk maken [...] [en] moeten voldoen aan de vereisten op het gebied van veiligheid, gezondheid en hygiëne en beschikken over basisvoorzieningen, zoals schoon water, voldoende verlichting en verwarming. Ook een veilige directe omgeving maakt deel uit van de basisvereisten van tijdelijke huisvesting.”⁵³⁷

Ten aanzien van de huisvesting van irregulier verblijvende buitenlandse kinderen is het ECSR van oordeel dat het verzuim om onderdak te bieden en de verlening van ongeschikt onderdak in hotels een inbreuk vormen op artikel 17, lid 1, ESH.⁵³⁸ Bovendien zijn de staten uit hoofde van artikel 31, lid 2, ESH betreffende de voorkoming van dak- en thuisloosheid verplicht om irregulier verblijvende kinderen passend onderdak te bieden zonder over te gaan tot bewaring.⁵³⁹

535 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 43.

536 ECSR, *Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) tegen Italië*, klacht nr. 27/2004, 7 december 2005, punt 41; ECSR, *Médecins du Monde – International tegen Frankrijk*, klacht nr. 67/2011, 11 september 2012, punten 74, 75 en 80.

537 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 62; ECSR, *Europese federatie van nationale organisaties die werken met daklozen (FEANTSA) tegen Nederland*, klacht nr. 86/2012, 20 juli 2014.

538 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012, punten 82 en 83. Zie ook FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, 7 december 2010, blz. 30.

539 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 64.

8.5 Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid

Belangrijkste punten

- Er mag geen sprake zijn van discriminatie bij de toegang tot kinderbijslag en ouderschapsverlof.
- Uit hoofde van het EU-recht mag de sociale zekerheid die jonge werknemers met een stagecontract wordt geboden, niet dusdanig laag zijn dat zij de algemene bescherming ontberen.
- Uit hoofde van het ESH vormt opschorting van de gezinstoelagen bij spijbelen een buitensporige beperking van het recht van het gezin op economische, sociale en wettelijke bescherming.

Binnen het EU-recht bepaalt artikel 34, lid 1, van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) dat “[d]e Unie [...] het recht op toegang tot socialezekerheidsvoorzieningen en sociale diensten [erkent en eerbiedigt]” binnen de traditionele domeinen van de sociale zekerheid (moederschap, ziekte, beroepsongevallen, afhankelijkheid of ouderdom en verlies van arbeid). Het recht geldt voor iedereen die legaal verblijft en zich verplaatst binnen de EU. Het recht op sociale bijstand is erkend om personen die over ontoereikende middelen beschikken, een waardig bestaan te garanderen, en om sociale uitsluiting en armoede te bestrijden. Al deze aspecten zijn onderworpen aan de “door het Gemeenschapsrecht en de nationale wetgevingen en praktijken gestelde voorwaarden” (artikel 34, lid 1, van het Handvest). Artikel 10, lid 3, van de [richtlijn betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven](#) voorziet in het recht op vaderschapsverlof, ouderschapsverlof en flexibele werkregelingen.⁵⁴⁰ Artikel 11 van de [richtlijn langdurig ingezetenen](#)⁵⁴¹ bepaalt dat langdurig ingezetenen dezelfde behandeling genieten als de eigen onderdanen op

540 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2019), [Richtlijn \(EU\) 2019/1158 van het Europees Parlement en de Raad van 20 juni 2019 betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven voor ouders en mantelzorgers en tot intrekking van Richtlijn 2010/18/EU van de Raad](#) (PB L 188 van 12.7.2019, blz. 79).

541 EU, Raad van de Europese Unie, [Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen](#) (PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44).

het gebied van sociale zekerheid, sociale bijstand en sociale bescherming zoals gedefinieerd in de nationale wetgeving. Op grond van artikel 29 van de [erken- ningsrichtlijn](#)⁵⁴² ontvangen personen die internationale bescherming genieten in de lidstaat die deze bescherming heeft toegekend, de nodige sociale bijstand zoals de onderdanen van die lidstaat. De lidstaten zorgen ervoor dat voor verzoekers materiële opvangvoorzieningen beschikbaar zijn wanneer zij hun verzoek om internationale bescherming indienen.⁵⁴³

Het HvJ-EU is van oordeel dat onderdanen van andere EU-lidstaten, wanneer de eigen onderdanen van een lidstaat slechts in de lidstaat hoeven te verblijven om toegang te krijgen tot een ouderschapsuitkering, niet kunnen worden verplicht om een formele verblijfsvergunning over te leggen om in aanmerking te komen voor een dergelijke uitkering.⁵⁴⁴ De weigering om ouderschapsverlof te verlenen aan bepaalde categorieën personen, zoals moeders die hun kind via draagmoederschap hebben verkregen, komt neer op discriminatie.⁵⁴⁵ Hetzelfde geldt voor mannelijke ambtenaren die geen ouderschapsverlof krijgen als hun echtgenotes niet werken of geen beroep uitoefenen, tenzij die door een ernstige ziekte of blessure niet in staat zijn om het kind op te voeden.⁵⁴⁶ Ook moeten de lidstaten een ouderschapsverlofregeling voor de geboorte van meerlingen vaststellen die tegemoet komt aan de behoeften van de ouders. Dit kan worden gedaan door de duur van het ouderschapsverlof te baseren op het aantal geboren kinderen en door andere maatregelen te nemen, zoals materiële bijstand of financiële steun.⁵⁴⁷

542 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2019), [Richtlijn 2011/95/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming \(herschikking\)](#) (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9).

543 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/33/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming \(herschikking\)](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96).

544 HvJ-EU, zaak C-85/96, *María Martínez Sala tegen Freistaat Bayern*, 12 mei 1998, punten 60 tot en met 65.

545 HvJ-EU, zaak C-363/12, *Z tegen A Government Departmenten, The Board of Management of a Community School* [GK], 18 maart 2014.

546 HvJ-EU, zaak C-222/14, *Konstantinos Maistrellis tegen Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthroponon Dikaïomaton*, 16 juli 2015, punt 53.

547 HvJ-EU, zaak C-149/10, *Zoi Chatzi tegen Ypourgos Oikonomikon*, 16 september 2010, punten 72 tot en met 75.

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM in verschillende gevallen onderzoek gedaan naar vermeende discriminatie bij de verlening van ouderschapsverlof en ouderschapstoelagen.

Voorbeeld: in *Konstantin Markin tegen Rusland*⁵⁴⁸ werd geen ouderschapsverlof verleend aan een mannelijke militair uit het Russische leger, terwijl vrouwelijke militairen daar wel recht op hebben. Volgens het Hof kon de uitsluiting van mannelijke militairen van het ouderschapsverlof niet redelijkerwijs worden gerechtvaardigd. Het Hof oordeelde dat noch de context van speciale legereenheden en de vermeende risico's voor de operationele doeltreffendheid, noch de argumenten over de bijzondere rol van vrouwen in de opvoeding of de heersende tradities in Rusland een rechtvaardiging vormen voor het verschil in behandeling. Het Hof oordeelde dat inbreuk was gepleegd op artikel 14 juncto artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in de zaak *Yocheva en Ganeva tegen Bulgarije*⁵⁴⁹ klaagde de eerste verzoekster over discriminatie als alleenstaande moeder. Er werd geweigerd haar een maandelijkse toelage toe te kennen voor gezinnen waarin kinderen bij slechts één ouder wonen, omdat de vader van haar kinderen onbekend was. Het EHRM oordeelde dat de desbetreffende wet was gebaseerd op een verouderde en stereotiepe opvatting dat gezinnen per definitie twee wettelijke ouders hebben. Tegelijk is het zo dat kinderen van wie de vader onbekend is, objectief gezien de zorg en bescherming van een van hun ouders ontberen, net als kinderen van wie een van de ouders is overleden. Het Hof concludeerde dat de eerste verzoekster zowel op grond van haar gezinssituatie als op grond van haar geslacht was gediscrimineerd en dat artikel 14 juncto artikel 8 EVRM was geschonden.

De artikelen 12 tot en met 14 ESH bevatten uitgebreidere bepalingen inzake het recht op sociale zekerheid, op sociale en geneeskundige bijstand en recht op bijstand door diensten voor sociaal welzijn. Artikel 16 ESH noemt sociale en gezinsuitkeringen uitdrukkelijk als manier om de economische, wettelijke en sociale bescherming van het familie- en gezinsleven te bevorderen. Artikel 30 ESH voorziet in het recht op bescherming tegen armoede en sociale

548 EHRM, *Konstantin Markin tegen Rusland* [GK], nr. 30078/06, 22 maart 2012.

549 EHRM, *Yocheva en Ganeva tegen Bulgarije*, nrs. 18592/15 en 43863/15, 11 mei 2021.

uitsluiting.⁵⁵⁰ Bepaalde aanspraken op sociale zekerheid kunnen binnen de werkings sfeer van artikel 1 van [Protocol nr. 1 bij het EVRM](#) vallen, mits de nationale wetgeving een eigendomsbelang genereert door te voorzien in de betaling op grond van het recht op een sociale uitkering, of die uitkering nu wel of niet afhankelijk is van afgedragen premies.⁵⁵¹

Artikel 12 ESH verplicht de staten een stelsel van sociale zekerheid in te voeren of in stand te houden en om te streven naar het geleidelijk optrekken van het stelsel van sociale zekerheid naar een hoger niveau.

Artikel 16 ESH verplicht staten om op een passende manier te zorgen voor de economische, wettelijke en sociale bescherming van het familie- en gezinsleven. Daarbij vormen gezinsuitkeringen en kinderbijslag het voornaamste middel dat in het kader van de sociale zekerheid wordt verstrekt en dat ofwel algemeen beschikbaar ofwel inkomensafhankelijk is. Deze uitkeringen moeten een passende aanvulling vormen op het inkomen van een groot aantal gezinnen. Het ECSR beoordeelt de toereikendheid van gezinsuitkeringen (ouderschapsuitkeringen) aan de hand van het mediaan equivalent inkomen (Eurostat).⁵⁵² Het ECSR is van oordeel dat het ontbreken van een algemeen stelsel van gezinsuitkeringen in strijd is met het ESH.⁵⁵³

Het ECSR aanvaardt evenwel dat de betaling van kinderbijslag afhankelijk kan worden gesteld van de verblijfplaats van het kind.⁵⁵⁴ Het heeft geoordeeld dat de zeer beperkte bescherming die in speciale stagecontracten werd geboden tegen de sociale en economische risico's van kinderen tussen de 15 en 18 jaar (bij ziekte werden zij alleen in natura doorbetaald en zij waren slechts voor 1 % gedekt tegen bedrijfsongevallen) een specifieke groep (kind)werknemers effectief uitsloot van de "algemene bescherming die het socialezekerheidsstelsel biedt". Zodoende was inbreuk gepleegd op de verplichting van de staat om het socialezekerheidsstelsel geleidelijk op te waarderen.⁵⁵⁵

550 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), [Verklaring van het Comité van Ministers over de bestrijding van armoede bij kinderen](#), 11 december 2019.

551 EHRM, *Stummer tegen Oostenrijk* [GK], nr. 37452/02, 7 juli 2011, punt 82.

552 ECSR (2020), *Conclusie 2019 – Oostenrijk*, maart 2020, blz. 21.

553 ECSR (2011), *Conclusies 2011 – Turkije (artikel 16)*, 2011/def/TUR/16//EN, 9 december 2011.

554 ECSR (2014), *Conclusies XX-2 (Spanje)*, november 2014, blz. 23.

555 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland*, klacht nr. 66/2011, 23 mei 2012, punt 48.

Opschorting van de gezinstoelagen bij spijbelen vormt ook een buitensporige beperking van het recht van het gezin op economische, sociale en wettelijke bescherming.

Voorbeeld: in een klacht tegen Frankrijk stelde het European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) dat de opschorting van de gezinstoelagen als maatregel ter bestrijding van spijbelen een inbreuk vormde op het recht van gezinnen op sociale, wettelijke en economische bescherming uit hoofde van artikel 16 ESH. Het Comité stelde vast dat de maatregel niet in verhouding stond tot het nagestreefde doel en merkte daarbij op dat "de betwiste opschorting en de mogelijke ontneming van de gezinstoelagen ouders exclusief verantwoordelijk maakt voor het terugdringen van spijbelen en de betreffende gezinnen economisch en sociaal kwetsbaarder maakt".⁵⁵⁶

Het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers⁵⁵⁷ bepaalt dat migrerende werknemers die wettige arbeid verrichten in een andere staat alsmede hun gezinnen gelijke toegang moeten krijgen tot het socialezekerheidsstelsel (artikel 18) en tot andere "sociale diensten" die hun opvang in de gaststaat vergemakkelijken (artikel 10). Op vergelijkbare wijze beschermt het Europees Verdrag inzake sociale zekerheid het recht van vluchtelingen en staatlozen op toegang tot het socialezekerheidsstelsel in de gaststaat (met inbegrip van gezinstoelagen voor kinderen).⁵⁵⁸

In het internationaal recht wordt het recht op een toereikende levensstandaard gewaarborgd bij artikel 11 van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten en artikel 27 VRK.

556 ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk*, klacht nr. 82/2012, 19 maart 2013, punt 42.

557 Raad van Europa (1977), *Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers*, CETS nr. 93, 24 november 1977.

558 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake sociale zekerheid*, CETS nr. 78, 14 december 1972.

9

Migratie en asiel

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>VWEU, artikel 21 Handvest van de grondrechten, artikel 7 (familie- en gezinsleven) en artikel 45 (vrij verkeer)</p> <p>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG)</p> <p>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU)</p> <p>Dublinverordening (nr. 604/2013)</p> <p>Schengengrenscore (Verordening (EG) nr. 562/2006), bijlage VII, punt 6</p> <p>HvJ-EU, zaak C-129/18, <i>SM tegen Entry Clearance Officer</i>, 26 maart 2019</p> <p>HvJ-EU, zaak C-91/20, <i>LW tegen Bundesrepublik Deutschland</i>, 9 november 2021</p>	<p>Binnenkomst en verblijf</p>	<p>EVRM, artikel 8 (familie- en gezinsleven)</p> <p>ESH, artikel 19</p>
<p>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU), artikel 25, lid 5</p>	<p>Leeftijdsbeoordeling</p>	<p>EVRM, artikel 8 (privéleven)</p> <p>ECSR, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk</i>, klacht nr. 114/2015, 2018</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU), artikel 31</p> <p>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU)</p> <p>Richtlijn tijdelijke bescherming (2001/55/EG)</p> <p>Dublinverordening (nr. 604/2013)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-550/16, <i>A en S tegen Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i>, 2018</p>	<p>Gezinshereniging en van hun familie gescheiden kinderen</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-leven en van het familie- en gezinsleven)</p> <p>EHRM, <i>Jeunesse tegen Nederland</i> [GK], nr. 12738/10, 2014 (familie- en gezinsleven, belang van het kind)</p> <p>EHRM, <i>Gül tegen Zwitserland</i>, nr. 23218/94, 1996 (uitwijzing van gezinsleden)</p> <p>EHRM, <i>Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland</i>, nr. 60665/00, 2006</p>
<p>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU), artikel 11</p> <p>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG), artikel 17</p> <p>HvJ-EU, zaak C-528/15, <i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie tegen Salah Al Chodor e.a.</i>, 2017</p>	<p>Bewaring van kinderen</p>	<p>EVRM, artikel 5 (recht op vrijheid)</p> <p>EHRM, <i>Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België</i>, nr. 13178/03, 2006 (bewaring met het oog op uitzetting)</p> <p>EHRM, <i>S.F. e.a. tegen Bulgarije</i>, nr. 8138/16, 2017</p> <p>EHRM, <i>A.M. e.a. tegen Frankrijk</i>, nr. 24587/12, 2016</p> <p>EHRM, <i>Bistieva e.a. tegen Polen</i>, nr. 75157/14, 2018</p> <p>EHRM, <i>R.R. e.a. tegen Hongarije</i>, nr. 36037/17, 2 maart 2021 (bewaring in transitzone)</p> <p>EHRM, <i>Moustahi tegen Frankrijk</i>, nr. 9347/14, 2020</p>
<p>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG), preambule (punt 24) en de artikelen 7, 12 en 13 alsook artikel 28, lid 3, punt b)</p> <p>VWEU, artikel 20</p> <p>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG)</p> <p>Dublinverordening (nr. 604/2013)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-112/20, <i>M.A. tegen Belgische Staat</i>, 2021</p>	<p>Uitzetting</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-leven en van het familie- en gezinsleven)</p> <p>EHRM, <i>Üner tegen Nederland</i> nr. 46410/99, 2006</p> <p>EHRM, <i>Tarakhel tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 29217/12, 2014 (uitwijzing van kinderen)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>HvJ-EU, zaak C-441/19, <i>TQ tegen Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i>, 2021</p> <p>HvJ-EU, zaak C-648/11, <i>The Queen, op verzoek van MA e.a., tegen Secretary of State for the Home Department</i>, 2013</p>		
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 47 en 48 (recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht, vermoeden van onschuld en rechten van de verdediging)</p> <p>Dublinverordening (nr. 604/2013)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU), artikel 31</p> <p>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU), artikelen 7 en 25</p> <p>Slachtofferrichtlijn (2012/29/EU), artikel 8</p>	<p>Toegang tot de rechter</p>	<p>EVRM, artikel 13 (recht op een doeltreffende voorziening in rechte)</p> <p>ESH, artikel 16</p> <p>Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers, artikel 6</p> <p>EHRM, <i>Rahimi tegen Griekenland</i>, nr. 8687/08, 2011 (doeltreffende voorzieningen in rechte om de bewaringsomstandigheden aan te vechten)</p>

De EU heeft een duidelijke bevoegdheid om wetgeving op het gebied van migratie en asiel vast te stellen en heeft dat ook in ruime mate gedaan. De regelgeving voor migrantenkinderen heeft betrekking op uiteenlopende migratiesituaties, waaronder langdurige arbeidsmigratie, asiel en subsidiaire bescherming, en heeft ook betrekking op de situatie van migranten in een irreguliere situatie. Artikel 24 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) biedt alle kinderen, met inbegrip van migrantenkinderen bescherming, en daarnaast hebben de artikelen 18 en 19 van het Handvest specifiek betrekking op het recht op asiel en op bescherming bij uitzetting en uitlevering. De EU heeft ook aandacht besteed aan de specifieke behoeften van niet-begeleide kinderen, ook wat betreft wettelijke aspecten zoals wettelijke voogdij en wettelijke vertegenwoordiging, leeftijdsbeoordeling, opsporing van de familie en gezinshereniging, asielprocedures, bewaring en uitzetting, en aspecten van hun leefomstandigheden, waaronder huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs en opleiding, godsdienst, culturele normen en waarden,

recreatie en ontspanning, sociale interactie en racisme.⁵⁵⁹ Het HvJ-EU heeft uitgebreide jurisprudentie over de bescherming van kinderen in de context van asiel en migratie.

Binnen het RvE-recht ondersteunen met name de volgende vier verdragen de rechten van migrantenkinderen in verschillende situaties: het [EVRM](#), het [ESH](#), het [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers](#) en het [Europees Verdrag inzake nationaliteit](#). Dit hoofdstuk is voornamelijk gericht op de tenuitvoerlegging van het EVRM, met name artikel 3 (bescherming tegen onmenselijke en vernederende behandeling), artikel 5 (vrijheidsbepaling) en artikel 8 (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven), op zichzelf of in samenhang met artikel 14 (non-discriminatie). Deze bepalingen zijn er ter ondersteuning van de rechten van minderjarige migranten, vluchtelingen en asielzoekers en hun gezinsleden op gezinshereniging, toegang tot de rechter en een duurzaam verblijf in de gaststaat. Het Comité van Ministers van de Raad van Europa heeft ook een aanbeveling vastgesteld waarin wordt opgeroepen tot [effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen](#) in de context van migratie.⁵⁶⁰

Op internationaal niveau vormt het [Verdrag betreffende de status van vluchtelingen](#) van de VN⁵⁶¹, samen met het bijbehorende protocol van 1967, de kern van de internationale bescherming van vluchtelingen. Bovendien worden in een aantal [VRK](#)-bepalingen en algemene opmerkingen van het VRK-comité de rechten van het kind in de context van migratie en asiel geëerbiedigd en is een en ander van invloed geweest op de ontwikkeling van wettelijke maatregelen op Europees niveau.⁵⁶² Meer bepaald beschermt artikel 8 het recht

559 Zie voor meer informatie FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, 7 december 2010; FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union who are not removed*, 7 april 2017, blz. 27-38; FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, 11 oktober 2011, blz. 26-30; FRA (2018), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU*, 25 april 2018; FRA (2020), *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders*, 27 maart 2020.

560 Zie ook het Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), *Aanbeveling CM/Rec(2019)11 over effectieve voogdij over niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie*, 11 december 2019.

561 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1951), *Verdrag betreffende de status van vluchtelingen*, 28 juli 1951, Verenigde Naties, Treaty Series, vol. 189, blz. 137.

562 Verenigde Naties (2017), *Gezamenlijke algemene opmerking nr. 3 (2017) van het Comité voor de bescherming van de rechten van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden en nr. 22 (2017) van het Comité voor de Rechten van het Kind in de context van internationale migratie*, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 november 2017.

van het kind op identiteit, met inbegrip van nationaliteit, naam en familiebetrekkingen; artikel 9 waarborgt dat van hun familie gescheiden kinderen contact onderhouden met beide ouders wanneer dat in hun belang is; artikel 20 waarborgt dat elk kind dat tijdelijk of blijvend het verblijf in het gezin waartoe het behoort, moet missen, bijzondere bescherming geniet; en artikel 22 verleent vluchtelingenkinderen het recht op bijzondere bescherming en bijstand. De meeste individuele klachten die het VRK-comité op grond van het derde protocol bij het VRK behandelt, hebben betrekking op het gebied van migratie of asiel.

De volgende afdelingen hebben betrekking op binnenkomst en verblijf ([afdeling 9.1](#)), leeftijdsbeoordeling ([afdeling 9.2](#)), gezinshereniging voor van hun familie gescheiden kinderen ([afdeling 9.3](#)), bewaring ([afdeling 9.4](#)), uitzetting ([afdeling 9.5](#)) en toegang tot de rechter ([afdeling 9.6](#)).

9.1 Binnenkomst en verblijf

Belangrijkste punten

- EU-onderdanen hebben recht op vrij verkeer binnen de EU.
- Besluiten over de binnenkomst en het verblijf van kinderen moeten worden genomen in het kader van passende mechanismen en procedures en moeten in het belang van het kind zijn.

Krachtens het EU-recht lopen de aard en de reikwijdte van de rechten van het kind sterk uiteen naar gelang van de nationaliteit van het kind en de ouders van het kind en naar gelang het kind met zijn ouders meereist dan wel zelfstandig migreert.

De migratie van EU-onderdanen naar een andere EU-lidstaat wordt beschouwd als vrij verkeer en wordt geregeld door verschillende rechtsinstrumenten. De aan EU-burgers verleende rechten zijn verstrekkend en hebben tot doel een optimale mobiliteit binnen de EU te stimuleren. Ten eerste is in artikel 21 [VWEU](#) bepaald dat EU-burgers en hun gezinsleden het recht hebben vrij op het grondgebied van alle EU-lidstaten te reizen en te verblijven. Bovendien hebben zij, zodra zij in het gastland zijn aangekomen, recht op dezelfde behandeling als

de onderdanen van dat gastland wat betreft hun toegang tot en de voorwaarden voor arbeid, sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg enz. Ook bij artikel 45 van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) wordt het vrije verkeer van EU-burgers gewaarborgd.

De rechten van kinderen die zich met hun ouders/verzorgers, die EU-onderdanen zijn, verplaatsen, zijn geregeld in de [richtlijn vrij verkeer](#).⁵⁶³ Dit houdt in dat gezinsleden het recht hebben het gastland binnen te komen en er te verblijven, wanneer de primaire EU-burger zich erheen begeeft of nadat dit is gebeurd (artikel 5, lid 1). De definitie van “familieleden” in deze richtlijn omvat de biologische kinderen van de EU-migrant of die van de echtgenoot/echtgenote of partner, mits die kinderen jonger zijn dan 21 jaar of “te hunnen laste” zijn (artikel 2, lid 2). Zij kunnen zowel EU- als niet-EU-onderdanen zijn, mits de primaire persoon met wie zij zich verplaatst hebben, EU-onderdaan is. In de eerste drie maanden na de verplaatsing is het verblijfsrecht van het gezin niet aan voorwaarden gebonden. Daarna moeten EU-burgers die willen dat hun kinderen bij hen in het gastland blijven, aantonen dat zij voor het onderhoud van hun familie over voldoende bestaansmiddelen beschikken en over een verzekering beschikken die de ziektekosten in het gastland volledig dekt (artikel 7). Kinderen en andere familieleden krijgen automatisch de permanente verblijfsstatus wanneer zij vijf jaar onafgebroken bij de EU-burger hebben verbleven in het gastland (artikel 16, lid 2, en artikel 18). Vanaf dat moment geldt voor hen niet langer de voorwaarde dat de EU-burger over voldoende financiële middelen en een ziektekostenverzekering moet beschikken.

Het HvJ heeft zich ook uitgesproken over de binnenkomst- en verblijfsrechten van kinderen die onderdaan zijn van een derde land en die op grond van *kafala* bij een EU-burger zijn geplaatst.

Voorbeeld: in *SM tegen Entry Clearance Officer*⁵⁶⁴ werd een Algerijnse onderdaan, SM, de toegang tot het grondgebied van het Verenigd Koninkrijk geweigerd als geadopteerd kind van een onderdaan van de Europese

⁵⁶³ NB de desbetreffende bepalingen van de richtlijn zijn ook van toepassing in de EER. Zie voorts de [Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte](#) van 2 mei 1992, deel III, Vrij verkeer van personen, diensten en kapitaal, en de [Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en de Zwitserse Bondsstaat, anderzijds, over het vrije verkeer van personen](#), ondertekend te Luxemburg op 21 juni 1999, in werking getreden op 1 juni 2002 (PB L 114 van 30.4.2002, blz. 6).

⁵⁶⁴ HvJ-EU, zaak C-129/18, *SM tegen Entry Clearance Officer*, 26 maart 2019.

Economische Ruimte (EER) in het kader van het Algerijnse *kafala*-systeem. Volgens het HvJ-EU moet het begrip “rechtstreekse bloedverwant in neergaande lijn” van een burger van de Unie in de zin van Richtlijn 2004/38 EG “aldus worden uitgelegd dat hieronder niet een kind valt dat onder de permanente wettelijke voogdij van een burger van de Unie is geplaatst in het kader van het Algerijnse *kafala*-systeem, aangezien deze plaatsing tussen hen geen ouder-kindrelatie schept”. Het is evenwel aan de bevoegde nationale autoriteiten om de binnenkomst en het verblijf te vergemakkelijken van een kind dat onder de wettelijke voogdij van burgers van de EU is geplaatst onder het Algerijnse *kafala*-stelsel als een van de “andere familieleden” van een burger van de EU, overeenkomstig artikel 3, lid 2, van Richtlijn 2004/38/EG en artikel 24, lid 2, van het Handvest van de grondrechten. Dit moet gebeuren door een evenwichtige en redelijke beoordeling van alle omstandigheden van de zaak uit te voeren, waarbij het belang van het kind in acht wordt genomen. Indien uit de beoordeling blijkt dat het kind en de voogd geacht worden een echt gezinsleven te leiden en dat het kind ten laste is van de voogd, moet aan dat kind een recht van binnenkomst en verblijf worden toegekend.

Er gelden meer beperkingen voor het vrije verkeer van onderdanen van een derde land die geen familielid zijn van een EU-migrant. Dit gebied wordt deels geregeld door EU-recht en deels door nationale immigratiewetten.⁵⁶⁵

In procedures met betrekking tot internationale bescherming worden kinderen beschouwd als “kwetsbare personen” wier situatie in de lidstaten in aanmerking moet worden genomen bij de tenuitvoerlegging van het EU-recht.⁵⁶⁶ Dit houdt in dat staten moeten nagaan welke speciale voorzieningen minderjarige asielzoekers nodig hebben bij binnenkomst in de gaststaat, en deze voorzieningen moeten treffen. Artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU is van toepassing op de voorwaarden voor binnenkomst en verblijf in het kader van het *EU-acquis* inzake asiel voor zover dit betrekking heeft op kinderen. Dit artikel

565 Raad van de Europese Unie (2003), [Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging](#) (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12).

566 Zie met name EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/33/EU van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming \(herschikking\)](#) (richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking)) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96), artikel 21, en Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2008), [Richtlijn 2008/115/EG van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven](#) (terugkeerrichtlijn) (PB L 348 van 24.12.2008, blz. 98), artikel 3, lid 9.

bepaalt dat de belangen van het kind voor de EU-lidstaten de eerste overweging moeten vormen bij alle handelingen betreffende kinderen, ongeacht of deze worden verricht door overheidsinstanties of particuliere instellingen.

Voorbeeld: in de zaak *LW tegen Bundesrepublik Deutschland*⁵⁶⁷ ging het verzoek om een prejudiciële beslissing om de uitlegging van Richtlijn 2011/95/EU met betrekking tot de verblijfsstatus van een kind met de Tunesische nationaliteit, dat in Duitsland was geboren uit een erkende Syrische vluchtelingvader en een Tunesische moeder, die allen in Duitsland woonden. Het Hof heeft geoordeeld dat een lidstaat niet kan worden belet om op grond van gunstigere nationale bepalingen de vluchtelingenstatus toe te kennen aan het minderjarige kind van een onderdaan van een derde land met een vluchtelingenstatus. Dit geldt ook voor gevallen waarin het kind is geboren op het grondgebied van die lidstaat en zelfs indien het kind de nationaliteit heeft van een derde land waar het kind geen risico op vervolging zou lopen, mits het kind niet onder een uitsluitingsgrond valt (artikel 12, lid 2, van de richtlijn), en het kind in die lidstaat op grond van zijn nationaliteit of een ander element van de persoonlijke rechtspositie in die lidstaat geen recht heeft op een betere behandeling dan hij op grond van de toekenning van de vluchtelingenstatus kan krijgen.

Meer in het bijzonder liggen de belangen van het kind ten grondslag aan de tenuitvoerlegging van [Richtlijn 2013/32/EU](#) betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (richtlijn asielprocedures)⁵⁶⁸ en van de Verordening tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend ([Dublinverordening](#)). Dat is zo omdat deze instrumenten betrekking hebben op kinderen.⁵⁶⁹ Beide rechtsinstrumenten omvatten ook specifieke

⁵⁶⁷ HvJ-EU, zaak C-91/20, *LW tegen Bundesrepublik Deutschland*, 9 november 2021.

⁵⁶⁸ EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/32/EU van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 60), artikel 25, lid 6.

⁵⁶⁹ EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Verordening \(EU\) nr. 604/2013 van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31-59), artikel 6.

waarborgen voor niet-begeleide kinderen en hun juridische vertegenwoordiging. [Verordening \(EG\) nr. 562/2006](#) (de Schengengrenscodex) bepaalt dat grenswachters nagaan of personen die een kind begeleiden, het ouderlijk gezag over het kind uitoefenen, in het bijzonder wanneer het kind door slechts één volwassene wordt begeleid en er ernstige redenen bestaan om aan te nemen dat het kind onwettig is onttrokken aan het toezicht van de persoon of personen die wettelijk het ouderlijk gezag over hem uitoefenen. In dat geval verricht de grenswachter verder onderzoek, teneinde eventuele onverenigbare of tegenstrijdige elementen in de verstrekte inlichtingen te ontdekken. Wanneer een kind alleen reist, zorgt de grenswachter ervoor, door middel van een grondige controle van de reisdocumenten en de bewijsstukken, dat het kind het grondgebied niet verlaat tegen de wil van de personen die het ouderlijk gezag over hem uitoefenen.⁵⁷⁰

In het RvE-recht wordt het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8 [EVRM](#) vaak ingeroepen als waarborg tegen uitzetting in zaken met betrekking tot kinderen over wie anders zou zijn geoordeeld dat zij geen internationale bescherming nodig hadden, met inbegrip van subsidiaire bescherming. Er zijn inbreuken op artikel 8 vastgesteld in zaken met betrekking tot kinderen, aangezien gedwongen scheiding van naaste familieleden waarschijnlijk verregaande consequenties heeft voor hun opleiding, sociale en emotionele stabiliteit en identiteit.⁵⁷¹

Artikel 19 [ESH](#) verplicht de lidstaten om zoveel mogelijk de gezinshereniging van een migrerende werknemer die toestemming heeft verkregen om zich op het grondgebied te vestigen, te vergemakkelijken.

Daarnaast bevat de [aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#) duidelijke richtsnoeren om de bescherming, bijstand en veiligheid van migrerende kinderen door voogdij voorop te stellen, op basis van de overtuiging dat de onmiddellijke benoeming van voogden en hun rol van het grootste belang zijn om in het belang van het

570 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2006), [Verordening \(EG\) nr. 562/2006 van 15 maart 2006 tot vaststelling van een communautaire code betreffende de overschrijding van de grenzen door personen \(Schengengrenscodex\)](#) (PB L 105 van 13.4.2006, blz. 1), bijlage VII, punt 6.

571 EHRM, [Sen tegen Nederland](#), nr. 31465/96, 21 december 2001; EHRM, [Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland](#), nr. 60665/00, 1 december 2005.

kind te handelen, en om ervoor te zorgen dat de rechten en het welzijn van het kind worden geëerbiedigd.⁵⁷²

9.2 Leeftijdsbeoordeling

Belangrijkste punten

- Leeftijdsbeoordeling heeft betrekking op de procedures aan de hand waarvan de overheid de wettelijke leeftijd van een migrant bepaalt, teneinde vast te stellen welke immigratieprocedures en regels van toepassing zijn.⁵⁷³
- Leeftijdsbeoordelingsprocedures moeten de rechten van het kind eerbiedigen.

Binnen het EU-recht biedt artikel 25, lid 5, van de [richtlijn asielprocedures](#) de lidstaten de mogelijkheid om medisch onderzoek te verrichten, mits daarbij “de waardigheid van de persoon ten volle [wordt] gerespecteerd; het [...] het minst ingrijpende onderzoek [is] en het wordt verricht door gekwalificeerde medische beroepsbeoefenaars”.⁵⁷⁴ Deze bepaling schrijft ook voor dat personen in een taal die zij kunnen begrijpen, ervan in kennis worden gesteld dat een dergelijke beoordeling kan worden verricht en dat hun instemming met het onderzoek, of die van de wettelijke vertegenwoordiger, moet worden verkregen. De weigering om een leeftijdsbeoordeling te ondergaan, mag niet leiden tot afwijzing van het verzoek om internationale bescherming. De

572 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), [Aanbeveling CM/Rec\(2019\)11 over effectieve voogdij over niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#), 11 december 2019.

573 Zie ook FRA en EHRM (2020), [Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie](#), 17 december 2020, hoofdstuk 10.

574 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/32/EU van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 60).

praktijken met betrekking tot de toestemming voor medisch onderzoek in het kader van de leeftijdsbepaling verschillen per lidstaat. Soms is alleen de toestemming van het kind vereist, of alleen van de voogd, of van beide.⁵⁷⁵

Krachtens het RvE-recht kunnen bijzonder invasieve praktijken in het kader van leeftijdsbeoordelingsprocedures een probleem vormen in de zin van artikel 3 of 8 EVRM. Artikel 3 is zodanig uitgelegd dat een breed scala aan situaties kan worden aangemerkt als onmenselijk of vernederend, waaronder invasieve lichamelijke onderzoeken bij kinderen.⁵⁷⁶ De overheid kan zich op grond van artikel 8, wanneer dat artikel wordt toegepast in het kader van migratie, inmen- gen in het recht van het kind op een privéleven, en mag daarbij leeftijdsbeoor- delingen verrichten mits die in overeenstemming zijn met de wet en nodig zijn om een in artikel 8, lid 2, EVRM genoemd rechtmatig doel na te streven.

Het ECSR heeft verschillende kwesties in verband met de mensenrechten van kinderen in de context van leeftijdsbeoordeling behandeld.

Voorbeeld: in *EUROCEF tegen Frankrijk*⁵⁷⁷ heeft het ECSR gekeken naar het gebruik van bottests om de leeftijd van niet-begeleide kinderen in Frankrijk te bepalen en een schending van artikel 17, lid 1, ESH geconstateerd. Het ECSR achtte met name het gebruik van dergelijke medische tests zeer omstreden, omdat zij onbetrouwbaar zijn en de waardigheid en lichamelijke integriteit van het kind ondermijnen.

De **aanbeveling van het Comité van Ministers inzake voogdij** bepaalt dat wanneer het niet zeker is of iemand een kind is of niet, en zelfs nadat de nationale procedures voor leeftijdsbeoordeling zijn uitgevoerd, de staten ervoor moeten zorgen dat er een voogd is of dat een bevoegde autoriteit de eerbiediging

575 FRA (2018), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures – Minimum age requirements concerning children’s rights in the EU*, 25 april 2018; zie ook het Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken, *Age assessment practices in EU+ countries: updated findings*, juli 2021. Voor een overzicht van de verschillende methoden die in elk land worden toegepast, zie het Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken (2018), *Praktische gids over leeftijdsbeoordeling*, maart 2018; Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken (2021), *Asylum report 2021*, punt 5.1.2.

576 EHRM, *Yazgöl Yılmaz tegen Turkije*, nr. 36369/06, 1 februari 2011.

577 ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EU-ROCEF) tegen Frankrijk*, klacht nr. 114/2015, 24 januari 2018.

van de rechten van het kind waarborgt.⁵⁷⁸ Ook de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa heeft een aanbeveling vastgesteld met beginselen en richtsnoeren voor het beoordelen van de leeftijd van niet-begeleide migrantenkinderen.⁵⁷⁹

In het internationaal recht verplicht artikel 8 VRK staten ertoe het recht van kinderen op een identiteit te eerbiedigen. Dit impliceert de plicht om een kind te helpen bij de vaststelling van zijn identiteit, waarbij het nodig kan zijn om de leeftijd van het kind te bevestigen. Leeftijdsbeoordelingsprocedures moeten evenwel een laatste redmiddel zijn.

In ieder geval moet het beginsel van het belang van het kind centraal staan in de nationale procedures voor leeftijdsbeoordeling. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind bevestigt dat de leeftijdsbeoordeling rekening moet houden met de fysieke kenmerken van het kind en met zijn geestelijke rijpheid. De beoordeling moet worden uitgevoerd op een wetenschappelijke, veilige, kindvriendelijke, genderbewuste en billijke manier. Daarbij moet ieder risico op schending van de fysieke integriteit van het kind worden voorkomen en moet de menselijke waardigheid worden geëerbiedigd.⁵⁸⁰ Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft verschillende individuele klachten over leeftijdsbeoordeling onderzocht. De commissie heeft onderstreept dat het noodzakelijk is dat een voogd of wettelijke vertegenwoordiger het kind tijdens de leeftijdsbeoordeling bijstaat, en heeft kritiek geuit op het onderzoek van geslachtsdelen als leeftijdsbeoordelingsmethode.⁵⁸¹

578 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2019), [Aanbeveling CM/Rec\(2019\)11 over effectieve voogdij over niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#), 11 december 2019.

579 Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2017), [Aanbeveling 2117, Kindvriendelijke leeftijdsbeoordeling voor niet-begeleide migrantenkinderen](#), 24 november 2017.

580 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2005), [Algemene opmerking nr. 6 \(2005\) over de behandeling van niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst](#), CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punt 31 (A).

581 Verenigde Naties (2021), [Advies vastgesteld door het Comité met betrekking tot het Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind inzake een mededelingsprocedure, betreffende mededeling nr. 76/2019](#), CRC/C/86/D/76/2019, 17 augustus 2021.

9.3 Gezinshereniging voor van hun familie gescheiden kinderen

Belangrijkste punten

- De Europese bepalingen zijn met name gericht op een veilige hereniging van de kinderen met hun ouders in het gastland of in het land van herkomst.
- Bij de vaststelling welke gezinsleden met het gezin moeten worden herenigd, krijgen de ouders en/of primaire verzorgers van het kind voorrang.
- Bij gezinshereniging moeten de belangen van het kind leidend zijn.

Het belangrijkste **EU-rechtsinstrument** op dit gebied is de [richtlijn gezinshereniging](#), die de lidstaten verplicht de binnenkomst en het verblijf van de ouders van het niet-begeleide kind die onderdaan zijn van een derde land, toe te staan wanneer het niet in het belang van het kind is om zich in het buitenland bij zijn ouders te voegen. Indien de betrokkene geen ouders heeft, kunnen de lidstaten de wettelijke voogd of een ander familielid toestemming geven om het land binnen te komen en er te verblijven.⁵⁸² De definitie en de rechten van het begrip “familie” zijn dus ruimer voor niet-begeleide kinderen dan voor de meeste andere categorieën kindmigranten.⁵⁸³ Het beginsel van het belang van het kind moet dus altijd worden toegepast bij de besluitvorming rond gezinshereniging.⁵⁸⁴

Volgens het HvJ-EU mag de toepasselijke datum voor het bepalen van de leeftijd van gezinsleden die om gezinshereniging verzoeken, niet worden beïnvloed door de duur van de procedures. Meer in het bijzonder is de datum voor de beoordeling of een vluchteling een niet-begeleid kind is in de zin van de

582 EU, Raad van de Europese Unie, [Richtlijn 2003/86/EG van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging](#) (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12), respectievelijk artikel 10, lid 3, punten a) en b).

583 Zie ook FRA en EHRM (2020), [Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie](#), 17 december 2020, [afdeling 6.3](#) over gezinshereniging.

584 EU, Raad van de Europese Unie, [Richtlijn 2003/86/EG van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging](#) (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12), artikel 5, lid 5.

richtlijn gezinshereniging, de datum waarop het kind de EU-lidstaat is binnengekomen en het asielverzoek heeft ingediend, en niet de datum van het verzoek om gezinshereniging.⁵⁸⁵

Voorbeeld: de zaak *A en S tegen Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁵⁸⁶ betrof een verzoek om gezinshereniging van een niet-begeleid kind dat tijdens de asielprocedure meerderjarig werd. De staatssecretaris heeft dat verzoek afgewezen, omdat het kind reeds meerderjarig was geworden op het moment dat de vluchtelingenstatus werd verleend. Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat artikel 2, punt f), van de richtlijn gezinshereniging aldus moet worden uitgelegd dat een onderdaan van een derde land of een staatloze die op het moment van binnenkomst op het grondgebied van een lidstaat en van het asielverzoek in die lidstaat jonger is dan 18 jaar, maar in de loop van de asielprocedure meerderjarig wordt en vervolgens de vluchtelingenstatus krijgt, als minderjarig in de zin van die bepaling moet worden beschouwd.

Ten aanzien van minderjarige asielzoekers benadrukt de [erkenningrichtlijn](#) dat niet-begeleide kinderen voor zover mogelijk worden ondergebracht bij volwassen familieleden in de gaststaat, dat zij geplaatst worden bij hun broers en zussen en dat afwezige gezinsleden op een zorgvuldige en veilige manier worden gehuisvest zodra dat mogelijk is (artikel 31). De [richtlijn opvangvoorzieningen](#) bevat vergelijkbare bepalingen voor niet-begeleide kinderen die nog niet de vluchtelingenstatus hebben gekregen (artikel 24).

Richtlijn 2001/55/EG van de Raad betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van een massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanning van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen ([richtlijn tijdelijke bescherming](#)) beoogt ook om de hereniging van gezinsleden (met inbegrip van kinderen) die van elkaar gescheiden zijn geraakt bij een plotselinge evacuatie uit hun land van

585 Dezelfde uitlegging werd door het HvJ-EU gevolgd met betrekking tot de leeftijd van de kinderen van een meerderjarige verzoeker die om hereniging met zijn minderjarige kinderen verzoekt, *gevoegde zaken C-133/19, C-136/19 en C-137/19 B. M. M. (C-133/19 en C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) tegen Belgische Staat*, 16 juli 2020.

586 HvJ-EU, zaak C-550/16, *A en S tegen Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 12 april 2018, punten 55 tot en met 60, en 64.

herkomst, te bespoedigen (artikel 15).⁵⁸⁷ Deze richtlijn is tot op heden echter niet toegepast, omdat de Raad nog geen besluit heeft genomen waarin een massale toestroom van ontheemden wordt vastgesteld, hetgeen nodig is om de richtlijn uit te voeren.

Artikel 24, lid 3, van de richtlijn opvangvoorzieningen bepaalt bovendien dat de lidstaten in voorkomend geval moeten beginnen met de opsporing van de gezinsleden van het niet-begeleide kind. Dit gebeurt met de hulp van internationale of andere betrokken organisaties, en wel zo spoedig mogelijk nadat een verzoek om internationale bescherming is ingediend, met het belang van het kind voor ogen. In gevallen waarin gevaar bestaat voor het leven of de integriteit van een kind of zijn naaste familieleden, met name indien zij in het land van herkomst zijn achtergebleven, moet bij het verzamelen, verwerken en verspreiden van gegevens over deze personen vertrouwelijkheid worden gewaarborgd, zodat hun veiligheid niet in gevaar wordt gebracht. Bovendien mag de verlening van internationale bescherming aan het kind overeenkomstig artikel 31, lid 5, van de erkenningsrichtlijn (herschikking) geen gevolgen hebben voor de start of de voortzetting van de opsporing.

De **Dublinverordening** bepaalt daarnaast dat de lidstaten, indien een niet-begeleid kind in een andere lidstaat een familielid of familieleden heeft die voor hem of haar kunnen zorgen, het kind met hen moeten herenigen, tenzij dit in strijd is met de belangen van het kind (artikel 8).⁵⁸⁸ Daarnaast bepaalt de verordening dat de gezinsleden op het grondgebied van de lidstaten moeten worden opgespoord, waarbij het belang van het kind wordt beschermd (artikel 6). Voorts bevat de richtlijn opvangvoorzieningen de verplichting een begin te maken met het opsporen van de gezinsleden van het kind, indien nodig met de hulp van internationale of andere betrokken organisaties (artikel 24). Die hulp wordt ook voorzien in de Dublinverordening (artikel 6).

587 EU, Raad van de Europese Unie (2001), [Richtlijn 2001/55/EG van 20 juli 2001 betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanningen van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen](#) (PB L 212 van 7.8.2001, blz. 12).

588 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Verordening \(EU\) nr. 604/2013 van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31).

Het beginsel van het belang van het kind moet dus altijd in aanmerking worden genomen bij de besluitvorming rond gezinshereniging. Zo moeten ouders kunnen aantonen dat zij in staat zijn om hun ouderlijke plichten te vervullen ten behoeve van het kind. Nationale rechters achten de terugkeer van een kind naar zijn land van herkomst onwettig wanneer de autoriteiten niet hebben kunnen aantonen dat er in dat land adequate opvang- en zorgfaciliteiten zijn voor het kind (artikel 10, lid 2).

Het RvE-recht verleent migrerende ouders en hun kinderen bij artikel 8 EVRM geen absoluut recht om hun woonplaats te kiezen. De nationale overheden kunnen gezinsleden rechtmatig uitwijzen of de toegang weigeren, mits het niet onoverkomelijk is om elders een gezinsleven op te bouwen.⁵⁸⁹ Dergelijke beslissingen moeten altijd in verhouding staan tot een bredere kwestie op het vlak van de openbare orde. Dat geldt onder andere voor de uitzetting of het voorkomen van de binnenkomst van een ouder die betrokken is geweest bij een misdrijf.

Voorbeeld: de zaak *Jeunesse tegen Nederland*⁵⁹⁰ betreft de weigering van de Nederlandse overheid om een Surinaamse vrouw, die getrouwd was met een Nederlandse onderdaan met wie zij drie kinderen had, toestemming te verlenen om in Nederland te verblijven op basis van haar gezinsleven in Nederland. Het EHRM oordeelde dat de overheid niet genoeg aandacht had besteed aan de gevolgen die de weigering had voor de kinderen van de verzoekster en voor hun belangen. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat er geen billijk evenwicht was gevonden tussen het persoonlijke belang van de verzoekster en haar gezin om hun gezinsleven in Nederland voort te zetten, en het publieke belang van de overheid om de immigratie te beheersen.

Voorbeeld: *Gül tegen Zwitserland*⁵⁹¹ betreft een verzoeker die met zijn vrouw en dochter in Zwitserland woonde. Zij hadden op humanitaire gronden een verblijfsvergunning gekregen. Hij wilde ook hun minderjarige zoon naar Zwitserland brengen; zij hadden de zoon in Turkije achtergelaten. De Zwitserse autoriteiten hebben dit verzoek afgewezen,

589 EHRM, *Bajsultanov tegen Oostenrijk*, nr. 54131/10, 12 juni 2012; EHRM, *Latifa Benamar e.a. tegen Nederland*, nr. 43786/04, 5 april 2005.

590 EHRM, *Jeunesse tegen Nederland* [GK], nr. 12738/10, 3 oktober 2014.

591 EHRM, *Gül tegen Zwitserland*, nr. 23218/94, 19 februari 1996.

hoofdzakelijk op grond dat de verzoeker over onvoldoende middelen beschikte om in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker zelf de scheiding van zijn zoon had veroorzaakt door te vertrekken uit Turkije. Zijn recente bezoeken aan Turkije toonden aan dat zijn oorspronkelijke redenen om politiek asiel aan te vragen in Zwitserland niet langer van toepassing waren. Er waren geen belemmeringen voor het gezin om zich te vestigen in het land van herkomst, waar de minderjarige zoon altijd had gewoond. Het Hof heeft geen schending van artikel 8 EVRM vastgesteld.

Voorbeeld: in de zaak *Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland*⁵⁹² ging het ter vergelijking om het verzoek om gezinshereniging van een moeder, haar echtgenoot en drie van haar kinderen die in Nederland woonden, met het oog op gezinshereniging met haar in Eritrea wonende dochter. De moeder had eerst het recht verkregen om in Noorwegen te verblijven en haar kinderen mee te nemen op humanitaire gronden. Alleen haar oudste zoon kwam een jaar later naar Noorwegen, terwijl haar andere twee kinderen in Eritrea bleven wonen en zich later bij haar zouden voegen. Daarna verhuisde zij met haar zoon naar Nederland om bij haar echtgenoot te gaan wonen, en het echtpaar kreeg twee kinderen. Vervolgens hebben mevrouw Tuquabo-Tekle en haar echtgenoot de Nederlandse nationaliteit verkregen. Enkele jaren later vroeg mevrouw Tuquabo-Tekle een voorlopig verblijfsvisum aan voor haar veertienjarige dochter, die nog steeds in Eritrea verbleef. De Nederlandse autoriteiten hebben het verzoek afgewezen op grond van het feit dat er inmiddels geen nauwe familiebanden meer bestonden tussen moeder en kind. Het Hof oordeelde dat de staat de rechten uit hoofde van artikel 8 EVRM had geschonden. Aangezien de verzoekers sterke banden hadden opgebouwd in Nederland en slechts losse banden onderhielden met hun land van herkomst, was volgens het EHRM de beste manier om een gezinsleven te ontwikkelen de dochter het recht te verlenen zich in Nederland te vestigen.⁵⁹³

Op grond van het internationaal recht hebben kinderen het recht om niet te worden gescheiden van hun gezin, tenzij dat in het belang wordt geacht van het kind (artikel 9, lid 1, VRK). Artikel 10 VRK bepaalt dat een kind van wie de ouders in verschillende staten verblijven, de gelegenheid moet hebben om

592 EHRM, *Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland*, nr. 60665/00, 1 maart 2006.

593 EHRM, *Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland*, nr. 60665/00, 1 maart 2006.

zich overeenkomstig het nationale immigratierecht tussen die staten te verplaatsen om contacten met beide ouders te onderhouden of met het oog op gezinshereniging. Het in artikel 3 VRK neergelegde beginsel van de belangen van het kind ligt ten grondslag aan alle besluiten met betrekking tot gezinshereniging waarbij een kind of een niet-begeleid kind is betrokken.

9.4 Bewaring

Belangrijkste punten

- Overeenkomstig het Europees recht mogen kinderen in het kader van immigratie slechts in laatste instantie, en voor een zo kort mogelijke periode in bewaring worden gesteld.
- De nationale overheid heeft de plicht om kinderen in een passende alternatieve accommodatie onder te brengen.⁵⁹⁴

In het EU-recht bepalen artikel 11 van de richtlijn opvangvoorzieningen en artikel 17 van de terugkeerrichtlijn dat bewaring van kinderen een maatregel is die pas in laatste instantie wordt genomen en nadat is gebleken dat andere, minder dwingende maatregelen, niet doeltreffend kunnen worden toegepast. De bewaring moet zo kort mogelijk duren en alles moet in het werk worden gesteld om de bewaring op te heffen en de betrokkenen passend onderdak te bieden. Wanneer kinderen in bewaring worden gesteld, moet hen de mogelijkheid worden geboden tot vrijetijdsbesteding, zoals op hun leeftijd afgestemde spel- en recreatieactiviteiten. Volgens hetzelfde artikel mogen ook niet-begeleide kinderen alleen in uitzonderlijke omstandigheden in bewaring worden gehouden, en moet alles in het werk worden gesteld om hun bewaring zo spoedig mogelijk op te heffen. Ze mogen nooit in een gevangenis in bewaring worden gesteld, maar moeten worden ondergebracht in inrichtingen met personeel en faciliteiten geschikt voor hun leeftijd. Zij moeten gescheiden worden geplaatst van volwassenen.

Niet-begeleide kinderen die in afwachting van verwijdering in bewaring worden gehouden, moeten worden ondergebracht in instellingen met personeel

⁵⁹⁴ Voor meer informatie, zie FRA (2017), *European legal and policy framework on immigration detention of children*, juni 2017.

en faciliteiten die zijn afgestemd op de noden van personen van hun leeftijd (artikel 17, lid 4, van de [terugkeerrichtlijn](#)).

Voorbeeld: in de zaak *Al Chodor*⁵⁹⁵ heeft de Tsjechische politie de verzoeker en zijn twee minderjarige kinderen in bewaring gesteld in afwachting van hun overbrenging naar Hongarije op grond van de Dublinverordening. Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat een persoon die om internationale bescherming verzoekt, slechts op grond van de Dublinverordening in bewaring kan worden gesteld indien het nationale recht voorziet in objectieve criteria om te bepalen of er een risico op onderduiken bestaat. Het HvJ-EU merkte op dat elke vrijheidsbenemende maatregel toegankelijk, nauwkeurig en voorzienbaar moet zijn, zoals artikel 6 van het Handvest van de grondrechten van de EU vereist. De conclusie van het HvJ-EU luidde dat de bewaring onrechtmatig is, omdat in het nationale recht deze objectieve criteria niet bestonden in een bindende bepaling van algemene strekking.

In het RvE-recht is de bewaring van migrantenkinderen aan bod gekomen in het kader van de artikelen 3 en 5 EVRM.⁵⁹⁶ Het EHRM heeft steeds gesteld dat de plaatsing van kinderen met hun gezin in administratieve bewaring een laatste redmiddel moet zijn en dat de nationale autoriteiten alle andere haalbare alternatieven moeten onderzoeken overeenkomstig artikel 5, lid 1, EVRM.⁵⁹⁷

Voorbeeld: *Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België*⁵⁹⁸ betreft een niet-begeleid kind van vijf jaar oud dat zonder passende ondersteuning gedurende twee maanden in een transitcentrum voor volwassenen werd vastgehouden. Het kind was zonder de benodigde reisdocumenten op reis gegaan vanuit de Democratische Republiek Congo in de hoop te worden herenigd met haar moeder, die in Canada de vluchtelingenstatus had gekregen. Het kind werd daarop teruggestuurd naar de Democratische Republiek Congo, ook al woonden daar geen familieleden die voor haar

595 HvJ-EU, zaak C-528/15, *Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie tegen Salah Al Chodor e.a.*, 15 maart 2017.

596 Zie bijvoorbeeld EHRM, *H.A. e.a. tegen Griekenland*, nr. 19951/16, 28 februari 2019; EHRM, *Bilalova e.a. tegen Polen*, nr. 23685/14, 26 maart 2020.

597 Zie ook ECSR (2020), *Jaarconclusies 2019*, 24 maart 2020; Raad van Europa (2018), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)*, 7 december 2017.

598 EHRM, *Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België*, nr. 13178/03, 12 oktober 2006.

konden zorgen. Het EHRM oordeelde dat haar opsluiting in een gesloten centrum voor volwassenen onnodig was, omdat er geen gevaar bestond dat zij zich zou onttrekken aan het toezicht van de Belgische overheid. Het EHRM merkte ook op dat er andere maatregelen – zoals plaatsing in een gespecialiseerd centrum of in een pleeggezin – hadden kunnen worden genomen, die beter tegemoet kwamen aan de belangen van het kind zoals neergelegd in artikel 3 VRK. Het EHRM stelde inbreuken vast op de artikelen 3, 5 en 8 EVRM.

De rechtmatigheid van bewaring waarbij het betrokken kind werd vergezeld door een ouder, werd ook voor de rechter getoetst.

Voorbeeld: in de zaak *S.F. e.a. tegen Bulgarije*⁵⁹⁹ boog het EHRM zich over de bewaring van een gezin met drie kinderen in een detentiecentrum van de grenspolitie en de duur van hun verblijf. Het Hof merkte op dat de vreemdelingenbewaring van kinderen, al dan niet onder begeleiding, aanleiding geeft tot bijzondere bezorgdheid, aangezien kinderen uiterst kwetsbaar zijn en specifieke behoeften hebben. Ongeacht de duur van de bewaring waren de omstandigheden in het detentiecentrum van de politie niet geschikt voor kinderen. Het EHRM stelde aldus een schending van artikel 3 EVRM vast.

Voorbeeld: de zaak *A.M. e.a. tegen Frankrijk*⁶⁰⁰ betrof de administratieve bewaring van kinderen die vergezeld werden door hun ouders in het kader van een uitzettingsprocedure. Het EHRM oordeelde dat, hoewel de materiële omstandigheden in de uitzettingsdetentiecentra over het algemeen passend waren, de omstandigheden in deze centra een bron van angst waren voor jonge kinderen, met name het lawaai en de omroepberichten via luidsprekers waaraan zij waren blootgesteld. De plaatsing van kinderen in detentiecentra kwam neer op een onmenselijke en vernederende behandeling die in strijd was met artikel 3 EVRM vanwege de samenloop van drie factoren: de jonge leeftijd van de kinderen, de duur

599 EHRM, *S.F. e.a. tegen Bulgarije*, nr. 8138/16, 7 december 2017.

600 EHRM, *A.M. e.a. tegen Frankrijk*, nr. 24587/12, 12 juli 2016.

van hun administratieve bewaring en het feit dat de betrokken ruimten niet geschikt waren voor kinderen.⁶⁰¹

Voorbeeld: in de zaak *Bistieva e.a. tegen Polen*⁶⁰² was de verzoekster samen met haar echtgenoot en hun kinderen naar Polen gekomen en had zij daar asiel aangevraagd. Het asielverzoek werd afgewezen, en het gezin vluchtte naar Duitsland. Het gezin werd vervolgens teruggestuurd naar Polen, waar zij meer dan vijf maanden werden vastgehouden. Hoewel het risico bestond dat het gezin zou onderduiken, was het Hof toch van oordeel dat de autoriteiten geen toereikende en relevante redenen hadden aangevoerd om het gezin zo lang vast te houden. Er was derhalve sprake van een schending van artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: in *R.R. e.a. tegen Hongarije*⁶⁰³ werd een gezin met drie kinderen bijna vier maanden lang in een transitzone aan de grens vastgehouden in afwachting van de uitkomst van hun asielverzoeken. Het Hof oordeelde dat dit *de facto* een vrijheidsbeneming vormde, gelet onder meer op de aard en de omvang van de beperkingen die hun daadwerkelijk werden opgelegd. Aangezien hun bewaring geen strikt omschreven wettelijke basis had, vormde deze een inbreuk op artikel 5, lid 1, EVRM. Het Hof heeft zich ook gebogen over de omstandigheden waaronder de kinderen waren vastgehouden. Hoewel de autoriteiten op grond van het EU-recht verplicht waren rekening te houden met bijzondere opvangbehoeften in verband met de kwetsbare status van de verzoekers, waren de faciliteiten ongeschikt voor kinderen en was er een gebrek aan medische zorg. De aanwezigheid van elementen die doen denken aan een gevangenisomgeving en de beperkingen die inherent zijn aan de opsluiting, moeten ook angst en psychische stoornissen bij de kinderen hebben veroorzaakt en het beeld van de ouders in de ogen van de kinderen hebben aangetast. Gezien de lange duur van het verblijf van het gezin heeft blootstelling aan de zich herhalende en opeenstapelende bovengenoemde omstandigheden onvermijdelijk schadelijke gevolgen voor de betrokkenen. De verzoekende kinderen en moeder waren derhalve onderworpen aan een vernederende behandeling, in strijd met artikel 3 EVRM.

601 Zie ook vergelijkbare zaken: EHRM, *A.B. e.a. tegen Frankrijk*, nr. 11593/12, 12 juli 2016; EHRM, *R.K. e.a. tegen Frankrijk*, nr. 68264/14, 12 juli 2016; EHRM, *R.C. e.a. tegen Frankrijk*, nr. 76491/14, 12 juli 2016.

602 EHRM, *Bistieva e.a. tegen Polen*, nr. 75157/14, 10 april 2018.

603 EHRM, *R.R. e.a. tegen Hongarije*, nr. 36037/17, 2 maart 2021.

De rechtmatigheid van bewaring waarbij het betrokken kind werd vergezeld door een onverwante volwassene, werd ook voor de rechter getoetst.

Voorbeeld: in *Moustahi tegen Frankrijk*⁶⁰⁴ onderschepten de Franse autoriteiten twee kinderen die in een geïmproviseerde boot naar Mayotte reisden. Zij werden samen met volwassenen in bewaring gesteld voorafgaand aan hun onmiddellijke uitzetting. In die periode werden de kinderen gekoppeld aan een niet-verwante volwassene en werden zij opgenomen in zijn uitzettingsbevel. Het Hof constateerde dat de verzoekende kinderen willekeurig aan een volwassene waren gekoppeld, niet ter bescherming van hun belangen, maar om hun spoedige uitzetting te vergemakkelijken. Dit was relevant om onder meer te bepalen dat de omstandigheden en bewaring van de kinderen een schending van artikel 3 en artikel 5, leden 1 en 4, EVRM vormden.

In het internationaal recht bepaalt artikel 37 VRK dat geen enkel kind op onwettige of willekeurige wijze van zijn of haar vrijheid wordt beroofd, en dat dit slechts geschiedt als uiterste maatregel en voor de kortst mogelijke passende duur. Wanneer de bewaring van kinderen wordt overwogen, moeten de belangen van het kind en de verplichting van de lidstaten om kinderen te beschermen en hun welzijn te waarborgen, in aanmerking worden genomen.⁶⁰⁵ Het VRK-comité heeft voorgesteld dat elke vorm van vreemdelingenbewaring voor kinderen bij wet verboden zou moeten worden.⁶⁰⁶

604 EHRM, *Moustahi tegen Frankrijk*, nr. 9347/14, 25 juli 2020.

605 Zie Verenigde Naties (2019), *Children Deprived of Liberty – The United Nations Global Study*, 2019.

606 Verenigde Naties (2017), *Gezamenlijke algemene opmerking nr. 4 (2017) van het Comité voor de bescherming van de rechten van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden en nr. 23 (2017) van het Comité voor de Rechten van het Kind over de verplichtingen van de Staten die partij zijn betreffende mensenrechten van kinderen in de context van internationale migratie in de landen van herkomst, doorreis, bestemming en terugkeer*, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23, 16 november 2017.

9.5 Uitzetting

Belangrijkste punten

- De kwetsbaarheid van migrantenkinderen voor uitzetting is onlosmakelijk verbonden met de verblijfsstatus van hun ouders in de gaststaat.
- Het beginsel van de belangen van het kind moet leidend zijn in alle besluiten inzake de uitzetting van migrantenkinderen en hun gezinsleden en primaire verzorgers.
- In het EU-recht zijn er omstandigheden waarin migrantenkinderen in de gaststaat mogen blijven ongeacht de wettelijke status van hun ouders, met name om hun opleiding te voltooien of wanneer het moeilijk is om elders een gezinsleven op te bouwen.⁶⁰⁷

In het EU-recht lopen de regels met betrekking tot de uitzetting van kinderen uiteen naar gelang van hun nationaliteit, de nationaliteit van hun ouders en de context waarin de migratie plaatsvindt, zoals ook het geval is op andere gebieden van het EU-migratierecht. Zodra een kind toegang krijgt tot een lidstaat uit hoofde van het EU-recht inzake vrij verkeer, mag hij/zij daar waarschijnlijk blijven, zelfs wanneer de ouder (een EU-migrant) met wie hij/zij oorspronkelijk meekwam niet langer een verblijfsvergunning heeft of besluit om te vertrekken.

Op grond van de **richtlijn vrij verkeer** mogen kinderen en andere familieleden in de gaststaat blijven na het overlijden van de ouder (een EU-burger) met wie zij oorspronkelijk zijn meegekomen (artikel 12, lid 2), mits zij vóór het overlijden van hun ouder ten minste twaalf maanden in de gaststaat hebben verbleven. Evenzo kunnen zij in principe ook in de gaststaat blijven na het vertrek van hun ouder. In beide gevallen mogen kinderen en familieleden die onderdaan zijn van een derde land hun verblijf alleen voortzetten wanneer zij kunnen aantonen over genoeg middelen te beschikken om in hun levensonderhoud te voorzien. Zij moeten ook beschikken over een ziektekostenverzekering (artikel 7).

⁶⁰⁷ In dit hoofdstuk wordt de term “uitzetting” gebruikt voor de wettige overbrenging van een niet-onderdaan of een andere persoon uit een staat. Ook wel terugkeer, overbrenging, repatriëring, uitlevering of uitwijzing genoemd, afhankelijk van de juridische context. Zie ook FRA en EHRM (2020), *Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie – editie 2020*, 17 december 2020, afdeling 6.4.

De regels zijn nog soepeler voor kinderen die onderwijs volgen in de gaststaat. In die gevallen mogen kinderen en de ouder die de voogdij heeft of de verzorger, ongeacht de nationaliteit van de kinderen, in de gaststaat blijven wanneer de primaire EU-migrant is overleden of vertrokken (artikel 12, lid 3). Hoewel deze toestemming om te mogen blijven met het oog op de opleiding aanvankelijk alleen van toepassing was op kinderen uit gezinnen die over genoeg middelen beschikten om in hun onderhoud te voorzien⁶⁰⁸, werd in latere jurisprudentie bevestigd dat de toestemming ook geldt voor schoolgaande kinderen die afhankelijk zijn van sociale bijstand⁶⁰⁹.

Bovendien genieten familieleden en met name ouders die onderdaan zijn van een derde land ook het recht van verblijf in de EU, indien zij het ouderlijk gezag hebben over de gezamenlijke kinderen of indien hun het omgangsrecht met de kinderen is toegewezen en dat recht in het gastland moet worden uitgeoefend (artikel 13, lid 2, punten b) en d)). Familieleden die onderdaan zijn van een derde land, behouden het verblijfsrecht in geval van overlijden van de EU-burger, indien zij ten minste één jaar vóór het overlijden als familielid in het gastland hebben verbleven (artikel 12, lid 2, van de richtlijn). Overigens geldt dat als de EU-burger uit het gastland de EU verlaat, familieleden uit derde landen hun verblijfsrecht niet behouden, of in ieder geval bevat de richtlijn geen precieze regels voor een dergelijke situatie. Op grond van artikel 13 van de richtlijn kunnen familieleden onder bepaalde voorwaarden het verblijfsrecht behouden in geval van beëindiging van de gezinsbanden (echtscheiding, nietigverklaring van het huwelijk of beëindiging van het geregistreerd partnerschap).⁶¹⁰

Het HvJ-EU heeft krachtens artikel 20 **VWEU** verwezen naar de status van een kind als EU-burger. Het Hof oordeelde dat door de ouders van het kind die onderdaan zijn van een derde land toestemming te verlenen om te werken en te verblijven in de EU-lidstaat waarvan het kind de nationaliteit heeft, het kind daadwerkelijk kan genieten van aan zijn/haar status van EU-burger verbonden rechten, voor zover het kind anders de EU zou moeten verlaten om zijn/

608 HvJ-EU, zaak C-413/99, *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

609 HvJ-EU, zaak C-480/08, *Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010; HvJ-EU, zaak C-310/08, *London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department* [GK], 23 februari 2010. Het recht op onderwijs van migrantenkinderen wordt nader besproken in afdeling 8.2.

610 Zie voor meer informatie FRA (2018), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights*, 20 augustus 2018.

haar ouders te begeleiden.⁶¹¹ In latere jurisprudentie van het HvJ-EU wordt er echter op gewezen dat “het enkele feit dat het voor een staatsburger van een lidstaat misschien wenselijk is, om economische redenen of om de eenheid van de familie op het grondgebied van de Unie te bewaren, dat de leden van zijn familie, die niet de nationaliteit van een lidstaat bezitten, bij hem op het grondgebied van de Unie verblijven, bijgevolg op zich niet volstaat om aan te nemen dat de burger van de Unie verplicht zal worden om het grondgebied van de Unie te verlaten indien een dergelijk recht niet wordt toegekend”.⁶¹² Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat in elke zaak het belang van het kind moet worden beoordeeld, ook al heeft het terugkeerbesluit alleen betrekking op de ouder.⁶¹³

Voorbeeld: in *M.A. tegen België*⁶¹⁴ behandelde het HvJ-EU de zaak van een onderdaan van een derde land met een dochter die in België is geboren. De ouder kreeg een bevel om België te verlaten en een inreisverbod wegens het plegen van strafbare feiten. Het HvJ-EU oordeelde dat artikel 5 van de terugkeerrichtlijn (2008/115/EG), gelezen in samenhang met artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU, aldus moet worden uitgelegd dat de lidstaten naar behoren rekening moeten houden met de belangen van het kind alvorens een terugkeerbesluit vast te stellen dat vergezeld gaat van een inreisverbod, zelfs wanneer de persoon tot wie dat besluit is gericht, niet minderjarig is maar de vader van het kind is.

In de richtlijn vrij verkeer is uitdrukkelijk bepaald dat de uitzonderlijke uitzetting van kinderen in overeenstemming moet zijn met het VRK (overweging 24). Bovendien beschermt artikel 28, lid 3, punt b), kinderen tegen uitzetting, tenzij dat wordt geacht in het belang te zijn van het kind, zoals bepaald in het VRK.

In de [terugkeerrichtlijn](#) is bepaald dat beslissingen over de terugkeer van niet-begeleide kinderen moeten worden gebaseerd op het belang van het kind (artikel 10). Voordat de autoriteiten van een lidstaat een niet-begeleid kind van hun grondgebied verwijderen, moeten zij zich ervan overtuigen dat dat kind

611 HvJ-EU, zaak C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8 maart 2011.

612 HvJ-EU, zaak C-256/11, *Murat Dereci e.a. tegen Bundesministerium für Inneres*, 15 november 2011, punt 68. Zie ook HvJ-EU, zaak C-40/11, *Yoshikazu Iida tegen Stadt Ulm*, 8 november 2012. Zie voor meer informatie FRA en EHRM (2020), *Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie*, 17 december 2020.

613 HvJ-EU, zaak C-112/20, *M.A. tegen Belgische Staat*, 11 maart 2021.

614 *Ibid.*

wordt teruggestuurd naar een familielid, een aangewezen voogd of naar adequate opvangfaciliteiten in het land van terugkeer (artikel 10, lid 2). Bij de tenuitvoerlegging van de terugkeerrichtlijn houden de lidstaten “rekening met: a) het belang van het kind; b) het familie- en gezinsleven; c) de gezondheidstoestand van de betrokken onderdaan van een derde land, en eerbiedigen zij het beginsel van non-refoulement”.⁶¹⁵ Het HvJ-EU heeft geoordeeld dat moet worden nagegaan of de opvangfaciliteiten in het land van terugkeer toereikend zijn voordat een terugkeerbesluit over een niet-begeleid kind wordt genomen. Indien adequate opvangvoorzieningen worden gevonden en het terugkeerbesluit passend is, onderstreept het HvJ-EU het belang het terugkeerbesluit zodanig ten uitvoer te leggen dat situaties van rechtsonzekerheid worden vermeden.

Voorbeeld: in *T.Q. tegen Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*⁶¹⁶ behandelde het HvJ-EU de zaak van een niet-begeleid Guinees kind dat Nederland was binnengekomen toen hij 15 jaar en 4 maanden oud was en het land moest verlaten, aangezien geen verblijfsvergunning was verleend. Het HvJ-EU oordeelde dat de lidstaten het belang van het kind moeten beoordelen alvorens een terugkeerbesluit uit te vaardigen, ongeacht de leeftijd van het niet-begeleide kind. In dit verband moet de lidstaat ervoor zorgen dat er in de staat van terugkeer passende opvangvoorzieningen beschikbaar zijn voor de niet-begeleide minderjarige. Het HvJ-EU heeft ook geoordeeld dat wanneer een lidstaat zich ervan heeft vergewist dat er passende opvangvoorzieningen zijn en een terugkeerbesluit heeft genomen ten aanzien van een niet-begeleid kind, artikel 8, lid 1, van de terugkeerrichtlijn deze lidstaat belet om dit kind vervolgens niet te verwijderen totdat het de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt. Het HvJ-EU heeft verduidelijkt dat in een dergelijk geval het kind moet worden overgebracht, tenzij er veranderingen in zijn situatie optreden.

615 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2008), *Richtlijn 2008/115/EG van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven* (PB L 348 van 24.12.2008, blz. 98), artikel 5.

616 HvJ-EU, zaak C-441/19, *TQ tegen Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 januari 2021.

Wanneer minderjarige asielzoekers naar een andere lidstaat terugkeren voor de beoordeling van de asielaanvraag, bepaalt de [Dublinverordening](#) dat de belangen van het kind leidend moeten zijn bij de tenuitvoerlegging van zulke besluiten (artikel 6).⁶¹⁷ Voorts bevat de verordening een checklist met factoren aan de hand waarvan de autoriteiten kunnen bepalen wat in het belang van het kind is. Dit betekent dat terdege rekening moet worden gehouden met de mogelijkheden van het kind op gezinshereniging, het welzijn en de sociale ontwikkeling van het kind, veiligheidsoverwegingen, met name wanneer het kind gevaar loopt om te worden verhandeld, en de mening van het kind overeenkomstig zijn leeftijd en rijpheid.

Voorbeeld: in *The Queen, op verzoek van M.A. e.a., tegen Secretary of State for the Home Department*⁶¹⁸ moest het HvJ-EU vaststellen welke lidstaat verantwoordelijk was voor een niet-begeleid kind die in verschillende lidstaten asielverzoeken had ingediend en geen familie- of gezinsleden had in andere EU-lidstaten. Het HvJ-EU heeft verduidelijkt dat bij gebreke van een gezinslid dat wettig in een lidstaat verblijft, de staat waar het kind zich fysiek bevindt, verantwoordelijk is voor de behandeling van dat verzoek. Het Hof beriep zich daarbij op artikel 24, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU, op grond waarvan bij alle handelingen in verband met kinderen de belangen van het kind een essentiële overweging vormen.⁶¹⁹

Op grond van het RvE-recht mogen staten onder specifieke voorwaarden inbreuk maken op het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8, lid 2, [EVRM](#).

⁶¹⁷ EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Verordening \(EU\) nr. 604/2013 van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend](#) (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31).

⁶¹⁸ HvJ-EU, zaak C-648/11, *The Queen, op verzoek van M.A. e.a., tegen Secretary of State for the Home Department*, 6 juni 2013.

⁶¹⁹ Zie ook CJEU, zaak C-441/19, *TQ tegen Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 januari 2021.

Voorbeeld: in *Üner tegen Nederland*⁶²⁰ werd bevestigd dat bij het bepalen of uitzetting een evenredige reactie is, rekening moet worden gehouden met de gevolgen die uitzetting zou hebben voor eventuele kinderen in een gezin. Daarbij werd gekeken naar: "het belang en het welzijn van de kinderen, met name naar de ernst van de problemen waar kinderen [...] mee te maken kunnen krijgen in het land waarnaar de verzoeker wordt uitgezet, en naar de soliditeit van de sociale, culturele en familiebetrekkingen met het gastland en met het land van bestemming".⁶²¹

Voorbeeld: de zaak *Tarakhel tegen Zwitserland*⁶²² betreft de weigering van de Zwitserse autoriteiten om het asielvraagstuk van een Afgaans stel en hun zes kinderen in behandeling te nemen en het besluit om hen terug te sturen naar Italië. Het EHRM oordeelde dat, in het licht van de huidige opvangomstandigheden in Italië en bij ontstentenis van uitvoerige en betrouwbare informatie over de opvangfaciliteit in kwestie, de Zwitserse autoriteiten onvoldoende garanties hadden dat de verzoekers bij terugkeer naar Italië zouden worden opgevangen op een wijze die voor de leeftijd van de kinderen passend zou zijn. Het EHRM oordeelde daarom dat de Zwitserse overheid inbreuk zou plegen op artikel 3 EVRM wanneer zij de verzoekers op grond van de Dublin II-verordening zou terugsturen naar Italië zonder zich er eerst bij de Italiaanse autoriteiten van te vergewissen dat de verzoekers zouden worden opgevangen op een wijze die voor de leeftijd van de kinderen passend zou zijn en dat het gezin bijeen zou worden gehouden.

Krachtens het internationaal recht moet een staat de ouder(s) of het kind op verzoek de noodzakelijke inlichtingen verstrekken over waar het afwezige familielid zich bevindt of waar de afwezige familieleden zich bevinden in geval van inhechtenisneming, gevangenneming, verbanning, deportatie of overlijden, tenzij dit het welzijn van het kind zou schaden (artikel 9, lid 4, VRK).

620 EHRM, *Üner tegen Nederland*, nr. 46410/99, 18 oktober 2006, punten 57 tot en met 58. Zie ook EHRM, *Boultif tegen Zwitserland*, nr. 54273/00, 2 augustus 2001.

621 Zie ook EHRM, *Assem Hassan Ali tegen Denemarken*, nr. 25593/14, 23 oktober 2018.

622 EHRM, *Tarakhel tegen Zwitserland* [GK], nr. 29217/12, 4 november 2014.

9.6 Toegang tot de rechter

Belangrijkste punt

- Migrantenkinderen hebben recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op rechtsbijstand in bepaalde procedures.⁶²³

In het EU-recht zijn de rechten van kinderen op toegang tot jurisprudentie in een immigratiecontext vastgelegd in een reeks verschillende instrumenten. Ten eerste is het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht vastgelegd in artikel 47 van het [Handvest van de grondrechten](#) van de EU. Dit recht omvat een eerlijke en openbare behandeling van de zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht, en de mogelijkheid zich te laten adviseren, verdedigen en vertegenwoordigen als bedoeld in artikel 48. Voor kindmigranten wordt dit recht versterkt door een reeks secundaire wettelijke voorschriften. De [Dublinverordening](#) verplicht de lidstaten er met name toe ervoor te zorgen dat een niet-begeleid kind wordt vertegenwoordigd door een naar behoren gekwalificeerde deskundige die toegang heeft tot alle relevante informatie in het dossier van het kind (artikel 6). Vergelijkbare bepalingen, onder meer inzake rechtsbijstand, zijn opgenomen in de [erkenningrichtlijn](#) (artikel 31) en in de [richtlijn asielpcedures](#) (artikel 25). Het recht van kinderen op wettelijke vertegenwoordiging wordt ook ondersteund door hun recht op toegang tot slachtofferhulp en gespecialiseerde hulporganisaties die vertrouwelijk handelen op grond van artikel 8 van de [richtlijn slachtofferrechten](#).⁶²⁴

De rechten inzake toegang tot de rechter zijn evenwel beperkt en kunnen onderworpen zijn aan leeftijdsvoorwaarden. Zo staat de [richtlijn asielpcedures](#) de lidstaten toe om “[af te zien] van de aanwijzing van een [wettelijke] vertegenwoordiger indien de niet-begeleide minderjarige naar alle waarschijnlijkheid 18 jaar zal worden voordat in eerste aanleg een beslissing wordt gegeven” (artikel 25, lid 2).

623 Zie ook FRA en EHRM (2020), [Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie](#), 17 december 2020, afdeling 5.5 over rechtsbijstand in asiel- en terugkeerprocedures.

624 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten](#) (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 55).

Uit hoofde van het RvE-recht heeft het EHRM vastgesteld dat artikel 6 (recht op een eerlijk proces) niet van toepassing is op zaken met betrekking tot beslissingen omtrent de binnenkomst, het verblijf en de uitwijzing van vreemdelingen.⁶²⁵ Evenwel kan onder bepaalde omstandigheden artikel 13 EVRM (recht op een doeltreffende voorziening in rechte) worden ingeroepen.

Voorbeeld: *Rahimi tegen Griekenland*⁶²⁶ betreft de omstandigheden waaronder een migrantenkind uit Afghanistan, die Griekenland op onrechtmatige wijze was binnengekomen, in een detentiecentrum werd vastgehouden en vervolgens werd vrijgelaten met het oog op zijn uitzetting. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 13 EVRM vast en merkte daarbij op dat de informatiefolder die aan de verzoeker was verstrekt, geen informatie bevatte over de te volgen procedure voor het indienen van een klacht bij de korpschef. Bovendien werd de verzoeker niet in een taal die hij begreep geïnformeerd over de rechtsmiddelen die hij kon aanwenden om te klagen over de omstandigheden in het centrum. Op basis van de rapporten van het Europees Comité voor de preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing merkte het EHRM op dat Griekenland niet beschikte over een onafhankelijke autoriteit voor het toezicht op de detentiefaciliteiten van de rechtshandhavingsinstanties. Daarnaast merkte het op dat er geen onpartijdige autoriteit was – een voorwaarde voor een doeltreffende voorziening in rechte. Daarom stelde het inbreuken vast op artikel 3, artikel 5, leden 1 en 4, en artikel 13 EVRM.⁶²⁷

Artikel 16 ESH bepaalt dat staten de nodige voorwaarden moeten scheppen voor de volledige ontplooiing van het gezin door bevordering van de economische, wettelijke en sociale bescherming van het gezinsleven. Bovendien vereist artikel 19, lid 1, dat staten “doelmatige en kosteloze diensten” onderhouden en ervoor zorgen dat migrerende werknemers en hun gezinnen nauwkeurige voorlichting krijgen over emigratie en immigratie. Artikel 6 van het [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers](#) omvat een soortgelijk voorlichtingsvoorschrift (dat cruciaal is voor de

625 EHRM, *Maaouia tegen Frankrijk* [GK], nr. 39652/98, 5 oktober 2000.

626 EHRM, *Rahimi tegen Griekenland*, nr. 8687/08, 5 april 2011.

627 Zie ook EHRM, *Abdullahi Elmi en Aweys Abubakar tegen Malta*, nrs. 25794/13 en 28151/13, 22 november 2016; en ook EHRM, *Moustahi tegen Frankrijk*, nr. 9347/14, 25 juni 2020, punten 65 tot en met 67.

toegang van migranten tot de rechter). De uitgebreidere bepalingen van dit verdrag die betrekking hebben op het recht op toegang tot de rechterlijke en bestuurlijke autoriteiten (artikel 26), gelden echter uitsluitend voor migrerende werknemers, en niet voor hun gezinsleden.⁶²⁸

Voorts wordt in de alomvattende *richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie van de RvE* uiteengezet hoe alle rechterlijke en bestuursrechtelijke procedures, met inbegrip van immigratieprocedures, moeten worden afgestemd op de behoeften van kinderen.⁶²⁹ Bovendien werd in 2018 in de [Aanbeveling over effectieve voogdij voor niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#) van het Comité van Ministers erkend dat een door de staat benoemde voogd een belangrijke rol speelt bij het waarborgen van de rechten en belangen van niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen door hen te informeren, bij te staan, te ondersteunen en, indien de wet daarin voorziet, te vertegenwoordigen in processen die hen betreffen.⁶³⁰

In het internationaal recht is artikel 37 [VRK](#) met name van belang voor migrantenkinderen die van hun vrijheid zijn beroofd, aangezien dit artikel deze kinderen het recht verleent op onverwijlde toegang tot juridische en andere passende bijstand, alsmede het recht de wettigheid van hun vrijheidsbeneming te betwisten ten overstaan van een rechter of een andere bevoegde, onafhankelijke en onpartijdige autoriteit, en op een onverwijlde beslissing ten aanzien van dat beroep.

628 Raad van Europa (1997), [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers](#), CETS nr. 93, 24 november 1977.

629 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), [Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie](#), 17 november 2010.

630 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2020), [Aanbeveling CCM/Rec\(2019\)11 over effectieve voogdij over niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen in de context van migratie](#), 11 december 2019.

10

Persoonsgegevens en consumentenbescherming

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 7 (eerbiediging van het privéleven en het familie- en gezinsleven), artikel 8 (bescherming van persoonsgegevens) en artikel 52 (reikwijdte en uitlegging van rechten en beginselen)</p> <p>VWEU, artikel 16</p> <p>Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) (2016/679/EU)</p>	<p>Kinderen- en gegevensbescherming</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven)</p> <p>Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens (Verdrag 108+)</p> <p>EHRM, <i>Avilkina e.a. tegen Rusland</i>, nr. 1585/09, 2013 (openbaarmaking van medische gegevens)</p> <p>EHRM, <i>S. en Marper tegen Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nrs. 30562/04 en 30566/04, 2008</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 38</p> <p>VWEU, artikel 169</p> <p>Richtlijn consumentenrechten (2011/83/EU)</p> <p>Europese toegankelijkheidswet (2019/882)</p> <p>Richtlijn betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten (2005/29/EG)</p> <p>Richtlijn algemene productveiligheid (2001/95/EG)</p>	<p>Bescherming van kinderen als consumenten</p>	<p>Verdrag inzake de samenstelling van een Europese farmacoepie</p> <p>Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneskunde, artikel 17 en het Aanvullend Protocol inzake biomedisch onderzoek, hoofdstuk V</p> <p>Europese Overeenkomst inzake grensoverschrijdende televisie</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Verordening klinische proeven (536/2014/EU)</p> <p>Verordening inzake voor zui- gelingen en peuters bedoelde levensmiddelen, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing (609/2013/EU)</p> <p>Richtlijn speelgoedveiligheid (2009/48/EG)</p> <p>Richtlijn betreffende artike- len die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument (87/357/EEG)</p> <p>Richtlijn audiovisuele mediadiensten (herschikking) (2018/1808)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG</i>, 2008 (verkoop van dvd's via internet)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-36/02, <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 (licentie voor het spelen van een spel)</p>		

Dit hoofdstuk behandelt de Europese wetgeving en jurisprudentie op het gebied van consumenten- en gegevensbescherming. Er bestaat uitvoerige wetgeving en jurisprudentie op EU-niveau, aangezien de bevoegdheid van de EU in deze aangelegenheden uitdrukkelijk in het [VWEU](#) is vastgelegd. De bijdrage van de RvE op dit gebied is beperkter. Op verdragsniveau zijn er de belangrijkste verdragen inzake media- en gegevensbescherming en, op het gebied van consumentenbescherming, het [Verdrag van 1964 inzake de samenstelling van een Europese farmacopee](#). Het EHRM heeft ook uitspraak gedaan in een aantal zaken met betrekking tot de bescherming van persoonsgegevens.

De volgende afdelingen zijn gericht op specifieke aspecten van gegevensbescherming ([afdeling 10.1](#)) en het consumentenrecht met betrekking tot kinderen ([afdeling 10.2](#)). Per onderwerp worden het algemene rechtskader en de toepasselijkheid ervan voor kinderen geanalyseerd, terwijl waar relevant ook de specifieke normen inzake de bescherming van kinderen aan bod komen.

10.1 Bescherming van de persoonsgegevens van kinderen

Belangrijkste punten

- In het EU-recht en het recht van de Raad van Europa is de bescherming van persoonsgegevens erkend als een grondrecht. Krachtens het EU-recht is het recht op gegevensbescherming een afzonderlijk grondrecht en geldt het voor iedereen, ook voor kinderen (artikel 8 van het Handvest van de grondrechten).
- Voor de meeste onlinediensten is voor de verwerking van persoonsgegevens toestemming van de ouders nodig, afhankelijk van de leeftijd van de kinderen (de leeftijdsdrempel varieert per EU-lidstaat tussen 13 en 16 jaar).
- Artikel 8 EVRM omvat het recht op bescherming van persoonsgegevens.

10.1.1 Europese gegevensbeschermingswetgeving

Krachtens het EU-recht erkent artikel 8, lid 2, van het [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#) de bescherming van persoonsgegevens als een afzonderlijk grondrecht. Krachtens het handvest heeft eenieder recht op bescherming van zijn persoonsgegevens, met inbegrip van kinderen. In artikel 8, lid 2, worden verscheidene elementen van dit recht uitdrukkelijk in het handvest verankerd (eerlijke verwerking voor bepaalde doeleinden, toestemming of op basis van een andere gerechtvaardigde grondslag waarin de wet voorziet, recht van inzage en rectificatie), terwijl artikel 8, lid 3, voorschrijft dat een onafhankelijke autoriteit erop toeziet dat deze regels worden nageleefd. Het in artikel 8 vastgestelde recht op bescherming van persoonsgegevens kan overeenkomstig de wet worden beperkt. Dergelijke beperkingen moeten de wezenlijke inhoud van het recht op bescherming van persoonsgegevens onverlet laten. Zij zijn slechts mogelijk indien zij noodzakelijk zijn en daadwerkelijk beantwoorden aan door de Unie erkende doelstellingen van algemeen

belang of aan de eisen van de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen (artikel 52 van het Handvest).⁶³¹ De EU is bevoegd om wetgeving inzake gegevensbescherming vast te stellen (artikel 16 VWEU).⁶³² De bescherming van persoonsgegevens is uitgegroeid tot een van de belangrijkste gebieden van het Europese recht inzake de bescherming van de grondrechten. De [algemene verordening gegevensbescherming](#) (AVG), die in 2016 is vastgesteld, is het belangrijkste instrument op dit gebied.⁶³³

In overweging 75 van de AVG worden kinderen aangemerkt als kwetsbare personen en wordt erkend dat zij specifieke bescherming verdienen met betrekking tot hun persoonsgegevens. Zij zijn zich allicht minder bewust van de betrokken risico's, gevolgen en waarborgen en van hun rechten in verband met de verwerking van persoonsgegevens. Daartoe werkt het Europees Comité voor gegevensbescherming (EDPB) aan richtsnoeren voor de verwerking van gegevens van kinderen.⁶³⁴ "In de context van preventieve of adviesdiensten die rechtstreeks aan een kind worden aangeboden, is de toestemming van de persoon die het ouderlijk gezag heeft, niet vereist. [...] Aangezien kinderen specifieke bescherming verdienen, dient de informatie en communicatie, wanneer de verwerking specifiek tot een kind is gericht, in een zodanig duidelijke en eenvoudige taal te worden gesteld dat het kind deze makkelijk kan begrijpen."⁶³⁵ De AVG schrijft uitdrukkelijk voor dat rekening

631 HvJ-EU, gevoegde zaken [C-468/10](#) en [C-469/10](#), *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) en Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) tegen Administración del Estado*, 24 november 2011, punt 48; HvJ-EU, zaak [C-275/06](#), *Productores de Música de España (Promusicae) tegen Telefónica de España SAU* [GK], 29 januari 2008, punt 68.

632 Zie voor een algemeen overzicht van de Europese wetgeving inzake gegevensbescherming, het Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), [12e jaarverslag van het Comité van Ministers](#); FRA (2018), [Handboek Europese gegevensbeschermingswetgeving – Editie 2018](#), Luxemburg, Publicatiebureau.

633 [Verordening \(EU\) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG \(algemene verordening gegevensbescherming\)](#). De richtlijn rechtshandhaving ([Richtlijn \(EU\) 2016/680](#)) is het belangrijkste instrument dat betrekking heeft op de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing of de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en op het vrije verkeer van die gegevens.

634 EDPB, [werkprogramma 2021/2022](#), 16 maart 2021.

635 [Verordening \(EU\) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG \(algemene verordening gegevensbescherming\)](#), overwegingen 38 en 58.

moet worden gehouden met de bescherming van de persoonsgegevens van kinderen wanneer de verwerking van persoonsgegevens is gebaseerd op de gerechtvaardigde belangen van de verwerkingsverantwoordelijke of van een derde (artikel 6, lid 1, punt f)) en wanneer aan een kind informatie over de verwerking van persoonsgegevens wordt verstrekt (artikel 12, lid 1). De verwerking van gegevens over kinderen brengt bepaalde risico's met zich mee en de verdere toepassing van de AVG met betrekking tot de bescherming van kinderen kan in gedragscodes nader worden omschreven. Dergelijke gedragscodes kunnen met name regels bevatten over de wijze waarop de informatie aan een kind moet worden verstrekt en over de wijze waarop de toestemming van de persoon die het ouderlijk gezag heeft, wordt verkregen (artikel 41, lid 2).

Voor de meeste onlinediensten, waarbij de dienst toestemming van het kind nodig heeft om zijn gegevens te kunnen verwerken, is tot een bepaalde leeftijd ook de toestemming van de ouder of voogd vereist. Dit geldt zowel voor sociale netwerken als voor platforms voor het downloaden van muziek en het kopen van onlinespellen. De leeftijdsgrens voor het verkrijgen van toestemming van de ouders ligt in de EU-lidstaten tussen 13 en 16 jaar.⁶³⁶ Overeenkomstig artikel 4, lid 11, AVG moet de toestemming vrijelijk, specifiek, geïnformeerd en ondubbelzinnig zijn, en moeten kinderen of hun ouders of voogden de beschikking krijgen over gebruiksvriendelijke mechanismen waarmee zij hun toestemming te allen tijde kunnen intrekken. Bedrijven moeten met inachtneming van de beschikbare technologie redelijke inspanningen doen om te controleren of de persoon die toestemming heeft gegeven of machtiging tot toestemming heeft verleend, de ouderlijke verantwoordelijkheid voor het kind draagt. Welke redelijke inspanningen organisaties moeten doen, hangt ook af van de aard van de verwerking en de daaraan verbonden risico's voor het kind. Deze inspanningen moeten voortdurend worden getoetst aan de opkomende technologieën op dit gebied. Wanneer persoonsgegevens worden verwerkt in verband met een aanbod van diensten van de informatiemaatschappij aan een kind, en deze verwerking afhankelijk is van de toestemming van het kind of de persoon die het ouderlijk gezag heeft, hebben kinderen altijd het recht hun gegevens te laten wissen (artikel 17, lid 1, punt f), AVG). Dit staat bekend als het recht om te worden vergeten.

Wanneer kinderen toegang hebben tot een onlinedienst, moet de organisatie, ongeacht de leeftijdscontrolemaatregelen die zij neemt, zorgen voor

636 *Ibid.*, artikel 8.

kindspecifieke gegevensbeschermingsmaatregelen om kinderen beter te beschermen tegen de risico's die het gebruik van de dienst voor hen inhoudt. Enkele van deze maatregelen kunnen zijn: het waarborgen dat de dienst voldoet aan de verplichting van gegevensbescherming door ontwerp en door standaardinstellingen (artikel 25 van de AVG), het uitvoeren van een gegevensbeschermingseffectbeoordeling (artikel 35), het naleven van het beginsel van gegevensminimalisering en het toetsen van profileringsinstellingen. Profileren betekent elke vorm van geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens waarbij aan de hand van persoonsgegevens bepaalde persoonlijke aspecten van een natuurlijke persoon worden geëvalueerd, met name met de bedoeling zijn beroepsprestaties, economische situatie, gezondheid, persoonlijke voorkeuren, interesses, betrouwbaarheid, gedrag, locatie of verplaatsingen te analyseren of te voorspellen (artikel 4, lid 4).

Een dergelijke specifieke bescherming moet met name gelden voor het gebruik van persoonsgegevens van kinderen voor marketingdoeleinden of voor het opstellen van persoonlijkheids- of gebruikersprofielen en het verzamelen van persoonsgegevens over kinderen bij het gebruik van rechtstreeks aan hen verstrekte diensten (overweging 38 van de AVG).

In de richtsnoeren die de EDPB heeft uitgebracht⁶³⁷ over de targeting van gebruikers van sociale media, wordt erop gewezen dat het negatieve effect van targeting aanzienlijk groter kan zijn als het gaat om kwetsbare categorieën van personen, zoals kinderen. Targeting kan de vorming van de persoonlijke voorkeuren en interesses van kinderen beïnvloeden, waardoor uiteindelijk hun zelfstandigheid en hun recht op ontwikkeling worden aangetast. Verschillende instellingen hebben geoordeeld dat organisaties in het algemeen moeten afzien van profilering van kinderen voor marketingdoeleinden, aangezien kinderen een kwetsbaardere groep van de maatschappij vormen.⁶³⁸ Kinderen zijn bijzonder kwetsbaar in de onlineomgeving en zijn eenvoudiger te beïnvloeden met op surfgedrag afgestemde reclame.⁶³⁹

637 EDPB (2020), *Richtsnoeren 8/2020 betreffende de targeting van gebruikers van sociale media*, 2 september 2020.

638 Zie bijvoorbeeld de Raad van Europa (2018), *Richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*, CM/Rec(2018)7, blz. 17; Irish Data Protection Commission (2020), *Children front and centre: Fundamentals for a child-oriented approach to data processing*, december 2020, blz. 54.

639 Groep gegevensbescherming artikel 29 (2018), *Richtsnoeren inzake geautomatiseerde individuele besluitvorming en profilering voor de toepassing van Verordening (EU) 2016/679*, 22 augustus 2018.

In overweging 71 van de AVG is bepaald dat uitsluitend geautomatiseerde besluitvorming, met inbegrip van profilering, waaraan rechtsgevolgen verbonden zijn of die de betrokkene anderszins in aanmerkelijke mate treft, niet mag worden toegepast op kinderen.

De Groep artikel 29, thans de EDPB⁶⁴⁰, heeft aanbevolen dat uitzonderingen op de regel tegen deze vorm van verwerking in het algemeen niet mogen worden ingeroepen in verband met de verwerking van gegevens van kinderen, behalve in beperkte omstandigheden, zoals wanneer het nodig is hun welzijn te beschermen. In deze gevallen moeten er passende beschermingsmaatregelen worden getroffen, zodat deze geschikt zijn voor kinderen.

Bepaalde categorieën gegevens worden als gevoelig beschouwd, zoals genetische gegevens, biometrische gegevens met het oog op de unieke identificatie van een kind, persoonsgegevens in verband met strafrechtelijke veroordelingen, en persoonsgegevens waaruit ras of etnische afkomst, politieke opvattingen, godsdienstige of andere overtuigingen, geestelijke en lichamelijke gezondheid of seksueel gedrag blijken. De verwerking van gegevens van kinderen in dergelijke categorieën is alleen toegestaan wanneer passende uitzonderingen van toepassing zijn (artikel 9 van de AVG).

De richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie⁶⁴¹ beschermt het vertrouwelijk karakter van communicatie en de eindapparatuur van de gebruiker, met inbegrip van kinderen. Zij geeft uitvoering aan het grondrecht op eerbiediging van het privéleven inzake communicatie (artikel 7 van het Handvest van de grondrechten).

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM artikel 8 **EVRM** uitgelegd als houdende het recht op bescherming van persoonsgegevens. Het Hof beoordeelt situaties waarin het vraagstuk van gegevensbescherming naar voren komt, waaronder de onderschepping van communicatie⁶⁴², verschillende vormen van

640 Groep gegevensbescherming artikel 29 (2018), *Richtsnoren inzake geautomatiseerde individuele besluitvorming en profilering voor de toepassing van Verordening (EU) 2016/679*, 22 augustus 2018.

641 EU, Europees Parlement (2002), *Richtlijn 2002/58/EG van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie)* (PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37).

642 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Malone tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 8691/79, 2 augustus 1984; EHRM, *Copland tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 62617/00, 3 april 2007.

surveillance⁶⁴³ en bescherming tegen de opslag van persoonsgegevens door overheden.⁶⁴⁴ Bovendien heeft het EHRM geoordeeld dat het nationale recht passende maatregelen moet omvatten om te voorzien in rechtsmiddelen tegen inbreuken op het recht op gegevensbescherming.

Voorbeeld: *Avilkina e.a. tegen Rusland*⁶⁴⁵ betreft de openbaarmaking van het medisch dossier van een tweejarig meisje aan de openbaar aanklager naar aanleiding van zijn verzoek om op de hoogte te worden gesteld van alle weigeringen van Jehova's getuigen om een bloedtransfusie te ondergaan. Het Hof erkende dat het belang van een patiënt en van de samenleving als geheel om de vertrouwelijkheid van medische gegevens te waarborgen soms minder zwaar weegt dan het belang om een misdrijf te onderzoeken, maar merkte daarbij op dat de verzoekster geen verdachte of beklaagde was in een strafprocedure. Bovendien konden de behandelende zorgverleners van de verzoekster bij de rechter verzoeken om toestemming voor een bloedtransfusie indien zij van mening waren dat het meisje levensgevaar liep. Bij ontstentenis van een dringende maatschappelijke noodzaak om te verzoeken om openbaarmaking van de vertrouwelijke medische informatie over de verzoekster stelde het EHRM een inbreuk op artikel 8 EVRM vast.

Voorbeeld: in *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk*⁶⁴⁶ werden vingerafdrukken en een DNA-monster die bij een elfjarige jongen waren afgenomen wegens verdenking van een beroving, voor onbepaalde duur bewaard, ook na zijn uiteindelijke vrijspraak. Gezien de aard en de omvang van de persoonsgegevens die besloten liggen in celmonsters en DNA-profielen, vormde de bewaring ervan op zichzelf een inmenging in het recht van de eerste verzoeker op eerbiediging van zijn privéleven. Volgens de kernbeginselen van de desbetreffende instrumenten van de RvE en de wet en praktijken van de andere verdragsluitende partijen moet de bewaring van gegevens evenredig zijn met het doel waarvoor zij zijn verzameld en beperkt zijn in de tijd, met name in de politiesector. De bij

643 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Klass e.a. tegen Duitsland*, nr. 5029/71, 6 september 1978; EHRM, *Uzun tegen Duitsland*, nr. 35623/05, 2 september 2010.

644 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Leander tegen Zweden*, nr. 9248/81, 26 maart 1987; EHRM, *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008.

645 EHRM, *Avilkina e.a. tegen Rusland*, nr. 1585/09, 6 juni 2013.

646 EHRM, *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008.

artikel 8 EVRM verleende bescherming zou op onaanvaardbare wijze worden verzwakt indien het gebruik van moderne wetenschappelijke technieken in het strafrechtelijk systeem tegen elke prijs zou worden toegestaan en zonder de mogelijke voordelen ervan zorgvuldig af te wegen tegen belangrijke privacybelangen. In dat opzicht waren de allesomvattende en willekeurige bewaarmogelijkheden in Engeland en Wales bijzonder opvallend, omdat de gegevens voor onbepaalde tijd mochten worden bewaard, ongeacht de aard of ernst van het misdrijf of de leeftijd van de verdachte. Vooral voor kinderen zou het bewaren van de gegevens schadelijk kunnen zijn, gezien hun bijzondere situatie en het belang dat zij zich ontwikkelen en integreren in de samenleving. De bewaring van gegevens vormde kortom een buitensporige inmenging in het recht van de verzoeker op eerbiediging van zijn privéleven.

Het gemoderniseerde Verdrag van de Raad van Europa tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens⁶⁴⁷ (Verdrag nr. 108+) geldt voor alle gegevensverwerking in de particuliere en de openbare sector. Het verdrag beschermt particulieren, onder wie kinderen, tegen misbruik dat kan voortvloeien uit de verwerking van persoonsgegevens. Verdrag nr. 108+ beschikt over een aanvullend protocol inzake de oprichting van toezichthoudende autoriteiten en het grensoverschrijdend verkeer van persoonsgegevens naar landen die geen partij zijn bij het verdrag.⁶⁴⁸

De in Verdrag nr. 108+ neergelegde beginselen met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens betreffen een eerlijke en rechtmatige verzameling en automatische verwerking van gegevens, die worden opgeslagen voor gerechtvaardigde doeleinden, en niet op een wijze die onverenigbaar is met die doeleinden, en die niet langer mogen worden bewaard dan noodzakelijk is. De beginselen hebben ook betrekking op de kwaliteit van de gegevens. Ontbreken passende wettelijke waarborgen, dan is de verwerking van “gevoelige”

647 Raad van Europa (1981), *Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens*, CETS nr. 108, 28 januari 1981; Raad van Europa (2001), *Aanvullend protocol bij het Verdrag 108 tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens inzake toezichthoudende autoriteiten en grensoverschrijdend verkeer van gegevens*, CETS nr. 181, 8 november 2001; Raad van Europa (2018), *Protocol tot wijziging van het Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens*, CETS nr. 223, 10 oktober 2018.

648 Raad van Europa (2018), *Protocol tot wijziging van het Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens*, CETS nr. 223, 10 oktober 2018.

gegevens, zoals over ras, politieke gezindheid, gezondheid, godsdienst, seksueel gedrag, genetische en biometrische gegevens, alsmede van gegevens die worden verwerkt omdat zij informatie bevatten over vakbondslidmaatschap of etnische afkomst, of strafblad, verboden. Ook is in het verdrag vervat dat een natuurlijke persoon het recht heeft om te weten dat er informatie over hem of haar is opgeslagen en om deze zo nodig te laten corrigeren. Beperkingen van de in het verdrag vastgelegde rechten zijn alleen mogelijk wanneer hogere belangen, zoals de staatsveiligheid of defensie, in het geding zijn. Het Raadgevend Comité van Verdrag nr. 108 heeft richtsnoeren inzake de bescherming van persoonsgegevens van kinderen in het onderwijs⁶⁴⁹ vastgesteld. Hierin worden de grondbeginselen uiteengezet en worden wetgevers, beleidsmakers, verwerkingsverantwoordelijken en de sector geïnformeerd over de wijze waarop deze rechten kunnen worden geëerbiedigd.

In de richtsnoeren van de RvE over de rechten van kinderen in de digitale omgeving wordt de staten verzocht ervoor te zorgen dat de persoonsgegevens van kinderen op een eerlijke, rechtmatige, nauwkeurige en veilige wijze worden verwerkt, voor specifieke doeleinden en met de vrije, uitdrukkelijke, geïnformeerde en ondubbelzinnige toestemming van de kinderen en/of hun ouders, verzorgers of wettelijke vertegenwoordigers, of overeenkomstig een andere gerechtvaardigde grondslag waarin de wet voorziet. De staten moeten ervoor zorgen dat de verwerking van bijzondere categorieën gegevens, die als gevoelig worden beschouwd, zoals genetische gegevens, biometrische gegevens met het oog op de unieke identificatie van een kind, persoonsgegevens in verband met strafrechtelijke veroordelingen, en persoonsgegevens waaruit ras of etnische afkomst, politieke opvattingen, godsdienstige of andere overtuigingen, geestelijke en lichamelijke gezondheid of seksueel gedrag blijken, in alle gevallen alleen wordt toegestaan indien passende waarborgen in de wet zijn vastgelegd.⁶⁵⁰

In het internationaal recht maakt het recht op gegevensbescherming deel uit van het recht van kinderen op privacy als bedoeld in artikel 16 VRK. Dat artikel bepaalt dat geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, in zijn of haar gezinsleven,

649 Raad van Europa, Raadgevend Comité van Verdrag nr. 108, *De bescherming van persoonsgegevens van kinderen in het onderwijs – Richtsnoeren*, T-PD(2019)06BISrev5, 20 november 2020.

650 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving, Aanbeveling CM/Rec(2018)7*, afdeling 3.4.

zijn of haar woning of zijn of haar correspondentie, noch aan enige onrechtmatige aantasting van zijn of haar eer en goede naam. Deze rechten moeten door iedereen worden geëerbiedigd – ook door de wettelijke vertegenwoordiger van het kind.⁶⁵¹

10.2 Bescherming van kinderen als consumenten

Belangrijkste punten

- Volgens het HvJ-EU wegen het belang van kinderen als consumenten en de bescherming van hun rechten zwaarder dan de eisen van openbaar belang, waarbij het gerechtvaardigd is om het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal te beperken.
- Kinderen moeten als consumenten relevante informatie krijgen zodat zij alle relevante feiten in overweging kunnen nemen en een geïnformeerde keuze kunnen maken.
- Oneerlijke handelspraktijken zijn praktijken die niet voldoen aan het beginsel van professionele toewijding en kunnen van invloed zijn op de aankoopbeslissingen van volwassen en minderjarige consumenten.
- Kinderen mogen alleen bij klinische proeven worden betrokken wanneer er redenen zijn om aan te nemen dat het onmiddellijke voordeel van de verstrekking van het geneesmiddel voor de betrokken patiënt groter is dan de risico's.
- Het EU-recht en het RvE-recht beperken de hoeveelheid reclame waaraan kinderen worden blootgesteld, maar stellen geen verbod in.
- Kinderen hebben recht op specifieke bescherming, waaronder bescherming tegen reclame en telewinkelprogramma's die hen geestelijk of lichamelijk schaden.
- Het is verboden om producten aan te prijzen in kinderprogramma's.

10.2.1 Consumentenrechten

In het **EU-recht** zijn de belangrijkste pijlers van consumentenbescherming neergelegd in artikel 169, lid 1, **VWEU** en in artikel 38 van het **Handvest van de**

⁶⁵¹ Zie ook Verenigde Naties (2021), *Algemene opmerking nr. 25 (2021) over de rechten van het kind in relatie tot de digitale wereld*, CRC/C/GC/25, 2 maart 2021.

grondrechten van de EU. Het HvJ-EU heeft erkend dat het belang van het kind zwaarder weegt dan de eisen van openbaar belang en beperkingen van de vrijheden op de gemeenschappelijke markt rechtvaardigt.

Voorbeeld: de zaak *Dynamic Medien*⁶⁵² betreft de onlineverkoop in Duitsland van dvd's met Japanse tekenfilms. De tekenfilms waren in het Verenigd Koninkrijk goedgekeurd voor kinderen van ouder dan 15 jaar. De desbetreffende Duitse autoriteit had ze niet aangemerkt als geschikt. De belangrijkste vraag die het HvJ-EU moest beantwoorden, was of het verbod in Duitsland indruiste tegen het beginsel van vrij verkeer. Het HvJ-EU oordeelde dat het hoofddoel van de Duitse wetgeving was om kinderen te beschermen tegen informatie die schadelijk is voor hun welzijn. Het oordeelde dat de beperking van het vrije verkeer van goederen niet onevenredig was zolang de beperking niet verder gaat dan noodzakelijk is om het door de bevoegde nationale autoriteiten beoogde doel te bereiken.

Voorbeeld: de zaak *Omega*⁶⁵³ betreft de exploitatie van een "laserdome" in Duitsland. Het doel van het in het "laserdome" gespeelde spel was om sensorontvangers te raken die zich op de kleding van de spelers bevonden. De speluitrusting was geleverd door een Brits bedrijf en het spel en de uitrusting waren rechtmatig in de handel gebracht in het Verenigd Koninkrijk. Het spel was in Duitsland verboden omdat het indruiste tegen fundamentele waarden, zoals menselijke waardigheid. Het HvJ-EU oordeelde dat de door de Duitse autoriteiten opgelegde beperking niet in strijd was met het EU-recht, aangezien zij naar behoren was gerechtvaardigd om redenen van openbare orde.

De meest recente herziening van het EU-consumentenrecht leidde tot de aanneming van de **richtlijn consumentenrechten (2011/83/EU)**, die als doel heeft de nationale wetgevingen inzake verkoop op afstand, buiten verkooppunten gesloten overeenkomsten en andere soorten consumentenovereenkomsten te harmoniseren.⁶⁵⁴ Het doel is om een evenwicht te vinden tussen hoogwaar-

652 HvJ-EU, zaak C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG*, 14 februari 2008.

653 HvJ-EU, zaak C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14 oktober 2004.

654 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), **Richtlijn 2011/83/EU van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten**, tot wijziging van Richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van Richtlijn 1999/44/EG (PB L 304 van 22.11.2011, blz. 64).

dige consumentenbescherming en het concurrentievermogen van ondernemingen. Artikel 3, lid 3, punt a), bepaalt dat de richtlijn niet van toepassing is op overeenkomsten betreffende sociale dienstverlening, met inbegrip van sociale huisvesting, kinderopvang en ondersteuning van gezinnen of personen in permanente of tijdelijke nood, waaronder langdurige zorg. Sociale diensten omvatten diensten voor kinderen en jongeren, diensten voor hulp aan gezinnen, alleenstaande ouders en ouderen, alsmede diensten voor migranten. De richtlijn besteedt bijzondere aandacht aan precontractuele informatie. Indien aan consumenten, met inbegrip van kinderen, relevante en voldoende informatie ter beschikking wordt gesteld, kunnen zij alle relevante feiten in overweging nemen en een geïnformeerde keuze maken; deze "informatieverplichtingen" zijn bij de richtlijn consumentenrechten vastgesteld. Op grond van [Richtlijn \(EU\) 2019/882 betreffende de toegankelijkheidsvoorschriften voor producten en diensten](#) zijn deze verplichtingen ook van toepassing op minderjarige consumenten.⁶⁵⁵

10.2.2 Oneerlijke handelspraktijken jegens kinderen

Binnen het EU-recht heeft [Richtlijn 2005/29/EG](#) betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt⁶⁵⁶ betrekking op alle transacties tussen ondernemingen en consumenten (offline of online, zowel goederen als diensten betreffend). Kinderen vallen in de richtlijn onder de categorie "kwetsbare consumenten" (artikel 5, lid 3). Voorafgaand aan besluiten over een transactie mag er geen sprake zijn van intimidatie, dwang of ongepaste beïnvloeding of misleidende informatie, en minderjarige consumenten hebben het recht om vrijelijk te beslissen. De richtlijn verbiedt marketing- en reclameactiviteiten die verwarring scheppen met een ander product of met het handelsmerk van een concurrent, en vereist dat alle vereiste consumenteninformatie op een duidelijke en begrijpelijke wijze aan hen wordt verstrekt, op een passend moment (artikelen 6 en 7).

Het Comité van Ministers van de RvE heeft *richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale*

655 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2019), [Richtlijn \(EU\) 2019/882 van 17 april 2019 betreffende de toegankelijkheidsvoorschriften voor producten en diensten](#) (PB L 151 van 7.6.2019, blz. 70).

656 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2005), [Richtlijn 2005/29/EG van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt](#) en tot wijziging van [Richtlijn 84/450/EEG](#) van de Raad, [Richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG](#) en [Verordening \(EG\) nr. 2006/2004](#) van het Europees Parlement en de Raad (PB L 149 van 11.6.2005, blz. 22).

omgeving uitgevaardigd. Op basis daarvan moeten de lidstaten maatregelen treffen ter bescherming van kinderen tegen commercieel misbruik in de digitale omgeving, zoals blootstelling aan vormen van adverteren en marketing die niet bij hun leeftijd passen. Dit betekent onder andere dat ondernemingen zich onthouden van oneerlijke handelspraktijken jegens kinderen, dat op kinderen gerichte digitale advertenties en marketing duidelijk als zodanig te onderscheiden moeten zijn en dat alle relevante belanghebbenden de verwerking van persoonsgegevens van kinderen voor commerciële doeleinden beperkt houden.⁶⁵⁷

10.2.3 Productveiligheid

Het EU-recht omvat een alomvattend kader om ervoor te zorgen dat alleen producten die veilig zijn en anderszins aan de regels voldoen, ter verkoop worden aangeboden. Met name [Richtlijn 2001/95/EG inzake algemene productveiligheid](#) besteedt speciale aandacht aan de veiligheid van kinderen door hen te rekenen onder de categorie van consumenten die voor de risico's van de betrokken producten bijzonder kwetsbaar zijn (overweging 8 van de richtlijn). Daarom moet de veiligheid van producten worden beoordeeld met inachtneming van alle relevante aspecten, inzonderheid de categorieën consumenten waarop een product is gericht. De Europese Commissie heeft een voorstel voor een nieuwe verordening inzake algemene productveiligheid gepubliceerd.⁶⁵⁸

[Richtlijn 87/357/EEG](#) van de Raad is een productveiligheidsrichtlijn voor de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument.⁶⁵⁹ De richtlijn verbiedt het in de handel brengen, de invoer en de productie van producten die er uitzien als levensmiddelen maar niet eetbaar zijn. De lidstaten moeten controleren dat dergelijke

657 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Richt snoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*, Aanbeveling CM/Rec(2018)7, 4 juli 2018.

658 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2021), [Voorstel voor een verordening inzake algemene productveiligheid](#), tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1025/2012 van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van Richtlijn 87/357/EEG van de Raad en Richtlijn 2001/95/EG van het Europees Parlement en de Raad (COM(2021) 346 final), 30 juni 2021.

659 EU, Raad van de Europese Unie, [Richtlijn 87/357/EEG van 25 juni 1987 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende producten die door een misleidend uiterlijk een gevaar opleveren voor de gezondheid of de veiligheid van de consument](#) (PB L 192 van 11.7.1987, blz. 49).

producten niet in de handel worden gebracht. Wanneer een lidstaat een product verbiedt op grond van deze richtlijn, moet deze de Commissie informeren en de andere lidstaten nadere informatie verstrekken. Speelgoedveiligheid komt nader aan bod in [afdeling 10.2.6](#).

In de [richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving](#) van het Comité van Ministers van de Raad van Europa is bepaald dat de staten bedrijven moeten stimuleren en aanmoedigen om de concepten “veiligheid door ontwerp” en “privacy door ontwerp” te implementeren in de kenmerken en functionaliteiten van producten en diensten die gericht zijn op of gebruikt worden door kinderen.⁶⁶⁰

10.2.4 Klinische proeven waarbij kinderen zijn betrokken

In het **EU-recht** omvat Verordening (EU) nr. 536/2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik specifieke bepalingen voor kinderen in de kwetsbare bevolkingsgroepen (artikel 10, lid 1).⁶⁶¹ De verordening bepaalt dat aanvragen tot toelating van klinische proeven waarbij kinderen betrokken zijn, zorgvuldig moeten worden beoordeeld. De wettelijke vertegenwoordiger van een kind moet toestemming geven voor de uitvoering van een klinische proef. Hetzelfde geldt voor een kind dat in staat is om zelf een mening te vormen (artikel 29, leden 1 en 8). De verordening bevat specifieke voorwaarden voor het op veilige wijze uitvoeren van klinische proeven op kinderen en voor het verkrijgen van hun geïnformeerde toestemming (artikel 32). Deze voorwaarden zijn dat: er geen stimulansen worden gegeven aan de proefpersoon, afgezien van een vergoeding voor onkosten en gedeelde inkomsten die rechtstreeks verband houden met de deelname aan de klinische proef; de klinische proef is bedoeld om onderzoek te doen naar behandelingen van een medische aandoening die alleen voorkomt bij kinderen; en er wetenschappelijke redenen zijn om te verwachten dat de deelname aan de klinische proef: een voordeel voor de betrokken minderjarige zal opleveren dat groter is dan de risico's en lasten, of enig voordeel zal opleveren voor de populatie

660 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), [Richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving](#), Aanbeveling CM/Rec(2018)7, 4 juli 2018, punt 54.

661 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2014), [Verordening \(EU\) nr. 536/2014 van 16 april 2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik](#) (PB L 158 van 27.5.2014, blz. 1).

waarvoor de betrokken minderjarige representatief is en slechts een minimaal risico en een minimale belasting inhoudt in vergelijking met de standaardbehandeling van de aandoening van de minderjarige. Alleen in noodsituaties mogen klinische proeven op kinderen worden uitgevoerd zonder dat vooraf hun toestemming of die van hun wettelijke vertegenwoordigers is verkregen (artikel 35, lid 1).

In het RvE-recht bevat artikel 17 van het [Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde](#) soortgelijke beginselen⁶⁶², evenals hoofdstuk V van het [Aanvullend Protocol bij dat Verdrag, inzake biomedisch onderzoek](#).⁶⁶³

10.2.5 Voedsel bestemd voor zuigelingen en jonge kinderen

Krachtens het EU-recht is [Verordening \(EG\) nr. 609/2013 inzake voor zuigelingen en peuters bedoelde levensmiddelen, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing](#) gericht op de voedingssamenstelling en de veiligheid van speciaal voor zuigelingen en peuters jonger dan drie jaar vervaardigde levensmiddelen.⁶⁶⁴ De verordening regelt het in de handel brengen van producten, informatievoorschriften met betrekking tot de samenstelling van levensmiddelen, voorschriften voor volledige zuigelingenvoeding en op melk gebaseerde dranken voor peuters enz. De verordening bevat ook definities van volledige zuigelingenvoeding en opvolgzuigelingenvoeding, bewerkte levensmiddelen op basis van granen en babyvoeding, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing.

662 Raad van Europa (1999), [Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijke wezen met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde: Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde](#) (Verdrag van Oviedo), nr. 164, 1 december 1999.

663 Raad van Europa (2007), [Aanvullend protocol bij het Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, betreffende biomedisch onderzoek](#), nr. 195, 1 september 2007.

664 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2014), [Verordening \(EU\) nr. 609/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12 juni 2013 inzake voor zuigelingen en peuters bedoelde levensmiddelen, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing, en tot intrekking van Richtlijn 92/52/EEG van de Raad, Richtlijnen 96/8/EG, 1999/21/EG, 2006/125/EG en 2006/141/EG van de Commissie, Richtlijn 2009/39/EG van het Europees Parlement en de Raad en Verordeningen \(EG\) nr. 41/2009 en \(EG\) nr. 953/2009 van de Commissie](#) (PB L 181 van 29.6.2013, blz. 35).

10.2.6 Veiligheid van speelgoed

Het EU-recht definieert “speelgoed” in artikel 2 van [Richtlijn 2009/48/EG](#)⁶⁶⁵ als “producten die, al dan niet uitsluitend, ontworpen of bestemd zijn om door kinderen jonger dan 14 jaar bij het spelen te worden gebruikt”.⁶⁶⁶ Bijlage I biedt een niet-uitputtend overzicht van voorwerpen die niet als speelgoed worden gezien, maar die tot verwarring kunnen leiden. Artikel 2, lid 2, somt bovendien speelgoed op dat is uitgesloten van het toepassingsgebied. De richtlijn scherpt voorts de gezondheids- en veiligheidsnormen aan door de hoeveelheid van bepaalde chemische stoffen die in speelgoed zijn verwerkt, te beperken (artikel 10).⁶⁶⁷

10.2.7 Kinderen en reclame

In het EU-recht beperkt de [richtlijn audiovisuele mediadiensten](#)⁶⁶⁸, die in 2018 is herzien, de hoeveelheid, de aard en de inhoud van reclame waar kinderen aan mogen worden blootgesteld, met regels voor de duur van de reclame (artikelen 20, 24 en 27). De richtlijn verbiedt productplaatsing in kinderprogramma’s (artikel 11) en staat de lidstaten toe om het tonen van een logo van een sponsor tijdens kinderprogramma’s te verbieden (artikel 10, lid 4). Bij de herziening van de richtlijn in 2018 werden deze audiovisuele regels uitgebreid tot videoplatforms, zoals YouTube en andere.

Binnen het RvE-recht was het [Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie](#)⁶⁶⁹ het eerste internationale verdrag dat een rechtskader creëerde voor het vrije verkeer van grensoverschrijdende televisieprogramma’s in Europa. Het verdrag biedt specifieke bescherming aan kinderen en jongeren (artikel 7, lid 2), bijvoorbeeld door een verbod in te stellen op de uitzending van pornografisch of gewelddadig materiaal en van programma’s die aanzetten

665 Europese Unie (2009), [Richtlijn 2009/48/EG van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed](#) (PB L 170 van 30.6.2009, blz. 1).

666 *Ibid.*, artikel 2, lid 1.

667 De Europese Commissie heeft ook “vrijwillige overeenkomsten” gesloten met Europese speelgoedfabrikanten en -handelaren om de veiligheid van speelgoed te verbeteren. Zie voor meer informatie de [webpagina van de Commissie over dit onderwerp](#).

668 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2018), [Richtlijn 2018/1808 van het Europees Parlement en de Raad van 14 november 2018 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten](#) (richtlijn audiovisuele mediadiensten) (PB L 303 van 28.11.2018, blz. 69).

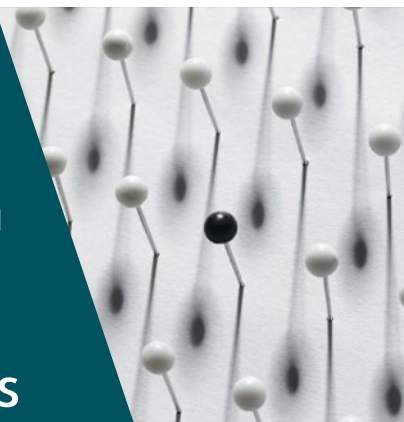
669 Raad van Europa (2002), [Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie](#), CETS nr. 132, 5 mei 1989. Gewijzigd overeenkomstig de bepalingen van het [Protocol](#), CETS nr. 171, 2002.

tot rassenhaat. De overeenkomst stelt reclamenormen vast en regelt de duur van reclame en reclameonderbrekingen. In de richtsnoeren van het Comité van Ministers inzake de rechten van het kind in de digitale omgeving wordt de staten verzocht kinderen te beschermen tegen commercieel misbruik in de digitale omgeving, zoals door blootstelling aan vormen van adverteren en marketing die niet bij hun leeftijd passen.⁶⁷⁰

670 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2018), *Richtsnoeren voor de eerbiediging, bescherming en naleving van de rechten van het kind in de digitale omgeving*, Aanbeveling CM/Rec(2018)7, punt 57.

11

De rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve (niet-gerechtelijke) procedures

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 47 (recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht), 48 (vermoeden van onschuld en rechten van de verdediging) en 49 (legaliteitsbeginsel en evenredigheidsbeginsel inzake delicten en straffen)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (2010/64/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures (2012/13/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures (2013/48/EU)</p> <p>Richtlijn procedurele waarborgen (2016/800)</p>	<p>Waarborgen voor een eerlijk proces</p>	<p>EVRM, artikel 6 (eerlijk proces)</p> <p>ESH, artikel 17</p> <p>Verdrag van Lanzarote</p> <p>EHRM, <i>T. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nr. 24724/94, 1999 (kinderen voor de rechter)</p> <p>EHRM, <i>Panovits tegen Cyprus</i>, nr. 4268/04, 2008 (toegang tot een advocaat)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 4 (verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandeling) en artikel 6 (recht op vrijheid)</p> <p>Richtlijn procedurele waarborgen (2016/800)</p>	<p>Bewaring</p>	<p>EVRM, artikelen 3 (verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandeling) en 5 (recht op vrijheid)</p> <p>ESH, artikel 17</p> <p>Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
		<p>EHRM, <i>Nart tegen Turkije</i>, nr. 20817/04, 2008 (voorlopige hechtenis)</p> <p>EHRM, <i>Blokhin tegen Rusland</i>, nr. 47152/06, 2016</p> <p>EHRM, <i>Bouamar tegen België</i>, nr. 9106/80, 1988 (bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht)</p> <p>EHRM, <i>D.G. tegen Ierland</i>, nr. 39474/98, 2002 (bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht)</p> <p>EHRM, <i>Güveç tegen Turkije</i>, nr. 70337/01, 2009 (detentieomstandigheden)</p> <p>EHRM, <i>Çoşelav tegen Turkije</i>, nr. 1413/07, 2012</p>
<p>Richtlijn slachtofferrechten (2012/29/EU)</p> <p>Richtlijn seksueel misbruik van kinderen (2011/93/EU)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-105/03, <i>Strafzaak tegen Maria Pupino</i>, 2005 (minderjarige getuigen voor de rechter)</p>	<p>Minderjarigen als getuigen en slachtoffers</p>	<p>EVRM, artikelen 3 (verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandeling) en 8 (privéleven)</p> <p>Verdrag van Lanzarote, artikel 31</p> <p>EHRM, <i>Kovač tegen Kroatië</i>, nr. 503/05, 2007 (minderjarige getuige)</p> <p>EHRM, <i>S.N. tegen Zweden</i>, nr. 34209/96, 2002 (minderjarige getuige)</p> <p>EHRM, <i>R.R. e.a. tegen Hongarije</i>, nr. 19400/11, nr. 36037/17, 2012 (uitsluiting van familieleden van het getuigenbeschermingsprogramma)</p> <p>EHRM, <i>X e.a. tegen Bulgarije</i>, nr. 22457/16, 2021 (minderjarige getuigen en slachtoffers)</p>

De kinderrechten in het kader van jeugdrechtprocedures hebben betrekking op kinderen die worden beschuldigd van of zijn vervolgd of veroordeeld voor strafbare feiten, en op kinderen die aan gerechtelijke procedures deelnemen als slachtoffers en/of als getuigen. De positie van kinderen in het jeugdrecht

is onderworpen aan de algemene mensenrechtenbepalingen die zowel voor volwassenen als voor kinderen gelden.

Dit hoofdstuk biedt een overzicht van de Europese regels die relevant zijn voor kinderen die betrokken zijn bij gerechtelijke en alternatieve procedures. Aan bod komen procedurele waarborgen, waaronder effectieve participatie en toegang tot een advocaat, de rechten van in bewaring gestelde jonge delinquenten, waaronder in voorlopige hechtenis (materiële en procedurele waarborgen), detentieomstandigheden en bescherming tegen mishandeling, alsmede de bescherming van minderjarige getuigen en slachtoffers. De aspecten van bescherming zijn met name relevant voor niet-contradictoire alternatieve procedures, waar gebruik van moet worden gemaakt wanneer dat in het belang van het kind is.⁶⁷¹ In het geval van kinderen vormen de doelstellingen van het strafrecht, zoals sociale integratie, onderwijs en de preventie van herhaling, waardevolle uitgangspunten.⁶⁷²

11.1 Waarborgen voor een eerlijk proces

Belangrijkste punten

- In strafprocedures hebben kinderen het recht op een eerlijke en kindvriendelijke behandeling.
- Gerechtelijke procedures moeten worden aangepast aan de behoeften van kinderen om hun effectieve participatie te waarborgen.
- Kinderen hebben recht op toegang tot een advocaat vanaf het begin van de strafprocedures en vanaf het eerste politieverhoor.

Het recht op een eerlijk proces is een belangrijke pijler in een democratische samenleving. Kinderen die worden verdacht of beschuldigd van een misdrijf, hebben het recht op een eerlijk proces en genieten dezelfde waarborgen als iedere andere persoon die met de wet in aanraking komt. De waarborgen voor een eerlijk proces gelden vanaf het eerste verhoor van het kind en vervolgens

671 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010, punt 24.

672 Zie verder FRA en EHRM (2016), *Handboek betreffende Europese wetgeving inzake de toegang tot het recht*, 22 juni 2016.

tijdens het gehele proces. Kinderen die met de wet in aanraking komen, zijn echter bijzonder kwetsbaar en hebben extra bescherming nodig. De Europese organen hebben specifieke vereisten opgesteld om ervoor te zorgen dat in de praktijk wordt voorzien in deze behoeften van kinderen.

In het EU-recht zijn in enkele bepalingen van het [Handvest van de grondrechten van de EU](#) basisrechten vastgesteld inzake toegang tot de rechter. Daarin worden procedurele waarborgen voor volwassenen en kinderen ondersteund. Artikel 47 heeft specifiek betrekking op het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht en bevat voorschriften die bijzonder relevant zijn voor kinderen, zoals een eerlijke en openbare behandeling van de zaak binnen een redelijke termijn, het recht om te worden verdedigd, vertegenwoordigd en geadviseerd, en het recht op rechtsbijstand. Ook het legaliteitsbeginsel en het evenredigheidsbeginsel bij delicten en straffen, zoals bedoeld in artikel 49, zijn van bijzonder belang voor kinderen. Bovendien zijn in enkele EU-richtlijnen specifieke waarborgen voor een eerlijk proces in strafzaken neergelegd: de [richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures](#)⁶⁷³, de [richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures](#)⁶⁷⁴ en de [richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures](#).⁶⁷⁵ De eerste twee richtlijnen omvatten geen kindspecifieke waarborgen, al omvat de richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures wel bepalingen die ingaan op de situatie van kwetsbare verdachten of beschuldigen in het algemeen. De kindgerelateerde bepalingen van de richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures worden besproken in [afdeling 11.1.2](#).

Ook bij ontstentenis van kindspecifieke bepalingen moeten de lidstaten bij de uitvoering van bepalingen van voornoemde richtlijnen het Handvest in acht nemen. Daarom moet, wanneer bepalingen van de richtlijnen van toepassing zijn op kinderen, het juiste gewicht worden toegekend aan het belang van het

673 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2010), [Richtlijn 2010/64/EU van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures](#) (PB L 280 van 26.10.2010, blz. 1).

674 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/13/EU van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures](#) (PB L 142 van 1.6.2012, blz. 1).

675 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/48/EU van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming](#) (PB L 294 van 6.11.2013, blz. 1).

kind zoals neergelegd in artikel 24. Tot op heden zijn geen zaken bij het HvJ-EU aanhangig gemaakt met betrekking tot de uitlegging van artikel 24 van het Handvest in samenhang met een van de genoemde richtlijnen.⁶⁷⁶

De **richtlijn procedurele waarborgen** voorziet voor het eerst op EU-niveau in specifieke procedurele waarborgen voor kinderen die beschuldigd of verdacht worden van een misdrijf. Het voorziet in het recht op een individuele beoordeling (artikel 7) om de persoonlijkheid en de sociaal-economische, familiale en persoonlijke omstandigheden van het kind te beoordelen, met volwaardige deelneming van het kind. De lidstaten kunnen de individuele beoordeling gebruiken bij het vaststellen van maatregelen voor het kind of bij het nemen van een beslissing in de strafprocedure, ook bij de veroordeling. De richtlijn vereist ook dat kinderen onverwijld worden geïnformeerd over hun rechten, worden bijgestaan door hun ouders (of door andere geschikte personen) en dat zij achter gesloten deuren kunnen worden verhoord.⁶⁷⁷ Bovendien hebben kinderen wie de vrijheid is ontnomen, recht op passend(e) onderwijs, begeleiding, opleiding en medische zorg, en moeten zij gescheiden van volwassenen worden vastgehouden.⁶⁷⁸

In het RvE-recht zijn in artikel 6 **EVRM** waarborgen vastgelegd met betrekking tot een eerlijk proces. Op dit artikel is de meest uitgebreide jurisprudentie van het EHRM op dit vlak gebaseerd. Artikel 6, lid 1, EVRM bevat enkele uitdrukkelijke waarborgen voor een eerlijk proces: het recht op een eerlijke openbare hoorzitting en uitspraak (tenzij dit in strijd is met onder andere de belangen van het kind), het recht op behandeling binnen een redelijke termijn, het recht op behandeling door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht⁶⁷⁹, en het recht op behandeling door een gerecht dat bij de wet is ingesteld. Inherent aan het begrip eerlijk proces heeft het EHRM waarborgen ontwikkeld: het beginsel van wapengelijkheid en het beginsel van hoor en wederhoor; het recht om te

676 Het HvJ-EU heeft zich wel gebogen over de uitlegging van artikel 24 in procedures met betrekking tot internationale kinderontvoering (zie [afdeling 5.4](#)).

677 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), [Richtlijn \(EU\) 2016/800 van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure](#) (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1).

678 Zie ook [afdeling 11.2](#). Op het gebied van kinderbescherming is eveneens relevant: EU, Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie (2016), [Richtlijn \(EU\) 2016/1919 van 26 oktober 2016 betreffende rechtsbijstand voor verdachten en beklaagden in strafprocedures en voor gezochte personen in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel](#) (PB L 297 van 4.11.2016, blz. 1).

679 EHRM, [Nortier tegen Nederland](#), nr. 13924/88, 24 augustus 1993; EHRM, [Adamkiewicz tegen Polen](#), nr. 54729/00, 2 maart 2010.

zwijgen; toegang tot een advocaat; effectieve participatie; aanwezigheid op de zitting; en gemotiveerde beslissingen.

Eenieder wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan (artikel 6, lid 2, EVRM). Eenieder tegen wie vervolging wegens een strafbaar feit is ingesteld, heeft ten minste het recht om: onverwijld in een taal die hij/zij verstaat op de hoogte te worden gesteld van de tegen hem/haar ingebrachte beschuldiging (artikel 6, lid 3, punt a), EVRM), te beschikken over de tijd en faciliteiten die nodig zijn voor de voorbereiding van zijn/haar verdediging (artikel 6, lid 3, punt b), EVRM), zich te laten bijstaan door een raadsman naar eigen keuze (artikel 6, lid 3, punt c), EVRM), getuigen te ondervragen of te doen ondervragen (artikel 6, lid 3, punt d), EVRM), en zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk (artikel 6, lid 3, punt e), EVRM). Deze waarborgen gelden zowel voor volwassenen als voor kinderen. Kindspecifieke jurisprudentie is evenwel vooral ontstaan naar aanleiding van aspecten in verband met het recht op effectieve participatie en het recht op toegang tot een advocaat. Deze twee specifieke waarborgen voor een eerlijk proces worden daarom verder uitgewerkt in dit hoofdstuk.⁶⁸⁰

Artikel 17 ESH beschermt specifiek de effectieve uitoefening van het recht van moeders en kinderen op sociale en economische bescherming, en bepaalt dat de overeenkomstsluitende partijen daartoe alle passende en noodzakelijke maatregelen zullen nemen, zoals de oprichting of instandhouding van passende instellingen en diensten. Het ECSR heeft in zijn jurisprudentie een schending van artikel 17 vastgesteld op basis van twee gronden: de eerste was dat de staat reeds in de fase van de procedure die aan het proces voorafgaat, moet zorgen voor verplichte rechtsbijstand voor kinderen jonger dan de leeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid; de tweede was dat afwijking van de gerechtelijke procedure (alternatieven voor de procedure, zoals schikking of voorwaardelijke beëindiging of intrekking van de strafprocedure) in de meeste gevallen de voorkeur verdient als het gaat om kinderen. Er moet zo vroeg mogelijk nadat de betrokkene in aanraking is gekomen met justitie, vóór het begin van een proces en gedurende de gehele procedure, gebruik kunnen worden gemaakt van mogelijkheden tot buitengerechtelijke afdoening. Dit beginsel geldt in nog sterkere mate wanneer kinderen jonger dan de leeftijd

680 Zie ook Raad van Europa (2007), [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 25 oktober 2007, hoofdstuk VII.

voor strafrechtelijke aansprakelijkheid nog kunnen worden berecht volgens het jeugdstrafrecht.⁶⁸¹

De *richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie van de RvE* zijn rechtstreeks relevant voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn.⁶⁸² Ofschoon de richtsnoeren niet juridisch bindend zijn, vormen zij een mijlpaal in het streven dat rechterlijke procedures, waaronder strafprocedures, rekening houden met de specifieke behoeften van kinderen. Zij bouwen voort op bestaande jurisprudentie van het EHRM en andere Europese en internationale rechtsnormen, zoals het *Verdrag inzake de Rechten van het Kind* van de VN, en zijn een nuttig instrument voor beroepsbeoefenaars die met kinderen te maken hebben. Overeenkomstig hoofdstuk I, punt 1, zijn de richtsnoeren van toepassing op kinderen in gerechtelijke (strafrechtelijke en niet-strafrechtelijke) en buitengerechtelijke procedures. De volgende afdelingen zijn van bijzonder belang voor kinderen in strafprocedures: het recht op uitleg over de aanklacht, waarbij die informatie zowel aan het kind als aan de ouders op zodanige wijze wordt verstrekt dat zij de precieze aanklacht begrijpen (hoofdstuk IV, deel A, afdeling 1, punt 5); het recht om alleen in aanwezigheid van de advocaat, de ouders of een vertrouwenspersoon te worden ondervraagd (deel C, punt 30); het recht op een spoedige procedure (deel D, afdeling 4) en het recht op kindvriendelijke ondervragingen of verhoren (deel D, afdeling 5).

In het internationaal recht garandeert artikel 40 VRK dat ieder kind dat wordt verdacht van, vervolgd wegens of veroordeeld ter zake het begaan van een strafbaar feit, het recht heeft op een eerlijke behandeling die rekening houdt met zijn/haar leeftijd. Het belangrijkste doel van de kinderjurisprudentie is volgens artikel 40 VRK de herintegratie van het kind en de aanvaarding door het kind van een opbouwende rol in de samenleving. Artikel 40, lid 2, VRK erkent het recht van kinderen op een eerlijk proces en een aantal aanvullende rechten, waaronder het recht om te worden bijgestaan door ouders, het recht om in beroep te gaan en het recht op volledige eerbiediging van het privéleven tijdens alle stadia van het proces.

Er zijn andere instrumenten waarin de VRK-beginselen inzake een eerlijk proces en het recht om te worden behandeld op een op kinderen toegesneden

681 ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Tsjechië*, klacht nr. 148/2017, 20 oktober 2020.

682 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

manier zijn ontwikkeld, met inbegrip van het hanteren van vrijheidsbeneming als uiterste maatregel en slechts voor de kortst mogelijke passende duur (zie artikel 37, punt b), VRK), zoals de [standaard-minimumregels van de Verenigde Naties voor de toepassing van het recht op jongeren](#) (de Beijingregels)⁶⁸³, de [VN-richtsnoeren over de preventie van jeugdcriminaliteit](#) (de Richtsnoeren van Riyad)⁶⁸⁴, en de [VN-regels voor de bescherming van minderjarigen van wie de vrijheid is ontnomen](#) (de Havanaregels)⁶⁸⁵. De Beijingregels verschaffen een uitvoerige leidraad voor de tenuitvoerlegging van de eisen voor een eerlijk proces en voor een op kinderen toegesneden behandeling als bedoeld in artikel 40 VRK, met inbegrip van de doelen van het jeugdrecht, bescherming van de privacy, onderzoek en vervolging, voorlopige hechtenis, berechting en terbeschikkingstelling, en behandeling binnen en buiten instellingen. De Havanaregels hebben betrekking op de behandeling van jongeren wie de vrijheid is ontnomen en omvatten regels betreffende de definitie van vrijheidsbeneming, in verzekeringstelling en voorlopige hechtenis, de omstandigheden in jeugdinrichtingen, tuchtrechtelijke procedures, screeningsmethoden en het gebruik van geweld of dwang, klachtenregelingen, inspectie- en toezichtmechanismen en de re-integratie van jongeren. Ten slotte bevatten de Richtsnoeren van Riyad gedetailleerde richtsnoeren voor het beleid ter preventie van jeugdcriminaliteit.

Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind geeft in [Algemene opmerking nr. 10](#) inzake kinderen in de jeugdjurisprudentie een uitgebreide leidraad voor de uitlegging en de tenuitvoerlegging van het VRK ten aanzien van de jeugdjurisprudentie.⁶⁸⁶ Deze algemene opmerking gaat in op belangrijke beginselen van het jeugdrecht, waaronder het recht op effectieve participatie als onderdeel van het recht op een eerlijk proces (zie ook [afdeling 11.1.1](#)), het hanteren van vrijheidsbeneming als uiterste maatregel en voor de kortst mogelijke passende duur, het gebruik van buitengerechtelijke afdoening en preventie van

683 Algemene Vergadering (GA) van de Verenigde Naties (1985), [Standaard-minimumregels van de Verenigde Naties voor de toepassing van het recht op jongeren](#), VN doc. GA Res. 40/33, 19 november 1985.

684 Verenigde Naties, GA (1990), [VN-richtsnoeren voor de preventie van jeugddelinquentie](#), VN doc. GA Res. 45/112, 14 december 1990.

685 Verenigde Naties, GA (1990), [VN-regels voor de bescherming van minderjarigen die van hun vrijheid zijn beroofd](#), VN doc. GA Res. 45/113, 14 december 1990.

686 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), [Algemene opmerking nr. 10 \(2007\) over de rechten van kinderen in de jeugdrechtspraak](#), CRC/C/GC/07, 25 april 2007; Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2016), [Algemene opmerking nr. 19 \(2016\) over overheidsbudgettering voor de verwezenlijking van de Rechten van het Kind](#), CRC/C/GC/19, 20 juli 2016.

jeugdcriminaliteit, de toepassing van het beginsel van de belangen van het kind en het non-discriminatiebeginsel in het jeugdrecht, alsmede leeftijdsgrenzen. In zijn *Algemene opmerking over de rechten van het kind in het rechtstelsel (nr. 24)* beveelt het VN-Comité voor de Rechten van het Kind aan om de minimumleeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid vast te stellen op 14 jaar, of bij voorkeur hoger.⁶⁸⁷ Ook wordt aanbevolen alle kinderen het recht te geven op behandeling van hun zaak door de jeugdrechter, en zestien- en zeventienjarigen bij ernstige strafbare feiten niet te berechten volgens het volwassenenrecht.⁶⁸⁸ Andere algemene opmerkingen van het VRK-comité, bijvoorbeeld over het recht om te worden gehoord⁶⁸⁹, dat verband houdt met het recht op effectieve participatie aan rechterlijke procedures, en over bescherming tegen alle vormen van geweld⁶⁹⁰, zijn ook van belang voor de jeugdjurisprudentie.

11.1.1 Effectieve participatie

In het EU-recht biedt artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de EU vergelijkbare waarborgen als artikel 6 EVRM, waaronder het recht op een eerlijke en openbare hoorzitting binnen een redelijke termijn en door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht, het recht op vertegenwoordiging in rechte en het recht op doeltreffende voorzieningen in rechte. De richtlijn procedurele waarborgen betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, omvat het recht op effectieve participatie, ook in de individuele beoordeling, en het recht op wettelijke vertegenwoordiging.⁶⁹¹

In het RvE-recht heeft het EHRM uit hoofde van artikel 6 EVRM specifieke vereisten vastgesteld om de effectieve participatie van kinderen aan

687 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2019), *Algemene opmerking nr. 24 (2019) over kinderrechten in het jeugdstrafrechtstelsel*, CRC/C/GC/24, 18 september 2019, deel C.

688 *Ibid.*

689 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (VRK) (2009), *Algemene opmerking nr. 12 (2009) over het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009.

690 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2011), *Algemene opmerking nr. 13 (2011) over het recht van het kind op vrijwaring van alle vormen van geweld*, CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

691 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), *Richtlijn (EU) 2016/800 van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure* (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1).

strafprocedures te waarborgen. Over het algemeen moet in procedures rekening worden gehouden met de leeftijd, de rijpheid en de emotionele vermogens van het kind.⁶⁹² Concrete voorbeelden van vereisten ten aanzien van de “effectieve participatie” zijn de aanwezigheid van het kind tijdens de hoorzittingen, het houden van hoorzittingen achter gesloten deuren, het beperken van de publiciteit rond het proces, ervoor zorgen dat het kind begrijpt wat er speelt en zittingen die niet al te formeel zijn. Tot op heden heeft het EHRM niet geoordeeld dat de vaststelling van een te lage minimumleeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid op zichzelf een inbreuk vormt op artikel 6 EVRM. Bij de beoordeling of een kind effectief heeft kunnen participeren aan een nationale gerechtelijke procedure kijkt het EHRM naar de concrete omstandigheden van elke zaak.

Voorbeeld: de zaak *T. tegen Verenigd Koninkrijk*⁶⁹³ betreft de moord op een tweejarige jongen door twee tienjarigen. Hun zaak werd openbaar behandeld onder grote belangstelling van de media. De rechterlijke procedure werd ten dele gewijzigd: de zittingen duurden korter, de ouders van de verzoeker zaten in zijn buurt, tijdens pauzes kon hij gebruikmaken van een speelterrein enz. Desalniettemin werden de verzoeker en de medeverdachte berecht in een rechtbank voor volwassenen en bleven de meeste beperkingen die gelden in een strafprocedure, van kracht. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker niet effectief had kunnen participeren aan de procedure vanwege het openbare karakter van de zittingen in combinatie met de grote media-aandacht en zijn beperkte vermogen om zijn advocaten instructies te geven en om een adequate getuigenis af te leggen. Er was inbreuk gepleegd op zijn rechten uit hoofde van artikel 6 EVRM.

De erkenning van het recht op effectieve participatie behoort ook tot de kernaspecten van de *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie* van de RvE. Kindvriendelijke justitie is rechtspleging die “toegankelijk is, op de leeftijdscategorie is afgestemd, met toewijding wordt uitgeoefend, vlot verloopt, is aangepast aan en gericht op de behoeften en rechten van het kind, en de rechten van het kind eerbiedigt, waaronder het recht op een eerlijke rechtsbedeling, het recht om aan de procedure deel te nemen en deze te begrijpen, het recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven, en het recht op integriteit en

692 EHRM, *T. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999, punt 61.

693 EHRM, *T. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999.

waardigheid”.⁶⁹⁴ De richtsnoeren verschaffen een specifieke leidraad voor de behandeling van kinderen in jeugdrechtprocedures of andere gerechtelijke procedures. Kinderen moeten toegang hebben tot de rechter en gerechtelijke procedures, en hun rechten op rechtsbijstand en vertegenwoordiging en om te worden gehoord en om hun mening te uiten, moeten worden gewaarborgd; onnodige vertraging moet worden voorkomen, procedures moeten op een kindvriendelijke manier worden georganiseerd (hetgeen bepaalde eisen met zich meebrengt voor wat betreft de omgeving en de taal) en er moeten speciale waarborgen worden ingesteld voor het inbrengen van bewijsmateriaal en verklaringen afkomstig van kinderen en voor de reactie daarop.⁶⁹⁵ In het [Verdrag van Lanzarote](#) is bepaald dat de effectieve participatie van kinderen aan procedures “prioriteit krijgt en zonder onnodige vertraging wordt uitgevoerd”. Het verdrag voorziet ook in regels voor verhoren van het kind, die zonder onnodige vertraging moeten worden afgenomen door daartoe opgeleide vakmensen en in speciaal daartoe ontworpen ruimten.

11.1.2 Toegang tot een advocaat

In het **EU-recht** bevat de richtlijn betreffende het recht op de toegang tot een advocaat in strafprocedures een verwijzing naar kinderen in overwegingen 52 en 55 van de preambule en in artikel 5, leden 2 tot en met 4.⁶⁹⁶ Als een kind zijn vrijheid is ontnomen, moet, overeenkomstig overweging 55 en artikel 5, lid 2, de persoon die het ouderlijk gezag heeft, daarvan met redenen omkleed in kennis worden gesteld, tenzij dat strijdig is met het belang van het kind. In het laatste geval wordt een andere geschikte volwassene op de hoogte gebracht. Artikel 3, lid 3, bepaalt dat toegang tot een advocaat inhoudt dat verdachten of beklaagden het recht hebben de advocaat onder vier ogen te ontmoeten en met hem te communiceren, ook vóór het eerste verhoor, en het recht hebben dat een advocaat tijdens het verhoor en tijdens onderzoekshandelingen of handelingen voor het vergaren van bewijsmateriaal aanwezig is. Overeenkomstig artikel 6, lid 3, van de richtlijn procedurele waarborgen moeten kinderen door een advocaat worden bijgestaan vanaf om het even welk van de volgende

694 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010, hoofdstuk II, deel C.

695 *Ibid.*, deel D.

696 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2013), [Richtlijn 2013/48/EU van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming](#) (PB L 294 van 6.11.2013, blz. 1).

momenten het eerst valt: a) voordat zij door de politie of door een andere rechtshandhavingsautoriteit of rechterlijke instantie worden verhoord; b) wanneer de onderzoeks- of andere bevoegde autoriteiten een onderzoekhandeling verrichten; c) zonder onnodig uitstel na de vrijheidsbeneming; d) indien zij voor een in strafzaken bevoegde rechtbank zijn opgeroepen, binnen een redelijke termijn voordat zij voor deze rechtbank in rechte verschijnen.⁶⁹⁷ Indien er geen advocaat aanwezig is, moeten de bevoegde autoriteiten het verhoor van het kind of andere onderzoeks- of bewijsvergaringshandelingen, voor een redelijke termijn uitstellen, om de komst van een advocaat mogelijk te maken of, indien het kind geen advocaat heeft aangesteld, een advocaat voor het kind te kunnen regelen (artikel 6, lid 7).

Op grond van het RvE-recht beschouwt het EHRM toegang tot een advocaat als een van de fundamentele elementen van het recht op een eerlijk proces.⁶⁹⁸ Personen die van een strafbaar feit worden beschuldigd, hebben vanaf het begin van het politieonderzoek recht op toegang tot een advocaat. Dat recht mag in uitzonderlijke omstandigheden worden beperkt, mits de beperking niet onnodig afbreuk doet aan de rechten van de verdachte. De beoordeling door het EHRM van de vraag of verzoekers daadwerkelijk toegang hebben gehad tot een advocaat, is strenger in zaken waar kinderen bij betrokken zijn.⁶⁹⁹

Voorbeeld: de zaak *Panovits tegen Cyprus*⁷⁰⁰ betreft een zeventienjarige die werd beschuldigd van moord en diefstal. Hij werd in aanwezigheid van zijn vader naar het politiebureau gebracht. Vervolgens werd hij gearresteerd en in een aparte kamer ondervraagd, zonder dat zijn vader of een advocaat erbij was. Terwijl de verzoeker werd ondervraagd, werd zijn vader op de hoogte gesteld van het recht van de verzoeker om contact op te nemen met een advocaat. Enkele minuten later werd de vader verteld dat de zoon het misdrijf inmiddels had bekend. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker gezien zijn leeftijd niet mocht worden geacht op de hoogte

697 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), *Richtlijn (EU) 2016/800 van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure* (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1), artikel 6.

698 EHRM, *Salduz tegen Turkije* [GK], nr. 36391/02, 27 november 2008, punt 51; EHRM, *Ibrahim e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nrs. 50541/08 e.a., 13 september 2016; EHRM, *Beuze tegen België*, nr. 71409/10, 9 november 2018.

699 EHRM, *Salduz tegen Turkije* [GK], nr. 36391/02, 27 november 2008, punt 60; zie ook ECSR, *Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Tsjechië*, klacht nr. 148/2017, 20 oktober 2020.

700 EHRM, *Panovits tegen Cyprus*, nr. 4268/04, 11 december 2008.

te zijn van zijn recht op vertegenwoordiging in rechte alvorens een verklaring af te leggen. Het was ook onwaarschijnlijk dat hij redelijkerwijs kon inschatten wat de gevolgen konden zijn van een verhoor zonder bijstand van een advocaat in een moordzaak. Hoewel de autoriteiten steeds bereid waren geweest om de verzoeker op zijn verzoek te laten bijstaan door een advocaat, hadden zij verzuimd hem op de hoogte te stellen van zijn recht om in voorkomend geval te verzoeken om kosteloze rechtsbijstand door een advocaat. Er waren geen aanwijzingen dat de verzoeker of zijn vader uitdrukkelijk en ondubbelzinnig afstand hadden gedaan van hun recht op rechtsbijstand. Bijgevolg stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 6, lid 3, punt c), juncto artikel 6, lid 1, EVRM.

11.2 Rechten van jonge delinquenten op het gebied van bewaring

Belangrijkste punten

- Kinderen mag slechts als uiterste maatregel en voor de kortst mogelijke passende duur in een fase van de gerechtelijke procedure de vrijheid worden ontnomen.
- In bewaring moeten kinderen worden behandeld op een manier die past bij hun leeftijd en hun waardigheid eerbiedigt.
- Kinderen mogen niet samen met volwassenen worden vastgehouden.
- Te allen tijde moeten alternatieven voor bewaring worden overwogen.

Eenieder heeft recht op vrijheid. Vrijheidsontneming vormt derhalve een uitzondering en omvat elke plaatsing in een instelling bij besluit van een rechterlijke of bestuurlijke instantie waarbij de jongere de instelling niet naar believen mag verlaten.⁷⁰¹ Gelet op het belang om de rechten van kinderen te waarborgen, waaronder het belang van het kind, moet de vrijheidsbeneming van kinderen vanuit dat oogpunt worden bekeken.

⁷⁰¹ Comité van Ministers van de Raad van Europa (2008), [Aanbeveling CM/Rec\(2008\)11 inzake de Europese regels voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd](#), 5 november 2008, punt 21.5.

Er zijn vele vormen van bewaring, maar in deze afdeling ligt de nadruk op kinderen die in aanraking komen met het strafrecht.

Internationale instrumenten bevestigen alom dat bewaring een laatste redmiddel moet zijn. Dit houdt in dat overheden die moeten besluiten over de inbewaringstelling van een kind, terdege rekening moeten houden met alternatieven om het belang van het kind te beschermen en om de herintegratie van het kind te bevorderen (artikel 40, lid 1, VRK). Alternatieven kunnen bijvoorbeeld zijn: “rechterlijke bevelen voor zorg, begeleiding en toezicht; adviezen; jeugdreclassering; pleegzorg; programma’s voor onderwijs en beroepsopleiding” (artikel 40, lid 4, VRK). Pas als alternatieven niet haalbaar zijn, mag de inbewaringstelling worden overwogen. Bovendien mag alleen voor de kortst mogelijke duur tot bewaring worden besloten en moeten er passende materiële en procedurele waarborgen worden ingesteld. Gezien hun leeftijd en kwetsbaarheid genieten kinderen speciale rechten en waarborgen wanneer zij in bewaring worden gesteld.

11.2.1 Vormen van bewaring (materiële en procedurele waarborgen)

In het EU-recht verplicht artikel 10 van de [richtlijn procedurele waarborgen](#) de lidstaten ervoor te zorgen dat de vrijheidsbeneming van kinderen tijdens elke fase van de procedure zo kort duurt als passend is.⁷⁰² Er moet rekening worden gehouden met de leeftijd en de individuele omstandigheden van de zaak in kwestie. De lidstaten moeten ervoor zorgen dat ten aanzien van kinderen detentie uitsluitend als uiterste maatregel wordt opgelegd en dat elke vorm van bewaring op een weloverwogen besluit stoelt die onderworpen is aan rechterlijke toetsing. Daarnaast moet met redelijke tussenpozen een periodieke rechterlijke toetsing plaatsvinden, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek. De lidstaten moeten ervoor zorgen dat de bevoegde autoriteiten waar mogelijk gebruikmaken van alternatieve maatregelen in plaats van bewaring.⁷⁰³

In het RvE-recht bepaalt artikel 5 [EVRM](#) dat eenieder recht heeft op vrijheid. Bewaring is een uitzondering waarin de wet moet voorzien en die niet willekeurig mag worden toegepast. Bovendien moet bewaring worden

⁷⁰² EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), [Richtlijn \(EU\) 2016/800 van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure](#) (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1), artikel 10.

⁷⁰³ *Ibid.*, artikel 11; zie ook artikel 6 van het [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#).

gerechtvaardigd uit hoofde van een van de zes uitputtende situaties als bedoeld in artikel 5, lid 1, punten a) tot en met f). De bewaring van kinderen die in aanraking zijn gekomen met het strafrecht, kan met name worden gerechtvaardigd uit hoofde van de punten a) (na veroordeling door een daartoe bevoegde rechter), c) (voorlopige hechtenis) of d) (bewaring van een kind met het oog op opvoedkundig inzicht). De laatste twee situaties worden nader geanalyseerd, omdat in deze gevallen de overheid met specifieke taken is belast.

Voorlopige hechtenis

“Voorlopige hechtenis” slaat op situaties waarbij personen die verdacht worden van een strafbaar feit, in bewaring worden gesteld of in voorarrest worden genomen. De voorlopige hechtenis vangt aan wanneer een persoon in hechtenis is genomen en wordt beëindigd wanneer de rechter in eerste aanleg heeft besloten over de gegrondheid van de zaak.⁷⁰⁴ Kinderen genieten dezelfde waarborgen als volwassenen en daarnaast heeft het EHRM een aantal aanvullende beginselen vastgesteld om de positie van kinderen in nationale strafprocedures te versterken.

Het EHRM legt artikel 5, lid 1, punt c), en artikel 5, lid 3, doorgaans zo uit dat een persoon alleen in voorlopige hechtenis mag worden genomen wanneer de redelijke verdenking bestaat dat hij een strafbaar feit heeft gepleegd. Bovendien mag de voorlopige hechtenis niet langer duren dan redelijk is en moet deze regelmatig worden geëvalueerd. Hoe langer de bewaring duurt, hoe sterker de redenen moeten zijn die de overheid aanvoert ter rechtvaardiging ervan. Volgens de EHRM-jurisprudentie moet een persoon die is beschuldigd van een strafbaar feit, altijd worden vrijgelaten hangende het proces, tenzij de staat kan aantonen dat er “relevante en toereikende” redenen zijn die voortzetting van de bewaring rechtvaardigen.⁷⁰⁵

Enkele van de gegronde redenen om te weigeren een gedetineerde die in voorlopige hechtenis zit, op borgtocht vrij te laten, zijn onder meer het gevaar dat de betrokkene onderduikt, dat de rechtsbedeling wordt benadeeld, dat de verdachte nieuwe strafbare feiten pleegt of dat hij de openbare orde verstoort. Bovendien moet de voortzetting van de voorlopige hechtenis strikt noodzakelijk zijn en moet de staat alle feiten die wel of juist niet wijzen op het bestaan

704 EHRM, *Idalov tegen Rusland*, nr. 5826/03, 22 mei 2012, punt 112.

705 EHRM, *Smirnova tegen Rusland*, nrs. 46133/99 en 48183/99, 24 juli 2003, punt 58.

van een reden van openbaar belang die het voortzetten van de vrijheidsbeneming rechtvaardigt, tegen elkaar afwegen.⁷⁰⁶

Het EHRM bepaalt dat overheden in zaken waarbij kinderen zijn betrokken bijzondere aandacht moeten hebben voor de leeftijd van het kind wanneer zij de argumenten voor en tegen voorlopige hechtenis tegen elkaar afwegen. Voorlopige hechtenis moet een laatste redmiddel zijn dat zo kort mogelijk duurt.⁷⁰⁷ Dit houdt in dat de autoriteiten alternatieven voor voorlopige hechtenis moeten overwegen.⁷⁰⁸ Voorts moet de overheid bijzondere ijver aan de dag leggen om kinderen binnen een redelijke termijn voor de rechter te brengen.⁷⁰⁹

Voorbeeld: in *Nart tegen Turkije*⁷¹⁰ werd de zeventienjarige verzoeker gearresteerd op verdenking van het beroven van een supermarkt. Hij zat 48 dagen in voorlopige hechtenis, in een gevangenis voor volwassenen. Het EHRM verwees naar het feit dat de verzoeker een kind was, en stelde daarbij dat “minderjarigen alleen bij wijze van laatste middel in voorlopige hechtenis mogen worden genomen en dat deze hechtenis zo kort mogelijk moet duren”. Bovendien stelde het dat “kinderen, wanneer bewaring strikt noodzakelijk is, gescheiden van volwassenen moeten worden vastgehouden”.⁷¹¹ In deze zaak probeerde de overheid de voorlopige hechtenis te rechtvaardigen aan de hand van de “bewijslast”, maar het EHRM vond dat de bewijslast alleen ontoereikend was als rechtvaardiging voor de lengte van de bewaring van de verzoeker. Bijgevolg stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 5, lid 3, EVRM.

706 *Ibid.*, punten 58 en 59; EHRM, *Ladent tegen Polen*, nr. 11036/03, 18 maart 2008, punt 55.

707 EHRM, *Korneykova tegen Oekraïne*, nr. 39884/05, 19 januari 2012, punten 43 en 44. Zie ook EHRM, *Selçuk tegen Turkije*, nr. 21768/02, 10 januari 2006, punten 35 en 36; EHRM, *J.M. tegen Denemarken*, nr. 34421/09, 13 november 2012, punt 63.

708 EHRM, *Dinç en Çakır tegen Turkije*, nr. 66066/09, 9 juli 2013, punt 63; EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009, punt 108.

709 EHRM, *Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland*, nr. 6110/03, 3 maart 2011, punt 91; zie ook Raad van Europa, Europees Comité voor sociale rechten (2020), *Jaarlijkse conclusies 2019*, 24 maart 2020.

710 EHRM, *Nart tegen Turkije*, nr. 20817/04, 6 mei 2008.

711 *Ibid.*, punt 31.

Bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht

Deze vorm van bewaring wordt ingezet wanneer een kind opvoedkundig toezicht nodig heeft in verband met een persoonlijkheidsstoornis of gewelddadig gedrag. Artikel 5, lid 1, punt d), EVRM is hoofdzakelijk gericht op vormen van bewaring die buiten het toepassingsgebied van het jeugdrecht vallen.

Voorbeeld: in *Blokhin tegen Rusland*⁷¹² werd een twaalfjarige die leed aan ADHD (aandachtstekortstoornis met hyperactiviteit) gearresteerd en naar een politiebureau gebracht op verdenking van afpersing van geld van een ander kind. Aangezien hij volgens het nationale recht niet kon worden vervolgd, gelastte een rechtbank hem gedurende dertig dagen in een centrum voor tijdelijke hechtenis voor jeugdige delinquenten te plaatsen om “zijn gedrag te corrigeren” en te voorkomen dat hij nog meer strafbare feiten zou begaan. Het EHRM herinnerde eraan dat bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht moet plaatsvinden in een geschikte instelling die beschikt over de middelen om aan de noodzakelijke opvoedkundige doelstellingen en veiligheidseisen te kunnen voldoen, en merkte op dat geen van de nationale rechters had verklaard dat de plaatsing van de verzoeker in het correctiecentrum opvoedkundige doeleinden had. Het Hof zag niet in hoe in een periode van ten hoogste dertig dagen een zinvolle opvoedkundige begeleiding zou kunnen worden geboden om het gedrag van een kind te veranderen en passende behandeling en rehabilitatie te bieden. Er werd een inbreuk op artikel 5 vastgesteld.

Voorbeeld: in *Bouamar tegen België*⁷¹³ werd een kind negen keer in voorlopige hechtenis geplaatst voor de duur van ongeveer 15 dagen per keer. De verzoeker was een adolescent die een persoonlijkheidsstoornis zou hebben en gewelddadig gedrag zou vertonen. De Belgische overheid gaf aan dat hij in voorlopige hechtenis was genomen met het oog op opvoedkundig toezicht. Het EHRM merkte op dat de tijdelijke plaatsing in voorlopige hechtenis op zich niet in strijd is met artikel 5, lid 1, punt d), zolang de autoriteiten het doel nastreefden om opvoedkundig toezicht te houden op de jongere in kwestie. Het EHRM stelde evenwel vast dat de autoriteiten in het geval van de verzoeker niet konden aantonen dat zij voornemens waren of de mogelijkheid hadden om hem in een instelling te plaatsen

712 EHRM, *Blokhin tegen Rusland*, nr. 47152/06, 23 maart 2016.

713 EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988.

waar hij onder opvoedkundig toezicht zou staan. Bijgevolg stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 5, lid 1, punt d), EVRM.

Voorbeeld: in *D.G. tegen Ierland*⁷¹⁴ werd een kind zonder tenlastelegging of veroordeling in een detentiecentrum geplaatst. De verzoeker had een ernstige persoonlijkheidsstoornis. Het EHRM oordeelde dat, in de context van de detentie van kinderen, het begrip “opvoedkundig toezicht” niet strikt moet worden gelijkgesteld met het idee van klassikaal onderwijs. Opvoedkundig toezicht heeft betrekking op vele aspecten van de uitoefening van de ouderschapsrechten door de lokale overheid in het belang en ter bescherming van het kind. Het EHRM oordeelde ook dat nationale overheden jongeren tijdelijk in detentiefaciliteiten mogen plaatsen totdat een passend onderkomen is gevonden, mits zij daarbij snel handelen. In de zaak van de verzoeker was niet snel gehandeld, aangezien hij pas meer dan zes maanden na zijn vrijlating in een geschikt onderkomen werd geplaatst. Het EHRM concludeerde daarom dat de bewaring van de verzoeker niet verenigbaar was met artikel 5, lid 1, punt d), EVRM.

Instellen van beroep tegen bewaring, een spoedige behandeling en toegang tot een advocaat

Het EHRM vereist dat nationale overheden zeer zorgvuldig omgaan met de bewaring van kinderen. In aanvulling op de bovengenoemde waarborgen moet de overheid ervoor zorgen dat kinderen het recht hebben om de rechtmatigheid van de bewaring met redelijke tussenpozen aan te vechten en dat zij toegang hebben tot een advocaat tijdens procedures om de rechtmatigheid van hun bewaring vast te stellen. Bovendien moet de nationale rechter daarbij spoedig uitspraak doen. Het EHRM leidt deze procedurele waarborgen af uit artikel 5, lid 4, EVRM.

Voorbeeld: in *Bouamar tegen België*⁷¹⁵ constateerde het EHRM een schending van artikel 5, lid 4, omdat: de hoorzittingen ter bepaling van de bewaring van de verzoeker plaatsvonden in afwezigheid van zijn advocaten; er niet snel werd beslist; er geen daadwerkelijke beslissing was over de “rechtmatigheid van de bewaring”, aangezien de nationale rechter de beroepen van de verzoeker als zonder voorwerp had verworpen.

⁷¹⁴ EHRM, *D.G. tegen Ierland*, nr. 39474/98, 16 mei 2002.

⁷¹⁵ EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988.

11.2.2 Detentieomstandigheden

In het EU-recht verbiedt artikel 4 van het [Handvest van de grondrechten](#) foltering en onmenselijke of vernederende behandeling. Aangezien het Handvest alleen van toepassing is binnen de werkingssfeer van het EU-recht, wordt deze bepaling pas bindend voor de lidstaten wanneer ze wordt gekoppeld aan een ander EU-rechtsinstrument inzake bewaring.

Op grond van de richtlijn procedurele waarborgen moeten de lidstaten ervoor zorgen dat kinderen in bewaring gescheiden van volwassenen worden vastgehouden, tenzij het in het belang van het kind wordt geacht dit niet te doen. Dit geldt ook wanneer de betrokkene bij de politie in voorlopige hechtenis zit.⁷¹⁶ Wanneer een in bewaring gehouden kind 18 jaar wordt, moeten de lidstaten voorzien in de mogelijkheid om die persoon gescheiden van andere in bewaring gehouden volwassenen te blijven vasthouden, maar alleen indien dit verenigbaar is met het belang van de kinderen die samen met die persoon in bewaring worden gehouden. Wanneer kinderen in bewaring worden gesteld, moeten de lidstaten passende maatregelen nemen om hun gezondheid en hun fysieke en mentale ontwikkeling; hun recht op onderwijs en opleiding; hun recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven; toegang tot herintegratieprogramma's; en eerbiediging van hun vrijheid van godsdienst of geloofs-overtuiging te waarborgen. De genomen maatregelen moeten evenredig met en afgestemd zijn op de duur van de bewaring.

Uit hoofde van het RvE-recht heeft het EHRM vastgesteld dat de bewaring van kinderen samen met volwassenen een inbreuk op artikel 3⁷¹⁷ of artikel 5 EVRM⁷¹⁸ kan vormen. Bovendien kan een gebrek aan medische zorg tijdens de inbewaringstelling problematisch zijn uit hoofde van artikel 3.⁷¹⁹ Andere aspecten die mogelijk problematisch zijn uit hoofde van artikel 3, zijn de beschikbare ruimte in de cel, verlichting en recreatieactiviteiten.⁷²⁰ Wanneer het EHRM de detentieomstandigheden beoordeelt op verenigbaarheid met de normen op grond van artikel 3 EVRM, beroept het zich vaak op de normen die zijn ontwikkeld door het

716 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2016), [Richtlijn \(EU\) 2016/800 van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure](#) (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1), artikel 12.

717 EHRM, [Güveç tegen Turkije](#), nr. 70337/01, 20 januari 2009.

718 EHRM, [Nart tegen Turkije](#), nr. 20817/04, 6 mei 2008.

719 EHRM, [Güveç tegen Turkije](#), nr. 70337/01, 20 januari 2009.

720 EHRM, [Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland](#), nr. 6110/03, 3 maart 2011, punt 70.

Europees Comité inzake de voorkoming van folteringen en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen, dat toezicht houdt op de omstandigheden in gevangenissen in het kader van het [Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing](#), door bezoeken ter plaatse af te leggen in de RvE-lidstaten.

Voorbeeld: in *Güveç tegen Turkije*⁷²¹ werd een vijftienjarige jongen gearresteerd op verdenking van lidmaatschap van de Koerdische Arbeiderspartij (PKK). Op last van de rechtbank voor staatsveiligheid werd hij vijf jaar vastgehouden in een gevangenis voor volwassenen. Het EHRM merkte op dat zijn bewaring indruiste tegen de Turkse regelgeving en de Turkse verplichtingen uit hoofde van de internationale verdragen, waaronder artikel 37, punt c), VRK, dat vereist dat kinderen gescheiden van volwassenen worden vastgehouden. Het Hof merkte voorts op dat de verzoeker psychische problemen kreeg in de gevangenis, als gevolg waarvan hij herhaaldelijke zelfmoordpogingen ondernam. Bovendien hadden de autoriteiten de verzoeker geen passende medische zorg verleend. Gezien de leeftijd van de verzoeker, de duur van zijn bewaring in de gevangenis samen met volwassenen, het verzuim van de autoriteiten om hem passende medische zorg te verlenen voor zijn psychische problemen en hun verzuim om stappen te ondernemen ter voorkoming van zijn herhaaldelijke zelfmoordpogingen, stond het voor het EHRM vast dat de verzoeker op een onmenselijke en vernederende manier werd behandeld. Derhalve was inbreuk gepleegd op artikel 3 EVRM.

Het ECSR heeft artikel 17 [ESH](#) steeds zo uitgelegd dat kinderen die in bewaring of in hechtenis zijn genomen, moeten worden gescheiden van volwassenen.⁷²²

De Europese regels van de RvE voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd, voorzien in een uitvoerige leidraad op het gebied van detentieomstandigheden. De regels bepalen ook dat jeugdige personen niet mogen worden vastgehouden in instellingen voor volwassenen, maar in speciaal voor hen bestemde instellingen.⁷²³

721 EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009.

722 Raad van Europa, Europees Comité voor sociale rechten (2020), *Jaarlijkse conclusies 2019*, 24 maart 2020, artikel 17, lid 1.

723 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2008), *Aanbeveling CM/Rec(2008)11 inzake de Europese regels voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd*, 5 november 2008, punt 59.1.

Binnen het internationaal recht omvat het VRK een aparte bepaling inzake de vrijheidsbeneming van kinderen, die voorschrijft dat kinderen moeten worden gescheiden van volwassenen, tenzij het in het belang van het kind wordt geacht dit niet te doen (artikel 37, punt c), VRK). Dit artikel bepaalt ook dat kinderen in principe het recht hebben om contact te onderhouden met hun familie door middel van correspondentie of bezoeken.

11.2.3 Bescherming tegen misbruik en mishandeling

Uit hoofde van het RvE-recht heeft het EHRM herhaaldelijk geoordeeld dat de nationale overheid gedetineerden moet beschermen tegen overlijden, misbruik en mishandeling door toedoen van medegedetineerden of de overheid zelf. Op dit vlak hebben staten een bijzondere verantwoordelijkheid, omdat gedetineerden onder hun gezag en toezicht vallen.⁷²⁴ Naast het nemen van redelijke maatregelen om gedetineerden te beschermen, moeten de overheidsinstanties ook doeltreffend onderzoek verrichten naar aannemelijke beschuldigingen van mishandeling of overlijden.

Voorbeeld: de zaak *Çoşelav tegen Turkije* betreft de zelfmoord in de gevangenis van een zestienjarige⁷²⁵ die daarvoor meerdere mislukte zelfmoordpogingen had ondernomen. Naar aanleiding van die pogingen had de overheid hem van een jongeren vleugel overgeplaatst naar een detentiecentrum voor volwassenen. Het EHRM stelde vast dat de overheid op de hoogte was of had moeten zijn van het concrete en acute levensgevaar dat de zoon van de verzoekers liep en merkte vervolgens op dat de overheid had verzuimd om redelijke maatregelen te nemen ter voorkoming van zelfmoord. Het EHRM legde sterk de nadruk op de leeftijd van de overledene en op het feit dat hij bij volwassenen in bewaring was gehouden. Bijgevolg stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op het materiële aspect van artikel 2 EVRM. Bovendien stelde het Hof een inbreuk op het procedurele aspect van artikel 2 vast, omdat de overheid had verzuimd het overlijden van de zoon van de verzoekers doeltreffend te onderzoeken. De redenen voor deze bevindingen waren onder meer dat de overheid had verzuimd de verzoekers onmiddellijk op de hoogte

724 EHRM, *Angelova tegen Bulgarije*, nr. 38361/97, 13 juni 2002; EHRM, *H.Y. en Hü.Y. tegen Turkije*, nr. 40262/98, 6 oktober 2005.

725 EHRM, *Çoşelav tegen Turkije*, nr. 1413/07, 9 oktober 2012.

te stellen van het overlijden van hun zoon; de aanklager had verzuimd de vermeende tekortkomingen in de preventie van de zelfmoord te onderzoeken; en de daaruit voortvloeiende bestuursrechtelijke procedure buitensporig lang had geduurd.

11.3 Bescherming van minderjarige slachtoffers en getuigen

Belangrijkste punt

- Minderjarige slachtoffers en getuigen hebben recht op bescherming tegen verdere victimisatie, op herstel en re-integratie en op effectieve participatie aan strafprocedures en alternatieve procedures.

Binnen het EU-recht erkent de [richtlijn slachtofferrechten \(2012/29/EU\)](#) uitdrukkelijk de positie van minderjarige slachtoffers. De richtlijn bepaalt dat, wanneer het slachtoffer een kind is, de belangen van het kind op de eerste plaats komen en per geval moeten worden beoordeeld.⁷²⁶ Bovendien moet een kindvriendelijke aanpak, waarbij voldoende rekening wordt gehouden met de leeftijd, de rijpheid, de meningen, behoeften en zorgen van het kind, prevaleren. Voorts beoogt de richtlijn ervoor te zorgen dat het kind en de drager van de ouderlijke verantwoordelijkheid (of een andere wettelijke vertegenwoordiger) worden geïnformeerd over alle maatregelen en rechten die specifiek verband houden met het kind (artikel 1, lid 2). Kindslachtoffers hebben ook het recht gehoord te worden tijdens strafprocedures en de lidstaten moeten ervoor zorgen dat zij ook bewijselementen kunnen aanvoeren. De leeftijd en de rijpheid van het kind moeten op passende wijze in aanmerking worden genomen (artikel 10, lid 1). Bovendien heeft de richtlijn tot doel om de privacy en identiteit van minderjarige slachtoffers tijdens strafprocedures te beschermen, onder andere om secundaire victimisatie te voorkomen (artikel 21, lid 1; zie ook artikel 26). Bovendien bevat de richtlijn een bijzondere bepaling over het recht op bescherming van kindslachtoffers tijdens de strafprocedure (artikel 24). De bepaling gaat over de audiovisuele opname van

⁷²⁶ EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2012), [Richtlijn 2012/29/EU van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten](#) (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 55).

ondervragingen van kindslachtoffers en het gebruik ervan als bewijs in strafprocedures, de aanwijzing van bijzondere vertegenwoordigers en het recht op vertegenwoordiging in rechte in eigen naam van het kind indien er een belangenconflict bestaat tussen het kindslachtoffer en de personen die de ouderlijke verantwoordelijkheid dragen. Voorts omvat de richtlijn verschillende algemene bepalingen ter bescherming van slachtoffers, zoals toegang tot slachtofferhulporganisaties. Kinderen en andere kwetsbare groepen moeten een beroep kunnen doen op gespecialiseerde hulporganisaties (zie punt 38 van de resolutie bij de richtlijn).⁷²⁷

In de **richtlijn seksueel misbruik van kinderen** is bepaald dat ernstige misdrijven zoals seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie een integrale benadering vereisen.⁷²⁸ De lidstaten moeten de nodige maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat bij strafrechtelijke onderzoeken naar strafbare feiten in verband met seksueel misbruik van alle ondervragingen van het kindslachtoffer of, in voorkomend geval, van een kindgetuige audiovisuele opnamen kunnen worden gemaakt en dat deze audiovisuele opnamen als bewijs in het strafproces kunnen worden aanvaard (artikel 20, lid 4).

Volgens de **richtlijn mensenhandel** moet een kindslachtoffer kosteloos juridisch advies en kosteloze vertegenwoordiging in rechte krijgen.⁷²⁹ Naast algemene maatregelen ten behoeve van de slachtoffers van mensenhandel moeten de lidstaten voorzien in specifieke bijstand, ondersteuning en bescherming voor minderjarige slachtoffers. Minderjarige slachtoffers van mensenhandel zijn bijzonder kwetsbaar. Daarom moeten aanvullende beschermende maatregelen beschikbaar zijn om hen te beschermen tijdens ondervragingen in het kader van het strafonderzoek en de strafprocedure. Voor niet-begeleide kinderen

727 Zie EU, FRA (2014), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, 12 januari 2015, blz. 36; FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 mei 2015; FRA (2017), *Child-friendly justice: Perspective and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, 22 februari 2017; FRA (2018), *Children’s rights and justice – Minimum age requirements in the EU*; FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children’s rights and justice*, 25 april 2018.

728 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), **Richtlijn 2011/93/EU van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1).**

729 EU, Europees Parlement en Raad van de Europese Unie (2011), **Richtlijn 2011/36/EU van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1).**

moet bijvoorbeeld een voogd en/of een vertegenwoordiger worden aangewezen om het belang van het kind te waarborgen. Er moet zo spoedig mogelijk een beslissing over de toekomst van elk niet-begeleid minderjarig slachtoffer worden genomen met het oog op een duurzame oplossing op basis van een individuele beoordeling waarin de belangen van het kind voorop moeten staan.

[Kaderbesluit 2001/220/JBZ](#) inzake de status van slachtoffers in strafprocedures had, voordat het werd vervangen door de richtlijn slachtofferrechten, betrekking op de deelname van slachtoffers, hun rechten en een eerlijke behandeling. Het kaderbesluit erkende de bijzondere positie van kwetsbare slachtoffers, al verwees het daarbij niet uitdrukkelijk naar kinderen. Conform dit kaderbesluit heeft het HvJ-EU geoordeeld dat kinderen als kwetsbaar kunnen worden aangemerkt, gezien hun leeftijd en de strafbare feiten waarvan zij stellen het slachtoffer te zijn. Hierdoor hebben zij recht op speciale beschermingsmaatregelen, zoals een verhoor buiten de openbare terechtzitting om en alvorens deze plaatsvindt.⁷³⁰ Het HvJ-EU heeft ook geoordeeld dat alle maatregelen die worden genomen om slachtoffers te beschermen, zo moeten zijn opgezet dat de verdachte nog steeds een eerlijk proces krijgt. Met andere woorden: de bescherming van slachtoffers en getuigen mag het recht van de beklagde op een eerlijk proces niet in gevaar brengen.⁷³¹

Voorbeeld: in de zaak *Pupino*⁷³² werd een Italiaanse onderwijzeres vervolgd voor mishandeling van een leerling. Krachtens het Italiaanse wetboek van strafvordering moeten getuigen gewoonlijk tijdens het proces een getuigenis afleggen in de rechtbank. In bepaalde omstandigheden kan hun bewijs echter vóór het proces voor de rechter worden gebracht, en wel via een speciale procedure (*incidente probatorio*). In deze zaak had de openbaar aanklager de nationale rechter gevraagd om de getuigenverklaringen van de jonge kinderen voorafgaand aan de zitting te mogen inbrengen als bewijs, hetgeen de nationale rechter weigerde. Voor het eerst gaf het HvJ-EU een uitlegging bij een aantal bepalingen met betrekking tot de positie van kinderen als slachtoffers en getuigen in strafprocedures. Het Hof onderstreepte dat in Kaderbesluit 2001/220/JBZ is bepaald dat de lidstaten waarborgen dat kwetsbare slachtoffers een passende bescherming krijgen, hetgeen inhoudt dat de nationale rechter kwetsbare slachtoffers

730 HvJ-EU, zaak C-105/03, *Strafzaak tegen Maria Pupino* [GK], 16 juni 2005, punt 53.

731 *Ibid.*; zie ook HvJ-EU, zaak C-507/10, *Strafzaak tegen X*, 21 december 2011.

732 HvJ-EU, zaak C-105/03, *Strafzaak tegen Maria Pupino* [GK], 16 juni 2005.

moet kunnen toestaan te getuigen op een wijze die hun bescherming waarborgt, bijvoorbeeld buiten het proces om en voordat het proces plaatsvindt. Het HvJ-EU stelde: “Los echter van de vraag of het feit dat het slachtoffer van een strafbaar feit minderjarig is, in de regel volstaat om dit slachtoffer als bijzonder kwetsbaar in de zin van het kaderbesluit aan te merken, kan niet worden betwist dat jonge kinderen die, zoals in casu, stellen te zijn mishandeld, en dan ook nog door een onderwijzeres, als zodanig kunnen worden gekwalificeerd, met name gelet op hun leeftijd en de aard en gevolgen van de strafbare feiten waarvan zij stellen het slachtoffer te zijn.”⁷³³ Bovendien oordeelde het HvJ-EU dat alle maatregelen in verband met de bescherming tegen en de voorkoming van secundaire victimisatie zo moeten zijn opgezet dat de verdachte nog steeds een eerlijk proces krijgt.⁷³⁴

Krachtens het RvE-recht heeft de staat volgens het EHRM de plicht om de belangen van slachtoffers te beschermen, ook van slachtoffers die als getuige deelnemen aan een strafprocedure. Hun belangen uit hoofde van het EVRM, zoals de artikelen 2 en 8, moeten worden afgewogen tegen de belangen van de verdachte.⁷³⁵ Het EHRM heeft een aantal keer uitspraak gedaan in misbruikzaken waarin kinderen een getuigenis aflegden tegen de vermeende daders. Het Hof erkende dat “slachtoffers strafprocedures die verband houden met een zedendelict vaak ervaren als een beproeving, met name wanneer het slachtoffer ongewild wordt geconfronteerd met de verdachte” en dat dit des te sterker het geval is wanneer het kinderen betreft.⁷³⁶ Bijgevolg bepaalde het Hof dat in deze gevallen bepaalde maatregelen kunnen worden genomen ter bescherming van de minderjarige slachtoffers. Die maatregelen mogen volgens het Hof echter de passende en doeltreffende uitoefening van de rechten van de verdediging niet in de weg staan. Daarom kan het nodig zijn dat de gerechtelijke instanties maatregelen nemen die tegenwicht bieden aan de beperkingen waaronder de verdediging moet opereren.⁷³⁷

733 *Ibid.*, punt 53.

734 *Ibid.*, punt 59.

735 EHRM, *Doorson tegen Nederland*, nr. 20524/92, 26 maart 1996.

736 EHRM, *S.N. tegen Zweden*, nr. 34209/96, 2 juli 2002, punt 47.

737 EHRM, *Bocos-Cuesta tegen Nederland*, nr. 54789/00, 10 november 2005; EHRM, *A.L. tegen Finland*, nr. 23220/04, 27 januari 2009; EHRM, *W. tegen Finland*, nr. 14151/02, 24 april 2007; EHRM, *Kovač tegen Kroatië*, nr. 503/05, 12 juli 2007.

Voorbeeld: in *Kovač tegen Kroatië*⁷³⁸ verklaarde een twaalfjarig meisje voor een onderzoeksrechter dat de verzoeker haar onzedelijk had betast. De verzoeker was niet aanwezig en werd niet vertegenwoordigd toen de getuigenis werd afgelegd en kreeg geen mogelijkheid om de verklaring van het slachtoffer aan te vechten. Het EHRM herhaalde dat alle bewijsstukken in de regel tijdens een openbare zitting moeten worden voorgelegd in aanwezigheid van de aangeklaagde, met het oog op wederhoor. Wanneer verklaringen tijdens het politieonderzoek of het gerechtelijk onderzoek worden gebruikt als bewijs, is dat op zich niet in strijd met artikel 6 EVRM, mits de verdachte een passende en goede mogelijkheid wordt geboden om de verklaring aan te vechten en de betrokken getuige te ondervragen, ofwel wanneer de verklaringen worden afgelegd, ofwel in een later stadium van de procedure. In de zaak van de verzoeker vormden de verklaringen van het kind het enige rechtstreekse bewijs voor de strafbare feiten die de verdachte ten laste werden gelegd en was dit bewijs doorslaggevend voor de beslissing van de rechter om een schuldigverklaring uit te spreken. De verzoeker was niet echter in staat gesteld om bezwaar aan te tekenen en de nationale rechter gaf geen reactie op zijn klacht die daarop betrekking had. Bovendien was de daadwerkelijke verklaring van het slachtoffer nooit hardop voorgelezen in de rechtbank. In plaats daarvan merkte de rechter enkel op dat het slachtoffer bleef bij de verklaring die zij bij de onderzoeksrechter had afgelegd. Het EHRM concludeerde daarom dat de verzoeker geen eerlijk proces had gekregen, een schending van artikel 6, lid 1, juncto artikel 6, lid 3, punt d), EVRM.

Voorbeeld: in *S.N. tegen Zweden*⁷³⁹ verklaarde een tienjarige jongen aan de politie seksueel te zijn misbruikt door de verzoeker. De jongen werd tweemaal ondervraagd door een politie-inspecteur met veel ervaring in kindermisbruikzaken. Van het eerste verhoor werd een video-opname gemaakt, van het tweede een audio-opname. De advocaat van de verzoeker woonde het tweede verhoor niet bij, maar maakte met de politie-inspecteur afspraken over de kwesties die moesten worden besproken. Tijdens de rechtszaak speelde de arrondissementsrechtbank opnamen af van de verhoren, maar werd het kind niet nader persoonlijk ondervraagd. Uiteindelijk veroordeelde de rechtbank de verzoeker, en dat vrijwel geheel op basis van de getuigenissen van het kind. Het hof van beroep

738 EHRM, *Kovač tegen Kroatië*, nr. 503/05, 12 juli 2007.

739 EHRM, *S.N. tegen Zweden*, nr. 34209/96, 2 juli 2002.

handhaafde de veroordeling. Het oordeelde dat de politieverhoren genoeg bewijs vormden voor de schuldigverklaring van de verzoeker, al gaf het toe dat er geen technisch bewijs was ter ondersteuning van de soms onnauwkeurige beschuldigingen van het kind. Het EHRM aanvaardde dat een kruisverhoor van een getuige in misbruikzaken niet altijd mogelijk is en dat in die zaken zeer zorgvuldig moet worden omgegaan met getuigenverklaringen. Hoewel de verklaringen van het kind nagenoeg het enige bewijs tegen de verdachte vormden, werd de procedure als geheel aangemerkt als eerlijk. De video-opname werd tijdens de rechtszaak en tijdens het beroep vertoond en de transcriptie van het tweede verhoor werd voorgelezen voor de districtsrechter. Bij het hof van beroep werd ook de audio-opname afgespeeld. Zodoende had de verzoeker voldoende gelegenheid om de getuigenis en de geloofwaardigheid van het kind aan te vechten tijdens de strafprocedure. Hieruit volgde dat er geen sprake was geweest van een inbreuk op artikel 6, lid 3, punt d), EVRM.

De jurisprudentie van het EHRM heeft niet alleen betrekking op het vinden van een evenwicht tussen de bescherming van minderjarige slachtoffers en het recht van de verdachte op een eerlijk proces, maar ook op de bescherming van het recht op leven dat getuigen en hun gezinsleden, met inbegrip van kinderen, genieten uit hoofde van artikel 2 EVRM. Dat blijkt uit het volgende voorbeeld.

Voorbeeld: *R.R. e.a. tegen Hongarije*⁷⁴⁰ betreft een gevangene die tijdens een openbare rechtszitting een getuigenis aflegde over zijn betrokkenheid bij drugshandel en die samen met zijn vrouw en kinderen in het officiële getuigenbeschermingsprogramma was geplaatst wegens vergeldingsgevaar. Toen de autoriteiten ontdekten dat de gevangene nog steeds contacten onderhield met het criminele milieu, werden hij en zijn gezin uit het getuigenbeschermingsprogramma gezet wegens schending van de voorwaarden. Op basis van artikel 2 EVRM beweerden de gezinsleden dat hun leven door de uitsluiting van het getuigenbeschermingsprogramma gevaar liep: zij vreesden voor vergelding door de maffia. Het Hof stelde vast dat de levens van de verzoekers gevaar liepen toen de maatregel werd ingesteld, gelet op hun opname in het getuigenprogramma en de samenwerking van de vader met de autoriteiten. Aangezien de beëindiging van hun bescherming door het programma niet werd gemotiveerd door een

740 EHRM, *R.R. e.a. tegen Hongarije*, nr. 19400/11, 4 december 2012.

vermindering van het risico, maar door een schending van de voorwaarden, vond het Hof dat de autoriteiten niet hadden bewezen dat het risico niet langer bestond. Bovendien was het niet onredelijk om te veronderstellen dat de intrekking van de fictieve identiteit van het gezin ervoor zorgde dat eenieder die het gezin schade wilde berokkenen, hun identiteit en verblijfplaats zou kunnen achterhalen. Op die manier stelde de overheid het gezin mogelijk bloot aan levensgevaarlijke omstandigheden, hetgeen in strijd is met artikel 2 EVRM.

Voorbeeld: de zaak *X e.a. tegen Bulgarije* betrof beschuldigingen van seksueel misbruik van kinderen in een weeshuis. Met betrekking tot het procedurele gedeelte oordeelde het Hof dat de Bulgaarse autoriteiten hun procedurele verplichting uit hoofde van artikel 3 EVRM niet waren nagekomen, op grond waarvan de autoriteiten een doeltreffend onderzoek moeten instellen naar vermeende beweringen van foltering of onmenselijke of vernederende behandeling.⁷⁴¹ Hoewel de Bulgaarse autoriteiten een aantal onderzoeksmaatregelen hadden getroffen, stelde het Hof vast dat deze niet voldeden aan het vereiste niveau van "doeltreffendheid". Een van de redenen hiervoor was dat er geen stappen werden ondernomen om de slachtoffers bij het onderzoek te betrekken. Bij zijn uitlegging van artikel 3 heeft het Hof rekening gehouden met andere toepasselijke internationale instrumenten en met name met het Verdrag van Lanzarote.

Artikel 31 van het Verdrag van Lanzarote geeft aan welke algemene beschermingsmaatregelen de lidstaten moeten nemen om de rechten en belangen van slachtoffers te beschermen, met inbegrip van hun bijzondere behoeften als getuigen, tijdens alle fasen van het onderzoek en de strafrechtelijke procedure (artikel 31, lid 1). Deze maatregelen omvatten voorlichting over hun rechten als slachtoffers, de beschikbaarheid van diensten en de algemene voortgang van het onderzoek of de procedure, de bescherming van hun privacy en veiligheid (met inbegrip van informatie over de vrijlating van de vervolgte of veroordeelde persoon) en het voorkomen van contact tussen slachtoffers en daders in gerechtsgebouwen en de gebouwen van rechtshandavingsinstanties. Bovendien bepaalt artikel 31 dat slachtoffers toegang moeten hebben tot rechtsbijstand (artikel 31, lid 3). De verstrekte informatie moet worden

⁷⁴¹ EHRM, *X e.a. tegen Bulgarije*, nr. 22457/16, 2 februari 2021, punten 192 en 228; zie ook afdeling 7.1.1.

aangepast aan de leeftijd en het rijpheid van kinderen en moet in een taal zijn gesteld die zij begrijpen (artikel 31, lid 6).

De *RvE-richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*⁷⁴² besteden ook aandacht aan de bescherming van minderjarige slachtoffers en getuigen, met name wanneer zij in een gerechtelijke procedure getuigenis afleggen. De richtsnoeren roepen de lidstaten op om “[a]lles [...] in het werk [te stellen] om kinderen in een voor hen zo prettig mogelijke omgeving en onder optimale omstandigheden te laten getuigen, rekening houdend met hun leeftijd, rijpheid en bevattingvermogen en eventuele communicatieproblemen die zij kunnen ondervinden”.⁷⁴³ Hiertoe moeten daarvoor opgeleide deskundigen worden ingezet en moet bijvoorbeeld het afleggen van verklaringen met behulp van audiovisuele middelen worden bevorderd. Kinderen moeten daarnaast in strafzaken kunnen getuigen zonder dat de vermeende dader aanwezig is. De richtsnoeren erkennen voorts dat bij deze kindvriendelijke aanpak het recht van andere partijen om de inhoud van de verklaringen van kinderen te betwisten, moet worden geëerbiedigd. Bovendien bepalen de richtsnoeren dat de privacy en het familie- en gezinsleven van minderjarige getuigen moeten worden beschermd (hoofdstuk IV, deel A, punt 9) en dat de procedure bij voorkeur achter gesloten deuren wordt gehouden.

In het internationaal recht is de noodzaak om minderjarige slachtoffers te beschermen uitdrukkelijk erkend in artikel 39 *VRK*. Dit artikel bepaalt dat de staten die partij zijn, alle passende maatregelen moeten nemen ter bevordering van het lichamelijk en geestelijk herstel en de herintegratie in de maatschappij van minderjarige slachtoffers. Het herstel en de herintegratie moeten plaatsvinden in een omgeving die bevorderlijk is voor de gezondheid, het zelfrespect en de waardigheid van het kind.

Voorts zij opgemerkt dat de VN de *Richtsnoeren voor de rechtspleging inzake minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven* heeft aangenomen.⁷⁴⁴ Deze richtsnoeren roepen ertoe op om minderjarige slachtoffers en getuigen

742 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010; zie ook EU, FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 mei 2015.

743 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010, punt 64.

744 Economische en Sociale Raad van de VN, Resolutie 2005/20, *Richtsnoeren voor de rechtspleging inzake minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven*, 22 juli 2005.

te behandelen op een “kindvriendelijke manier”, “volgens een aanpak waarbij het recht van het kind op bescherming wordt geëerbiedigd en waarbij rekening wordt gehouden met de persoonlijke behoeften en meningen van het kind”.⁷⁴⁵ De richtsnoeren verschaffen een zeer uitvoerige leidraad voor de tenuitvoerlegging hiervan. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft ook in zijn algemene opmerking onderstreept hoe belangrijk deze VN-richtsnoeren zijn in het kader van artikel 12 VRK (het recht om te worden gehoord).⁷⁴⁶ Volgens het Comité moet het kind dat slachtoffer en/of getuige is van een misdrijf in de gelegenheid worden gesteld om zijn/haar recht op vrije meningsuiting ten volle uit te oefenen, hetgeen “met name [betekent] dat alles in het werk moet worden gesteld om jeugdige slachtoffers en/of jeugdige getuigen te vragen naar relevante zaken die betrekking hebben op de zaak en vrijuit en op hun eigen wijze te spreken over hun opvattingen en zorgen over hun betrokkenheid bij de gerechtelijke procedure”.⁷⁴⁷ Het Comité stelt ook dat “[h]et recht van een kind dat slachtoffer en/of getuige is, [...] gekoppeld is aan het recht te worden geïnformeerd over zaken als beschikbare gezondheidszorg, psychologische en maatschappelijke diensten, de rol van een kind dat slachtoffer en/of getuige is, de manier waarop het “verhoor” wordt uitgevoerd, bestaande voorzieningen voor kinderen die een klacht indienen en deelnemen aan onderzoeken en gerechtelijke procedures, de plaats en het tijdstip van het horen, de beschikbaarheid van bescherming, de mogelijkheden voor schadevergoeding en voor beroep”.⁷⁴⁸

745 *Ibid.*, punt 9, punt d).

746 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *Algemene opmerking nr. 12 (2009) over het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, punten 62 tot en met 64; Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2019), *Algemene opmerking nr. 24 (2019) over kinderrechten in het jeugdstrafrechtstelsel*, CRC/C/GC/24, 18 september 2019.

747 Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2019), *Algemene opmerking nr. 24 (2019) over kinderrechten in het jeugdstrafrechtstelsel*, CRC/C/GC/24, 18 september 2019, punt 63.

748 *Ibid.*, punt 64.

Aanbevolen literatuur

Hoofdstuk 1

Inleiding op het Europese recht inzake kinderrechten: context en basisbeginselen

Raad van Europa (2016), [Strategie inzake handicaps 2017-2023](#), 30 november 2016.

Raad van Europa (2018), [Strategie voor terrorismebestrijding \(2018-2022\)](#), CM (2018) 86-addfinal, 4 juli 2018.

Raad van Europa (2018), [Strategie voor gendergelijkheid 2018-2023](#), 7 maart 2018.

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2022), [Strategie van de Raad van Europa voor de rechten van het kind \(2022-2027\)](#), 23 februari 2022.

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2020), [Strategisch actieplan van de Raad van Europa voor de insluiting van Roma en Travellers \(2020-2025\)](#), CM(2019) 161 final, 22 januari 2020.

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2020), [Strategie voor de jeugdsector 2030](#), CM/Res (2020) 2, 22 januari 2020.

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2021), [Actieplan voor de bescherming van kwetsbare personen in de context van migratie en asiel in Europa \(2021-2025\)](#), CM (2021) 67, 5 mei 2021.

Comité voor bio-ethiek van de Raad van Europa (DH-BIO) (2019), *Strategisch actieplan inzake mensenrechten en technologieën in de biogeneeskunde (2020-2025)*, CM (2019) 198, 18 december 2019.

ECSR (2018), *Digest of the case law of the European Committee of Social Rights*, december 2018.

EU, Raad van de Europese Unie (2021), *Aanbeveling (EU) 2021/1004 van de Raad tot instelling van een Europese kindergarantie* (PB L 233 van 22.6.2021).

EU, Europese Commissie (2012), *Europese strategie voor een beter internet voor kinderen* (COM(2012) 196 final), 2 mei 2012.

EU, Europese Commissie (2021), *De EU-strategie voor de rechten van het kind*, 2021.

EU, Europees Parlement, Raad van de Europese Unie, Europese Commissie (2007), *Toelichtingen bij het Handvest van de grondrechten* (PB C 303 van 14.12.2007).

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxemburg, Bureau voor publicaties van de Europese Unie (Publicatiebureau), oktober 2010.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2007), *Law reform and the implementation of the convention on the rights of the child*, december 2007.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *Championing children's rights: A global study of independent human rights institutions for children*, oktober 2012.

Verenigde Naties, Comité voor de rechten van het kind (2009), *Algemene opmerking nr. 12 (2009) over het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *Algemene opmerking nr. 14 (2013) over het recht van het kind om zijn of haar belang een eerste overweging te laten vormen (artikel 3, punt 1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013.

Hoofdstuk 2

Burgerlijke rechten en vrijheden

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kind-vriendelijke justitie*, 17 november 2010.

Raad van Europa (2016), *Child participation assessment tool*, maart 2016.

Raad van Europa (2019), *Media regulatory authorities and protection of minors*, Straatsburg, het publicatiebureau van de Raad van Europa, 10 april 2019.

Raad van Europa (2020), *Listen – act – change – Council of Europe handbook on children’s participation for professionals working for and with children*, oktober 2020.

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau, 4 november 2010.

FRA (2014), *Child-friendly justice: Key terms*, Luxemburg, Publicatiebureau, 29 september 2014.

FRA en EHRM (2018), *Handboek over het Europese non-discriminatierecht*, Luxemburg, Publicatiebureau, 21 maart 2018.

Hoofdstuk 3

Gelijkheid en non-discriminatie

Raad van Europa (2014), *Lgbti-kinderen hebben recht op veiligheid en gelijkheid*, commentaar inzake mensenrechten van de Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa, 2 oktober 2014.

Raad van Europa, Adviescommissie inzake het FCNM (2006), *Commentaar over onderwijs in het kader van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden*, ACFC/25DOC(2006)002, 2 maart 2006.

EU, Europese Commissie (2020), *Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma* (COM(2020) 620 final), 7 oktober 2020.

EU, Europese Commissie (2020), *Een Unie van gelijkheid: Strategie voor gelijkheid van lhbtqi'ers 2020-2025* (COM(2020) 698 final), 12 november 2020.

EU, Europese Commissie (2021), *Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad over de toepassing van Richtlijn 2000/43/EG van de Raad houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming ("richtlijn rassengelijkheid") en van Richtlijn 2000/78/EG van de Raad tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep ("richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep")* (COM(2021) 139 final), 19 maart 2021.

Europees Netwerk van onafhankelijke deskundigen op het gebied van non-discriminatie, O'Dempsey, D. en Beale, A. (2011), *Age and employment*, Luxemburg, Publicatiebureau, 17 november 2011.

FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau, 11 oktober 2011.

FRA (2016), *Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie: Roma – Geselecteerde resultaten*, Luxemburg, Publicatiebureau, 29 november 2016.

FRA (2017), *Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie – Belangrijkste resultaten*, Luxemburg, Publicatiebureau, 6 december 2017.

FRA (2020), *A long way to go for LGBTI equality*, Luxemburg, Publicatiebureau, 14 mei 2020.

FRA en EHRM (2018), *Handboek over het Europese non-discriminatierecht*, Luxemburg, Publicatiebureau, 21 maart 2018.

Hoofdstuk 4

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit

Raad van Europa (2015), *Human rights and intersex people*, issuepaper gepubliceerd door de Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa, 2015.

FRA (2015), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Wenen, 12 mei 2015.

Hoofdstuk 5

Familie- en gezinsleven

FRA (2014), *Voogdij over kinderen die van ouderlijke zorg verstoken zijn – Handboek voor de versterking van voogdijstelsels om te voorzien in de specifieke behoeften van minderjarige slachtoffers van mensenhandel*, Luxemburg, Publicatiebureau, 30 juni 2014.

Hoofdstuk 6

Alternatieven voor gezinszorg en adoptie

Raad van Europa (2013), *Securing children's rights – A guide for professionals working in alternative care*, december 2013.

EU, Europees Parlement, EPRS, afdeling Europese toegevoegde waarde (2016), *Cross-border recognition of adoptions – European added value assessment*, 30 november 2016.

Europees netwerk voor voogdijinstellingen (2011), *Care for unaccompanied minors: Minimum standards, risk factors and recommendations for practitioners*, Guardianship in practice, eindverslag, Utrecht, oktober 2011.

FRA (2014), *Voogdij over kinderen die van ouderlijke zorg verstoken zijn – Handboek voor de versterking van voogdijstelsels om te voorzien in de specifieke behoeften van minderjarige slachtoffers van mensenhandel*, Luxemburg, Publicatiebureau, 30 juni 2014.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *Algemene opmerking nr. 7 (2005): tenuitvoerlegging van de rechten van het kind in de vroege kinderyears*, CRC/C/GC/7/Rev. 1, 20 september 2006.

Verenigde Naties, Algemene Vergadering (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, VN doc. A/RES/64/142, 24 februari 2010.

Verenigde Naties, Mensenrechtenraad (2009), *United Nations guidelines for the alternative care of children*, VN doc. A/HRC/11/L.13, 15 juni 2009.

Hoofdstuk 7

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting

Raad van Europa (2005), *Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel*, CETS nr. 197, 16 mei 2005.

Raad van Europa (2018), *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe*, november 2018.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2017), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 mei 2017.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2017), *Special report: Protecting children affected by the refugee crisis from sexual exploitation and sexual abuse*, 3 maart 2017.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies*, 31 januari 2018.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2019), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children*, 6 juni 2019.

EU (2020), *EU-strategie inzake de rechten van slachtoffers (2020-2025)* (COM(2020) 258 final), 24 juni 2020.

EU, Europese Commissie (2020), *De EU-strategie voor de rechten van het kind en de Europese kindergarantie*, mei 2020.

EU, Europese Commissie (2021), *EU-strategie voor de bestrijding van mensenhandel 2021-2025* (COM(2021) 171), 14 april 2021.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luxemburg, Publicatiebureau, 7 juli 2009.

FRA (2015), *Severe labour exploitation: Workers moving within or into the European Union – States' obligations and victims' rights*, Luxemburg, Publicatiebureau, 2 juni 2015.

FRA (2015), *Geweld tegen kinderen met een handicap: wetgeving, beleid en programma's in de EU*, Luxemburg, Publicatiebureau, 2 december 2015.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

UNICEF en WHO (2020), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home*, 1 mei 2020.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *Algemene opmerking nr. 12 (2009): het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2011), *Algemene opmerking nr. 13 (2011): het recht van het kind op vrijwaring van alle vormen van geweld*, CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

Hoofdstuk 8

Economische, sociale en culturele rechten en een toereikende levensstandaard

Raad van Europa (2019), *Protecting the child from poverty: The role of rights in the Council of Europe*, Straatsburg, Publicatiebureau, 14 november 2019.

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Richtlijn voor kindvriendelijke gezondheidszorg*, 21 september 2011.

Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2016), *Resolutie 2139 (2016), Toegang tot gezondheidszorg voor alle kinderen in Europa*, 25 november 2016.

Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2019), *Resolutie 2284 (2019), Aanpak van de gezondheidsbehoeften van adolescenten in Europa*, 24 mei 2019.

EU, Europese Commissie (2020), *Feasibility study for a child guarantee, Final Report*, maart 2020.

FRA (2018), *Combating child poverty: An issue of fundamental rights*, Luxemburg, Publicatiebureau, 17 oktober 2018.

Hoofdstuk 9

Migratie en asiel

Raad van Europa (2017), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration*, september 2017.

Raad van Europa (2018), *How to convey child-friendly information to children in migration: A handbook for frontline professionals*, Strasbourg, het publicatiebureau van de Raad van Europa, december 2018.

Raad van Europa (2018), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)*, 7 december 2017

Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken (2018), *Praktische gids over leeftijdsbeoordeling*, tweede editie, Luxemburg, Publicatiebureau.

Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken (2021), *Age assessment practices in EU+ countries: Updated findings*, Luxemburg, Publicatiebureau, juli 2021.

Europees Parlement, Commissie burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken (2013), *Verslag over de situatie van niet-begeleide minderjarigen in de EU*, 2012/2263(INI), 26 augustus 2013.

Eurydice, Europese Commissie (DG Onderwijs en Cultuur) (2009), *Integrating immigrant children into schools in Europe*, april 2009.

FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau, 7 december 2010.

FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau, 7 april 2017.

FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau, 11 oktober 2011.

FRA (2017), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants*, Luxemburg, Publicatiebureau, 15 maart 2017.

FRA (2019), *Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges*, Luxemburg, Publicatiebureau, 19 november 2019.

FRA (2020), *Relocating unaccompanied children: Applying good practices to future schemes*, Luxemburg, Publicatiebureau, 11 mei 2020.

FRA en EHRM (2020), *Handboek Europees recht op het gebied van asiel, grenzen en immigratie*, Luxemburg, Publicatiebureau, 17 december 2020.

Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (2018), *The "essential right" to family unity of refugees and others in need of international protection in the context of family reunification*, Legal and Protection Policy Research Series, Genève, Division of International Protection, januari 2018.

Verenigde Naties (2019), *Gezamenlijke algemene opmerking nr. 3 (2017) van het Comité voor de bescherming van de rechten van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden en nr. 22 (2017) van het Comité voor de Rechten van het Kind over de algemene beginselen betreffende kinderrechten in de context van internationale migratie*, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 november 2017.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2005), *Algemene opmerking nr. 6 (2005): behandeling van niet-begeleide en van hun familie gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst*, CRC/GC/2005/61, 1 september 2005.

Hoofdstuk 10

Persoonsgegevens en consumentenbescherming

Raad van Europa, Raadgevend Comité van het Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens (Verdrag 108) (2019), *Children's data protection in education systems: Challenges and possible remedies*, 11 september 2019.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 mei 2017.

Raad van Europa, Lanzarote-comité (2018), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*, Aanbeveling CM/Rec(2018)7, september 2018.

Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa (2019), *Unboxing artificial intelligence: 10 steps to protect human rights*, 14 mei 2019.

FRA (2018), *Handboek Europese gegevensbeschermingswetgeving – Editie 2018*, Luxemburg, Publicatiebureau, 25 mei 2018.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2021), *Algemene opmerking nr. 25 (2021) over de rechten van het kind in relatie tot de digitale wereld*, CRC/C/GC/25, 24 maart 2021.

Hoofdstuk 11

De rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve (niet-gerechtelijke) procedures

Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kind-vriendelijke justitie*, 17 november 2010.

EU, Europese Commissie (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau, 16 april 2014.

FRA (2014), *Geweld tegen vrouwen: een Europese enquête, Resultaten in het kort*, Luxemburg, Publicatiebureau, 5 maart 2014.

FRA (2014), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luxemburg, Publicatiebureau, 12 januari 2015.

FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau, 5 mei 2015.

FRA (2017), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau, 22 februari 2017.

FRA (2018), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU*, Luxemburg, Publicatiebureau, 25 april 2018.

FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice*, Luxemburg, Publicatiebureau, 25 april 2018.

FRA en ECHR (2016), *Handboek betreffende Europese wetgeving inzake de toegang tot het recht*, Luxemburg, Publicatiebureau, 22 juni 2016.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), *Algemene opmerking nr. 10 (2007): over de rechten van kinderen in de jeugdrechtspraak*, CRC/C/GC/10, 25 april 2007.

Verenigde Naties, Comité voor de Rechten van het Kind (2019), *Algemene opmerking nr. 24 (2019): rechten van het kind in de jeugdrechtspraak*, CRC/C/GC/24, 18 september 2019.

Jurisprudentie

Jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie

<i>A en S tegen Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , zaak C-550/16, 12 april 2018.....	222, 234
<i>Alfredo Rendón Marín tegen Administración del Estado</i> , zaak C-165/14, 13 september 2016.....	86, 97
<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF)</i> (zaak C-468/10) en <i>Federación de Comercio Electrónico y Marketing</i> <i>Directo (FECEMD)</i> (zaak C-469/10) tegen <i>Administración del Estado</i> , gevoegde zaken C-468/10 en C-469/10, 24 november 2011	256
<i>A tegen B</i> , zaak C-262/21 PPU, 2 augustus 2021	100, 122
<i>Barbara Mercredi tegen Richard Chaffe</i> , zaak C-497/10 PPU, 22 december 2010	98, 108, 110
<i>Baumbast en R tegen Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-413/99, 17 september 2002	189, 201, 244
<i>B. M. M.</i> (zaak C-133/19 en zaak C-136/19), <i>B. S.</i> (zaak C-133/19), <i>B. M.</i> (zaak C-136/19), <i>B. M. O.</i> (zaak C-137/19) tegen <i>Belgische Staat</i> , gevoegde zaken C-133/19, C-136/19 en C-137/19, 16 juli 2020.....	234
<i>Carlos Garcia Avello tegen Belgische Staat</i> , zaak C-148/02, 2 oktober 2003.....	87
<i>Costa tegen ENEL</i> , zaak 6/64, 15 juli 1964.....	82, 195
<i>Donato Casagrande tegen Landeshauptstadt München</i> , zaak C-9/74, 3 juli 1974.....	189, 200
<i>Doris Povse tegen Mauro Alpago</i> , zaak C-211/10 PPU, 1 juli 2010	120
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG</i> , zaak C-244/06, 14 februari 2008	15, 34, 252, 262

<i>E. tegen B.</i> , zaak C-436/13, 1 oktober 2014	109
<i>Europees Parlement tegen Raad van de Europese Unie</i> , zaak C-540/03, 27 juni 2006	37
<i>Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , zaak C-34/09, 8 maart 2011	86, 96, 245
<i>Health Service Executive tegen S.C. en A.C.</i> , zaak C-92/12 PPU, 26 april 2012	134
<i>Janko Rottmann tegen Freistaat Bayern</i> , zaak C-135/08, 2 maart 2010	97
<i>Jasna Detiček tegen Maurizio Sgueglia</i> , zaak C-403/09 PPU, 23 december 2009	109
<i>J. McB. tegen L.E.</i> , zaak C-400/10 PPU, 5 oktober 2010	101
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen</i> , zaak C-4/73, 14 mei 1974	34
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz</i> , zaak C-491/10 PPU, 22 december 2010	36, 51, 120, 121
<i>K.A. e.a. tegen Belgische Staat</i> , zaak C-82/16, 8 mei 2018	95
<i>Konstantinos Maïstrellis tegen Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaionaton</i> , zaak C-222/14, 16 juli 2015	217
<i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-200/02, 19 oktober 2004	60, 73, 96
<i>London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-310/08, 23 februari 2010	201, 244
<i>LW tegen Bundesrepublik Deutschland</i> , zaak C-91/20, 9 november 2021	221, 228
<i>María Martínez Sala tegen Freistaat Bayern</i> , zaak C-85/96, 12 mei 1998	217
<i>Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-480/08, 23 februari 2010	201, 244
<i>M.A. tegen Belgische Staat</i> , zaak C-112/20, 11 maart 2021	17, 34, 36, 222, 245
<i>M.J.E. Bernini tegen Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , zaak C-3/90, 26 februari 1992	200
<i>Murat Dereci e.a. tegen Bundesministerium für Inneres</i> , zaak C-256/11, 15 november 2011	245
<i>Neli Valcheva tegen Georgios Babanarakis</i> , zaak C-335/17, 12 april 2018	100, 111
<i>OL tegen PQ</i> , zaak C-111/17 PPU, 8 juni 2017	98, 120
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , zaak C-36/02, 14 oktober 2004	254, 264

<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie tegen Salah Al Chodor e.a.</i> , zaak C-528/15, 15 maart 2017.....	222, 239,
<i>Productores de Música de España (Promusicae) tegen Telefónica de España SAU</i> [GK], zaak C-275/06, 29 januari 2008.....	256
<i>S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law</i> , zaak C-303/06, 17 juli 2008.....	61, 61, 76, 76
<i>Secretary of State for the Home Department tegen CS</i> , zaak C-304/14, 13 september 2016.....	95
<i>SM tegen Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , zaak C-129/18, 26 februari 2019.....	99, 221, 226
<i>Stadt Wuppertal tegen Maria Elisabeth Bauer en Volker Willmeroth tegen Martina Broßonn</i> , gevoegde zaken C-569/16 en C-570/16, 6 november 2018.....	193
<i>Stefan Grunkin en Dorothee Regina Paul</i> [GK], zaak C-353/06, 14 oktober 2008.....	87
<i>Strafzaak tegen Maria Pupino</i> [GK], zaak C-105/03, 16 juni 2005.....	272, 294, 294
<i>Strafzaak tegen X</i> , zaak C-507/10, 21 december 2011.....	294
<i>The Queen, op verzoek van MA e.a., tegen Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-648/11, 6 juni 2013.....	223, 247
<i>Tjebbes e.a. tegen Minister van Buitenlandse Zaken</i> , zaak C-221/17, 12 maart 2019.....	86, 96
<i>TQ tegen Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , zaak C-441/19, 14 januari 2021.....	223, 246, 247
<i>Yoshikazu Iida tegen Stadt Ulm</i> , zaak C-40/11, 8 november 2012.....	245
<i>Zoi Chatzi tegen Ypourgos Oikonomikon</i> , zaak C-149/10, 16 september 2010.....	217
<i>Z tegen A Government Department en The Board of Management of a Community School</i> [GK], zaak C-363/12, 18 maart 2014.....	75
<i>Zubair Haqbin tegen Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i> , zaak C-233/18, 12 november 2019.....	191, 212

Jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

<i>Abdi Ibrahim tegen Noorwegen</i> , nr. 15379/16, 17 december 2019.....	142
<i>A.B. e.a. tegen Frankrijk</i> , nr. 11593/12, 12 juli 2016.....	241
<i>Ádám e.a. tegen Roemenië</i> , nr. 81114/17, 13 oktober 2020.....	60, 70
<i>Adamkiewicz tegen Polen</i> , nr. 54729/00, 2 maart 2010.....	275
<i>Adžić tegen Kroatië</i> , nr. 22643/14, 12 maart 2015.....	125

<i>A en B tegen Kroatië</i> , nr. 7144/15, 20 juni 2019	165
<i>A.H. e.a. tegen Rusland</i> , nrs. 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 en 42403/13, 17 januari 2017	128, 145
<i>Airey tegen Ierland</i> , nr. 6289/73, 9 oktober 1979	192
<i>A.I. tegen Italië</i> , nr. 70896/17, 1 april 2021	100, 112
<i>Ali tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 40385/06, 11 januari 2011	196
<i>A.L. tegen Finland</i> , nr. 23220/04, 27 januari 2009	295
<i>A.M. e.a. tegen Frankrijk</i> , nr. 24587/12, 12 juli 2016	222, 240
<i>A.M. e.a. tegen Rusland</i> , nr. 47220/19, 6 juni 2021	81, 100, 114
<i>A.M.M. tegen Roemenië</i> , nr. 2151/10, 14 februari 2012	92
<i>Anayo tegen Duitsland</i> , nr. 20578/07, 21 december 2010	112
<i>Anguelova tegen Bulgarije</i> , nr. 38361/97, 13 juni 2002	291
<i>A.R. en L.R. tegen Zwitserland</i> , nr. 22338/15, 19 december 2017	150, 166, 197
<i>Assem Hassan Ali tegen Denemarken</i> , nr. 25593/14, 23 oktober 2018	248
<i>Assenov e.a. tegen Bulgarije</i> , nr. 24760/94, 28 oktober 1998	156
<i>A.Ş. tegen Turkije</i> , nr. 58271/10, 13 september 2016	148, 163
<i>Avilkina e.a. tegen Rusland</i> , nr. 1585/09, 6 juni 2013	253, 260
<i>Bah tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 56328/07, 27 september 2011	191, 213
<i>Bajsultanov tegen Oostenrijk</i> , nr. 54131/10, 12 juni 2012	236
<i>Bayev e.a. tegen Rusland</i> , nr. 67667/09, 20 juni 2017	61, 80, 81, 197
<i>B.B. en F.B. tegen Duitsland</i> , nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013	127, 136, 137
<i>Bilalova e.a. tegen Polen</i> , nr. 23685/14, 26 maart 2020	239
<i>Bistieva e.a. tegen Polen</i> , nr. 75157/14, 10 april 2018	222, 241
<i>Blokhin tegen Rusland</i> , nr. 47152/06, 23 maart 2016	272, 287
<i>Bocos-Cuesta tegen Nederland</i> , nr. 54789/00, 10 november 2005	295
<i>Bogonosovy tegen Rusland</i> , nr. 38201/16, 5 maart 2019	100, 115
<i>Bouamar tegen België</i> , nr. 9106/80, 29 februari 1988	61, 82, 272, 287, 288
<i>Boultif tegen Zwitserland</i> , nr. 54273/00, 2 augustus 2001	248
<i>B. tegen Roemenië (nr. 2)</i> , nr. 1285/03, 19 februari 2013	127, 136, 137
<i>Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982	150, 159
<i>Çam tegen Turkije</i> , nr. 51500/08, 23 februari 2016	61, 77

<i>Canonne tegen Frankrijk</i> , nr. 22037/13, 25 juni 2015.....	91
<i>Catan e.a. tegen Moldavië en Rusland</i> [GK], nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012.....	60, 70, 198
<i>C en E tegen Frankrijk</i> , nrs. 1462/18 en 17348/18, 12 december 2019.....	93
<i>Centre for Legal Resources, namens Valentin Câmpeanu, tegen Roemenië</i> [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014.....	151, 183, 190, 206
<i>Christian Democratic People's Party tegen Moldavië</i> , nr. 28793/02, 14 februari 2006.....	42, 57
<i>Cînta tegen Roemenië</i> , nr. 3891/19, 18 februari 2020.....	77
<i>C.N. en V. tegen Frankrijk</i> , nr. 67724/09, 11 oktober 2012.....	150, 172, 173
<i>C.N. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 4239/08, 13 november 2012.....	172
<i>Connors tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 66746/01, 27 mei 2004.....	213
<i>Copland tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 62617/00, 3 april 2007.....	259
<i>Çoşelav tegen Turkije</i> , nr. 1413/07, 9 oktober 2012.....	24, 272, 291
<i>Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 13134/87, 25 maart 1993.....	150, 155, 159
<i>C.P. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 300/11, 6 september 2016.....	196
<i>C tegen Kroatië</i> , nr. 80117/17, 8 oktober 2020.....	23, 53
<i>Cusan en Fazzo tegen Italië</i> , nr. 77/07, 7 januari 2014.....	88, 89
<i>Darby tegen Zweden</i> , nr. 11581/85, 23 oktober 1990.....	44
<i>D.G. tegen Ierland</i> , nr. 39474/98, 16 mei 2002.....	61, 82, 272, 288
<i>D.H. e.a. tegen Tsjechië</i> [GK], nr. 57325/00, 13 november 2007.....	60, 69
<i>Dinç en Çakır tegen Turkije</i> , nr. 66066/09, 9 juli 2013.....	286
<i>Dogru tegen Frankrijk</i> , nr. 27058/05, 4 december 2008.....	41, 44
<i>Doorson tegen Nederland</i> , nr. 20524/92, 26 maart 1996.....	295
<i>D tegen Frankrijk</i> , nr. 11288/18, 16 juli 2020.....	94
<i>Dupin tegen Frankrijk</i> , nr. 2282/17, 18 december 2018.....	77
<i>E.B. tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 43546/02, 22 januari 2008.....	128, 144
<i>Eriksson tegen Zweden</i> , nr. 11373/85, 22 juni 1989.....	138
<i>Fabris tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 16574/08, 7 februari 2013.....	61, 82, 83, 83
<i>Folgerø e.a. tegen Noorwegen</i> [GK], nr. 15472/02, 29 juni 2007.....	46, 196
<i>F.O. tegen Kroatië</i> , nr. 29555/13, 28 april 2021.....	150, 159, 159
<i>Gard e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 39793/17, 27 juni 2017.....	208
<i>Gas en Dubois tegen Frankrijk</i> , nr. 25951/07, 29 maart 2012.....	128, 145
<i>Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 10454/83, 7 juli 1989.....	42, 50, 90
<i>Genovese tegen Malta</i> , nr. 53124/09, 11 oktober 2011.....	86, 98

<i>Glass tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 61827/00, 9 maart 2004	190, 206
<i>G.L. tegen Italië</i> , nr. 59751/15, 10 september 2020	61, 77
<i>Grzelak tegen Polen</i> , nr. 7710/02, 15 juni 2010	41, 44, 196
<i>Guberina tegen Kroatië</i> , nr. 23682/13, 22 maart 2016.....	77
<i>Guillot tegen Frankrijk</i> , nr. 22500/93, 24 oktober 1993.....	88, 88, 88
<i>Gül tegen Zwitserland</i> , nr. 23218/94, 19 februari 1996.....	222, 236
<i>Güveç tegen Turkije</i> , nr. 70337/01, 20 januari 2009.....	24, 272, 286, 289, 289, 290
<i>H.A. e.a. tegen Griekenland</i> , nr. 19951/16, 28 februari 2019.....	239
<i>Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 5493/72, 7 december 1976	42, 49
<i>Harroudj tegen Frankrijk</i> , nr. 43631/09, 4 oktober 2012.....	35, 128, 146
<i>Hasan en Eylem Zengin tegen Turkije</i> , nr. 1448/04, 9 oktober 2007	46
<i>Havelka e.a. tegen Tsjechië</i> , nr. 23499/06, 21 juni 2007.....	214
<i>Hoholm tegen Slowakije</i> , nr. 35632/13, 13 januari 2015	125
<i>Horych tegen Polen</i> , nr. 13621/08, 17 april 2012.....	100, 116
<i>H.Y. en Hü.Y. tegen Turkije</i> , nr. 40262/98, 6 oktober 2005.....	291
<i>I.C. tegen Roemenië</i> , nr. 36934/08, 24 mei 2016.....	151, 185
<i>Idalov tegen Rusland</i> , nr. 5826/03, 22 mei 2012.....	285
<i>Iglesias Casarrubios en Cantalapedra Iglesias tegen Spanje</i> , nr. 23298/12, 11 oktober 2016	53
<i>Ignaccolo-Zenide tegen Roemenië</i> , nr. 31679/96, 25 januari 2000	103
<i>Iliya Petrov tegen Bulgarije</i> , nr. 19202/03, 24 april 2012	190, 205
<i>Jansen tegen Noorwegen</i> , nr. 2822/16, 6 september 2018	128, 139
<i>Jeunesse tegen Nederland</i> [GK], nr. 12738/10, 3 oktober 2014	222, 236
<i>J.M. tegen Denemarken</i> , nr. 34421/09, 13 november 2012.....	286
<i>Johansson tegen Finland</i> , nr. 10163/02, 6 september 2007	85, 88, 88
<i>K.A. tegen Finland</i> , nr. 27751/95, 14 januari 2003.....	133
<i>Kayak tegen Turkije</i> , nr. 60444/08, 10 juli 2012.....	149, 155
<i>Kearns tegen Frankrijk</i> , nr. 35991/04, 10 januari 2008.....	128, 143
<i>K. en T. tegen Finland</i> [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001.....	104, 111, 112
<i>Kervanci tegen Frankrijk</i> , nr. 31645/04, 4 december 2008.....	41, 44
<i>Khan tegen Frankrijk</i> , nr. 12267/16, 28 februari 2019.....	191, 214
<i>Khoroshenko tegen Rusland</i> , nr. 41418/04, 30 juni 2015	100, 116
<i>Kjeldsen, Busk Madsen en Pedersen tegen Denemarken</i> , nrs. 5095/71, 5920/72 en 5926/72, 7 december 1976.....	46

<i>K.J. tegen Polen</i> , nr. 30813/14, 1 maart 2016	125
<i>Klass e.a. tegen Duitsland</i> , nr. 5029/71, 6 september 1978.....	260
<i>Klerks tegen Nederland</i> , nr. 25212/94, 4 juli 1995.....	76
<i>Konstantin Markin tegen Rusland</i> [GK], nr. 30078/06, 22 maart 2012	191, 218
<i>Kontrová tegen Slowakije</i> , nr. 7510/04, 31 mei 2007	150, 168
<i>Korneykova tegen Oekraïne</i> , nr. 39884/05, 19 januari 2012	286
<i>Kovač tegen Kroatië</i> , nr. 503/05, 12 juli 2007	272, 295, 296
<i>Krušković tegen Kroatië</i> , nr. 46185/08, 21 juni 2011.....	92
<i>Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland</i> , nr. 6110/03, 3 maart 2011	286, 289
<i>Kurt tegen Oostenrijk</i> , nr. 62903/15, 15 juni 2021.....	150, 167
<i>Labassee tegen Frankrijk</i> , nr. 65941/11, 26 juni 2014.....	93
<i>Ladent tegen Polen</i> , nr. 11036/03, 18 maart 2008.....	286
<i>Latifa Benamar e.a. tegen Nederland</i> , nr. 43786/04, 5 april 2005	234
<i>Lautsi e.a. tegen Italië</i> [GK], nr. 30814/06, 18 maart 2011.....	41, 46, 46
<i>Lavida e.a. tegen Griekenland</i> , nr. 7973/10, 30 mei 2013.....	68
<i>Leander tegen Zweden</i> , nr. 9248/81, 26 maart 1987	260
<i>Maaouia tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 39652/98, 5 oktober 2000.....	250
<i>M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nrs. 45901/05 en 40146/06, 23 maart 2010.....	190, 204
<i>Malone tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 8691/79, 26 april 1985	259
<i>Mandet tegen Frankrijk</i> , nr. 30955/12, 14 januari 2016	91
<i>Mansour tegen Slowakije</i> , nr. 60399/15, 21 november 2017	125
<i>Marckx tegen België</i> , nr. 6833/74, 13 juni 1979	23
<i>Maslov tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 1638/03, 23 juni 2008.....	18, 38
<i>M.A. tegen Oostenrijk</i> , nr. 4097/13, 15 januari 2015.....	125
<i>Mazurek tegen Frankrijk</i> , nr. 34406/97, 1 februari 2000.....	61, 82, 83, 83
<i>McIntyre tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 29046/95, 21 oktober 1998	76
<i>McMichael tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 16424/90, 24 februari 1995	136
<i>M.C. tegen Bulgarije</i> , nr. 39272/98, 4 december 2003	150, 154, 154, 155, 163
<i>Memlika tegen Griekenland</i> , nr. 37991/12, 6 oktober 2015	196
<i>M. en M. tegen Kroatië</i> , nr. 10161/13, 3 september 2015	42, 53
<i>Menesson tegen Frankrijk</i> , nr. 65192/11, 26 juni 2014.....	86, 90, 92, 93, 93

<i>“Met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België” tegen België</i> , nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968.....	82, 195
<i>Mik en Jovanović tegen Servië</i> , nr. 9291/14 en 63798/14, 23 maart 2021.....	151, 187
<i>Mikulić tegen Kroatië</i> , nr. 53176/99, 7 februari 2002.....	85, 90
<i>Mitovi tegen de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië</i> , nr. 53565/13, 16 april 2015.....	115
<i>Mizzi tegen Malta</i> , nr. 26111/02, 12 januari 2006.....	85, 91
<i>M.N. e.a. tegen België</i> , nr. 3599/18, 5 mei 2020.....	53
<i>Moustahi tegen Frankrijk</i> , nr. 9347/14, 25 juni 2020.....	222, 242, 250
<i>M.S. tegen Oekraïne</i> , nr. 2091/13, 11 juli 2017.....	100, 115
<i>Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België</i> , nr. 13178/03, 12 oktober 2006.....	222, 239
<i>Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije</i> , nr. 4694/03, 6 april 2010.....	100, 113
<i>Nart tegen Turkije</i> , nr. 20817/04, 6 mei 2008.....	272, 286, 289
<i>Nencheva e.a. tegen Bulgarije</i> , nr. 48609/06, 18 juni 2013.....	151, 154, 170, 184
<i>Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 41615/07, 6 juli 2010.....	100, 123
<i>Nortier tegen Nederland</i> , nr. 13924/88, 24 augustus 1993.....	275
<i>N.TS. e.a. tegen Georgië</i> , nr. 71776/12, 2 februari 2016.....	53
<i>Odièvre tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 42326/98, 13 februari 2003.....	90
<i>O’Keefe tegen Ierland</i> [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014.....	149, 154, 154, 156
<i>Olsson tegen Zweden (nr. 1)</i> , nr. 10465/83, 24 maart 1988.....	138
<i>Oršuš e.a. tegen Kroatië</i> , nr. 15766/03, 16 maart 2010.....	60, 69
<i>Osmanoğlu en Kocabaş tegen Zwitserland</i> , nr. 29086/12, 10 januari 2017.....	42, 47
<i>Oyal tegen Turkije</i> , nr. 4864/05, 23 maart 2010.....	190, 205
<i>Panovits tegen Cyprus</i> , nr. 4268/04, 11 december 2008.....	271, 282
<i>Papageorgiou e.a. tegen Griekenland</i> , nrs. 4762/18 en 6140/18, 31 oktober 2019.....	47
<i>Paradiso en Campanelli tegen Italië</i> , nr. 25358/12, 24 januari 2017.....	94, 127, 136
<i>Parfitt tegen Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 18533/21, 20 april 2021.....	190, 207
<i>Pedersen e.a. tegen Noorwegen</i> , nr. 39710/15, 10 maart 2020.....	141
<i>Perovy tegen Rusland</i> , nr. 47429/09, 20 oktober 2020.....	47
<i>Petrov en X tegen Rusland</i> , nr. 23608/16, 23 oktober 2018.....	53, 99, 105

<i>Ponomaryovi tegen Bulgarije</i> , nr. 5335/05, 21 juni 2011	60, 74, 189, 203
<i>P.V. tegen Spanje</i> , nr. 35159/09, 30 november 2010	61, 113
<i>Rahimi tegen Griekenland</i> , nr. 8687/08, 5 april 2011	223, 250
<i>Rantsev tegen Cyprus en Rusland</i> , nr. 25965/04, 7 januari 2010	151, 176, 176
<i>R.C. en V.C. tegen Frankrijk</i> , nr. 76491/14, 12 juli 2016	241
<i>R.K. e.a. tegen Frankrijk</i> , nr. 68264/14, 12 juli 2016	241
<i>R.R. e.a. tegen Hongarije</i> , nr. 19400/11, 4 december 2012	272, 297
<i>R.S. tegen Polen</i> , nr. 63777/09, 21 juli 2015	101, 124
<i>Sahin tegen Duitsland</i> [GK], nr. 30943/96, 8 juli 2003	42, 54
<i>Salduz tegen Turkije</i> [GK], nr. 36391/02, 27 november 2008	282, 282
<i>Saviny tegen Oekraïne</i> , nr. 39948/06, 18 december 2008	136
<i>Schneider tegen Duitsland</i> , nr. 17080/07, 15 september 2011	99, 112
<i>Schwizgebel tegen Zwitserland</i> , nr. 25762/07, 10 juni 2010	23, 128, 144
<i>Selçuk tegen Turkije</i> , nr. 21768/02, 10 januari 2006	286
<i>S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008	253, 260, 260
<i>Şen tegen Nederland</i> , nr. 31465/96, 21 december 2001	229
<i>S.F. e.a. tegen Bulgarije</i> , nr. 8138/16, 9 december 2017	222, 240
<i>Siliadin tegen Frankrijk</i> , nr. 73316/01, 26 juli 2005	172
<i>Simões Balbino tegen Portugal</i> , nr. 26956/14, 29 januari 2019	125
<i>Slivenko tegen Letland</i> [GK], nr. 48321/99, 9 oktober 2003	97
<i>Smirnova tegen Rusland</i> , nrs. 46133/99 en 48183/99, 24 juli 2003	285
<i>S.M. tegen Kroatië</i> , nr. 60561/14, 25 juni 2020	176, 177
<i>S.N. tegen Zweden</i> , nr. 34209/96, 2 juli 2002	272, 295, 296
<i>Söderman tegen Zweden</i> [GK], nr. 5786/08, 12 november 2013	151, 180
<i>Stavropoulos e.a. tegen Griekenland</i> , nr. 52484/18, 25 juni 2020	42, 47
<i>Strand Lobben e.a. tegen Noorwegen</i> , nr. 37283/13, 10 september 2019	103, 128, 141, 141
<i>Stummer tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 37452/02, 7 juli 2011	219
<i>Suur tegen Estland</i> , nr. 41736/18, 20 oktober 2020	141
<i>Taplis tegen Italië</i> , nr. 41237/14, 18 september 2017	150, 169
<i>Tarakhel tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 29217/12, 4 november 2014	222, 248
<i>Terna tegen Italië</i> , nr. 21052/18, 14 januari 2021	100, 114
<i>T. tegen Tsjechië</i> , nr. 19315/11, 17 juli 2014	128, 138
<i>T. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999	271, 280, 280

<i>Tuquabo-Tekle e.a. tegen Nederland</i> , nr. 60665/00, 1 december 2005.....	222, 229, 237, 237
<i>Tyrer tegen Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 5856/72, 25 april 1978.....	154
<i>Üner tegen Nederland</i> , nr. 46410/99, 18 oktober 2006.....	222, 248
<i>Uzbyakov tegen Rusland</i> , nr. 71160/13, 5 mei 2020.....	141
<i>Uzun tegen Duitsland</i> , nr. 35623/05, 2 september 2010.....	260
<i>Valdís Fjölнисdóttir e.a. tegen IJsland</i> , nr. 71552/17, 18 mei 2021.....	86, 94
<i>Valsamis tegen Griekenland</i> , nr. 21787/93, 18 december 1996.....	46
<i>Vavřička e.a. tegen Tsjechië</i> , nr. 47621/13, 8 april 2021.....	190, 207
<i>V.C.L. en A.N. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nrs. 77587/12 en 74603/12, 16 februari 2021.....	151, 176, 177
<i>V.C. tegen Italië</i> , nr. 54227/14, 1 mei 2018.....	151, 185
<i>V.D. e.a. tegen Rusland</i> , nr. 72931/10, 9 april 2019.....	99, 103
<i>Vejdeland e.a. tegen Zweden</i> , nr. 1813/07, 9 februari 2012.....	80
<i>Vidal tegen België</i> , nr. 12351/86, 22 april 1992.....	54
<i>V.K. tegen Rusland</i> , nr. 68059/13, 7 maart 2017.....	159
<i>Vojnity tegen Hongarije</i> , nr. 29617/07, 12 februari 2013.....	100, 113, 114
<i>Wallová en Walla tegen Tsjechië</i> , nr. 23848/04, 26 oktober 2006.....	127, 135, 214
<i>Winterstein e.a. tegen Frankrijk</i> , nr. 27013/07, 17 oktober 2013.....	191, 213
<i>Wolter en Safert tegen Duitsland</i> , nrs. 59752/13 en 66277/13, 14 december 2017.....	82
<i>W. tegen Finland</i> , nr. 14151/02, 24 april 2007.....	295
<i>W. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 9749/82, 8 juli 1987.....	136
<i>X e.a. tegen Bulgarije</i> , nr. 22457/16, 2 februari 2021.....	149, 157, 158, 272, 298
<i>X. e.a. tegen Oostenrijk [GK]</i> , nr. 19010/07, 19 februari 2013.....	80, 128, 145
<i>Yazgöl Yılmaz tegen Turkije</i> , nr. 36369/06, 1 februari 2011.....	231
<i>Y.I. tegen Rusland</i> , nr. 68868/14, 25 februari 2020.....	127, 135, 141
<i>Yocheva en Ganeva tegen Bulgarije</i> , nrs. 18592/15 en 43863/15, 11 mei 2021.....	191, 218
<i>Y.S. en O.S. tegen Rusland</i> , nr. 17665/17, 15 juni 2021.....	101, 125
<i>Zaieř tegen Roemenië</i> , nr. 44958/05, 24 maart 2015.....	141
<i>Z.e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]</i> , nr. 29392/95, 10 mei 2001.....	154, 170
<i>Zorica Jovanović tegen Servië</i> , nr. 21794/08, 26 maart 2013.....	151, 187

Jurisprudentie van het Europees Comité voor Sociale Rechten

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. tegen Ierland</i> , klacht nr. 93/2013, 4 februari 2013.....	38
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. tegen Slovenië</i> , klacht nr. 95/2013, 27 mei 2015.....	157
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. tegen Tsjechië</i> , klacht nr. 96/2013, 29 mei 2015.....	156
<i>Defence for Children International (DCI) tegen Nederland</i> , klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009.....	24, 35, 215, 215, 215
<i>European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 81/2012, 11 september 2013.....	194, 197
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 114/2015, 24 januari 2018.....	203, 210, 221, 231
<i>Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) en Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) tegen Tsjechië</i> , klacht nr. 157/2017, 17 juni 2020.....	39, 133
<i>Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) tegen Ierland</i> , klacht nr. 100/2013, 1 december 2015.....	60, 71
<i>Europees Centrum voor de rechten van Roma (ERRC) tegen Italië</i> , klacht nr. 27/2004, 7 december 2005.....	215
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland</i> , klacht nr. 89/2013, 12 september 2014.....	178, 179
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland</i> , klacht nr. 65/2011, 23 mei 2012.....	194
<i>International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 13/2002, 4 november 2003.....	78, 194, 194
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) tegen Kroatië</i> , klacht nr. 45/2007, 30 maart 2009.....	197
<i>Internationale Commissie van Juristen (ICJ) en Europese Raad voor vluchtelingen en ballingen (ECRE) tegen Griekenland</i> , klacht nr. 173/2018, 26 januari 2021.....	17, 35, 36, 39
<i>Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Portugal</i> , klacht nr. 1/1998, 9 september 1999.....	38
<i>Internationale Commissie van Juristen (ICJ) tegen Tsjechië</i> , klacht nr. 148/2017, 20 oktober 2020.....	39, 277, 282

<i>Internationale Federatie voor de mensenrechte (FIDH) en Inclusion Europe tegen België</i> , klacht nr. 141/2017, 9 oktober 2020	78, 197
<i>Internationale Federatie voor de mensenrechte (FIDH) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 14/2003, 8 september 2004.....	35, 190, 209
<i>MDAC tegen België</i> , klacht nr. 109/2014, 4 juli 2018	78
<i>Médecins du Monde – International tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 67/2011, 11 september 2012.....	197, 215
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije</i> , klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008	39, 78, 194, 197, 198
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 26/2004, 15 juni 2005	62
<i>Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) tegen Griekenland</i> , klacht nr. 17/2003, 7 december 2004.....	38
<i>Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) tegen Ierland</i> , klacht nr. 18/2003, 7 december 2004.....	35

Zoeken naar jurisprudentie van de Europese rechterlijke instanties

Europees Hof voor de Rechten van de Mens: HUDOC-jurisprudentiedatabank

De **HUDOC-databank** biedt gratis toegang tot de EHRM-jurisprudentie:
<http://HUDOC.echr.coe.int>.

De databank is in het Engels en het Frans beschikbaar en is uitgerust met een gebruiksvriendelijke zoekmachine waarmee u de jurisprudentie eenvoudig kunt vinden.

Op de pagina **Help** van HUDOC vindt u instructiefilmpjes en gebruikershandleidingen. Voor informatie en voorbeelden over het gebruik van de filters en de zoekvelden, plaatst u de muis op het icoontje aan de rechterkant van de zoekinstrumenten in de HUDOC-interface.

De verwijzingen naar jurisprudentie in dit handboek bevatten uitgebreide informatie aan de hand waarvan de volledige tekst van het geciteerde arrest of besluit eenvoudig te vinden is.

Voordat u een zoekopdracht invoert, moet u weten dat de arresten van de Grote Kamer en de Kamer volgens de standaardinstellingen worden weergegeven in de volgorde van het laatst gepubliceerde arrest. Om andere collecties te doorzoeken, zoals de besluiten, vinkt u het bijbehorende vakje aan in het veld **Document Collections** (documentverzamelingen), in de linkerbovenhoek van het scherm.

De eenvoudigste manier om zaken te vinden is door het verzoeknummer in te voeren in het veld **Application Number** (aanvraagnummer), onder **Advanced Search** (geavanceerd zoeken) in de rechterbovenhoek van het scherm, en door vervolgens op de blauwe "Search"-knop te klikken.

Om toegang te krijgen tot verdere jurisprudentie met betrekking tot andere onderwerpen, bijvoorbeeld kwesties gerelateerd aan kinderen, kunt u het **zoekveld** in de rechterbovenhoek gebruiken, dat te herkennen is aan het vergrootglasicoontje. In het zoekveld kunt u de tekst doorzoeken op:

- één enkel woord (bv. "child" (kind));
- een woordgroep (bv. "child migrants" (kindmigranten));
- de titel van een zaak;
- de betrokken staat; of
- een Booleaanse woordgroep (bv. "child IN alternative care" (kinderen IN alternatieve zorg)).

U kunt zich bij een zoekopdracht bedienen van een **eenvoudige Booleaanse zoekmethode** door op de pijl in het **zoekveld** te klikken. De eenvoudige Booleaanse zoekopdracht biedt zes zoekmogelijkheden: "This exact word or phrase" (een exact woord of exacte woordgroep), "All of these words" (alle ingevoerde woorden), "Any of these words" (een van de ingevoerde woorden), "None of these words" (geen van de ingevoerde woorden), "Near these words" (woorden die bij elkaar in de buurt staan) en "free Boolean search" (vrije Booleaanse zoekopdracht).

Wanneer de zoekresultaten verschijnen, kunt u deze eenvoudig verder verfijnen via de **Filters** aan de linkerkant van het scherm (bijvoorbeeld "Language" (taal) of "State" (staat)). De filters kunnen afzonderlijk of gecombineerd worden gebruikt om de resultaten verder te verfijnen. Filteren op "Keywords" (sleutelwoorden) kan nuttig zijn, omdat hier vaak termen worden weergegeven die uit de tekst van het EVRM zijn gehaald en de links rechtstreeks aan de overwegingen en conclusies van het Hof gekoppeld zijn.

Voorbeeld: Zoeken naar jurisprudentie van het Hof over de uitzetting van asielzoekers die daardoor het risico lopen op foltering of een onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing als bedoeld in artikel 3 EVRM

- 1) Eerst voert u in het **zoekveld** “asylum seekers” (asielzoekers) in en vervolgens klikt u op de blauwe knop **Search**.
- 2) Nadat de resultaten zijn verschenen, vinkt u “3” aan onder het **filter Violation** (schending) in het **veld Filters**, om alleen de resultaten te tonen die betrekking hebben op schendingen van artikel 3.
- 3) Vervolgens kunt u relevante trefwoorden selecteren in het **veld Keywords** (sleutelwoorden) om alleen de resultaten te tonen die relevant zijn voor artikel 3, zoals “(Art. 3) Prohibition of torture” (artikel 3, verbod van foltering).

Van de belangrijkste zaken geeft HUDOC een samenvatting. Deze samenvattingen omvatten een beschrijvend kopje en een beknopt overzicht van de feiten en het recht, waarbij de nadruk ligt op de juridische aandachtspunten. Wanneer er een samenvatting beschikbaar is, verschijnt de link **Legal Summaries** (juridische samenvattingen) in de resultaten, naast de link naar het arrest of besluit. U kunt ook uitsluitend naar samenvattingen zoeken door het vakje “Legal Summaries” aan te vinken in het veld **Document Collections**.

Wanneer er niet-officiële vertalingen van een zaak beschikbaar zijn, verschijnt de link **Language versions** (taalversies) in de resultaten, naast de link naar het arrest of besluit. HUDOC linkt ook door naar websites van derden waarop andere vertalingen van EHRM-jurisprudentie zijn gepubliceerd. Voor meer informatie, zie “Language versions” op de hulppagina van HUDOC.

Hof van Justitie van de Europese Unie: CURIA-jurisprudentiedatabank

De **CURIA-jurisprudentiedatabank** biedt gratis toegang tot de jurisprudentie van het HvJ, respectievelijk het HvJ-EU: <http://curia.europa.eu>.

De zoekmachine is in alle officiële talen van de EU beschikbaar.⁷⁴⁹ De **taal** kan in de rechterbovenhoek van het scherm worden geselecteerd. Met de zoekmachine kunt u alle documenten met betrekking tot afgeronde en lopende zaken van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken doorzoeken.

De **hulppagina** is hier te vinden: <http://curia.europa.eu/common/juris/nl/aideGlobale.pdf#>. Ieder zoekveld is bovendien gekoppeld aan een hulppagina, die kan worden geraadpleegd door te klikken op het vraagtekentje. Deze pagina bevat nuttige informatie die helpt om het zoekinstrument optimaal te benutten.

De eenvoudigste manier om een bepaalde zaak te vinden is door het volledige zaaknummer in te vullen in het zoekveld **Zaaknummer** en vervolgens te klikken op de groene knop “Zoeken”. U kunt ook naar een zaak zoeken door een deel van het zaaknummer in te voeren. Zo zoekt u, wanneer u “122” invoert in het zaaknummerveld, naar alle zaken met het nummer 122, uit alle jaren en van alle drie de rechterlijke instanties: het Hof van Justitie, het Gerecht en/of het Gerecht voor ambtenarenzaken.

Daarnaast kunt u via het veld **Naam van de partijen** zoeken aan de hand van de gangbare zaaknaam. Doorgaans is dat de vereenvoudigde naam van de partijen bij de zaak.

U kunt de zoekresultaten verfijnen aan de hand van 16 multifunctionele zoekvelden. De zoekvelden zijn gebruiksvriendelijk en kunnen op verschillende

⁷⁴⁹ Beschikbaar sinds 30 april 2004: Deens, Duits, Engels, Fins, Frans, Grieks, Italiaans, Nederlands, Portugees, Spaans en Zweeds; sinds 1 mei 2004: Ests, Hongaars, Lets, Litouws, Pools, Sloveens, Slowaaks en Tsjechisch; sinds 1 januari 2007: Bulgaars en Roemeens; sinds 30 april 2007: Maltees; sinds 31 december 2011: Iers. Er zijn tijdelijke afwijkingen vastgesteld bij [Verordening \(EG\) nr. 920/2005](#) en [Verordening \(EU\) nr. 1257/2010](#). De secundaire wetgeving die van kracht was op de datum van toetreding wordt naar het Kroatisch vertaald en wordt geleidelijk gepubliceerd in de [bijzondere uitgave van het Publicatieblad van de Europese Unie](#).

manieren worden gecombineerd. De velden beschikken vaak over zoeklijsten waartoe u toegang krijgt door op de drie puntjes te klikken en de beschikbare zoektermen te selecteren.

Bij algemenere zoekopdrachten aan de hand van het veld **Woorden uit de tekst** zijn de resultaten gebaseerd op teruggevonden trefwoorden in alle documenten die sinds 1954 zijn gepubliceerd in de Jurisprudentie en sinds 1994 in de Jurisprudentie – Ambtenarenrecht (JurAmbt.).

Om specifiek op onderwerp te zoeken kunt u het veld **Onderwerp** gebruiken. Hiertoe klikt u op het icoon aan de rechterkant van het veld en selecteert u de relevante onderwerpen in de lijst. Op basis van de zoekresultaten verschijnt vervolgens een alfabetische lijst met geselecteerde documenten met betrekking tot de rechtsvragen die aan bod komen in de besluiten van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken en in de conclusies van de advocaten-generaal.

De CURIA-website biedt daarnaast de volgende aanvullende instrumenten op het gebied van jurisprudentie:

Jurisprudentie op zaaknummer: deze rubriek bevat informatie over alle zaken die bij een van de drie instanties aanhangig zijn gemaakt. De zaken zijn op zaaknummer gerangschikt in de volgorde van indiening bij de desbetreffende griffie. Zaken kunnen worden geraadpleegd door op het zaaknummer te klikken. De rubriek “Jurisprudentie op zaaknummer” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Repertorium van de jurisprudentie: deze rubriek biedt een systematisch overzicht van de samenvattingen van de jurisprudentie, waarin de belangrijkste rechtsoverwegingen van een uitspraak aan bod komen. Deze samenvattingen sluiten zo dicht mogelijk aan bij de tekst zelf van de betreffende uitspraak. De sectie “Repertorium van de jurisprudentie” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Rechtsgeleerde noten bij de arresten: deze rubriek biedt verwijzingen naar de rechtsgeleerde noten betreffende de arresten van de drie instanties vanaf de oprichting ervan. De arresten zijn voor elke rechterlijke instantie chronologisch gerangschikt volgens zaaknummer, terwijl de verwijzingen naar de noten chronologisch zijn gerangschikt volgens de datum van publicatie.

De verwijzingen worden in de oorspronkelijke taal weergegeven. De sectie “Rechtsgeleerde noten bij de arresten” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Nationale jurisprudentie: deze externe databank kan worden geraadpleegd via de CURIA-website. Hiermee krijgt u toegang tot de desbetreffende nationale jurisprudentie met betrekking tot het EU-recht. De databank bestaat uit een verzameling van jurisprudentie van nationale rechtbanken en/of tribuna- len van de EU-lidstaten. De informatie is verzameld op basis van een selectieve doorzoeking van juridische tijdschriften en op basis van rechtstreeks contact met talrijke nationale rechtbanken en tribuna- len. De databank “Nationale rechtspraak” is in het Engels en Frans beschikbaar op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Rechtsinstrumenten waarnaar wordt verwezen

Rechtsinstrumenten van de VN

Voor de belangrijkste VN-verdragen, waaronder het VRK, en de organen die erop toezien, zie: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/coreinstruments.aspx>

Voor informatie over de verdragen van de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht die betrekking hebben op de internationale bescherming van kinderen, familie en vermogensrechtelijke betrekkingen, zie: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Rechtsinstrumenten van de RvE

Alle RvE-rechtsinstrumenten kunnen online worden geraadpleegd op <http://conventions.coe.int/Treaty/>. Voor informatie over de aanvaarding van de RvE-rechtsinstrumenten door de EU-lidstaten, zie de EFRIS-databank op de website van het FRA: <https://fra.europa.eu/en/databases/efris/>.

Korte naam	Titel
Kinderrechten/burgerlijke rechten	
<i>Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zoals gewijzigd bij Protocolen nrs. 11 en 14, CETS nr. 005, Rome, 4 november 1950, blz. 1-15.
<i>Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zoals gewijzigd bij Protocol nr. 11, CETS nr. 009, Parijs, 20 maart 1952, blz. 1-3.
<i>Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, CETS nr. 177, Rome, 4 november 2000, blz. 1-3.
<i>Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind</i>	Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind, CETS nr. 160, Straatsburg, 25 januari 1996, blz. 1-10.
<i>Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen</i>	Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen, CETS nr. 85, Straatsburg, 15 oktober 1975, blz. 1-5.
<i>Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde</i>	Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijke wezen met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde: Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, CETS nr. 164, Oviedo, 4 april 1997, blz. 1-12.
Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit	
<i>Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden</i>	Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden, CETS nr. 157, Straatsburg, 1 februari 1995, blz. 1-10.
<i>Europees verdrag inzake nationaliteit</i>	Europees verdrag inzake nationaliteit, CETS nr. 166, Straatsburg, 6 november 1997, blz. 1-13.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging, CETS nr. 200, Straatsburg, 19 mei 2006, blz. 1-7.
Familie- en gezinsleven en ouderlijke zorg	
<i>Verdrag inzake contact van en met kinderen</i>	Verdrag inzake contact van en met kinderen, CETS nr. 192, Straatsburg, 15 mei 2003, blz. 1-13.
<i>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)</i>	Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), CETS nr. 202, Straatsburg, 27 november 2008, blz. 1-11.
<i>Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen</i>	Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen, CETS nr. 105, Luxemburg, 20 mei 1980, blz. 1-12.

Korte naam	Titel
Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting	
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik, CETS nr. 201, Lanzarote, 25 oktober 2007, blz. 1-21.
<i>Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing</i>	Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing, CETS nr. 126, Straatsburg, 26 november 1987, blz. 1-9.
<i>Verdrag inzake cybercriminaliteit</i>	Verdrag inzake cybercriminaliteit, CETS nr. 185, Boedapest, 23 november 2001, blz. 1-27.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel, CETS nr. 197, Warschau, 16 mei 2005, blz. 1-21.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, CETS nr. 210, Istanbul, 11 mei 2011, blz. 1-31.
Economische, sociale en culturele rechten	
<i>Europees Sociaal Handvest</i>	Europees Sociaal Handvest, CETS nr. 35, Turijn, 18 oktober 1961, blz. 1-18.
<i>Europees Sociaal Handvest (herzien)</i>	Europees Sociaal Handvest (herzien), CETS nr. 163, Straatsburg, 3 mei 1996, blz. 1-29.
Migratie en asiel	
<i>Europese Overeenkomst inzake de terugleiding van minderjarigen</i>	Europese Overeenkomst inzake de terugleiding van minderjarigen, CETS nr. 71, Den Haag, 28 mei 1970, blz. 1-9.
<i>Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers</i>	Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers, CETS nr. 93, Straatsburg, 24 november 1977, blz. 1-14.
<i>Europees Verdrag inzake sociale zekerheid</i>	Europees Verdrag inzake sociale zekerheid, CETS nr. 78, Parijs, 14 december 1972, blz. 1-42.
<i>Europese code inzake sociale zekerheid (herzien)</i>	Europese code inzake sociale zekerheid, CETS nr. 139, Straatsburg, 6 november 1990, blz. 1-33.
Consumenten- en gegevensbescherming	
<i>Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens</i>	Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens, CETS nr. 108, Straatsburg, 28 januari 1981, blz. 1-10.
<i>Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie</i>	Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie, CETS nr. 132, Straatsburg, 5 mei 1989, blz. 1-20.

EU-rechtsinstrumenten

Alle EU-rechtsinstrumenten kunnen online worden geraadpleegd op <http://eur-lex.europa.eu>.

Korte naam	Titel
Non-discriminatie	
<i>Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)</i>	Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180 van 19.7.2000, blz. 22-26).
<i>Richtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)</i>	Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303 van 2.12.2000, blz. 16-22).
<i>Genderrichtlijn inzake goederen en diensten (2004/113/EG)</i>	Richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten (PB L 373 van 21.12.2004, blz. 37-42).
Familie- en gezinsleven en ouderlijke zorg	
<i>Herschikte verordening Brussel II bis</i>	Verordening (EU) 2019/1111 van de Raad van 25 juni 2019 betreffende de bevoegdheid, de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en betreffende internationale kinderontvoering (PB L 178 van 2.7.2019, blz. 1-115).
<i>Alimentatieverordening (EG) nr. 4/2009</i>	Verordening (EG) nr. 4/2009 van de Raad van 18 december 2008 betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen (PB L 7 van 10.1.2009, blz. 1-79).
<i>Bemiddelingsrichtlijn (2008/52/EG)</i>	Richtlijn 2008/52/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2008 betreffende bepaalde aspecten van bemiddeling/mediation in burgerlijke en handelszaken (PB L 136 van 24.5.2008, blz. 3-8).
<i>Richtlijn betreffende toegang tot de rechter (2002/8/EG)</i>	Richtlijn 2002/8/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot verbetering van de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen door middel van gemeenschappelijke minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand bij die geschillen (PB L 26 van 31.1.2003, blz. 41-47).
<i>Richtlijn betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven (2019/1158)</i>	Richtlijn (EU) 2019/1158 van het Europees Parlement en de Raad van 20 juni 2019 betreffende het evenwicht tussen werk en privéleven voor ouders en mantelzorgers en tot intrekking van Richtlijn 2010/18/EU van de Raad (PB L 188 van 12.7.2019, blz. 79-93).

Korte naam	Titel
Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting	
<i>Richtlijn jonge werknemers (94/33/EG)</i>	Richtlijn 94/33/EG van de Raad van 22 juni 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk (PB L 216 van 20.8.1994, blz. 12-20).
<i>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</i>	Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad (PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1-11).
<i>Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)</i>	Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad (PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1-14).
<i>Richtlijn slachtofferrechten (2012/29/EU)</i>	Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ (PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57-73).
<i>Richtlijn betreffende de verblijfstitel voor slachtoffers van mensenhandel (2004/81/EG)</i>	Richtlijn 2004/81/EG van de Raad van 29 april 2004 betreffende de verblijfstitel die in ruil voor samenwerking met de bevoegde autoriteiten wordt afgegeven aan onderdanen van derde landen die het slachtoffer zijn van mensenhandel of hulp hebben gekregen bij illegale immigratie (PB L 261 van 6.8.2004, blz. 19-23).
<i>Beschikking 2007/698/EG van de Commissie</i>	Beschikking van de Commissie van 29 oktober 2007 tot wijziging van Beschikking 2007/116/EG met het oog op de invoering van nieuwe gereserveerde nummers die met "116" beginnen (kennisgeving geschied onder nummer C(2007) 5139) (voor de EER relevante tekst) (PB L 284 van 30.10.2007, blz. 31-32).
<i>Richtlijn tot vaststelling van het Europees wetboek voor elektronische communicatie (herschikking) (2018/1972)</i>	Richtlijn (EU) 2018/1972 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 tot vaststelling van het Europees wetboek voor elektronische communicatie (herschikking) (PB L 321 van 17.12.2018, blz. 36-214).
<i>Richtlijn audiovisuele mediadiensten, herschikking (2018/1808)</i>	Richtlijn (EU) 2018/1808 van het Europees Parlement en de Raad van 14 november 2018 tot wijziging van Richtlijn 2010/13/EU betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (PB L 303 van 28.11.2018, blz. 69-92).
<i>Richtlijn inzake elektronische handel (2000/31/EG)</i>	Richtlijn 2000/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 8 juni 2000 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij, met name de elektronische handel, in de interne markt (PB L 178 van 17.7.2000, blz. 1-16).

Korte naam	Titel
<i>Richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie (2002/58)</i>	Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37-47).
Migratie en asiel, met inbegrip van de sociale rechten van migrantenkinderen	
<i>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU)</i>	Richtlijn 2013/32/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 60-95).
<i>Dublinverordening (EU) nr. 604/2013</i>	Verordening (EU) nr. 604/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31-59).
<i>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU)</i>	Richtlijn 2011/95/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming (PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9-26).
<i>Verordening (EU) nr. 492/2011</i>	Verordening (EU) nr. 492/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Unie (voor de EER relevante tekst) (PB L 141 van 27.5.2011, blz. 1-12).
<i>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG)</i>	Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (voor de EER relevante tekst) (PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77-123).
<i>Richtlijn 77/486/EEG van de Raad inzake het onderwijs aan de kinderen van migrerende werknemers</i>	Richtlijn 77/486/EEG van de Raad van 25 juli 1977 inzake het onderwijs aan de kinderen van migrerende werknemers (PB L 199 van 6.8.1977, blz. 32-33).
<i>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</i>	Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging (PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12-18).

Korte naam	Titel
<i>Richtlijn tijdelijke bescherming (2001/55/EG)</i>	Richtlijn 2001/55/EG van de Raad van 20 juli 2001 betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanning van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen (PB L 212 van 7.8.2001, blz. 12-23).
<i>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU)</i>	Richtlijn 2013/33/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming (PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96-116).
<i>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG)</i>	Richtlijn 2008/115/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven (PB L 348 van 24.12.2008, blz. 98-107).
<i>Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG)</i>	Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetene onderdanen van derde landen (PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44-53).
<i>Schengengrenscore, Verordening (EG) nr. 562/2006</i>	Verordening (EG) nr. 562/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2006 tot vaststelling van een communautaire code betreffende de overschrijding van de grenzen door personen (Schengengrenscore) (PB L 105 van 13.4.2006, blz. 1-32).
Consumenten- en gegevensbescherming	
<i>Richtlijn consumentenrechten (2011/83/EU)</i>	Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van Richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van Richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van Richtlijn 85/577/EEG en van Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad (voor de EER relevante tekst) (PB L 304 van 22.11.2011, blz. 64-88).
<i>Richtlijn 87/357/EEG betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument</i>	Richtlijn 87/357/EEG van de Raad van 25 juni 1987 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument (PB L 192 van 11.7.1987, blz. 49-50).
<i>Richtlijn inzake verkoop op afstand (97/7/EG)</i>	Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad van 20 mei 1997 betreffende de bescherming van de consument bij op afstand gesloten overeenkomsten – Verklaring van de Raad en van het Parlement ad artikel 6, lid 1 – Verklaring van de Commissie ad artikel 3, lid 1, eerste streepje (PB L 144 van 4.6.1997, blz. 19-27).

Korte naam	Titel
<i>Richtlijn algemene productveiligheid (2001/95/EG)</i>	Richtlijn 2001/95/EG van het Europees Parlement en de Raad van 3 december 2001 inzake algemene productveiligheid (voor de EER relevante tekst) (PB L 11 van 15.1.2002, blz. 4-17).
<i>Verordening inzake voor zuigelingen en peuters bedoelde levensmiddelen, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing</i>	Richtlijn 2009/39/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 mei 2009 betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen (herschikking) (voor de EER relevante tekst) (PB L 124 van 20.5.2009, blz. 21). Verordening (EU) nr. 609/2013 inzake voor zuigelingen en peuters bedoelde levensmiddelen, voeding voor medisch gebruik en de dagelijkse voeding volledig vervangende producten voor gewichtsbeheersing, en tot intrekking van Richtlijn 92/52/EEG van de Raad, Richtlijnen 96/8/EG, 1999/21/EG, 2006/125/EG en 2006/141/EG van de Commissie, Richtlijn 2009/39/EG van het Europees Parlement en de Raad en de Verordeningen (EG) nr. 41/2009 en (EG) nr. 953/2009 van de Commissie (PB L 181 van 29.6.2013, blz. 35-56).
<i>Richtlijn speelgoedveiligheid (2009/48/EG)</i>	Richtlijn 2009/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed (voor de EER relevante tekst) (PB L 170 van 30.6.2009, blz. 1-37).
<i>Richtlijn audiovisuele mediadiensten,erschikking (2018/1808)</i>	Richtlijn (EU) 2018/1808 van het Europees Parlement en de Raad van 14 november 2018 tot wijziging van Richtlijn 2010/13/EU betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (PB L 303 van 28.11.2018, blz. 69-92).
<i>Algemene verordening gegevensbescherming (2016/679)</i>	Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (PB L 119 van 4.5.2016, blz. 1-88).
<i>Richtlijn 2002/58/EG betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie</i>	Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie) (PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37-47).

Korte naam	Titel
<i>Richtlijn betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (2016/680/EU)</i>	Richtlijn (EU) 2016/680 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Kaderbesluit 2008/977/JBZ van de Raad (PB L 119 van 4.5.2016, blz. 89-131).
<i>Richtlijn betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten (2005/29/EG)</i>	Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt en tot wijziging van Richtlijn 84/450/EEG van de Raad, Richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad en van Verordening (EG) nr. 2006/2004 van het Europees Parlement en de Raad ("richtlijn oneerlijke handelspraktijken") (voor de EER relevante tekst) (PB L 149 van 11.6.2005, blz. 22-39).
<i>Verordening (EU) nr. 536/2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik</i>	Verordening (EU) nr. 536/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik en tot intrekking van Richtlijn 2001/20/EG (voor de EER relevante tekst) (PB L 158 van 27.5.2014, blz. 1-76).
Strafrechtelijke en alternatieve procedures	
<i>Richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (2010/64/EU)</i>	Richtlijn 2010/64/EU van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (PB L 280 van 26.10.2010, blz. 1-7).
<i>Richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures (2012/13/EU)</i>	Richtlijn 2012/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures (PB L 142 van 1.6.2012, blz. 1-10).
<i>Richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures (2013/48/EU)</i>	Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PB L 294 van 6.11.2013, blz. 1-12).
<i>Handvest van de grondrechten</i>	Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (PB C 326 van 26.10.2012, blz. 391-407).

Korte naam	Titel
<i>Richtlijn betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure (2016/800)</i>	Richtlijn (EU) 2016/800 van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2016 betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure (PB L 132 van 21.5.2016, blz. 1-20).
Kinderen met een handicap	
<i>Besluit 2010/48/EG van de Raad</i>	Besluit 2010/48/EG van de Raad van 26 november 2009 betreffende de sluiting door de Europese Gemeenschap van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap (PB L 23 van 27.1.2010, blz. 35-61).

Veel informatie over het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten is beschikbaar op internet. Dit materiaal is te vinden op de FRA-website via fra.europa.eu.

Meer informatie over de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is te vinden op de website van het Hof: echr.coe.int. Het zoekportaal HUDOC biedt toegang tot arresten en beslissingen in het Engels en/of Frans, vertalingen in andere talen, juridische samenvattingen, persberichten en andere informatie over de werkzaamheden van het Hof.

Hoe kunt u publicaties van de Raad van Europa verkrijgen?

Het publicatiebureau van de Raad van Europa ("Council of Europe Publishing") produceert werken op alle werkgebieden van de organisatie, waaronder rechten van de mens, rechtswetenschappen, gezondheid, ethiek, sociale aangelegenheden, milieu, onderwijs, cultuur, sport, jeugd en architectonisch erfgoed. Boeken en elektronische publicaties uit de uitgebreide catalogus kunnen online worden besteld (<http://book.coe.int>).

Een virtuele leeskamer biedt u de mogelijkheid om kosteloos uittreksels van de belangrijkste recentelijk gepubliceerde werken of de volledige teksten van bepaalde officiële documenten te raadplegen.

Informatie over en de volledige tekst van de Verdragen van de Raad van Europa zijn te vinden op de website van het Bureau van de verdragen van de Raad van Europa: <http://conventions.coe.int/>.

Hoe neemt u contact op met de EU?

Kom langs

Er zijn honderden Europe Direct-centra overal in de Europese Unie.

U vindt het adres van het dichtstbijzijnde centrum online (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_nl).

Bel of schrijf

Europe Direct is een dienst die uw vragen over de Europese Unie beantwoordt. U kunt met deze dienst contact opnemen door:

- te bellen naar het gratis nummer: 00 800 6 7 8 9 10 11 (bepaalde telecomaانبieders kunnen wel kosten in rekening brengen);
- te bellen naar het gewone nummer: +32 22999696, of
- het onlineformulier in te vullen: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_nl

Waar vindt u informatie over de EU?

Online

Informatie over de Europese Unie in alle officiële talen van de EU is beschikbaar op de Europa-website (european-union.europa.eu).

EU publicaties

U kunt publicaties van de EU bekijken of bestellen op op.europa.eu/nl/publications. Als u meerdere exemplaren van gratis publicaties wenst, neem dan contact op met Europe Direct of uw plaatselijke documentatiecentrum (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_nl).

EU-wetgeving en aanverwante documenten

Toegang tot juridische informatie van de EU, waaronder alle EU-wetgeving sinds 1951 in alle officiële talen, krijgt u op EUR-Lex (eur-lex.europa.eu).

Open data van de EU

Het portaal data.europa.eu biedt toegang tot opendatabestanden van de instellingen, organen en agentschappen van de EU. Deze kunnen gratis worden gedownload en hergebruikt, zowel voor commerciële als voor niet-commerciële doeleinden. Het portaal biedt ook toegang tot een grote hoeveelheid databestanden van de Europese landen.

Kinderen hebben net als ieder ander rechten. Zij genieten alle mensen- en grondrechten en vallen onder speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken. Dit handboek wil illustreren hoe de Europese wetgeving en jurisprudentie voorzien in de specifieke belangen en behoeften van kinderen, maar laat ook zien hoe belangrijk ouders en voogden en andere wettelijke vertegenwoordigers zijn. Het geeft in voorkomend geval aan op welke gebieden de rechten en verantwoordelijkheden voornamelijk bij de verzorgers van kinderen liggen.

Dit handboek beoogt om de bekendheid met en de kennis van de rechtsnormen die de rechten van het kind in Europa beschermen en bevorderen, te vergroten. Het is een naslagwerk over het recht van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE) met betrekking tot deze onderwerpen en licht toe hoe elk onderwerp is geregeld in het EU-recht, met inbegrip van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het Europees Sociaal Handvest (ESH) en andere RvE-instrumenten.

Het handboek is bedoeld voor niet-gespecialiseerde beoefenaren van juridische beroepen, rechters, openbaar aanklagers, kinderbeschermingsinstanties en andere beroepsbeoefenaren en organisaties die verantwoordelijk zijn voor de wettelijke bescherming van de rechten van het kind. Daarbij passeert de belangrijkste jurisprudentie de revue, met samenvattingen van belangrijke arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ-EU) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM).

FRA — BUREAU VAN DE EUROPESE UNIE VOOR DE GRONDRECHTEN

Schwarzenbergplatz 11 — 1040 Wenen — Oostenrijk
Tel. +43 1580300 — Fax +43 158030699

fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency

RAAD VAN EUROPA

67075 Straatsburg Cedex — Frankrijk
Tel. +33 388412000

EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

echr.coe.int — publishing@echr.coe.int
twitter.com/ECHR_CEDH

AFDELING RECHTEN VAN HET KIND

coe.int/children — children@coe.int
twitter.com/CoE_children

Bureau voor publicaties
van de Europese Unie

ISBN 978-92-871-9756-6 (RvE)
ISBN 978-92-9461-972-3 (FRA)